

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII  
UNIVERSITATEA DE STAT „DIMITRIE CANTEMIR”  
CONSORTIILE ACADEMIC-UNIVERSITARE**

*Școala doctorală științe umaniste  
Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice*

**TENDINȚE CONTEMPORANE  
ALE DEZVOLTĂRII ȘTIINȚEI:  
VIZIUNI ALE TINERILOR CERCETĂTORI**

**Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor  
Ediția a VIII-a  
Volumul II**

Chișinău, 10 iunie 2019

CZU: 082:378.4(478-25)

T 36

Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor *Tendențe contemporane ale dezvoltării științifice: viziuni ale tinerilor cercetători* sunt recomandate pentru publicare de consiliile școlilor doctorale și Consiliul științific al Universității de Stat „Dimitrie Cantemir” (proces-verbal nr. 3 din 23 mai 2019).

## COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Dr. hab. Aurelia Hanganu – președinte; acad. Valeriu Rudic;  
acad. Mitrofan Ciobanu; acad. Mihai Cimpoi; acad. Ion Guceac;  
mem. cor. Alexandru Stratan; mem. cor. Maria Nedalcov;  
dr. hab. Veaceslav Ursachi; dr. hab. Veaceslav Kulcitki

### Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

„**Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători**”, conferință științifică (8 ; 2019 ; Chișinău). „Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”. Materialele conferinței științifice a doctoranzilor, ediția a 8-a, Chișinău, 10 iunie 2019 : [în vol.] / com. șt. Aurelia Hanganu (președinte)[et. al] – Chișinău : US „Dimitrie Cantemir”, 2019 (Tipogr. Biotehdesign” –. – ISBN 978-9975-108-65-2.

Vol. 2. – 2019. – 255 p. fig. tab. –Antet.: Univ de Stat „Dimitrie Cantemir”, Consorțiile academic universitate, Șc. doctorală științe umaniste [et al.]. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 30 ex. – ISBN 978-9975-108-67-6

Responsabilitatea asupra conținutului revine în exclusivitate autorilor

© Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, 2019

## SUMAR

<b>Școala doctorală științe umaniste</b> .....	5
Arama Olga. <i>Țara Moldovei în timpul domniei lui Bogdan al III-lea în contextul politicii central europene polono-ungare</i> .....	5
Baciu Doina. <i>Valoarea estetică în lucrarea „Poema chiuvetei” de Mircea Cărtărescu</i> .....	10
Bulicanu Mariana. <i>Doină ca specie a creației lirice orale: abordări istoriografice privind izvoarele ei scrise din secolul al XX-lea</i> .....	14
Caciula Ion. <i>Evoluția dezbaterilor istoriografice privind situația literaturii și învățământului în RSSM (anii '40- '60, sec. XX)</i> .....	20
Cocetov Alexandru. <i>Simbolistica leului în paradigma filosofico-religioasă</i> .....	27
Constantinov Lilia. <i>Evoluția științelor socio-umane în Basarabia interbelică. Repere conceptuale</i> .....	31
Dementieva Diana. <i>Matei Călinescu. Conceptul de (re)lectură</i> .....	37
Eni Mihaela. <i>Terminologia utilizată în studiul analizei discursului</i> .....	43
Frumosu Elena. <i>Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau comisiei aliate, conform art. 12 din convenția de armistițiu” și importanța lui pentru studierea istoriei fondului „Colecția de acte medieval moldovenești” din ANRM</i> .....	50
Gotca Rodica. <i>De la civilizația cuvântului scris și a expresiei la cea a cuvântului în relație</i> .....	56
Iovu Elisaveta. <i>Imagologia literară: interpretarea rezultatelor</i> .....	61
Ivanov Constantin. <i>Imaginea unui Diavol personal în „Isabel și apele diavolului” de Mircea Eliade</i> .....	66
Luțev Oxana. <i>Nicolae Esinencu. Urme de cineast, om al teatrului</i> .....	70
Mihalachi Ion. <i>Jan III Sobieski în istoriografia românească. Câteva considerații</i> .....	74
Moroi Natalia. <i>Rezultatele primului recensământ postbelic din 1959 în calitate de sursă de documentare asupra realităților demografice din RSSM</i> .....	80
Necșuțu Mădălin. <i>Metode și procedee ale istoriografiei sovietice pe tema anexării Basarabiei (iunie 1940)</i> .....	87
Panfil Vera. <i>Conceptul de model cultural – studiu bibliografic</i> .....	91
Șatravca Larisa. <i>Comunicarea academică – proces, producție și schimb de semnificații</i> .....	100
Serdeșniuc Cristian. <i>Grigore Vieru – poetul exponențial al generației 60’</i> .....	106
Serdeșniuc Luis. <i>Arsenalul categorial al concepției spațiului cultural</i> .....	114
Șibaiev Dmitri. <i>Desenul în creația lui Vladimir și Rostislav Ocușco</i> .....	121
Șuiu Veaceslav. <i>Aspirațiile expansioniste ale Imperiului Habsburgic și statutul politico-juridic al Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea</i> .....	127
Tulgara Tatiana. <i>Problema natalității și fertilității populației basarabene în perioada interbelică</i> .....	133
Vîlcu Marcela. <i>Tipuri structurale de abrevieri în limba română</i> .....	137

<b>Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice.....</b>	<b>140</b>
Bolos Petru. <i>Scurta incursiune istorică asupra problemei corupției.....</i>	140
Calendari Dumitru. <i>Probleme ale tacticii participării procurorului la etapa cercetării judecătorești în instanța de apel pe cauzele penale.....</i>	146
Carajeleascov Cristina. <i>Temeiurile efectuării măsurilor speciale de investigații.....</i>	153
Codreanu Valeria. <i>Reglementări privind unele metode de apărare a drepturile omului .....</i>	158
Cojocarul Vladimir. <i>Considerații teoretico-practice privind aplicarea regimurilor de detenție în penitenciarele Republicii Moldova.....</i>	163
Cristea Daniel. <i>Analiza publicațiilor privind protecția datelor cu caracter personal.....</i>	170
Donica Ina. <i>Oficialitatea și disponibilitatea începerii urmăririi penale.....</i>	175
Ivancova Alesea. <i>Repararea prejudiciului cauzat de infracțiune și recuperarea bunurilor infracționale: abordare conceptuală.....</i>	185
Janu Natalia. <i>Calificarea infracțiunilor economice.....</i>	190
Lutenco Nadejda. <i>Violența bazată pe gen – crimă motivată de ură.....</i>	196
Malinche Diana-Mihaela. <i>Atribuțiile autorității centrale de inspecție a muncii. Abordare comparativă între situația României și cea a Republicii Moldova.....</i>	205
Manciu Liana Alina. <i>Delimitarea cadrului normativ național privind participarea RM în cadrul operațiunilor de menținere a păcii sub egida organizațiilor internaționale.....</i>	211
Morei Nicolae. <i>Aspecte analitice privind noțiunea agentului provocator și delimitarea acestuia de alți subiecți ai măsurilor speciale de investigație.....</i>	216
Nitrea Alina. <i>Dezvoltarea cooperării interinstituționale în cazul investigării crimelor cu implicarea materialului nuclear sau radioactiv.....</i>	222
Novac Diaconu Laurentiu. <i>Girurile improprii în legislația cambială din Republica Moldova și la nivel internațional.....</i>	228
Palnițchiu Anna. <i>Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art. 236 Codul Penal al Republicii Moldova.....</i>	232
Popa Vasile. <i>Aspecte privind reglementarea măsurilor speciale de investigații.....</i>	237
Stici Silvia. <i>Reglementări naționale a drepturilor consumatorului pe piața energetică din Republica Moldova.....</i>	242
Tatar Olga. <i>„Permisivitatea” principiului libertății contractuale.....</i>	248

**ȚARA MOLDOVEI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI BOGDAN  
AL III-LEA ÎN CONTEXTEL POLITICII CENTRAL EUROPENE  
POLONO-UNGARE**

*ARAMA OLGA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Contextul politicii central europene, la începutul secolului XVI se prezintă prin influența politică și economică a Imperiului Ungar cât și a Regatului Polon. Țara Molodovei rămâne în continuare în agenda politicii externe a celor două puteri Europene, iar explicația ar fi pericolul ce era prezent din partea Imperiului Otoman cât și a Hanatului Crimeii, dar și aspectul de dominație politică asupra Țării Moldovei. Prin actele semnate anterior, Țara Moldovei se afla sub oblăduirea suzerană a Poloniei, însă situația se schimbă în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, care în 1457 și 1458 întreprinde expediții în regiunile sudice ale Poloniei, intenționând să-l prindă pe Petru Aron. Rămânea deschisă problema Pocuției. Tărăgănarea de către poloni a lichidării „chestiunii Pocuției” [3](achitarea de către Polonia a celor 3000 ruble de argint împrumutate în 1388 de la Petru I Mușat în schimbul Pocuției) l-a făcut pe Ștefan ca trei ani mai târziu (octombrie 1502) să ocupe această regiune, să instaleze pârcălabi și garnizoane în cetăți, vameși în orașe și târguri. Având în vedere Pocuția, Ștefan cel Mare declară (noiembrie 1503) solului polon Firley: „взялесмитубукатуземле, хочущобимисянейдостало”[14]. În limba moldovenească această frază rusească înseamnă: „am luat această bucată de pământ, vreau să-mi rămână mie”. [14]

Moștenirea geopolitică data este lăsată fiului său Bogdan al III-lea, care vine la domnie după moartea tatălui său (dar este asociat la domnie cu mult înainte de data oficială, ca dovadă fiind și actele emise de către Cancelaria Domnească).

După cum am menționat Bogdan al III-lea obține de la tatăl său o situația politică internă și externă nu atât de favorabilă, după cum se încearcă a se prezenta. Fiind nevoit să se confrunte, încă de la început, cu o serie de pretendenți la domnie, susținuți de Polonia, Imperiul Otoman și Ungaria, care, prin aceasta, urmăreau să-și subordoneze Țara Moldovei propriilor interese. Ca argument la cele spuse, aș dori să fac referire la faptul că o parte din boierime dorea la domnie pe un alt urmaș a lui Ștefan ce se afla la turci. O altă întrebare ce rămânea deschisă este și problema Pocuției, care a fost motivul unei relații externe tensionate dintre Țara Moldovei și Regatul Polon, cu intervenția Ungariei.

Pentru a demonstra implicarea Ungariei în rezolvarea conflictului teritorial dintre Regatul Polon și Țara Moldovei aș dori să aduc în revistă cronologia raporturilor politice dintre Regatul Polon și Țara Molodvei.

Pentru a descrie contextul politicii central-europene ar fi necesar prezentarea situației geopolitice din sud estul Europei. Țara Moldovei se afla la confluența intereselor teritoriale și de influență politică, dintre cele mai puternice imperii și regate a sec. XVI-lea: Otoman, Polon, Ungar.

După cum am menționat anterior, conflictual teritorial dintre Regatul Polon și Țara Moldovei, ține de problema Pocuției, iar această se redeschide odată cu decesul lui Ștefan cel Mare.

Peți deci pe Elisabeta sora regelui Alexandru al Poloniei, după mărturiile lui Grigore Ureche „De multe solii ce trimnise Bogdan- Vodă la Craiul leșesc pentru soră-sa Elisafta, pre care au cerșut”[17], în anul 1505 la Cracovia Bogdan al III încheie cu Alexandru, Regele Poloniei tratat de închinare și credință „debet...Bogdan voevoda... se et suoa succesoros terramque Moldaviae regno Poloniae incorporare perpetuo” [12], iar Regele Poloniei îi promite în căsătorie pe sora sa Elisabeta. Bogdan este interesat de această căsătorie din două motive: rezolvă problema Pocuției prin căi matrimoniale cât și faptul că dorea să facă o căsătorie strălucită „după cum făcuse de multe ori părintele său” [17].

Prima încercare de a se căsători cu Elizabeta a fost în anul 1505 „Aceasta (Elizabeta) care după ultimele înfrângeri suferite de la Ștefan prinsese frica moldovenilor, nu îndrăzni să refuze cerera”[3]. Însă mama Elizabetei se împotrivi cu „îndărătnicie la acestă însoțire, sub cuvânt că Bogdan era ortodox” [3]. Chestiunea căsătoriei reveni după decesul mamei Elizavetei, când află domnul Moldovei despre deces, trimise din nou crainici regelui Poloniei pentru a-i cere a doua oară, „mâna Elizavetei”[3], dar primi un refuz argumentat din partea ei prin faptul că „Bogdan este încrucișat” [3]. Deci fiind refuzat în asemenea mod „se simți jignit și în vanitatea lui de domn și în mândria lui de om” [11] își adună oștirea și trecând hotarele țării, intră în Polonia, astfel începu primul război cu Polonii în anul 1506. Acest război avea la baza sa mai multe motive, nu doar refuzul Elizabetei, dar și problema Pocuției.

Primul motiv este înțeles, refuzul Elizabetei, făcând apel la mărturiile lui Grigore Ureche, unde vedem cât de nemulțumit era de acest răspuns „a socotit că are vreme să-și răscumpere rușinea sa de spre Craiul leșesc cu sânge nevinovat, și au început a strânge oaste” [12]. Constantin Gane la rândul său afirmă că «pe vremuri încă mureau oameni de hatârul ambiției voevodului și pentru ochii unei domnițe care nu-i voia»[4].

Cel de al doilea motiv pare a fi mai întemeiat, mărturie a acestui fapt găsim deasemenea în lucrarea lui C. Gane „mai era, înafără de ochii Domniței, și chestiunea Pocuției la mijloc” [4]. Pocuția a fost mereu un motiv de ceartă dintre Moldova și Polonia „această Pocuție ar putea fi prin bogatele ei vămi” [16]. În schimbul căsătoriei Bogdan al III oferi polonilor toate cetățile ocupate de Ștefan dincolo de hotarele vechi ale Moldovei „dacă bătrâna văduvă a lui Casimir și l-ar primi ginere. Cetățile se restituiră, dar logonda zăbovi” [11].

Datorită acestei situații create, Bogdan porni cu oaste în Polonia, dispunând de „tunuri grele” [1] care sunt folosite la bombardarea Liovului. Grigore Ureche descrie următoarea luptă „arzând și prădând țara au tras la Liov, și au bătut târgul, și puțin de nu l-au dobândit; și zic că singur Bogdan-Vodă au lovit cu sulița în poarta Liovului, care semn se cunoaște pînă acum” [15].

Această regiune la propriu a trecut din mână în mână, iar dezlegare problemei

stăpânirii Pocuției a fost legată de proiectul căsătoriei dintre Bogdan III și Elisabeta fiica regelui Cazimir Jagiello (1447-1492). Ca rezultat primii ani de domnie a lui Bogdan III s-au remarcat prin aprige lupte pentru stăpânirea Pocuției. La rândul său Polonia, după cronică polonă a lui Wapowski „se rânduiesc 6.000 de mercenari pentru apărarea graniței polone...ei trec Nistrul șiucid straja de 600 de Moldoveni” [16]. După aceste lupte și multe pierderi din ambele părți [17] domniile se împacă și căsătoria se hotărăște definitiv, cu condiția ca Bogdan să „clădească o biserică catolică și să primească în Moldova un episcop papaistaș” [11].

Dar în luna august 1506 regele Alexandru murise. Pentru a preîntâmpina orice act de nemulțumire din partea domnitorului, consilierii regatului Polon, trimit o reprezentanță diplomatică la voievodul Moldovei, prin care i se aduce la cunoștință moartea regelui Poloniei Alexandru, totodată se roagă ca voievodul Moldovei să rămână în relații de pace și de bună vecinătate cu Polonia în perioada în care este lipsit de suveran. Se face referire la perioada când voievodul Ștefan tatăl său decedase, iar Domnul Țării Românești trimise ambasadur la „Alesandru regale Poloniei” [10] cu rugămintea să-i dea ajutor pentru ca să ocupe Moldova, dar consilierii Poloniei nu au acceptat, să-l lipsească pe Bogdan de Domnia Moldovei. În același timp consilierii, cer regelui Ungar Vladislav, „pe perioada în care Polonia este lipsită de un Rege. Aceștea roagă regele Ungariei să intervină pe lângă Sultanul Turcesc și voievodul Moldovei, ca dânșii să conserve relațiile de bună amicitie” [10] cu Polonia.

Se încep noi tratative cu Sigismund „umbalau forfota stafalele între Suceava și Cracovia „scrisori, răspunsuri, nimic: noul rege refuză să-i dea de soție lui Bogdan pe Elizabeta”[12]. Find un nou motiv de război între „Moldoveni și Polonia” [11] un război care a ținut aproape doi ani. Însă Bogdan începe să strângă oaste și atacă teritoriile de frontieră a Poloniei fără o eventuală declarație de război, iar consilierii poloni recurg iară la mijlocirea regelui Vladislav, „le-a luat ținutul, pe care îl restituise în anul trecut Poloniei”, așezând acolo trupele și căpitanii săi. Consilierii Poloniei roagă regale Ungariei, ca prin autoritatea sa să pună capăt acestui început de război, și să trimită un orator la voievodul Moldovei, pentru ca să-l înduplece să restituie Poloniei teritoriul ocupat”[7].

La 29 iulie 1509 Bogdan trece în Podolia, cu o armată echipată, în lucrarea „Istoria artei militare a românilor, găsim descrierea acestei bătălii. Bogdan atacă Camenița la 30 iunie[15], fără a o putea cucerii. La 1 iulie ia „susul Nistrului”[15], fără a izbucni și cucerirea Haliciului, pentru a cucerii cetatea din Halicz și Lemberg, Vodă folosește tunurile „tunurile moldovenești bat de pe deal, pe când cetele de călări a Domnului atacă zidurile” [15]. Liovul este bombardat timp de două zile însă orașul rezistă.

Acest eveniment este descries în actul transmis de către regele Polon lui Vladislav, prin care se mai explică și de ce a refuzat să dea în căsătorie pe Elisabeta „Sigismund, regele Poloniei, scrie lui Vladislav, regele Ungariei, că după noile rapoarte, ce i-au sosit de la căpitanii de frontieră, este adevărat că voievodul Moldovei, și-a concentrat armata sa, pentru a invadea regatul Polon. Cauza acestui act, după cum

a aflat de la Roma, este că voievodul Moldovei s-a plâns la scaunul apostolic, că Sigismund, regele Poloniei, nu dorește să dea în căsătorie pe sora sa, cu toate că Alexandru promisese, decedatul rege al Poloniei, pentru acest scop voievodul Moldovei a obținut o brevă de la Papa Iuliu II, fiind probabil, că dacă nu-i va îndeplini dorința, voievodul să apeleze la arme. Regele Poloniei manifestă totodată regelui Ungariei, că în privința acestei căsătorii dânsul dase un răspuns negativ voievodului Moldovei, fiindcă așa ceruse regele Ungariei, roagă pe regele Vladislau să trimită în nunciu la voievodul Moldovei, ca să-l înspăimânteze și să renunțe la război care dorește să-l înceapă împotriva Poloniei”[6].

Bogdan este nevoit să se retragă, deoarece se apropie armata polonă, el se îndreaptă spre Rohatin, care este cucerit și ars. Polonii ajung la Suceava care este atacată însă fără a fi cucerită. După ce din ambele tabere au fost numeroase pierderi [10], se încheie pacea. Tratatul este încheiat la 23 ianuarie 1510 între „Noi Sigismund, regele Poloniei, și prietenul nostru magnificul Domn Io Bogdan, voevodul Țării Moldovei” [9]. Fiind încheiat datorită patronajului Regelui Vladislav al Ungariei. Cerințele acestui Tratat prevăd: renunțarea la căsătoria cu Elisabeta, restituirea captivilor, ajutor și adăpost în caz de război cu Turcii, arbitrajul Regelui Ungariei cu privire la Pocuția, libertatea negoțului [6].

Însă problema Pocuției rămâne deschisă, după cum observă din următoare depeșă diplomatică „1510 CCCCLXXXVI”.

Sigismund, regele Poloniei, trimite instrucțiuni lui Petru Tomiczki ambasadorul său din Ungaria, în privința chestiunilor de controversă dintre Moldova și Polonia, ce au rămas să fie decise de regele Ungariei. Regele Poloniei insistă, ca districtul Pocuției să rămână anexat Poloniei, voevodul Moldovei autor al războiului, să restituie Poloniei toate pagubile cauzate, să restituie mai multe mii de oameni care au fost luați din Polonia și colonizați în Molodva. Totodată regele Poloniei însărcinează pe Petru Tomiczki să ceară de la regele Ungariei un document secret, prin care regele ungar să declare, că și dânsul a decis și regulat chestiunile de pace dintre Polonia și Moldova prin un document anume, dar cu toate acestea după sfatul prelaților și a baronilor, acest act nu are să prejudicieze cu nimic drepturile Poloniei asupra Moldovei”[7]

Prin urmare schimbările teritoriale a Molodvei au fost favorizate de schimbările la tronul Regatului Poloniei și a Marelui Cnezat al Lituaniei de la începutul secolului al XVI-lea. Astfel, căsătoria preconizată era pe punctul de a se consfințit, noile schimbări erau să influențeze radical ordinea de idei, în relațiile polono-moldovenești. În final polonezii așa și n-au acceptat căsătoria fiicei lui Cazimir Jagiello cu Bogdan III, iar domnul Moldovei va pierde și Pocuția, iar râvna de a se căsători cu Elisabeta a fost în detrimentul prestigiului domnitorului Țării Moldovei, dând prilej Marelor Puteri să se implice în chestiunile interne a țării. În anul 1509, aveau să se consume ultimele acorduri ale confruntării lui Bogdan III pentru Pocuția.



**Referințe bibliografice:**

1. Alexandru Al. Buzescu „Domnia în Țările Române până la 1866”, Editura „Cartea românească”, București; pag. 323.
2. Constantin Chiodaru «Documenta Romaniae Historica », Vol. III, Editura „Academiei Republicii Socialiste România”, București 1980, pag. 59.
3. Valentin Constantinov „Țara Moldovei la începutul secolului al XVI-lea și relațiile ei cu Marele Cnezat al Lituaniei”, Anuarul științific polono-moldovenesc/ nr.1 chișinău(2017), pag. 196.
4. Constantin Gane „Trecute vieți de doamne și domnițe”, Vol. I, Editura ” Universul,, București 1953, pag. 43.
5. Ștefan S. Gorovei „Facerea și desfacerea unei mari arhive”, Analele Putnei, 1/2004, pag. 278.
6. E. Hurmuzaki „Documente privitoare la istoria românilor”, vol.II, partea III, București, 1893, pag.10.
7. E. Hurmuzaki „Documente privitoare la istoria românilor”, vol.II, partea II, București, 1893, pag. 138-637.
8. E. Hurmuzaki „Documente privitoare la istoria românilor”, vol.II, partea III, București, 1893, pag. 574.
9. E. Hurmuzaki „Documente privitoare la istoria românilor”, vol.II, partea III, București, 1893, pag.156.
10. E. Hurmuzaki „Documente privitoare la istoria românilor”, vol.I, București, 1893.
11. Nicolae Iorga „Din faptele străbunilor –Povestiri ale cronicarilor”, Editura „Nemul Românesc”, București 1909; pag. 218
12. Nicolae Iorga „Predenteți Domnesci în secolul al XVI-lea”, Editura „Institutul de arte grafice Carol GOBL”, București 1898; pag. 87.
13. Iulian Marinescu „Urcarea în scaun al lui Bogdan al III», Editura «Fundația regele Carol I”, București 1910; pag.1; 22.
14. Katarzyna Niemczyk, „Problem Pokucja, spornego terytorii polsko-moldawskiego w końcu XV i początku XVI wieku, în „Studia Historyczne”, LVII (2014), p. 155
15. R. Rosetti „Istoria artei militare a românilor până la mijlocul viacului al XVII-lea”, București, 1947, pag. 284.
16. Michał Śliwa, „Democrația poloneză. Idei.Oameni.Eventimente”. Traducere din poloneză și prefață de Valentin Constantinov, Chișinău, 2016, pag. 10
17. G. Ureche „Letopisețul Țării Moldovei”, Editura ”Cartea Moldovei”, Chișinău 2007, pag. 139.

**VALORIZAREA OPEREI POEMA CHIUVETEI  
DE MIRCEA CĂRTĂRESCU PRIN PRISMA REFERINȚELOR  
CULTURALE**

*BACIU DOINA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

*Poema Chiuvetei* de Mircea Cărtărescu a stârnit interesul mai multor oameni de artă: critici literari, poeți, prozatori, actori, muzicieni, dansatori, etc..

La fel de mult, nu ne lasă indiferenți subiectul, care este pe cât de vechi ca abordare, pe atât și de actual. Omenirea a apărut ca formă de exprimare a dragostei Lui Dumnezeu pentru oameni. Dar ceea ce se întâmplă în lucrare nu este întru totul diferit, obiectele sunt forma de exprimare a necesității omului pentru existență. Pentru a te afla în lumea staticului trebuie să relaționezi. Subiectul expus relevă exclamații ale interiorizării omului sub influența iubirii pentru creație.

Tema dragostei imposibile o întâlnim în Biblie, în poveștile sau basmele populare, cântece bătrânești, care au circulat milioane de ani în întreaga lume. Poemul prezent a dat naștere unui nou început în literatură. Lucrarea a evoluat de la textul scris la cel audiat, înscenat. În imaginile poetice se încadrează nu doar actorul, ci și spectatorul, acesta, fiind un spectru oportun pentru noua creație postmodernistă.

Poezia nu suferă, ci se dezvoltă, căci condițiile îi sunt oferite. Oamenii comunică între ei prin intermediul tehnologiilor informaționale. Arealul creației se lărgeste în continuu ca o necesitate a omului pentru expunere. Actualmente, poezia este adusă nu doar în fața cititorului, dar și a spectatorului, auditoriului. Noile prezentări ale poeziei stârnesc reacții neașteptate, mulțumită implicării actorilor în procesul creării unei lumi poetice.

În lucrarea *Fenomenul postmodernist*, pag. 102, Aliona Grati vorbește despre poemă, afirmând că „[...]Trama simbolică și alegorică a Luceafărului eminescian o regăsim transcrisă aici în versuri și imagini desacralizante. Accentul existențial este cu totul șters, ceea ce rămâne sunt jocurile de limbaj. Totul absolut aici e relativizat, utopia romantică dispare, iar poemul se naște din umanizarea obiectelor umile, banale. „Amorul” dintre chiuvetă și „steaua galbenă” stă sub semnul jocului, care deconstruiește ideea de „Iubire Absolută”, dar este și un joc al dragostei însăși, privit prin filtrul ironiei și al umorului.” [2]

*Poema Chiuvetei* de Mircea Cărtărescu a evoluat, ba chiar se dezvoltă încă, datorită flexibilității și emunității libertine pe care o are. Iată, de exemplu câteva versuri care apar în memorie, atunci când citim poemul:

<i>Poema Chiuvetei de Mircea Cărtărescu</i>	<i>Luceafărul de Mihai Eminescu</i>
<p>„Într-o zi chiuveta căzu în dragoste iubi o mică stea galbenă din colțul geamului de la bucătărie”</p> <p>„- stea mică, nu scânteia peste fabrica de pâine și moara dâmbovița/ dă-te jos, căci ele nu au nevoie de tine”</p>	<p>“Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreapta Lânga fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.”</p> <p>“Tar ea vorbind cu el în somn, Oftând din greu suspină: - “O, dulce-al nopții mele domn, De ce nu vii tu? Vină!</p>

„[...]În poetica postmodernă autorii intră adeseori într-un dialog deschis cu opera lui Eminescu, dând la o parte formele anterioare de relații între texte. S-a înrădăcinat deja adânc tradiția confruntării operei personale cu cea a poetului-etalon. Dacă unii au încercat a se „plasa” în literatură punând sub semnul întrebării întreaga creație eminesciană, atât ca formă, cât și conținut, alții au recurs la mijloace infantile, de fapt „jucându-se” cu textul eminescian. Nu din ne-respect pentru tradiția eminesciană, ci mai degrabă din considerație, faptul acesta confirmând încă o dată impactul uriaș pe care l-a avut și-l mai are poezia eminesciană asupra poeziei contemporane.” [11]

Cu toate acestea, scriitorul face trimiteri nu doar la, Poemul Luceafărul de Mihai Eminescu, ci la un întreg arsenal de cunoaștere, precum Baletul Luceafărul, Șeherezada (lucrare literară, „O mie și una de nopți”), N. Rimski-Korsakov: Șeherezada, op. 35 - suită simfonică, Pagini bizare de Urmuz, Romeo și Julieta de William Shakespeare. Astfel spus, vorbim despre universalitate. Cu siguranță lista poate să continue și cu alte creații, aparținând diferitor domenii.

Firul narativ întărește ideea purtătorilor de cuvânt, ce se află în spații diferite. Personajele devin motive, simboluri, magnetizează trăsăturile eferente ale societății. Ideea îndrăgostirii reflectă structuri universale ale minții umane și chiar modele care sunt rezultatul viziunii asupra lumii.

Legătura dintre steauă și chiuvetă este indisolubilă, prezintă ipostazele în care a fost înfățișată chiuveta ca visătoare, naivă, credulă, îndrăgostită, senzuală. Lucrarea a parcurs un drum de dezvoltare, poate fi jucată într-un adevărat spectacol. Potențialul lucrării este mult mai mare decât ar părea la prima vedere.

Fie că acestea au fost programate sau nu, interculturalitatea rămâne a fi un indiciu al reflectării unui produs ce s-a constituit ca urmare a experienței de viață și a lecturilor bogate ale autorului, a schimbărilor socio-umane sub oricare formă. Faptul este vizibil că literatura se dezvoltă pe cât se poate de rapid și victorios.

În condițiile existente literatura capătă o valoare umană, care își impulsionează categoriile estetice ce indică reacțiile omenești afective în relație cu realitatea, relevând cunoașterea estetică a lumii. Acestea sunt rezultatul evoluției umane. Ele au

apărut și s-au distins datorită experiențelor, exprimându-se ca noțiuni ce descriu și pot fi utile creației.

Analiza lucrării ne-a impus în vizor o gamă largă de categorii estetice ce pre-valează în totalitate poemul: sublimul, frumosul, interesantul, agreabilul, grațiosul, tragicul, comicul, pateticul, banalul, poeticul.

Sublimul se implică odată cu alegerea personajelor, și a subiectului care denotă iubirea imposibilă dintre un muritor și o ființă supraumană. În cazul de față este vorba despre iubirea dintre chiuvetă și steaua galbenă („într-o zi chiuveta căzu în dragoste/ iubi o mică stea galbenă din colțul geamului de la bucătărie” [6]).

Frumosul își relevă existența prin tendința spre perfecțiune. Autorul, creând relații umane între obiecte neînsuflețite sau acestea dimpotrivă iau locul unor personaje umane principale, iar descrierea trăirilor sufletești readuc în imagini momente din viața reală (“se confesă mușamalei și borcanului de muștar/ se plânse tacâmurilor ude.” [6]).

Pateticul își culege trăsăturile grație impresionismului. Formele redau calități omenești ale realității absolute. Aici putem vorbi despre un șir de creații numite mai sus la care ne trimite poemul.

Interesant este că nu vorbim doar despre iubirea imposibilă, ci și despre realități întruchipate, care s-au impus în forme deosebite, fiecare reprezentând caractere și forțe umane de exprimare. Spre exemplu, steaua galbenă ar reprezenta aristocrația-meă, chiuveta- roabă ce-și împărtășește dragostea, iar mușamaua, borcanul cu dulceață, tacâmurile ude, strecurătoarea de supă consistă din împrejurările în care se află adevărata realitate.

Agreabilul este bine cântărit, lăsând impresii pozitive și chiar plasează cititorul într-o stare de adorație. În momentul contemplării, confesiunea chiuvetei încântă atât auzul, iar privirea este dominată de lumea lucrurilor create de om. Armonia și echilibrul obiectelor sunt tot timpul amenințate cu distrugerea sau sunt supse ludicului. Tragic și comic, spontan și pragmatic, dar fără de ostilitate în corelație cu manifestul chiuvetei care declanșează o nouă generare a existenței. În formă se încadrează totalitatea categoriilor estetice, unele fiind reproduse ca o reacție avansată, iar altele cultivă progresul uman. Cu toate acestea, compoziția unește adevăruri, care ne informează despre starea percepției lucrurilor și utilitatea lor în raport cu creșterea capacității omului, a cotidianului.

Odată cu răspândirea tehnologiilor avansate, lucrările literare își găsesc echilibrul, fiindcă nu sunt marginalizate, ci din contra, capătă o nouă reprezentare validă. Poezia de pe computer are mai multe alternative ocazionale și evanescente, variante de evoluție în cyberspațiu (texte, imagini, melodii, fragmente cinematografice etc.), la care cititorul accede optând prin accesarea unor linkuri. Unii teoreticieni sunt de părerea că literatura digitală pune capăt epocii postmodernismului, instalând „digitalismul”.

Poezia actuală s-a dezvoltat considerabil, a devenit o amplitudine de arte care unește în sine totul, de la text scris la imagini, sunete, film, videoclip. Cititorului i se

deschid mai multe oportunități pentru a lectura plăcut și eficient, grație accesării linkurilor. Astfel, literatura nu mai este privită doar ca text creat pentru citire. Ea devine interes pentru un cerc mult mai larg de oameni ce aparțin unor domenii diferite, nivel intelectual diferit și care au acces la diverse lucrări. Poezia de pe computer este cheia succesului, deoarece poate fi înțeleasă mai bine, iar imaginile, muzica, sunetele oferă posibilitate tuturor de a percepe.

Posibilitățile tehnologiilor avansate sunt colosale, iar textul literar obține noi forțe pentru a se prezenta original.

Categoriile estetice identificate în lucrare rămân a fi de ajutor poeziei și nu doar, totodată, marcând valoarea estetică.

Poezia de astăzi este lipsită de totalitatea figurilor de stil, care cândva erau considerate o necesitate. Acum ea este pură, naturală, iar anumite personaje, subiecte ne trimit cu gândul la alte creații. Un fel de erupții vulcanice ale scrierii ce marchează reliefația iubirii.

#### **Referințe bibliografice:**

1. Gașciuc Liliana : Hipotext eminescian în poezia lui Mircea Cărtărescu (2), Contrafort: 3-6 (77-80)
2. Grati Aliona, „Fenomenul literar postmodernist”, UPS „Ion Creangă”, Chișinău, 2013;
3. Mușina Alexandru, Eseu asupra poeziei moderne, Chișinău, Cartier, 1997.
4. Mușat Carmen, „Strategiile subversiunii”, Editura Cartea Românească, București, 2008;
5. Petrescu Liviu, Poetica postmodernismului, Pitești, Paralela 45, 1996
6. <http://www.romanianvoice.com/poezii/poezii/chiuivetei.php>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=Q9cBlab1Dnc>
8. <https://www.youtube.com/watch?v=pz7O52-YMg8>
9. [https://www.youtube.com/watch?v=eyyp\\_3LhSR8](https://www.youtube.com/watch?v=eyyp_3LhSR8)
10. <https://sites.google.com/site/pop4tib>
11. [http://www.contrafort.md/old/2001/77-80/148\\_2.html](http://www.contrafort.md/old/2001/77-80/148_2.html)

## DOINĂ CA SPECIE A CREAȚIEI LIRICE ORALE: ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE PRIVIND IZVOARELE EI SCRISE DIN SECOLUL AL XX-LEA

*BULICANU MARIANA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Categorie reprezentativă a genului liric neocazional, doina exprimă în mod direct o largă paletă a emoțiilor și trăirilor profunde sufletești, precum: tristețea, melancolia, înstrăinarea, relațiile interumane sau cu mediul, dragostea, dorul (noțiune și emoție de o consistență exclusivă spațiului românesc), reprodusă și exteriorizată în imagini muzical-poetice. Cercetarea acestui fenomen deține succese importante deși concludența acesteia este diminuată din perspectiva abordării aceluși subiect de către cercetători, prioritar, de orînduire literară, prin prisma instrumentelor de examinare specifice folcloristicii literare, ca rezultat avem abordări unilaterale și parțiale. Melodia, fiind factorul de primă importanță a doinei, constituie nucleul de concentrare a celorlalte elemente tipice cu caracter variabil ale manifestării muzical artistice.

Noțiunea însăși a fost abordată și analizată muzicologic în repetate rânduri, astfel este conceptual variată. Drept exemplu datorită muncii de pionierat prin expediția de colectare și înregistrare de melodii maramureșene, în 1910 Tiberiu Brediceanu apreciază doina drept „melodie cu mișcare neregulată, în așa-numitul tempo rubato” care conține „forma prelungită a melodiilor și a textului” și sunt însoțite de „anumite sunete guturale sau sughitate, așa-zisele „lovituri de glotă” interpretate „numai de o persoană (solo)” [7, p. 5]. Aceste exemple din culegere nu le putem atribui formei clasice, ele reprezentând forma arhaică neexpresivă a doinei.

Un model de cercetare mai amplă asupra trăsăturilor specifice ale doinei e tratat de către muzicologul maghiar Béla Bartók. Etnomuzicologul o definește în următorul fel: „Stil muzical, reprezentat, de fapt, printr-o melodie unică, ca formă acest gen de melodie are ca formă un caracter total de improviatație, este plină de înflorituri, iar interpretarea ei în gen rubato amintește de muzica instrumentală” [4, p. 85]. La cele relatate, același autor mai adaugă: „este improvizată liber, oarecum în maniera practicii muzicale a Orientului, cu deosebire a arabilor, pe principiul ”macamului”, după care fiecare cântăreț poate, în cuprinsul unor hotare, să varieze după bunul plac tema dată” [14, p. 68]. Aceste afirmații sunt susținute cu referire la ”Hora lungă”, care substituie termenul de ”Doină” în regiunea Maramureș. Béla Bartók confirmă caracterul neocazional al acestei specii prin următoarele afirmații: „melodiile propriu-zise, care se cântă fără vre-un prilej deosebit, atât pe texte lirice cât și pe texte de baladă” [11, p. 5]. Aceste relatări apar drept urmare a investigațiilor efectuate în Maramureș și Ugoea, cât și în regiunile apropiate de la sudul acestora.

În procesul de percepere și apreciere a doinei compozitorul, criticul muzical, etnomuzicologul și folcloristul Constantin Brăiloiu lărgeste spațiu de studiu, vas-

titea căruia cuprinde întreg teritoriul etnico-cultural românesc. Savantul are în uz termenul de cântec drept unul comun pentru amândouă specii lirice, acest fapt se întâmplă pînă în 1930 când susține o comunicare la Sorbona la 4 noiembrie, în care spune: „Se știe că Doina propriu-zisă este altceva decât cântecul; nu este o melodie strofică, ci o melodie fără arhitectură precisă, pe care cântărețul o constriește singur în timpul cântării, cu alte cuvinte, pe care o improvizează, servindu-se de câteva elemente proprii acestui stil: o notă ținută sau un portament, apoi o parte ornamentată care se învârtește în jurul aceluiași sunet și, în sfârșit, o finală repetată. Din când în când intervine un sunet gutural, produs printr-o lovitură de glotă, un fel de hohotit, o alunecare la o înălțime nederminată sau un pasaj vorbit. Stilul său muzical arată o influență orientală, dar nu un împrumut” [9, p. 96].

Ilarion Cocișiu în urma investigațiilor de teren completează valoros referitor la stadiul de conservare a speciei, acesta atestă coeziunea proprie stilului Doinei la est și la vest de Carpați în acest sens avem și relevările lui Bartók care pune în lumină unitatea de stil și de formă a ”cântecului lung” în spațiul carpato-dunărean. (1934)

Tot în 1934, Sabin Drăgoi afirmă: „Doinelile au în mare parte mișcarea neregulată (rubato) capricioasă se aplică la diferite texte după împrejurări (individuale sufletești), nu se grupează versurile în strofe, ci se repetă neregulat și se deosebesc (se abat) mai mult de la regularitatea muzicii culte și a muzicii populare a altor neamuri” [12, p. 81]. Conform părerii acestuia, distingem două categorii ale doinei:

a) cu mers rubato;

b) cu mers diferit care la sfârșitul liniilor (cezurilor) îl suspendă” [Ibidem].

Citele sus menționate vin să sublinieze prezența strofei poetice și prezența ritmului de natură liberă drept componente a doinei.

Cercetările științifice a doinei se amplifică în perioada de după război, datorită interesului sporit dovedit de muzicologii români de la Institutul de Etnografie și Folclor din București și mai ales a renumitei cercetătoare Emilia Comișel care interprinde un studiu temeinic în 1959. E. Comișel elaborează prețioase teze preliminare de esență metodologică cu privire la cercetarea muzicii tradiționale românești și a genurilor acesteia. Etnomuzicologa sugerează și clarifică problematica complexă legată de doină, remarcând că doina are „caracteristici stilistice și de forma proprii” [10, p. 149], care, prin urmare, prezintă „o melopee pe care executantul-creator o improvizează, într-o nesfârșită variație, pe baza unor formule și procedee tradiționale” [Ibidem]. Vorbind despre doină, ea mai amintește și denumirile regionale ale speciei în discuție susține, precum ”hore lungă” în nordul Transilvaniei (“hore” purtând sensul de cântec); ”cântec lung”, ”lung”, ”îndelungat”, ”ca la Jii”, ”oltenesc” în Oltenia; ”de jale”, ”de codru”, ”de coastă”, ”de ducă” în Muntenia; ”de jale”, ”doina”, ”a frunzii” în Moldova [8, p. 270].

Asemănările dintre doinele cântate în sudul și nordul spațiului românesc sunt evidente pentru a fi contestate, deși, constatarea desprinsă din investigarea comparativă a materialului confirmă faptul că doina argumentează unitatea în diversitate a cultu-

rii naționale de pe întreg teritoriul locuit de români. Astfel, putem vorbi fără echivoc despre unitatea stilistică, completată prin diversitate tematică, ritmică și melodică.

În istoricul cercetarilor doinei își aduce aportul muzicologul Lidia Axionov, care relatează: „doinele vocale pot avea o formă liberă improvizatie și o formă de cuplet; doinele instrumentale pot fi formate din o singură parte ori din două în cazul al doilea doina reprezintă o combinație de imagini artistice de melodie târăgănată care contrastează cu o melodia de joc. Doina care are o singură parte nu își pierde caracterul specific de cânt de jale în vreme ce parte a doua a doinei, luată izolat, nu mai este doină ci un joc ca: hora, ciobăneasca, sârba ș.a.” [3, p. 33]. Drept rezultat nu putem face o diferență categorică dintre doină și joc. Imaginile artistice în asemenea lucrări sunt transpuse prin două categorii muzicale cu substanță melodic, ritmică, arhitectonică, de tempo, chiar modală, diferită.

Doina este o creație amplă bogat ornamentată de un lirism intim ea uneori cu caracter complementar poate apărea recitativul, în susținerea acestei idei Gheorghe Ciobanu și Vasile Nicolescu vorbesc despre recitativele care apar uneori în componența doinei sau de niște părți recitate care se îmbină între ele, dar care pot să nu apară în aceeași ordine în timpul executării sau cântării. Se întâmplă uneori ca Doina să se transforme într-un recitativ melodic ritmul căruia poate rămâne unul liber dar posibilitatea să apară un ritm precis pe parcurs nu este exclusă. Sub aceste aspecte sunt percepute doinele și unele cântece de dragoste.

Este foarte important să distingem doina de cântul de jale sau orice altă piesă folclorică în tonalitate minoră sau cântată rubato și să plasăm cu caracter de primă importanță stilul muzical improvizatoric, elementul de improvizatie fiind unul care denotă și face diferența între speciile menționate mai sus.

G. Ceaicovschi menționează „elementul de improvizatie și varietatea notelor de ornament” ca particularitate definitorie categoriei date însă aspectul formei, arhitectonica muzicală, rămâne în umbră, acest fapt ne poate aduce neclarități de ordin metodic în cunoașterea și recunoașterea speciei abordate. O dovadă în sensul unor astfel de confuzii avem mențiunea lui Ioan Romul Nicola pe marginea creației unui oarecare interpret. El susține că melodiile pe care le-a prezentat interpretul drept doine nu sunt de fapt doine propriu-zise, invocând drept motiv că nu au forma liberă improvizatorică și lipsa caracterului lung specific pentru Hora lungă din Maramureș sau cântecul lung din Oltenia ci sunt de fapt melodii care indică o formă fixă conturată riguros în strofe cu apariția unor mici variații, pe care le clasifică ipotetic numindu-le „cântece doinite” [15].

O caracteristică exegetică o avem și din partea muzicologului Tiberiu Alexandru precum că „doina propriu-zisă este o anume cântare, prin excelență, o melodie de forma liberă bazată pe improvizatie folosind în acest scop, cu o seamă de elemente melodice tipice, este o melodie infinită a cărei arhitectură este fără conținere recreată de interpret cu ajutorul unor formule tradiționale, mai mult sau mai puțin fixe, pe care le variază, le transfigurează, le o rânduiește, le repetă ori le omite după plac, nu



însă fără a respecta prescripțiile unor canoane statornicite de legile nescrise ale tradiției. Anumite formule introductive și concluzive alcătuiesc hotarele în sânul cărora, pe anumite trepte, se aștern pasaje cu caracter recitativ, se stabilesc cadențe, opriri, se desfășoară ample întorsături melodice ornamentale” [2, p. 47]. Același autor revine la cercetările sale și precizează, cu mici schimbări, formulând concis complexul caracteristicilor cu referire la noțiuni complinind prin următoarele scrieri: „Un stil melodic prin excelență liric o melodie de forma liberă bazată pe improvizație folosind o seamă de elemente melodice tipice” [1, p. 71].

Etnologul și folcloristul român Ovidiu Bârlea a cristalizat o deosebire între cântec și doină, pornind de la ideea că „doina denumește specia muzicală, care vehiculează, de obicei, texte lirice, având însă formă neregulată, bazată pe improvizație și recitativ, în opoziție cu cântecul regulat perfect strofic” [5, p. 168].

Nicolae Bot a investigat și a sintetizat părerile muzicologilor notorii. Aici îi menționăm pe Emilia Comișel și Traian Mârza, fapt din care a rezultat o definiție a doinei, care, în accepția autorului, se prezintă astfel: „melopee pe care executantul-creator o improvizează într-o nesfârșită variație pe baza unor formule și procedee tradiționale” [6, p. 30], ceea ce vine în opoziție cu declarațiile omului de știință vizat vis-à-vis de cântecul propriu-zis unde strofa muzicală e prezentă în formă arhitectonică fixă și care presupune o structură ritmică specifică. O imagine a noțiunii și a categoriei cercetate poate fi stabilită și dedusă direct din aceste mențiuni dar și din părerile altor autori ele fiind esențiale având în vedere existența cântecelor propriu-zise, interpretate în manieră ritmică parlando rubato, bogate melismatic având însă structură precisă din punct de vedere al formei și elementul de improvizație fiind lipsă. Eroarea omiterii din spectrul analitic a ultimelor două caracteristici poate aduce la o confuzie și poate constitui impedimentul cel mai important în delimitarea acestor două specii ale genului liric neocazional.

O părere de remarcă obligatoriu, care vine în discordanță cu reflectările cercetătorilor subiectului discutat, este cea a etnomuzicologului chișinăuian Petru Stoianov care spune: „Дойна в молдавском фольклоре это песня, музыкальная форма которая представляет собой развитую мелострофу не имеющую тактовой организации” („Doina în folclorul moldovenesc reprezintă un cântec, forma muzicală a căruia constituie o melostrofă dezvoltată, care nu se încadrează în măsură”) [16, p. 115]. Petru Stoianov dezaprobă părerea Emiliei Comișel cât și a altor oameni de știință, părerile cărora coincid cu cea a E. Comișel, prin care doina este o „melopee pe care executantul-creator o improvizează într-o nesfârșită variație” [Idem, p. 114]. Din cele relatate de P. Stoianov, putem înțelege că doina are forma fixă, strofică, și doar desenul ritmic al acesteia se dezvoltă independent de măsura muzicală, în exteriorul formei prestabilite. Autorul nu menționează că această formă riguroasă pe care o atribuie doinei, nu este o caracteristică a doinei propriu-zise ci doar a formei ei degradate care se dizolvă în cîntec-doină, concludînd eronat.

Muzicologul V. Ghilaș, în lumina cercetărilor efectuate, propune următoarea defi-

niție a doinei: „Artă melodică prin excelență, doina - ca specie muzicală a cântecului liric neocazional - este o melopee, un produs artistic complex de natură strict solistici-că, rezultat prin transpunerea muzicală (vocală, instrumentală sau vocal instrumentală) a unui text poetic într-o desfășurare melodică amplă de forma liberă (deschisă) bogat ornamentată, melodia având prioritate în fața poeziei în care versiunile crea-toare (componistică) și interpretativă se realizează (se produc) simultan prin actul improvizăției pornind de la normele de creație elaborate, verificate de colectivitate și permanentizate în decurs de secole în memoria colectivă a grupurilor sociale dețî-nătoare sau colportoare” [13, p. 112].

În concluzie, cu toate că în sursele literate definiția doinei diferă ca și conținut de la un autor la altul, mai puțin ca sens, în mediul tradițional, până în prezent doina este percepută, în primul rând, drept cântec (cu denumiri regionale diferite: hore, cântec de dor, de coastă, de plai, cântec de jale, cântec de pe coastă...), textul poetic fiind exteriorizat într-o desfășurare sonoră liberă (mișcarea rubato), bogat ornamentată, legat de o melodie specific, alături o linie melodică poate servi ca suport muzi-cal pentru mai multe texte, fie se folosește pentru un text anumit.

În funcție de subiectul pe care îl comportă mesajul muzical-literar, în toate situați-ile doina redă expresia unei reacții spontane, improvizate sau, mai exact, a unui sen-timent provocat de o experiență individuală, care l-a marcat pe creatorul anonim, de-venind teme predilecte ale cântecului: fie dorul, dragostea, înstrăinarea, haiducia, cățania etc., care, prin universalitatea temelor tratate, capătă valoare general umană.

### Referințe bibliografice:

1. Alexandru, Tiberiu. Folclorică. Organologie. Muzicologie. Studii. București: Editura Muzicală, 1978.
2. Alexandru, Tiberiu. Muzica populară românească. București: Editura Muzicală, 1975.
3. Axionov, Lidia. Cântecul popular moldovenesc. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1958.
4. Bartók, Béla. Însemnări asupra cântecului popular românesc (cu pre-față de Zeno Van-cea). Revai Lexicon, vol. Suplimentar, 1935, p. 140; apud Comișel, Emilia. Genurile muzicii populare românești. Doina. În: Studii de muzicologie. Vol.V. București: Editura Muzicală, 1969.
5. Bârlea, Ovidiu. Folclorul românesc. II. București: Editura Minerva, 1983.
6. Bot, Nicolae. Doina – poezia destinului. În: Anuarul de folclor, nr. V-VIII. Cluj-Napoca: 1987.
7. Brediceanu, Tiberiu. 170 Melodii populare românești din Maramureș (1910). București: ESPLA, 1957.
8. Comișel, Emilia. Folclor muzical. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1967.
9. Comișel, Emilia. Genurile muzicii populare românești. Doina. În: Studii de muzicolo-gie. Vol.V. București: Editura Muzicală, 1969.
10. Comișel, Emilia. Preliminarii la studiul științific al doinei. În: Revista de Folclor, anul IV, nr. 1-2. București: 1959.
11. Dialectul muzical al românilor din Hunedoara. În: Bartók, Béla. Scrieri mărunte despre

muzica populară românească. Adunate și traduse de Const. Brăiloiu. București: 1935, p. 5 (\* Studiul apare mai întâi în limba maghiară, în *Etnografia*, Budapesta, 1914, apoi în limba germană cu titlul *Der Musik dialekt der Rumänen von Hunyand*, în: *Zeitschrift für Musikwissenschaft*, martie 1920).

12. Drăgoi, Sabin V. Monografia muzicală a comunei Belinț. 90 melodii cu texte culese, notate și explicate. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1934.

13. Ghilaș, Victor. Muzica etnică: tradiție și valoare. Chișinău: Grafema Libris, 2008.

14. „Hora lungă“ maramureșeană. Doina propriu-zisă. În: Alexandru, Tiberiu. Béla Bartók despre folclorul românesc. București: Editura Muzicală, 1958.

15. Nicola, Ioan R. Alexandru Țitruș. Doine și jocuri de pe Mureș și Someș. I. P. Bucureștii-Noi, EPE 0509, ST-EPE 0510.

16. Стоянов П.Ф. Ритмика молдавской доины. Кишинев: Издательство „Штиинца“, 1980.

**EVOLUȚIA DEZBATERILOR ISTORIOGRAFICE PRIVIND  
SITUAȚIA LITERATURII ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI  
ÎN RSSM (anii '40- '60, sec. XX)**

CACIULA ION,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Este cunoscut faptul că cultura și literatura erau ținute sub un control riguros de partid. Partidul conducător își autorezerva dreptul de a aproba prioritățile pentru toate domeniile (inclusiv, în domeniul construcției culturale). Este inaugurată cenzura. Critica literară nu era interpretată ca un gen literar independent, ci ca o armă specială, folosită pentru formarea interesului cititorului și pentru combaterea edițiilor nedorite.

Chestiunea dată, fiind supusă cercetării își merită un vădit loc fiindcă putem concluziona faptul că și România în perioada de după război, sensibiliza o apropiere ideologică față de cea comunistă, dacă luăm în considerare o scrisoare adresată de Mihai Beniuc, atașatul cultural al ambasadei României la Moscova lui Emilian Bucov, președintele Uniunii Scriitorilor Sovietici din RSSM unde se menționează că în România mai mulți ani a existat o pseudo-democrație și este necesar de promovat cultura românească în interiorul URSS. La aceste spuse de Mihai Beniuc, se creează impresia că erau căutate căile și folosirea unei terminologii destul de atentă doar pentru a avea posibilitatea de a promova cultură istorică românească deși existau numeroase piedici politico-propagandiste.

O altă problemă la care este necesar să fim atenți, este cea a învățământului din RSS Moldovenească care a fost supus procesului de „creare/recreare” în imediata restabilire a regimului creând iarăși o barieră și mai dură pentru promovarea ideilor culturale Românești și a creațiilor clasice literaturii române.

Din spusele lui Adrian Dolghi care se referă la problema teritoriului dintre Prut și Nistru sub influența regimului sovietic, unde cultura literară și cea didactică a avut de suferit, ne aduce în vizor ideile personalităților din domeniu supus studierii problemei date ajungem la concluzia că pentru a implementa proiectele politice în teritoriu ocupat, puterea sovietică, instaurată de bolșevici pe teritoriul Basarabiei în anul 1940 și reinstaurată în 1944 avea nevoie de cadre pro-marxiste. *Lozinca stalinistă „cadrele asigură succesul” implementată pe larg de Uniunea sovietică în procesul de pregătire a cadrelor marxiste calificate în toate sferele economiei și culturii a devenit o politică oficială și în RSSM* [8, p.90]. Personalitățile își aveau punctul lor de vedere cu referire la faptul istoric și la cel supus procesului politico-ideologic. În domeniul învățământului și științei istorice regimul avea drept scop să educe, în conformitate cu ideologia marxist-leninistă și politica oficială, o nouă generație de istorici [ibidem]. Personalitățile care țineau sub control procesul de evoluție al educației și literaturii în RSSM erau:

Andrei Lupan unul din liderii Uniunii scriitorilor din Moldova, A. Lazarev - ministrul culturii, E. Postovoi - ministrul Învățământului.

Lui Lazarev datorăm insistența pe care a promovat-o pe frontul ideologic prin observațiile realizate cu referire la promovarea literaturii moldovenești arătând că în sate „nu veți întâlni nicio lozincă în limba moldovenească” insistând și asupra studierii „limbii moldovenești” de către cei care erau trimiși pe frontul ideologic. *Andrei Lupan a avertizat că hotărârile „foarte importante” ale congresului al XX-lea și necesitatea colaborării cu România unde „0,2 la sută este repertoriul moldovenesc* [7, p.128] ceea ce ar permite organizarea literaturii și teatrului din RSSM. Lipsa de contact cu străinătatea limita extinderea artei, omului socialist îi era complicat să găsească rădăcinile opusului realismului socialist fiind limitat doar la hotarul repubicilor sovietice.

E. Postovoi, ministrul învățământului, la fel înțelegea situația complicată din RSSM și regreta semnarea ordinului prin care se înlocuia studierea „limbii moldovenești”, prin eliminarea ei din școli, cu limba rusă, care devenise limba de studiu de bază începând cu 1995. Astfel în timpul lui Hrușciiov, dezghețul și legătura deschisă cu statele capitaliste includ în domeniul culturii „elemente progresiste” ceea ce a permis apariția trezirei personalităților de „orientare formalistă”.

I. Varticean, savant-filolog, cerea să înceteze gândirea anilor '20-'30 subliniind că: „apartenența literaturii poporului moldovenesc, a moștenirii clasice și a poporului român” erau considerate drept „un complot”. În 1955, acesta amintea „în secția lingvisticii moldovenești au răsunat voci privind unitatea lingvistică moldo-română” considerat de unii drept „o înfracțiune” [ibidem]. Mai târziu teza dată a fost cercetată la Moscova unde s-a adevărit unitatea lingvistică moldo-română. Varticean a cerut la plenara CC al PCUS să se pună în discuție necesitatea consolidării relațiilor cu țările democrației populare și în special simplificarea relației cu România [n.n.].

În cadrul consfătuiri cu lucrătorii frontului ideologic în cabinetul lui Tcaci (21 mai 1956) Lazarev, menționa despre editarea literaturii în limba moldovenească pe care o parte din raioane o refuzau, cum ar fi raionul Romanov. La fel Lazarev pune problema studierii limbii moldovenești care oferă posibilitatea comunicării în mediul poporului cu care se conviețuiește și se lucrează.

Vengre menționa despre situația deplorabilă a dramaturgiei la nivel de text și de scenă în RSSM, făcând referire la necesitatea încadrării scriitorilor din Moldova în această activitate pentru a avea un succes în montarea pieselor.

Lupan se referea la atitudinea incorectă față de colectivul de scriitori. Consideră o mare greșeală [...] *când în literatură a fost numit Safronov pentru „a băga mințile” în capul organizației scriitoricești* [7, p.135]. Este de părere că literatura rusă s-a modificat radical și nu poate fi servită drept model pentru cea moldovenească, începând cu perioada democratică aceasta oferă doar oameni care comiteau erori ceea ce nu poate influența corect o gândire socială fiind spuse în viziunea lui A. Lupan. Prezintă scriitorii cu un statut înalt, cei care nu au atins succesul interna-

țional dar s-au manifestat la un nivel înalt în cadrul republicii. Istoricul Gheorghe Cojocaru aduce la iveală faptele istorice din istoria RSSM, având la bază documente ce demonstrează existența discursurilor din cadrul „intelighenției” care se refereau la necesarul studierii culturii românești sau la existența problemei relației culturale dintre România și RSSM ca fiind izvorul comun de cultură al societății. În articolul lui Gh. Cojocaru depistăm despre Povzun care considera că factorul uman va deveni mult mai creativ dacă în instituțiile superioare de învățământ s-ar introduce studii cu frecvență liberă a lecțiilor.

Postovoi a menționat problema eliminării limbii moldovenești din școlile rusești având la bază dispoziția scrisă a lui Bulganin care stipula cu referire la desconggestionarea prin care se omite limba moldovenească din școlile rusești. Postovoi, este de părere că trebuie să fie luată în considerare opinia celor de la periferie având drept model statele care au păstrat limba, exemplu: Belarusia a reușit să păstreze în limba belarusă, Ucraina a păstrat limba ucraineană. această problemă poate fi soluționată în cadrul republicii și în mod independent.

Kovceagov, în discursul său axat și asupra problemei publicațiilor din RSSM în comparație cu cele din România unde se publică foarte mult. Kovceagov găsește explicație la problema dată ca în România se [...] „*conduc de principiul că, dacă tovarășul a greșit, nu se consideră ceva ieșit din comun, el este corectat și își îmbunătățește activitatea, următoarea publicație va fi una de calitate. În timp ce la noi trebuie să treci prin mii de filtre, până lucrarea va vedea lumina tiparului, dar se poate întâmpla că, trecând toate filtrele, lucrarea să nu mai fie publicată. În așa mod, în această privință trebuie să fim mai îndrăzneți, să acordăm încredere mai mare lucrătorilor frontului nostru*”. [7, p.140].

Referinduse și la frecvența liberă, Kovceagov este de părerea micșorării numărului de ore și nicidecum de a fi prezentă frecvența liberă. La fel și forma orelor ar trebui să fie schimbată, de la povestit, care nu dă nimic, la discuție și rapoarte bine gândite, consultații.

Varticean vede în RSSM problema limbii ca fiind un fenomen foarte grav. În RSSM se consideră [...] *apartenența „literaturii poporului moldovenesc, a moștenirii clasice și a poporului român care au fost considerate până recent drept un complot. Din acest motiv „Moldova Socialistă”, nu a reușit recent să rezolve această problemă și a scris că Eminescu este un clasic nu numai al poporului român ci și al celui moldovenesc* [ibidem].

Datorită cercetărilor în domeniu și a literaturii de specialitate observăm articolul Angelei Lisnic în care menționează despre organul de interdicție al literaturii și publicisticii. Literatura era supusă controlului de către „Glavlit” - organ de interdicție constituit în 1944, având drept șef pe I. Stelea, atribuțiile fiind în general controlul prealabil al tipurilor periodice și neperiodice ale desenelor, fotografiilor, hârtiilor etc., eliberarea permiselor (vizelor) de tipărire, alcătuirea listelor de tipărituri interzise, pentru vânzare și difuzare.

Angela Lisnic menționează și despre scrisorile adresate Glavlit-ului cu referire la lucrările publicisticii ce țin de politica URSS, una dintre acestea datează la 16 aprilie 1968 în care sunt prezente suspiciuni asupra unui eventuale alipiri a RSSM la România. Altă scrisoare cu referire la controlul efectuat la editura „Cartea Moldovenească” privind editarea cărții lui Vasile Alecsandri *Publicistică, Scrisori*”

„H. Corbu nu a ținut cont de timp și de aprecierea necesară, a inclus un șir de materiale ale lui Vasile Alecsandri, în care se conțin aprecieri negative privind la politica statutului rus față de Basarabia și România. Se menționează că „Vasile Alecsandri” la timpul său în prefața la lucrările lui C. Negruzzi – caracteriza alipirea Basarabiei la Rusia ca perioadă de ocupație” [9, p. 306]. Cenzorul principal avea grijă de articolele și scrisorile lui Vasile Alecsandri ca să fie interpretate în modul necesar societății uniunii sovietice fiindcă se considera un pericol spusele sale, *V. Alecsandri, proslăvește România și românii, care tinde spre libertate și către unirea rasei latine...* [Apud]. Se menționează despre corespondența lui Vasile Alecsandri cu Nicolae Bălcescu, [...] este convins că Dumnezeu îi va ajuta și va ridica națiunea română la nivelul altor popoare înrudite [ibidem] ceea ce iarăși nu corespundea ideologiei de partid și direcției cultural marxist-leninistă.

Din activitatea comisariatului poporului pentru învățământ al RSSM în anul de studii 1944-1945 observăm prezența scrisorilor și cu referire la starea bibliotecilor din RSSM ceea ce caracterizează și situația literaturii la 4 ianuarie 1945.

*Din 1670 de cărți primite, 60 cărți – opere separate ale lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, 89 manuale, 162 cărți tehnice, 200 broșuri în diferite limbi ale popoarelor URSS, 48 cărți de agricultură, 184 din domeniul arte, literaturii, istorie, din numărul total prezente erau doar câteva creații ale lui Maxim Gorki* [13, p. 79]. Bibliotecile orășenești și biblioteca județului Cahul aveau o cantitate nu prea mare de lucrări ale clasicilor marxism-leninismului și, de asemenea lucrările lui A. Pușkin, M. Lermontov, M. Gorki, L.N. Tolstoi, în ediții noi. Impunerea unor astfel de autori avem în vedere existența *politicii de culturalizare a maselor din Basarabia* [13, p.80]. Clasicii ruși – *instrument de rusificare* [ibidem]. În perioada dată se observa apariția fenomenului de ghidare culturală a societății din Basarabia, „Aculturare – cultura sovietică”.

Spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial și reanexarea Basarabiei la URSS, instituțiile de învățământ nu erau pregătite de studiu. Manualele și caietele de care școlile aveau nevoie, au stat cu lunile la baza *Moldknigkultorg*. Planul de studiu al cursurilor de 6 luni (octombrie – martie), era întocmit în limba rusă, orele fiind repartizate în următorul mod: Limba și literatura rusă – 164 ore, Limba moldovenească – 50 ore. În concluzie la cele spuse mai sus înțelegem situația precară din RSSM care era supusă unei politici de ideologizare culturală și științifică prin prezența maximă a limbii și literaturii ruse fiind însoțită și de ideile politice.

Cel dintâi congres al „intelighenței” RSSM, desfășurat la începutul lunii iunie 1945, unde în prezidium fiind poetul E. Bucov. La acest congres discursurile princi-

pale au fost axate pe critica dușmanilor considerați la timpul acela de către URSS. O problemă aparte era cea a cluburilor în care lucrează cercuri de învățare a cărții tovarășului Stalin „Despre marele război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei”. Angela Lisnic menționează ironic „Colhozurile învață cu dragoste această carte”. Fiecare secție raională de învățământ era abonată la ziare și reviste de specialitate (Учительная газета, Правда, Известия), Școala la rândul ei avea abonamente specifice vârstei elevilor ca fiind un proces de educare a copiilor din exterior prin intermediul presei (Молодежь Молдавии, Юный ленинец, Советская Молдавия). Așa cum s-a menționat anterior, școlile nu erau asigurate cu manuale, în special clasele 5-10. În februarie 1945, se observă și activitatea științifică în instituțiile superioare. În Institutul de cercetare științifică, se cerea permisiunea de a folosi lucrările literaturii clasice moldovenești în ediții românești, aflate în biblioteca institutului. *La cerere era anexată lista colaboratorilor externi și a clasicilor cercetați:*

*D. Cantemir, Gh. Asachi, C. Stamati, A. Donici, C. Negruzzi, A. Russo, V. Alexandri, I. Creangă, M. Eminsecu [13, p. 90].*

În continuare menționăm idei importante în articolul realizat de către Mariana Bagrin despre presa periodică din RSSM în contextul politicii privind mass-media în perioada lui N. Hrușciov, și în special avem drept punct de reper Congresul XX al PCUS la care a fost pus începutul unor transformări importante ce au permis inițierea unui proces mai larg de reformare a societății sovietice. Cele mai importante reforme la începutul anilor '50, au fost realizate datorită lui N. Hrușciov – defaimarea cultului personalității lui Iosif Stalin. Aceste acțiuni au loc în timpul unui regim strict, dur, în care lipseau drepturile și libertățile stipulate după 1948. În privința modificării culturii sociale Congresul a determinat schimbări în organizarea presei care era una supusă conducerii politice și șablonizată rigorilor cerințelor de la Kremlin [1, p. 123]

Mihai Cimpoi în articolul **Un Congres al scriitorilor cu impact istoric**, ne vorbește despre o luptă acerbă a scriitorilor din RSSM cu ideologia proletkultistă încercând să aducă la iveală adevărul istoric prin exemple concrete. Acest congres este considerat ca fiind un eveniment de importanță majoră în istoria RSSM, Congresul al III-lea al scriitorilor desfășurat în zilele de 14-15 octombrie 1965. Acest congres a trezit problema deja demult discutată și tocmai „moștenirea clasică” [5, p. 127], limba română, înlocuită prin întemeierea unei limbi artificiale „limba molodvenească”, ceea ce a clasificat congresul ca fiind unul naționalist din cauza problemei sus-menționate, mai ales pentru discursurile lui A. Busuioc, Mihai Cimpoi și directorul școlii din Râșcani (I. Colibaba).<sup>1</sup>

Raportul și corapoartele au fost realizate de către autori conform rigorilor, cenzurei și ideilor regimului, dar totuși aduceau în prim-plan valorile. *Literatura – își recapătă locul și nu se mai supune complet autorităților* [5, p. 128].

Titaniul literaturii din RSSM sunt considerați Druță și Vieru care schimbă gândirea față de literatura din spațiul sovietic.

<sup>1</sup>vezi Mihai Cimpoi, *Un Congres al scriitorilor cu impact istoric*.



Opera lui Ion Druță, servește drept model de distrugere a stereotipurilor sovietice. [...] *proza lui va fi la fel de individuală, între basm poetic și realitate. O poezie punctată pe fundalul real al vieții* [ibidem].

„Poezia lui Grigore Vieru este considerată ca purtând marca autenticității și fiind opusă sărăciei de idei, exprimării nebuloase „pseudoinovatoare”: *Acestor rebuturi literare li se opun poeziile autentice ale poezilor; ce nu fac din metaforă un balaur cu douăsprezece capete, care de ce le tai, de ce cresc mai multe* [ibidem]. Vieru a avut de câștigat prin versurile sale de adresare către copii cu un profund înțeles ce-i ducea pe cei maturi la meditare. Lauda textelor lui Druță și Vieru a fost din partea lui A. Lupan, caracterizându-le ca având „*un spirit creator în această privință*” [ibidem].

M. Cîmpoi consideră că moștenirea clasică s-a realizat pe două căi: Prima ar fi editarea operelor scriitorilor români și a doua ar fi interpretarea științifică. În consecință au fost publicate publicistica lui M. Eminescu, edițiile revizuite și completate, operele lui V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. Creangă, C. Dobrogeanu-Gherea, operele fiind prezente într-un singur volum având ortografia veche și un sărac comentariu științific.

Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe din RSSM a venit cu inițiativa de a edita operele clasicilor sec. al XIX-lea în mai multe volume și să fie însoțite de un comentariu științific mult mai larg decât cele existente până atunci. Se pregătea pentru tipărire opera lui M. Eminescu în trei volume, B.P. Hasdeu în două volume, V. Alecsandri, un volum de scrisori și articole ș.a. având drept scop dezvoltarea arealului de cercetare și de cunoaștere oferind posibilitate de a scoate la iveală scriitorii ale căror opere nu putea vedea lumina tiparului din cauza politicii restricționiste și științei marxist-leniniste. *Problema-cheie abordată la congres a fost situația lingvistică dezastruoasă, situația limbii literare și vorbite la fel și modul de întreținere în instituțiile de învățământ „moldovenești”* [5, p. 129].

Scriitorii au propus să fie trecerea la grafia latină care se realizează abia la începutul anilor '90, având în vedere că problema a fost discutată în anul 1965.

### Referințe bibliografice:

1. Bagrin, Mariana, Presa periodică din RSSM în contextul politicii privind mass-media în perioada lui N. Hrușciiov. In: *Akadosmos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2016, nr.1, pp. 123-129
2. BAHNARU, Vasile, Filologia și istoria sovietică moldovenească – dimensiune științifică cu suport ideologic și geopolitic, In: *Akadosmos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2016, nr.2, pp. 135-143
3. BURLACU, Valentin, Inventarea mitului „Biruinței puterii sovietice în Moldova” în propaganda comunistă de la Chișinău. In: *Akadosmos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2017, nr.1, pp. 116-122
4. BURLACU, Valentin, Politica culturală din RSS Molodvenească: Între discursul identitar românesc și promovarea „modovenismului”. In: *Akadosmos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2013 martie, nr.1 (28), pp. 49-51

5. CIMPOI, Mihai, Un congres al scriitorilor cu impact istoric. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2015, nr.4, pp. 127-131
6. COJOCARU, Gheorghe, Impactul congresului al XXII-lea al PCUS asupra științei lingvistice și literaturii din RSS Moldovenească. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2013, nr.4 (31), pp. 125-135
7. COJOCARU, Gheorghe, Primele reacții pe frontul ideologic din RSSM după congresul al XX-lea al PCUS. In: *Revista de istorie a Moldovei*. pp. 127-144
8. DOLGHI, Adrian, Politica statului sovietic privind componența națională a corpului didactico-științific și studentesc la facultățile de istorie din RSSM (1944-1945). In: *Revista de etnologie și culturologie*, vol. XVIII, pp. 90-96
9. LISNIC, Angela, Cenzura din domeniul culturii în RSSM în anii '60-'70ai secolului XX: Referințe de arhivă, pp. 305-320
10. METLEAEVA, Miroslava, Luceafărul în traduceri rusești. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2017, nr.4, pp. 133-137
11. PASAT, Valeriu, Politica conducerii RSS Moldovenești în domeniul învățământului în perioada 1944-1953. „Școala nouă” de sorginte sovietică. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2013 martie, nr.1 (28), pp. 39-48
12. PASAT, Valeriu, Cadrele pedagogice și științifice în RSS Moldovenească în perioada stalinistă. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2011 decembrie, nr.4 (23), pp. 95-100
13. TĂRÎȚĂ, Marius, Activitatea comisariatului poporului pentru învățământ al RSSM în anul de studii 1944-1945. In: *Revista de istorie a Moldovei*, 2012, nr.4, pp. 79-96

## SIMBOLISTICA LEULUI ÎN PARADIGMA FILOSOFICO-RELIGIOASĂ

COCETOV ALEXANDRU,

*Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad, România*

Unul dintre cele mai renumite simboluri în lumea spirituală și cea mistică, este imaginea leului. Este cel mai răspândit în religiile lumii, artă, cultură ... și totuși cel mai puțin cunoscut. Scopul lucrării de față, este să descopere cele mai importante explicații cheie ale simbolului – *leul*. Pentru aceasta vor fi cercetate dicționarele, cărțile de artă, cele de filosofie și religie, pentru a descoperi atât frumusețea, cât și importanța cinstirii persoanei care stă în spatele (sau care reprezintă) acestui (acest) simbol. Pentru a înțelege mai bine unde și în ce mod acest simbol este prezentat, cred că este bine și util să ne facem o privire de ansamblu cu privire la religiile în care se regăsește imaginea *leului*. De aceea, începem cercetarea cu prima parte, și anume:

*Explicația în mod comparativ – cu religiile lumii.*

Înteressant fapt, este, că acest simbol, și anume *leul*, nu este doar un simbol al creștinismului sau mai bine zis, nu se regăsește doar în Biblie ci, după cum declară dr. Irina-Maria Manea, într-un articol al său, intitulat, *Leul, un vechi simbol al puterii* [8], reflectă imaginea leului în mai multe etape ale istoriei. Spre exemplu:

1. „În Egiptul antic leul era sinonim cu forța solară, fiind asimilat zeiței Sekhmet, cunoscută și sub ipostaza de Ochiul lui Ra. Era cea care anihila răul și permitea binelui să triumfe.” [8] Tot aici, leul este redat ca acel, care, veghează asupra curgerii timpului.

2. O altă paralelă o regăsim în buddhism, unde, pe lângă simbolurile: roata cu opt spițe, stupele, copacul Bodhi, floarea de lotus, păunul, căprioara, elefanții, regăsim și un alt simbol important și anume leul. Care „întrupează tot o energie divină (shakti)” [8], și care, se înțelege că îl reprezintă pe Buddha.

Dacă aruncăm o privire spre:

1. Extremul Orient, putem identifica o explicație a leului care are conexiuni cu dragon, având o putere extremă, care poate alunga demonii și aduce prosperitate familiilor dar și comunităților.

2. Cu toate acestea: Egiptul antic, buddhismul, Extremul Orient și altele, reflectă o imagine similară a leului, care este puternic, protector, și, care are conexiuni cu dragonul. Pentru că, în Japonia, au loc pe 1 ianuarie dansuri ale leului, desfășurate în fața templelor șintoiste, în fața caselor sau chiar pe străzi. Crezând că aceasta alungă demonii și aduce prosperitate.

De asemenea, această idee de protecție se găsește și în zonele mai îndepărtate de Orient, cum ar fi triburile bambara din Mali.

În contrast cu cele spuse mai sus, triburile bambara din Mali prezintă simbolul *leului* cu o imagine a științei divine, „asimilată preoților-savanți” [8]. Această putere îndrumă la autoritate și protecție, necomparând pe nimeni altul cu acesta.

*Explicația în mod comparativ – sfinții sfinților.*

Așa cum s-a văzut mai sus, simbolica leului a fost introdusă în mai multe religii și culturi. Era (și este) un elemente forte a religiilor (chiar dacă acestea sunt păgâne). Dar, oamenii au atașat aceeași simbolocă, de putere, autoritate și măreție, nu doar zeităților sale, ci și în calitate de iconografia multor sfinți. În acest sens, Richard Stracke, profesor emerit de engleză din cadrul Universității „Augusta”, prezintă câteva iconografii a sfinților care au ca simbol imaginea leului sau care se regăsesc în oarecare măsură cu leu (lei).[7] Printre aceștia se enumeră:

- Sfântul Ieronim sa împrietenit cu un leu, așa că fiara este adesea folosită ca unul dintre atributele sale.
- Profetul Daniel a supraviețuit unei șederi într-o zi de lei, așa că portretele îl au, în mod tradițional, pe flanc de o pereche de lei.
- Pe baza uneia dintre viziunile din Apocalipsa, Sf. Marcu este reprezentat fie de un om cu un leu, fie de un leu singur.
- Poveștile sfinților pustnici, Pavel și Maria din Egipt, le-au îngropat cu ajutorul leilor care coboară la sol cu etichetele lor.
- Unele dintre poveștile martirilor le-au aruncat la lei, deci găsim lei în portretele Sf. Ignatie din Antiohia și Sf. Thecla

În unele imagini rusești și bizantine timpurii, leul este un atribut al Sfântului Ioan Evanghelist și vulturul este atribuit Sfântului Marcu, deoarece acesta ne vorbește la începutul Evangheliei despre Sfântul Proroc Ioan Botezătorul, ca fiind „Glasul celui ce strigă în pustie” (Marcu 1,3), care amintește de răgetul leului. [9]

*Explicația în mod comparativ – în artă.*

După o listă lungă de comparații cu religii și a sfinților care poartă simbolul leului, paragraful de față are ca scop o scurtă analiză a elementelor pictate și sculptate, care reprezintă în oarecare măsură *leul* ca un simbol, fie religios, politic, cultural sau literar.

Lista artelor cu simbolica leului, poate fi deschisă de:

- Marele Sfinx de la Giza - o statuie gigantică, reprezentând un leu cu cap de om.[1]
- O altă imagine artistică, cu un gust extraordinar, este Portalul de Vest, adică Catedrala Senlis din Franța. Care a fost construită în anul cca 1170, la intrarea căreia este sculptată imaginea Domnului Isus cu simbolurile evangheliștilor, cu apostoli, profeți și cu figuri vetero-testamentare (unde regăsim și simbolul leului).[2]
- Un alt locaș în care se regăsește leul, este amvonul de la Catedrala din Siena. Acest amvon este susținut de 8 stâlpi, 4 dintre care sunt așezați pe spatele a 4 lei. Aceasta din nou reprezintă putere și autoritate.
- Să nu uităm și de România, unde regăsim cei doi lei ce păzesc grădina Castelului Peleş.[5]

Să nu uităm că simbolica sau imaginea leului se folosește și astăzi la amplasarea acestuia pe stema țării: în cazul României (reprezentând astfel Oltenia și în alt caz Banatul în 1921), Bulgariei, Belgiei, Spaniei etc.

*Explicația în mod comparativ – cu Scriptura.*

În final, ajungem la cea mai importantă sursă, din care își trage credința creștină rădăcini, și anume Biblia, Cuvântul însuflăt de Dumnezeu (2 Timotei 3:16-17). Tot aici, regăsim de nenumărate ori cuvântul “leu”, și anume de 130 de ori.[3] În toate versetele pe care le regăsim în Scriptură, se pot identifica cuvintele care descriu *leul* ca *animal* (Genesa 49:9, Numeri 23:24, Deuteronom 33:22, Judecători 14:5, 8 etc), *leul* ca *valută* (monedă: Mat 18:28, Mar 6:37, Luc 7:41, 10:35, 15:8, Apoc 6:6 etc), *diavolul* este comparat cu un *leu* (1 Petru 5:8) care dă târcoale, și nu în ultimul rând, Domnul *Isus Hristos* este comparat cu un *Leu*, și încă Leul din seminția lui Iuda.

În acelaș sens, J. D. Watson, în cartea sa, *Un cuvânt pe zi*, redă aceasta imagine, reclamând, că „din cele aproximativ 80 de apariții ale cuvântului ebraic *ari* din Vechiul Testament, numai câteva se referă la leul propriu-zis.”[4] J. D. Watson continuă și explică, că acest leu (animal) este în mai multe texte biblice ucis de către oameni, cum ar fi, ucis de „Samson (Judecători 14:5), de David (1 Samuel 17:34-35) și Benaia (2 Samuel 23:20).”[4] Dar, această imagine își are explicațiile și în limba greacă. Tot J. D. Watson, doar, că, într-o altă carte a sa, *Un cuvânt pe zi – cuvinte cheie în limba greacă*, aduce cititorului perspectiva cuvântului „leon”. [6] Explicând faptul, că leul nu are doar referință la animal propriu-zis, ci, „și un sens figurat, de exemplu, constelația leului sau la un om curajos sau violent.”[4]

La începutul explicației în mod comparativ cu Scriptura, a fost notată comparația Domnului Isus Hristos cu *Leu* din seminția lui Iuda. Aceasta reprezintă unul dintre titlurile mesianice ale lui Hristos regăsite în Apocalipsa 5:5.[3] acest element cheie a Scripturii, culminează curajul, puterea și ferocitatea tribului lui Iuda.[3]

Această splendidă imagine, îl descrie pe Hristosul cel murit pentru păcatele omenirii, după cum a vestit întreaga Scriptură (Ioan 3:16, 1 Corinteni 15:1-11). Care a adus răscumpărare prin sângele Său și iertarea păcatelor, datorită jertfei Sale, și nu dar atât, Hristosul este leul care biruiește, care este vrednic să deschidă cele șapte peceți ale judecății.[3]

Această uimitoare imagine, ne descoperă frumusețea și măreția Leului din Iuda, unicului Dumnezeu (adică conceptul de Dumnezeu Triunic), care a lăsat toată slava și venit pe pământ ca să ridice păcatul lumii, realizând astfel plata pentru pedeapsa păcatului omenesc (Romani 3:23). Și, pentru că Și-a vărsat sângele, a răscumpărat astfel întreaga rasă umană, scănd-o de pedeapsa păcatului omenesc, cum notează sfântul Petru în cartea sa (1 Petru 1:19). Acestui Dumnezeu, Leul din seminția lui Iuda, suntem chemați să aducem închinare și laudă.

### Referințe bibliografice:

1. Learner, T. S. *Sfinxul*. Editura: Litera, 2010.
2. Brown, Michelle P. *Ghid de artă creștină*. Oradea: Casa Cărții, 2009, 161.
3. Douglas, J. D. *Dicționa Biblic*. Oradea: Societatea Misionară Română, Editura Cartea Creștină, 1995, 43, 750.
4. Watson, J. D. *Un cuvânt pe zi*. Cuvinte cheie din Vechiul Testament. Oradea: Editura Casa Cărții, 2018, 11.

*Pagini web:*

5. *Castelul Peleş*, <http://peles.ro/>, 13 mai, 2019.

6. *Leontin, Leo, Leonte, Leonida*, <http://www.itsybitsy.ro/semnificatia-numelui/leon/> 2 octombrie, 2018.

7. *Lions figure in the iconography of a great many saints*, 8. <http://www.christianiconography.info/lions.html>, 13 mai, 2019.

9. Manea, Irina-Maria. *Leul, un vechi simbol al puterii*, <https://www.historia.ro/sectiune/portret/articol/leul-un-vechi-simbol-al-puterii>, 2 octombrie, 2018.

10. Olteanu, Mihai-Alex. *Care sunt simbolurile Sfinților Evangheliști în iconografie?* <https://doxologia.ro/viata-bisericii/iconografie/care-sunt-simbolurile-sfintilor-evanghelisti-ico-nografie>, 13 mai, 2019.

## EVOLUȚIA ȘTIINȚELOR SOCIO-UMANE ÎN BASARABIA INTERBELICĂ. REPERE CONCEPTUALE

CONSTANTINOV LILIA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Studierea problemei evoluției științelor socioumaniste în Basarabia interbelică are o importanță foarte mare pentru stabilirea dimensiunii și cadrului științific existent în spațiul nostru între cele două războaie mondiale. Nu este o noutate că problematica istoriei științei în general, precum și cea a științelor socioumane în special a fost neglijată pe nedrept. Sau, dincolo de evenimente, războaie, bulversări sociale existau și instituții culturale și științifice care își desfășurau activitățile curente de zi cu zi contribuind la constituirea, formarea și afirmarea unui climat intelectual de aleasă speță. Toate acestea reflectă o anumită dinamică generală pe care provincia a parcurs-o de-a lungul aflării sale în componența României Mari. [2] Acest lucru este valabil în special științelor socioumaniste a căror menire era tocmai îmbunătățirea situației și aducerea la nivelul corespunzător în concordanță cu cel general românesc. Științele socio-umane în România pe parcursul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea au înregistrat progrese importante aducând nivelul gândirii și al spiritualității românești în rândul celor mai de seamă curente culturale și științifice de pe bătrânul continent.

Abordarea acestui subiect ar răspunde la întrebarea firească a fost sau nu Basarabia integrată în sistemul științific românesc în perioada interbelică și care era starea de fapt a științelor socioumaniste în Basarabia interbelică în context general românesc și regional [5; 6].

Problema evoluției științelor socio-umane în Basarabia interbelică nu s-a bucurat până în prezent de un studiu complex și atotcuprinzător. Puțin studiată rămâne a fi dimensiunea schimburilor culturale din această perioadă dintre elitele intelectuale din Basarabia cu cele din restul României. Totodată perspectivele unui studiu obiectiv asupra subiectului în cauză ar aduce multe valențe noi în studierea problemelor interferențelor științifice și culturale în deceniile de după Marea Unire pe plan general românesc, a căror valențe depășesc de multe ori acest cadru și se transformă în unul general european.

Cu toate acestea, de-a lungul vremii au apărut mai multe lucrări care au abordat subiectul nostru din mai multe perspective. Fie a moștenirii culturale pe care Basarabia a avut-o în momentul Unirii cu România [7; 8, 10], fie ca realizări culturale obținute după Unire [11; 12; 13]. Terenul pe care s-au dezvoltat științele socio-umane în Basarabia în perioada interbelică nu a fost unul cu totul arid. Chiar în faza formării Academiei Române, în noul for științific au fost cooptați și basarabeni [1; 4]. Despre scriitorii basarabeni încă din perioada secolului al XIX-lea au fost elaborate mai multe lucrări și dicționare [9; 14; 16].

Mediul basarabean în care s-au manifestat științele socioumaniste era și a rămas unul specific. Să nu uităm nici faptul că din punctul de vedere al dezvoltării științei de carte în general și a științelor în special, Basarabia venea cu o moștenire din perioada anterioară [10]. În România, încă de la mijocul secolului al XIX-lea existau două universități moderne. În alte provincii ca Transilvania, Bucovina sau Banatul care de asemenea s-au unit cu Țara în 1918, erau puternice tradiții ale învățământului superior. Spre deosebire de aceste provincii românești, în Basarabia de până la Unire, nu a existat nici o universitate, iar cea mai importantă instituție de învățământ era Seminarul teologic, înființat încă la începutul secolului al XIX-lea de către ilustrul mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni [6; 15]. Totodată, integrată în noua realitate politică națională, Basarabia a trebuit să se racordeze noilor exigențe pe plan național și să-și dezvolte propriile direcții de cercetare în domeniul științelor socio-umane. A fost aplicată o nouă formă de instruire de tip european în care saltul calitativ a devenit vizibil [5]. Perioada amintită corespunde pe de o parte cu timpul când se reasează vechile tradiții, iar pe de altă parte apare o nouă realitate ancorată noilor principii care și-au găsit manifestarea odată cu democratizarea societății basarabene, cu abolirea cenzurii și constituirea unui nou sistem de afirmare intelectuală, în cazul de față a științelor socioumaniste [17].

Democratizarea societății, europenizarea și accesul la valorile occidentale, toate laolaltă au creat un cadru al libertății de exprimare, fundamental pentru științele socioumaniste, fenomene care nu puteau fi comparate cu perioada anterioară dominată atât de ocupația străină cât și de cenzura apăsătoare care nu permitea libertatea de exprimare, în condițiile monarhiei țariste. Basarabienii încă în deceniile anterioare au arătat că în condițiile de relativă libertate pot să realizeze performanțe importante în domeniul științelor socio-umane, iar în noile realități aceste forme de manifestare au dat roadele necesare [18; 20; 21].

Atenția istoricilor până în prezent s-a canalizat spre segmentele spectaculoase și glorioase din trecut, alte subiecte, cum ar fi cel al istoriei științelor, intrând într-un con de umbră. Subiectul propus de noi ridică mai multe probleme spre dezbateră cum ar fi continuitatea și discontinuitatea proceselor culturale și științifice în spațiul pruto-nistean până, în timpul și după perioada în cauză, interferențe culturale și impactul acestora asupra formării unui curent cultural determinant din perspectiva științelor socio-umane, problema cercetării istoriei pentru identificarea factorilor și legităților care au determinat evoluții și procese culturale în anumite spații în general și în cel al Basarabiei în special. Istoria totdeauna s-a scris în baza documentelor, iar cercetarea de față a ridicat problema extinderii sferei de investigații de la o bază documentară șubredă spre una temeinică singură în stare să dea răspuns la multitudinea de întrebări care apar pe parcursul studiului istoric.

Cel mai important moment l-a constituit deschiderea în 1926 a Facultății de Teologie de la Chișinău, filială a Universității din Iași. Deschiderea unei facultăți a însemnat enorm în destinul acestei provincii și i-a marcat evoluția de mai departe.



Această facultate a fost absolvită de personalități marcante ale mediului intelectual de la noi cu perspective frumoase în diferite domenii de activitate cum ar fi literale, cu o activă prezență în viața socială și culturală: V. Harea, T. Porucic, A. Frunze, L. Donici, N. Popovschi, M. Isanos ș.a. [2].

Odată cu Unirea din 1918, în Basarabia încep să fie editate foarte multe ziare și reviste atât în capitala ținutului cât și în diferite orașe din provincie. Este clar că deja la acea oră exista o categorie socială dornică să facă cunoștință cu cele ce se petrec în lume și care cu timpul se va constitui în intelectualitatea ținutului. Formarea acestui mediu va furniza noi cadre pentru domeniile științelor socioumane, iar meritul ziarelor și revistelor românești în această privință este enorm.

Pan Halippa, Ion Inculeț [17], Onisifor Ghibu [15] vor contribui enorm la formarea mediului intelectual al Basarabiei interbelice, fie ca politicieni care se preocupau de destinele acestei provincii, fie ca oameni de cultură care găseau în această activitate un mijloc de a forma o nouă categorie de intelectuali în Basarabia, atașați valorilor naționale [6].

Un rol foarte important în formarea acestui mediu l-au avut „căminele culturale” care se ocupau de răspândirea literaturii române aduse de la Iași și București și difuzată în rândul celor dornici. Acestea deseori găzduiau diferite conferințe cu oaspeți de onoare, deseori personalități de prim rang în cultura și spiritualitatea românească, printre care N. Iorga [18], Nichifor Crainic, Victor Eftimiu ș.a.

În perioada interbelică în Basarabia apăreau mai multe reviste literare „Poetul”, „Iti-nerar”, „Flori de stepă”, „Basarabia literară”, ș.a. unde se publicau materiale de o înaltă ținută. A apărut o pleiadă de scriitori basarabeni cu specificul lor pentru literatura română, specific remarcat de Șt. Ciobanu încă pentru perioada anterioară. G. V. Madan, P. Gore, M. Bârcă, N. Popovschi, P. Cazacu, A. Murafa, N. Dunăreanu, G. Meniuc, N. Costenco, B. Istru, B. Iordan, A. Tambur, D. Timonu, M. Isanos, M. Curicheru și mulți alții veneau să-și mărturisească trăirile, sentimentele și proiecțiile. Dintre aceștia desigur că s-au remarcat în mod deosebit C. Stere, G. V. Madan, P. Gore, P. Cazacu [9; 14; 16].

În perioada interbelică și-au atins apogeul concepțiile despre cercetarea sociologică. Pe lângă concepții au fost elaborate și principii de cercetare a mediului social care a prins contur prin școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. Un studiu total interdisciplinar avea niște ținte clare: prin studiul economic, geografic, juridic, etnografic, psihologic, medical se urmărea găsirea soluțiilor pentru ridicarea satului românesc. Basarabia nu a rămas în afara acestui proces. Sunt acumulate, valorificate și puse în circuitul științific faptele culturale din trecut. În urma expedițiilor folclorice cu participarea mai ales a studenților se editează monografiile de sate. Iar pentru Basarabia, cel care preia și se apropie cel mai mult de principiile școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti a fost Petre Ștefănuță. Aceste eforturi se văd materializate prin apariția revistei „Din trecutul nostru”. În 1933 a apărut și Dicționarul enciclopedic al Basarabiei.

Preocupările pentru filosofie, alături de apariția unei pleiade impresionante de gânditori români: Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Constantin Rădulescu-Motru, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu dau roade și în Basarabia unde se afirmă prin lucrările cu tematică socială și filosofică: Nicolae Buzea cu lucrarea *Socialismul și creștinismul social*, 1926; Ioan Savin cu lucrarea *Filosofia și istoria ei*, 1927; Alexandru Boldur, care pe lângă lucrări istorice a publicat și lucrarea *Problema politicii creștinești și Statul*, 1933; Nicolae Neagu cu lucrarea *Problema gradului de conștiință*, 1943.

În domeniul istoriografic se vor afirma Gheorghe Bezviconi, mai ales prin studiile dedicate nobilimii basarabene Alexandru Boldur [5; 6], ajuns la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial Directorul Institutului de Istorie din Iași, sau Gheorghe Năstase cu studiile cuprinzătoare despre „satele hănești”, Valul lui Traian etc. Ștefan Ciobanu în monografiile sale va aborda problema devenirii specificului basarabean în contextul general românesc [4].

Cercetarea noastră are la bază mai multe principii și metode de realizare a investigațiilor. Acestea sunt legate de crearea unor baze de date și de informare, precum și analiza lor nepărtinitoare. Pe lângă metodele tradiționale vom utiliza și altele noi care vor pune în valoare mentalitățile din epocă, imaginea și reprezentarea diferitor medii atât din țară cât și de peste hotare, evocarea aspirațiilor și ideologiei politice și culturale dominate de un profund discurs național din epocă singur în stare să dea răspuns la mai multe întrebări legate de proiectele culturale și științifice aflate în derulare care se doreau a fi realizate în conformitate cu noile exigențe ale vremii.

În timpul realizării investigațiilor ne vom folosi de principiile abordării nepărtinitoare a informației, cele ale criticismului istoric, în care orice afirmație trebuie să se bazeze pe obiectivitate. În realizarea investigațiilor cu privire la tema anunțată am aplicat metodologia clasică.

Pe lângă metodele tradiționale vom utiliza și altele noi care pun în valoare mentalitățile din epocă, imagologia, comparația, alături de demagogie și ideologie politică și culturală aflate din abundență în mediile politice și științifice de aici. Vom disocia ideologiile, demagogiile, imaginea și reprezentarea diferitor medii în corespondența din epocă, vom disocia imaginarul de realitate, retorica politică de lucrurile reale, corectând și nuanțând deseori tablourile sumbre prezentate în publicistica vremii aflată în plină concordanță și cu lupta politică desfășurată la diferite nivele. Evocarea aspirațiilor și ideologiei culturale erau însoțite de o intensă corespondență, iar atitudinea față de aceasta trebuie să fie una critică, mai ales dacă ținem seama de faptul că cei care au lăsat impresii erau dominați de un anumit tip discurs, deseori emotiv și de multe ori subiectiv. În toate aceste investigații vor fi utilizate: metoda deductivă, metoda inductivă, metoda sintezei, metoda tipologizării, metoda empirică, prin particularizare și generalizare, analogie și altele. Principiul obiectivității va fi folosit pentru rezolvarea problemelor stabilirii nivelului și valorii științelor socio-umane în Basarabia interbelică.

Până în prezent în istoriografia românească n-a fost elaborat un studiu complet asupra problemelor legate de evoluția științelor socio-umane în Basarabia interbelică.

Discursul istoric cu privire la perioada interbelică mai ales în perioada sovietică a fost unul părtinitor și unul care nu dorea să recunoască niște realități care s-au produs încă în perioada interbelică. Analiza situației trebuie pornită de la realitățile din Basarabia, moștenite încă din perioada țaristă.

Rezultatele acestei investigații, concluziile și recomandările înaintate pot fi luate ca bază în vederea elaborării lucrărilor de sinteză în general a studiilor monografice legate de studierea evoluției culturii în Basarabia în general, și a perioadei interbelice în special.

Prin cercetarea referitoare la științele socio-umane se urmărește:

1. Stabilirea noii realități culturale în Basarabia interbelică prin integrarea instituțiilor culturale de aici și crearea unora noi în spațiul organic al culturii românești în cadrul României Mari

2. Determinarea principiilor complexe de evoluție a științelor socio-umane într-un cadru organic nou și stabilirea factorilor care au influențat această evoluție.

3. Aprecierea valorică a importanței științelor socio-umane pentru stabilirea specificului regional basarabean în cadrul mai larg al culturii naționale românești.

4. Caracterizarea importanței pe care factorii de decizie interni în promovarea culturii și științelor socio-umane în perioada interbelică.

5. Analiza ideologiei naționale și stabilirea legăturii dintre aceasta și curentele noi apărute în domeniul științelor socio-umane.

6. Dezvăluirea activității principalelor instituții în domeniul științelor socio-umane în perioada interbelică și impactul acestora asupra dezvoltării culturale.

7. Radiografierea situației din Europa Centrală și de Est în perioada amintită și stabilirea similitudinilor și diferențelor în dezvoltarea științelor socio-umane în diferite țări.

Segmentul cronologic corespunde începutului unei perioade distincte din istoria noastră națională, formarea României Mari și Unirea Basarabiei cu România în 1918. Prin urmare, limita de jos a investigației noastre o reprezintă anul 1918, iar limita de sus, reanexarea Basarabiei la URSS în 1940.

Din punct de vedere geografic studiul de față se referă la spațiul Basarabiei ca regiune istorică în cadrul României Mari, precum și însăși România Mare ca entitate politică din perioada interbelică.

Toate aceste elemente relevă două lucruri de bază. În primul rând subiectul propus este de o mare importanță și are ca scop să plaseze cultura, civilizația și știința basarabeană din perioada interbelică într-un context larg românesc în care ea își avea un loc bine precizat și bine definit. Astfel, noi am putea explica și o anumită continuitate științifică în Basarabia, dar și realizările recente, care nu vin pe un loc gol și arid, dar sunt o continuitate firească a unor procese începute în perioada interbelică, denaturate și deturnate în perioada comunistă și revenite, în pofida numeroaselor

dificultăți, la normalitate la etapa actuală. Al doilea element constă în faptul că până în prezent din diferite motive istoriografia noastră a ocolit acest subiect nepermis de mult, iar studiile și articolele publicate nu sunt în stare să ofere un tablou clar al realizărilor din acea perioadă.

### Referințe bibliografice:

1. Academicienii din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea), Chișinău, Cetini, 1996.
2. Agrigoroaiei Ion, Palade Gheorghe, Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940, Chișinău, 1993.
3. Basarabeni în lume, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, vol.I-II, 2002,
4. Basarabia și basarabeni, alcătuire, studii și comentarii M. Adauge, A. Furtună, Chișinău, 1991.
5. Boldur, A., Basarabia românească, București, 1943.
6. Boldur, A., Istoria Basarabiei, București, 1992.
7. Cazacu, P., Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918, Chișinău, Știința, 1992.
8. Ciachir Nicolae, Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917), București, 1992.
9. Cimpoi M., O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia, Chișinău, 1996.
10. Ciobanu, Șt. Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chișinău, Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, 1993.
11. Ciobanu, Șt., Unirea Basarabiei. Editura Universitas, Chișinău, 1993.
12. Ciobanu, Șt., Basarabia. Populația, istoria, cultura, Chișinău, Editura Știința, 1992.
13. Cojocaru, Gh., Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923). Iași, Editura Semne, 1997.
14. Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2006, Chișinău, Ed.Prut Internațional, 2007.
15. Ghibu, O., De la Basarabia rusească la Basarabia românească, Cluj, 1926.
16. Haneș P.V., Scriitori basarabeni, București, 1936.
17. Inculeț Ion, O revoluție trăită, Chișinău, Universitas, 1994.
18. Iorga, N., Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei, București, 1940.
19. Mihail Paul, Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia, Chișinău, Știința, 1993.
20. Neaga Vladimir, Cultura românească în Basarabia, // Viața Basarabiei, 1933.
21. Nistor Ion, Basarabia sub dominație românească la 20 de ani de la Unire, Chișinău, 1938.

## MATEI CĂLINESCU. CONCEPTUL DE (RE)LECTURĂ

DIANA DEMENTIEVA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Actualitatea indubitabilă a conceptului călinescian de *(re)lectură* în contextul teorii literare românești și europene este determinată de tendințele moderne ale științei literaturii în plan universal. Componentele triadei *scriitor – operă – cititor* (cu variantele: *producător – text – receptor* sau *poetică – poietică – estetică*) s-au bucurat de un interes aparte al teoreticienilor începând cu sec. al XVIII-lea, atunci când teoria literară se autodefiniște ca disciplină cu statut de știință. La începutul sec. al XX-lea, preocuparea pentru *scriitor* a dominat. În următoarele decenii sesizăm o deplasare de accent de pe *scriitor* pe *operă*. În cele din urmă, spre sfârșitul secolului noua, tendință literară urcă următoarea treaptă a realizării sau conștientizării – a așa-zisului fenomen „moartea autorului” (termenul lui R. Barthes) [1]. Afirmția a fost înțeleasă mai târziu ca una pripită, de vreme ce interesul pentru autor revine constant. Instanța auctorială nu poate fi exclusă totalmente din ceea ce numim creație literară, doar că la momentul actual este privită din perspectiva cititorului și a lecturii, astfel că accentul se deplasează de pe *operă* pe *receptor* [8, p. 5]. Observăm că teoria receptării se dezvoltă ca o reacție ideologico-teoretică la discursurile structuraliste și ale științei literare imanentiste.

În acest cadru teoretic, conceptul lui M. Călinescu de *(re)lectură*, dezvoltat de autor în lucrarea sa „A citi, a reciti. Către o poetică a relecturii” (2003), reprezintă un răspuns la necesitățile timpului și un apel de solidaritate și mobilizare întru susținerea evoluției literaturii și a dezvoltării teoriei literare ca disciplină prin care se realizează și se interpretează/concretizează creația artistică la nivel național, dar și la cel universal. De fapt, intitulată, în versiunea sa inițială, „Rereading” (1993), lucrarea a apărut pentru prima dată la Londra, într-un context teoretic fertil al teoriei receptării. Astfel, adusă peste zece ani în spațiul teoretic românesc, cu o traducere în limba română de V. Stanciu, aceasta reprezintă o inovație și probabil un răspuns afirmativ la întrebarea lui I. Fărnuș: „De ce nu avem o teorie a receptării?” [3, p. 16] sau chiar un studiu paralel pentru lucrarea „Receptarea poetică”, semnată de E. Mihăilă în 1980. M. Călinescu preferă ca material demonstrativ proza, susținând că „lectura poeziei este o altă problemă, care merită un tratament aparte” [2, p. 293].

Așa cum s-a menționat deja, „primele discuții despre receptarea operei de artă, fără a fi numit ca atare, apare încă la Platon și Aristotel” [4, pp. 417-418], dar în accepția sa modernă se datorează studiilor Școlii de la Konstanz din anii 70 ai sec. al XX-lea, al cărei reprezentant, H.-R. Jauss este considerat fondatorul esteticii receptării [6]. Se cere a fi menționate și meritele lui W. Iser, care introduce conceptul de „cititor implicat” [5], ale lui U. Eco cu al său „cititor model”, de asemenea, activitatea lui R. Barthes care susține că „textul poate fi doar recitit, o primă lectură nu

există” [1], precum și a altor teoreticieni din spațiul european sau anglo-american.

În spațiu teoretic românesc studiile și interesul pentru teoria receptării a părut relativ târziu, M. Călinescu fiind un pioner în acest sens. Ca la nivel universal conștientizarea, mai întâi de către autorul-scriitor, mai apoi de către interpreți, critici, teoreticieni, a existenței unui destinatar la capătul opus al discursului literar-artistic persistă intuitiv încă din „Cuvântul către cititori” la Dosoftei [7, p. 40]. Continuă M. Costin, care practică „particularitățile actului receptării de către cititor” [7, p. 41]. Mai târziu, D. Cantemir susține că „nivelul priceperii emotive a frumosului artistic e în dependență nu numai de caracterul operei create, ci și de posibilitățile intelectuale, de gradul sensibilității și culturii estetice ale consumatorului de artă” [7, p. 45]. În perioada din prima jumătatea a sec. al XVIII-lea, D. Gusti anticipă ideea identificării cititorului cu poezia [7, p. 48]. Drept rezultat, în primele decenii ale sec. al XIX-lea apare în preocupările cărturarilor și problema funcției sociale a artei, ceea ce ar reprezenta o conceptualizare puerilă a *cititorului real (concret)* [7, p. 49]. Punctul culminant în această înșiruire cronologică a evoluției conceptelor de cititor și lectură reprezintă poziția teoretică a lui I. E. Rădulescu: „Poezia își are limba ei, ca și toate celelalte științe și meșteșuguri și, ca să o înțelegi trebuie să o înveți” [7, pp. 50-51]. Privind raportul autor-cititor părerea scriitorului român se suprapune cu cea a lui Sainte-Beuve: „criticul trebuie să folosească cerneală din călimara autorului atunci când scrie despre el” [2].

Dintre multiplele lucrări semnate de M. Călinescu, „A citi, a reci. Către o poetică a (re)lecturii” servește un important punct de reper în domeniul, pe care-l abordează sistematizând și creând argumente teoretice inovatoare. De asemenea, lucrarea, așa cum s-a văzut mai devreme în încercarea de a prezenta cronologic evoluția unei teorii a receptării printre cărturarii, scriitorii și apoi teoreticienii români, se consideră a fi una dintre primele cărți de conceptualizare a hermeneuticii literare. Celelalte încercări, precum cea a lui P. Cornea în „Interpretare și raționalitate”, a avut interpretări în care au fost văzute drept inadecvate din punct de vedere al instrumentelor folosite, străine contextului de interpretare (ideologice sau psihologice). În schimb, abordarea lui M. Călinescu rezidă în folosirea unui instrumentar adecvat hermeneuticii literare, pe care o rezumă la activitatea de (re)lectură.

Maniera în care M. Călinescu a interpretat fenomenul receptării se subordonează propriului concept *de (re)lectură*, apoi și celui de *re-scriere*. Inspirându-se din modelul lui Henry James din „Viața particulară” (nuvelă pe care o analizează în paginile cărții sale), autorul însuși a dezvăluit indicii hermeneutice centrale a lucrării sale, provocându-l pe cititor să re-citească, să divulge „secretivitatea” [2, p. 248]. Probabil că analiza acestei nuvele, încadrată în structura studiului său, reprezintă o cheie de lectură, o deconspirare a tainei, a enigmei despre care chiar teoreticianul susține că unii autori o „dăruie” cititorilor inițiați spre interpretare.

I.Thiem realizează un studiu în care stabilește niște similitudini dintre teoria (re) lecturii și descoperirile din științele cognitive, demonstrând existența unor neuroni

– oglindă, care ne fac să simulăm în mintea noastră ceea ce vedem la alții. Presupunem că simulăm și ceea ce citim, ne identificăm cu personajele, instanțele narative, performăm ceea ce citim. Astfel cititorul ca interpret, actor, performer al textului este de fapt un re-cititor, re-scriitor. Pornind de la aceste explicații vom continua să analizăm conceptul lui M. Călinescu din această perspectivă. Vom „performa” ceea ce a citit savantul revenindu-ne rolul re-cititorului însuși apoi și cel al re-scriitorului.

Cu toate că atunci când vorbim de (re)lectură și re-cititor avem în vizor receptarea și interpretarea literaturii artistice și nu pe cea critică sau teoretică, totuși prin explicațiile ulterioare articolul respectiv va reprezenta, în termenii călinescieni, un exercițiu practic de (re)lectură. S-ar părea că prima lectură a acestui studiu a generat mai multe întrebări decât până la ea, ceea ce presupune necesitatea stridentă a re-citirii, realizată în urma studierii și consultării mai multor surse cu care intertextualizează autorul.

„Definiția conceptului de cititor suferă ori de câte ori se evită realizarea unei diferențe între diversele ipostaze în care apare: actualizat, virtual sau real. Perceput ca „persoană”, „funcție”, „competență”, „strategie textuală”, conceptul de cititor nu admite o explicație exhaustivă și aceasta se datorează tocmai naturii sale ambivalente, el fiind, în același timp, trăitor în ficțiune (cititorul ideal, implicit, model) și în istorie (cititorul real, concret)” [3, p. 37] cel din urmă exponent este re-cititorul lui M. Călinescu.

Re-cititorul lui Călinescu nu este sinonimul *cititorului implicit* [5] sau a celui *model*, acestea din urmă reprezentând niște strategii textuale, instanțe narative determinate nu de intenția lectorială, dar tot de cea auctorială. Cititorul real acceptă jocul propus de către scriitor – rolul cititorului implicit – pentru a pătrunde eficient în structura textului la toate nivelurile, acesta este o cheie de lectură oferită receptorului. Identificarea cititorului concret cu proiecția/oglundirea sa textuală, anume cititorul implicit, reprezintă succesul (re)lecturii. Doar re-citind receptorul poate ajunge să stabilească corespondențe, să se autoidentifice cu „clonul” său intratextual. În termenii lui H.-R. Jauss, complementaritatea, contopirea celor două „orizonturi de așteptare” a cititorului și a scriitorului într-un punct strategic textual - cititorul implicit – asigură lizibilitatea operei, dar nu și succesul ei ca valoare estetică (ne referi mai jos la acest aspect) [6].

M. Călinescu recunoaște că apelează la metafora „bântuirii” când se gândește la cele trei aspecte posibile de realizare ale (re)lecturii: 1. textele ne bântuie memoria, ne obsedează; 2. textele bântuie alte texte, o manifestare a intertextualității; 3. noi bântuim textele. Triplu aspect al (re)lecturii sau metafora „bântuirii” reprezintă un fir roșu printre cele aproximativ 400 de pagini ale studiului.

Explicate inițial ca două procese distincte, *lectură* și *(re)lectură* ajung în unele puncte ale analizei să se apropie, definindu-se una prin cealaltă sau chiar să se suprapună. Notăm în cele din urmă că poziția lui M. Călinescu nu este una extremistă ca și în cazul lui R. Ingarden, exponentul paradigmei clasice a lecturii lineare/ideale, sau a lui R. Barthes, care exclude ideea de primă lectură [2, p. 47]. Conceptul de (re)lectu-

ră este o sinteză constructivă a tezelor anterioare studiului – o (re)lectură a acestora și apoi o re-scriere care optează prin argumente și exemple convingătoare pentru ambele concepte coexistente. Soluția pentru a demonstra și ilustra poziția integratoarea a teoreticianului s-a regăsi într-un simplu amănunt ortografic – (re)lectură.

Explicarea primară a dublului fenomen poate fi următoarea: lectura este parcurgerea rapidă a unui text linear pentru prima oară, iar (re)lectura parcurgerea lentă a aceleiași text pentru a doua, a treia oară, a  $n$ -a oară deci repetarea lecturii și schimbarea de percepție pe care le aduce cu ea, un proces cu o finalitate structurală, reflexivă și auto-reflexivă, pentru că „a citi nu înseamnă doar a citi un text, o carte, ci a te citi pe tine însuși” (M. Proust). Dacă a citi are un singur sens – liniar, atunci a re-citi merge înainte și înapoi. Fiecare dintre ipostazele (re)lecturii sunt unice/individuale. O carte re-citită peste o perioadă nu mai este pentru noi aceeași carte [2]. Aceste fluctuații sunt determinate de experiența cititorului care are capacitatea de a se lărgi într-o măsură mai mare sau mai mică în dependență de motivația acestuia. Aici se merită de specificat că M. Călinescu nu se referă limitat doar la experiența estetică, fapt pentru care este criticat H.-R. Jauss, dar și la cea socială, culturală chiar și biologică.

Dacă prima lectură oferă incontestabil un efect al plăcerii prin descoperirea senzaționalului, a subiectului, a emoțiilor, (re)lectura ne ajută să înțelegem tehnica autorului, re-cititorul obține o satisfacție mai rafinată și mai surprinzătoare de fiecare dată [2, p. 18]. În general întreaga interpretare a scriitorului cu privire la conceptul său de (re)lectură poate fi subsumată la câteva dihotomii. Prima lectură a unui text este un proces linear-temporal, a doua lectură permite re-cititorului să perceapă fiecare parte a lucrării în cadrul unei cunoașteri simultane, spațiale a întregului [2, p. 31]. Aceste două tipuri de lectură nu pot fi percepute independent fiind complementare.

În unele împrejurări, pentru cititorii cu o capacitate a minții impunătoare [2, p. 33], prima lectură poate deveni o lectură dublă, generată din încercarea de a construi textul pe măsura receptării lui [2, p. 32]. Această primă (dublă) citire presupune două tipuri radical diferite de atenții și interese în sens diacronic și sincron. Astfel, prima lectură-dublă este mai lentă decât prima lectură-unică, din cauza detaliilor și al efortului focalizat în ambele sensuri din partea cititorului. Tipul acesta de lectură este văzut ca soluție pentru a scăpa de „cercul hermeneutic”: pentru a înțelege întregul textului trebuie să ai o înțelegere prealabilă a părților, dar ca să înțelegi fiecare parte este necesară o înțelegere prealabilă a întregului. Prima lectură (dublă) înglobează și citirea lineară și pe cea circulară (re-citirea).

Caracterul circular al (re)lecturii este condiționat de specificul obiectului lecturat – opera literar-artistică. Literatura și muzică sunt numite de G.-E. Lessing artele succesiunii, iar pictura, sculptura și arhitectura – artele simultaneității. Explicația, V. Nabokov o găsește nu numai în caracterul temporal al textului, dar și în anatomia omului: „Nu avem un organ anatomic (cum e ochiul în cazul picturii) care să cuprindă întregul” [2, p. 35]. Astfel, temporalitatea obiectului estetic literar este caracteristica de care nu putem scăpa, subliniază R. Ingarden. Tot dimensiunea temporală



a operei determină variabilitatea și unicitatea fiecărei (re)lecturi în parte. „Creația artistică nu poate exista independent de proiecția creatoare a gândirii intenționale (autorul) și ulterior de un act de concretizare întreprins de un cititor [8, p.195]. Două concretizări ale aceleiași opere, fie chiar aparținând aceluiași cititor, nu vor fi niciodată identice, în primul rând din cauza dimensiunii temporal-istorice în care se desfășoară orice lectură. Din această perspectivă fiecare act de lectură este absolut individual” [2, p. 42]. Concretizarea estetică a unei opere necesită în mod inevitabil cooperarea din partea cititorului, această funcție a receptorului combate argumentul precum că opera de artă literară există dintr-o dată în toată amploarea ei pentru că toate părțile lucrării sunt deja scrise [2, p. 41].

Cronologic, etapele de primă lectură și apoi (re)lectură pot fi anticipate de o lectură virginală: înainte de a se apropia de un text, cititorul posedă anumite așteptări, apărute din familiarizarea cu genul de scriere și alte supoziții privind cartea în chestiune. În acest punct lectura virginală se identifică cu orizontul de așteptare al lui H.-R. Jauss [6]. Tot fondatorul teorii receptării substituie prioritatea temporală a primei lecturi cu prioritatea estetică a (re)lecturii. Adevărata problemă nu este în a determina prioritatea cronologică a lecturii și (re)lecturii, ci care dintre ele ne oferă posibilități de apreciere mai sigure și care generează o evaluare estetică productivă, creatoare. Situat între cele două poziții contradictorii, pe de o parte R. Ingarden cu a sa lectură primă/lineară/solitară/continuă/ideală, iar de cealaltă parte R. Barthes cu re-citirea percepută ca pe o componentă pre-determinată fenomenului literar [1], M. Călinescu admite ambele posibilități susținând existența a două tipuri de texte: texte de citit și de texte de scris, care la rândul lor presupun automat două modele de lectură: lectură singulară/pasivă/lineară și respectiv lectură activă/productivă, adică (re)lectura.

Un alt aspect pe care îl analizează M. Călinescu în raport cu termenul de (re) lectură este paradoxul lizibilității. Ca să capteze interesul cititorului, opera trebuie să fie în același timp accesibilă în așa fel încât receptorul să nu-și piardă interesul în procesul lecturii, dar și dificilă pentru a-l incita și captiva [2, p. 45]. W. Iser susține că opera este o structură cu „goluri” intenționate de către autor [5]. Valoarea estetică a unei lucrări nu rezidă în caracterul ei lizibil, ci dimpotrivă în nefamiliaritatea acesteia. Înțelegerea determină efortul de cunoaștere, pe când înțelegerea naivă presupune minimă prețuire și lipsă de autoformare. Lizibilitatea este inamicul (re)lecturii. Pornind de la aceste explicații, M. Călinescu consideră „În căutarea timpului pierdut” cea mai recitibilă operă din literatura universală, iar din contextul românesc pe cea a lui M. I. Caragiale, „Craii de Curtea-veche”, o pagină citită din această carte consumă cantitatea de atenție pe care ar cere-o un roman lizibil.

Istoria literaturii se împarte în două perioade: cea a lecturii intensive (oamenii re-citeau puține texte: Biblia, textele religioase) și cea extensivă (variata, de divertisment). Nu puteam însă afirma cu desăvârșire că astăzi nu lecturăm intensiv, literatura modernistă și postmodernistă este un argument în acest sens. Astăzi cele două tipuri de lectură coexistă așa precum există două tipuri de texte care le generează [2].

Variatatea termenilor care nominalizează lectura ca fenomen inevitabil creației literare ar putea fi interpretați printr-o operație sintetizatoare-formatoare, poziția pe care M. Călinescu o adaptează și ca strategie a lucrării sale. Putem presupune că toate aceste tipologii reprezintă doar niște grade ale actului sau procesului co-creator de interpretare, nu a celui simplu de citire. Cititorul este liber (de fapt, condiționat de orizontul său de așteptare, motivație intrinsecă, scop, ș.a.m.d.) de a se opri la orice etapă a acestui parcurs de re-scriere prin (re)lectură.

În „Epilogul” lucrării sale, M. Călinescu recunoaște că ideea acestei cărți a venit din dorința de a demasca secretele cărților citite [2, p. 287]. Datorită numeroaselor reflecții savantul reușește să clarifice misterul care îndeamnă la re-citire. „Cărțile studiate și analizate de M. Călinescu învie, prin cartea sa, în sufletul nostru. (...) Recitirea poate fi, dacă e practică cum ne-a învățat M. Călinescu, un mijloc de a ne recăpăta trupurile la judecata de apoi a cititului veritabil” (H.-R. Patapievici). Înșuși autorul afirmă că „Lectura literară implică întotdeauna un coeficient mai mare sau mai mic, conștient sau mai puțin conștient de introspecție sau de lectură de sine. În acest sens ea are și o dimensiune autobiografică. Teoria lecturii oricât aspiră la un ideal de impersonalitate nu poate fi nici ea străină de introspecție, și deci de autobiografie” „cât timp citim suntem cititorii propriului sine, iar opera e doar un instrument optic” [2, p. 39] „este imposibil de a trăi în afara textului infinit” [1]. Deci (re)lectura este întotdeauna intertextuală/întratextuală și interumană/intraumană.

### Referințe bibliografice:

1. BARTHES, Roland. *Plăcerea textului*. Traducere de Marian Papahagi. Postfață de Ion Pop. Cluj: Echinox, 1994.
2. CĂLINESCU, Matei. *A citi, a (re)citi. Către o poetică a (re)lecturii* – cu un capitol inedit despre Mateiu I. Caragiale (2002), trad. din lb. engleză: Virgil Stanciu, Iași: Plirom, 2003.
3. FĂRMUȘ, Ioan, *Privind înapoi, cititorul. Ipostaze ale lectorului în proza românească*, București: Cartea Românească, 2003.
4. GRATI, Aliona, *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*, Chișinău: Editura ARC, 2018.
5. ISER, Wolfgang, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*. Traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu, Pitești: Paralela 45, 2006
6. JAUSS, Hans-Robert, *Experiența estetică și hermeneutica literară*, București: Univers, 1983.
7. MELNIC, Timotei, *Teoria literară*, Chișinău: CE USM, 2010.
8. MIHĂILĂ, Ecaterina, *Receptarea poetică*, București: Editura Eminescu, 1980.

## TERMINOLOGIA UTILIZATĂ ÎN STUDIUL ANALIZEI DISCURSULUI

ENI MIHAELA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

În prezent, termenul *discurs* este utilizat pe larg în multe domenii de cercetare. Termenul își are originea în retorică, dar a fost adoptat și de lingvistică. Situându-se la granița cu alte sfere de activitate, viziunile asupra acestei noțiuni variază și ca rezultat avem mai multe definiții și interpretări ale sale. Ne propunem să elucidăm definițiile termenului discurs și al altor termeni care se află în relație cu noțiunea respectivă. Consultând literatura de specialitate am selectat definițiile oferite de autorii mai multor dicționare și monografii.

Noțiunea de discurs în *Dicționarul general de științe ale limbii* - în sens larg, discursul este o secvență continuă de propoziții sau fraze, structurată și coerentă; termenul desemnează generic cele mai diverse forme de utilizare a limbii: scrise și orale, dialogice și monologice; în sens restrâns, termenul este în relație de complementaritate cu textul. Această relație este înțeleasă diferit: a) discursul înglobează numai formele vorbite și/sau dialogice ale limbii, pe când textul este domeniul formelor scrise și/sau monologice, în plus, discursul este definit ca o unitate de nivel transfrastic, pe când textul poate fi constituit și dintr-o singură unitate sintactico-semantică, iară ca aceasta să aibă în mod obligatoriu structura unei propoziții; b) discursul este actualizarea textului, acesta fiind conceput ca o constructă. Dacă textul este o secvență structurată de expresii lingvistice, discursul este un eveniment comunicativ, manifestat printr-un comportament lingvistic. Este relativ frecventă și folosirea alternativă, ca sinonime, a termenilor text și discurs. [2]

În *Dicționarul explicativ al limbii române* găsim definiția - specie a genului oratoric, constând dintr-o expunere făcută în fața unui auditoriu pe o temă politică, morală etc.; tratare în scris a unui subiect de natură științifică, literară etc.; realizare concretă, scrisă sau orală, a limbii considerată ca sistem abstract; enunț superior ca întindere a frazei; ansamblul manifestărilor verbale, orale sau scrise, considerate semnificative pentru o ideologie, pentru o mentalitate, pentru un domeniu, conversație; predică [4].

În lucrarea *Elemente de lingvistică a discursului*, [3] autoarea Angela Coșciug, analizează definițiile termenului discurs, considerând că i se atribuie acestuia deseori semnificații contradictorii. Unele dintre ele ar fi:

1. sinonim al termenului vorbire;
2. unitate glotică ce depășește limitele frazei și se constituie drept mesaj global;
3. unitate integrată unei analize lingvistice;
4. unitate opusă enunțului, interpretat drept șir de fraze emise între două pauze semantice sau două opriri ale comunicării;

5. unitate ce coincide cu enunțul, dacă se ia în considerare mecanismul ce condiționează acest enunț;

6. producere a unui text;

7. enunțare ce presupune prezența unui generator care are intenția să influențeze într-o măsură oarecare asupra receptorului;

8. spațiu de exercitare a creativității verbale și de contextualizare imprezvizibilă a unităților limbii;

Cercetătorul Ph. Lane adoptă următoarea formulă a discursului: discurs = text + context. Pentru cercetător, discursul este un enunț cu proprietăți textuale, care înglobează date de ordin contextual, ce reies dintr-un act de discurs îndeplinit într-o situație oarecare, ce include, la rândul ei, un/niște participant(ți), timp, loc etc. [citată după 3]. Reiese că textul este calificat de lingvist drept obiect abstract, ce rezultă din sustragerea contextului din discurs.

*Text* - Știința textului (textologia) nu dispune deocamdată de o teorie integratoare a textului, oscilând între extreme gen „textul este o unitate finită, închisă” [7] (de ex., pentru Ion Diaconescu, „textul este o unitate lingvistică a cărei funcție de bază este de a finaliza actul de comunicare; el se derulează într-un spațiu marcat prin absența unui antecedent și a unui succedent textual, prezentându-se ca o unitate finită, închisă, cu relevanță la nivel textual” [8]

Pe de altă parte, textul este considerat, în poststructuralism, nelimitat, fără margini, deschis. Astfel, Jacques Derrida consideră că textul e nelimitat, o totalitate absolută [citată după 7]. Pentru Julia Kristeva, textele sunt întotdeauna gravide de sensuri și deoarece textul ia ființă și este perceput numai ca intertext, despre text ca unitate autonomă nici nu poate fi vorba [6].

Încă acum 30 de ani, semioticianul rus Iuri Lotman afirma că textul ar fi, indiscutabil, unul dintre cei mai utilizați termeni în sfera științelor umaniste, remarcând că dezvoltarea științei în diferite perioade aruncă din adâncurile limbii la suprafață anume asemenea cuvinte; Aceștia nu atât desemnează terminologic un concept, cât semnaleză actualitatea unei probleme, indicând astfel domeniul în care se nasc noile idei științifice. Istoria „unor astfel de cuvinte ar putea constitui un indiciu specific al dinamicii științelor” [Лотман, citat după 7]. „Orice text e un intertext” [Barthes, citat după 7]; „Textul trăiește numai intrând în contact cu un alt text” [Бахтин, citat după 7], „Text înseamnă Țesătură; dar, câtă vreme până aici s-a luat mereu această țesătură drept un produs, un vâl gata făcut, îndărătul căruia se aține, mai mult sau mai puțin ascuns, sensul (adevărul), noi accentuăm acum, în țesătură, ideea generativă că textul se face, se lucrează printr-o întrețesere perpetuă; pierdut în această țesătură – această textură – subiectul se desface în ea, ca un păianjen care s-ar dizolva pe sine în secrețiile constructive ale pânzei sale. Dacă am iubi neologismele, am putea defini teoria textului drept o hyphologie (hyphos este țesătura și pânza de păianjen).” [Barthes, citat după 7].

Textul este o configurație lingvistică alcătuită dintr-o secvență de unități coerente

din punct de vedere sintactico-semantic și actualizată prin uz în procesul comunicării scrise sau orale. Textul ca produs semiotic se caracterizează, din punct de vedere sintactic – prin coeziune, din punct de vedere semantic – prin coerență, din punct de vedere pragmatic – ca sens în acțiune [8].

Din perspectiva semiotică, textul este „un semn” marcat printr-o triplă dimensiune: sintactică (relațiile dintre unitățile textuale), semantică (referențialitatea) și pragmatică (relațiile dintre semn și interpretii lui); el se prezintă „ca un mecanism translingvistic, care pune în relație un cuvânt comunicativ cu diferite tipuri de enunțuri anterioare sau sincronice”. Textul este un semn lingvistic care se bazează pe convenție socială. Partea materială a semnului text este limba într-una din formele ei mediale (acustică, grafică). Semnificația textului este sensul, care este corelat cu semnalul sonor sau scris. Ca referenți ai semnului text pot apărea situații cu manifestări concrete diferite: obiecte, lucruri abstracte, evenimente. Textul se constituie ca semn conform triunghiului semiotic, ceea ce înseamnă că are un semnificant (sunetele), un semnificat (sensul) și un referent (realitatea). Semnul lingvistic text este un super-semn care conține o anumită mulțime de subsemne [6].

Din perspectivă gramaticală, textul este socotit o unitate lingvistică superioară propoziției sau frazei [6]. Asupra statutului textului în raport cu unitățile lingvistice, s-au exprimat două puncte de vedere, în aparență divergente, dar, în esență, convergente, întrucât structura internă a textului, indiferent de unghiul din care este investigată, relevă aceleași trăsături. Primul consideră textul ca unitate care aparține nivelului sintactic, integrată, în baza principiului stratificării, în ierarhia parte de propoziție, sintagmă, propoziție, frază, text, deci ca unitate sintactică superioară frazei, analizabilă la nivel sintactic. Cel de-al doilea nu situează textul în planul unităților sintactice, ci în afara lor, ca o unitate autonomă, închisă, care satisface, în primul rând, funcția de comunicare, fiind, prin urmare, purtător de semnificație. „Noțiunea de text nu se situează pe același plan cu cea de frază sau de propoziție, sintagmă etc., în acest sens textul trebuie să fie distins de paragraf, unitate tipografică, de mai multe fraze; el constituie un sistem pe care nu trebuie să-l identificăm cu sistemul lingvistic însă poate fi pus în relație cu el” [6].

Din perspectiva pragmatică, textul este definit ca o secvență coerentă și coezivă de propoziții sau de fraze prin care se realizează comunicarea dintre locutor și colocutor; textul apare astfel ca instrument al comunicării lingvistice între emițător și receptor [6]. Coerența este asigurată de dependențele semantice, iar coeziunea, de dependențele gramaticale. Cu aceste trăsături, textul se instituie în unitate funcțională de comunicare, ca manifestare a competenței; în acest caz, rolul unei gramatici a textului este de a formula regula de coerență prin care se produce integrarea textuală.

*Context* - după E. Coșeriu: „Constituie context al vorbirii toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca «știință» a interlocutorilor, ca prezență și ca activitate” [7]. Coșeriu distinge trei tipuri de contexte: idiomatic, verbal și extraverbal. Contextul idiomatic este limba însăși, dar limba ca fundal (Coșeriu

zice: „fond”) al vorbirii, din care o anumită parte este manifestată în actul vorbirii, parte care „semnifică (are semnificație) în relație cu toată limba, cu toată „știința” idiomatică a vorbitorilor” (competența lingvistică, concept fundamental în didactica limbilor). Contextul verbal reprezintă nu numai ceea ce s-a spus înainte, așa cum credea Ch. Bally, ci și ceea ce se va spune de acum înainte în același discurs. Contextul extraverbal cuprinde totalitatea împrejurărilor nonlingvistice în care se desfășoară faptele de vorbire, cu 6 subtipuri: contextul fizic; contextul natural; contextul empiric; contextul ocazional; contextul istoric; contextul cultural.

Fragment de text încheiat (scris sau vorbit), a cărui semnificație generală face posibilă înțelegerea sensului anumitor cuvinte, fraze etc. ce fac parte din structura sa. Acest fapt reprezintă condiția de utilizare concretă a unităților de vorbire, contextul, situația de vorbire. Într-o accepțiune mai largă, contextul este chiar mediul în care există un obiect. Textul este de neconceput fără context, tot așa cum contextul fără text. În calitate de subiecți ai limbajului, noi „nu vorbim numai cu limba, cu sistemul lingvistic, ci vorbim, în afara faptului că vorbim, și cu tot corpul, vorbim și cu toată cunoașterea lucrurilor, și cu toate ideile despre lucruri, și cu toate imaginile pe care le avem despre lucruri, și cu toate contextele, nu numai explicite, ci și implicite” [7]. Michael Riffaterre considera încă în anii '60 ai sec. XX contextul stilistic un mecanism al codificării și decodificării textului poetic [Riffaterre, citat după 7]; Mihail Bahtin, în cadrul teoriei dialogice, nota că fiecare cuvânt are „mirosul” contextului și contextelor în care a trăit. În cercetările din anii '70 conceptul de intertext, care obținuse un statut privilegiat datorat Juliei Kristeva și lui Roland Barthes, a ajuns să fie și el considerat sinonim al contextului. Altfel spus, contextul (mai ales macro-contextul) ar fi una din noțiunile fundamentale ale teoriei textului, contextualizarea textului neînsemnând altceva decât Textul lumii. Din perspectiva Textului Culturilor, se discută despre contexte „joase” și contexte „înalte”, primul semnificând – CE anume se spune în text, iar al doilea – CUM, de către CINE și despre CE NU se spune într-un text [Богданов, citat după 7].

Parte a unui enunț (sau părți ale enunțului) care precedă și/sau urmează unitatea lingvistică supusă analizei și care îi condiționează prezența, forma sau funcția; Termenul este utilizat îndeosebi în cercetările de pragmatică, desemnând orice informație de bază care se presupune că e împărtășită de emițător și de receptor, și contribuie la interpretarea unui anumit enunț de către receptor... Tipologia contextelor diferă de la un autor la altul, în mod curent, se distinge între context lingvistic (verbal) și context non-lingvistic (extralingvistic, extraverbal, non-verbal). La aceste două tipuri. E. Coșeriu adaugă și contextul idiomatice, reprezentat de limba în care se comunică și care constituie fondul vorbirii. După Coșeriu, contextul verbal poate fi imediat sau mediat (context tematic), pozitiv sau negativ (în cazul insinuării, aluziei, sugestiei), iar contextul extraverbal cunoaște o diversitate de forme: fizic, empiric, natural, practic, istoric, cultural. La R. Jakobson, contextul reprezintă unul dintre cei șase factori esențiali ai comunicării verbale [2].

*Intertext* - În sens larg, poate fi interpretat ca o relație a fiecărui text cu alte texte, pe care le absoarbe și le transformă, în ansamblul aceleiași culturi literare. În sens restrâns, intertextualitatea presupune o „prezența efectivă a unui text în alt text” (G. Genette). După R. Barthes, „orice text este un intertext” [Barthes, citat după 7] și poate fi interpretat ca orice alt tip de... text. Se referă nu doar la textele artistice, ci și la textele reprezentând toate stilurile funcționale ale limbilor. Textul „este o permutare de texte, o intertextualitate: în spațiul unui text mai multe enunțuri luate din alte texte se încrucișează și se neutralizează” [7].

Proprietate a textului (literar) de a fi legat (deliberat sau nu) de alte texte anterioare, aparținând unor autori precedenți. Conceptul datează de la Formaliștii ruși; M. Bahtin este acela care a adus în discuție posibilitatea unui text de a fi interpretat în mai multe chei, atunci când a analizat caracterul polifonic al romanului lui Dostoievski. Noțiunea a fost preluată de naratologia franceză contemporană și situată la baza conceptului de intertextualitate (Julia Kristeva, R. Barthes, G. Genette). Julia Kristeva o definește astfel: Vom numi intertextualitate această interacțiune textuală care se produce în interiorul unui singur text. Pentru subiectul cunoscător, intertextualitatea este o noțiune care va fi indicele modului în care un text citește istoria și se inserează în ea. Fiecare text devine, astfel, rezultatul virtual al asamblării (transformate) unei secvențe de coduri extrase din diverse alte texte. Kristeva a analizat în acest mod romanul francez din sec. al XV-lea, considerat drept un intertext rezultând din transformarea mai multor coduri. În sens larg, intertextualitatea poate fi deci interpretată ca o relație a fiecărui text-enunț cu alte texte, pe care le absoarbe și le transformă, în ansamblul aceleiași culturi literare; astfel definită, intertextualitatea este preluarea și transformarea în interiorul unui text a altor texte, înțelese într-o accepție extinsă (tipuri de texte, texte concrete ori fragmente de texte); în această perspectivă, intertextualitatea reprezintă un principiu de funcționare a oricărui text. În sens restrâns, intertextualitatea presupune o preluare directă în text a unui (fragment de) enunț aparținând unui alt text și autor, prezența efectivă a unui text în altul” (G. Genette) [2].

*Enunț* - Termen al cărui conținut este delimitat diferit în funcție de criteriile utilizate. Dintr-o perspectivă strict lingvistică, enunțul este o structură semnificativă, constituită dintr-una sau mai multe propoziții și cuprinsă între două pauze. Analiza în constituenți imediați descrie enunțul minimal drept secvență formată dintr-un grup nominal și unul verbal. În cercetările modeme de sintaxă a limbii române, se preferă termenul enunț pentru avantajul de a fi neutru în raport cu distincția tradițională propoziție/frază, incluzând ambele tipuri de structuri și evitând astfel ambiguitatea celor doi termeni.

Din perspectiva uzului, enunțul este definit drept produs (rezultat) al enunțării, act individual de folosire concretă a limbii. Spre deosebire de enunțare, care are caracter procesual, enunțul reprezintă o componentă statică a activității comunicative. Ca structură actualizată (sub formă orală sau scrisă), enunțul aparține sferei performanței, în cercetările mai noi, de altfel, există tendința de a restrânge folosirea termenului la domeniul pragmaticii [2].

În calitatea sa de unitate de bază a comunicării, enunțul se caracterizează prin referențialitate, iar ca realizare lingvistică, prin asocierea secvenței, delimitate prin pauze, cu un anumit contur intonațional. Organizarea lingvistică a enunțului depinde în mare măsură de mesajul / informația transmisă și de situația de comunicare, reprezentată prin participanții la actul comunicativ, dar și prin coordonatele spațio-temporale ale cadrului de realizare. Realizarea oricărui enunț presupune selectarea mijloacelor adecvate temei referențiale a comunicării și a contextului situațional. Orice enunț realizează una dintre structurile posibile într-o limbă dată și actualizează o schemă de organizare compatibilă cu sistemul [1].

*Frază* - în tradiția sintaxei românești, într-o ierarhie a unităților sintactice, reprezintă cea mai extinsă unitate sintactică, fiind alcătuită din minimum două propoziții și având caracteristica autonomiei sintactice și de comunicare, adică proprietatea de a exista de sine stătător; altfel spus, reprezintă un enunț în structura căruia se cuprind cel puțin două propoziții. După tipurile de relații care se stabilesc între propozițiile componente, se disting următoarele specii de frază: a) fraze formate prin coordonare, dacă relațiile dintre propoziții sunt numai de tip coordonator; b) fraze formate prin subordonare, dacă relațiile dintre propozițiile componente sunt numai de tip subordonator, existând deci una sau mai multe propoziții regente și una sau mai multe propoziții subordonate; c) fraze mixte, în care apar și raporturi de coordonare, și raporturi de subordonare. Pentru frazele de tip (b) și (c), organizarea sintactică se realizează în jurul propoziției / propozițiilor principale, subordonatele constituind expansiuni ale componentelor din principală. Organizarea unei fraze este simplă sau complexă, predominând coordonarea sau subordonarea, fraze cu puține niveluri de subordonare sau cu multe niveluri de subordonare, cu o topică sintactic normală a subordonatelor sau, dimpotrivă, cu inversiuni și intercalări, în funcție de situația de comunicare, de varianta orală sau scrisă utilizată, de stilul funcțional în care se face comunicarea. În gramatica limbii engleze, de unde a intrat în gramatica generativă, prin fraze sunt desemnate componente ale structurii unei propoziții stabilite în jurul unui cap lexical [2].

*Coeziune* - 1. a grupurilor sintactice. Legătură sintactică între componenții grupurilor, ca efect, pe de o parte, al atracției exercitate de centru (sau cap de grup) asupra argumentelor, iar, în mai mică măsură, ca efect al constrângerilor impuse de argumente unele asupra altora. În planul formei gramaticale, coeziunea se manifestă diferit de la o limbă la alta, prin restricții de caz, de prepoziție, de acord, de topică și selecționate impuse de centru vecinătăților; În planul organizării abstracte de adâncime, coeziunea este efectul trăsăturilor inerente ale centrelor predicative, manifestate prin atribuirea rolurilor tematice și a cazului abstract. 2. în teoria textului. Ansamblu de trăsături care asigură unitatea sintactică a textului, marcând legătura în secvența de unități lingvistice (propoziții/fraze); element definitoriu în conceptul de text [2].

*Coerență* - în teoria textului, ansamblu de trăsături care asigură unitatea semantică a unui set de propoziții / fraze, astfel încât acestea să formeze un tot unitar din



punctul de vedere al semnificației; componentă esențială în definirea textului. Condițiile pentru ca o secvență de fraze să posede coerență semantică, alcătuind astfel un text, sunt:

a) propozițiile/frazele șirului trebuie să prezinte identitate referențială, să desemneze aceeași realitate lingvistică.

b) sensul global al textului nu reprezintă exclusiv suma semnificațiilor frazelor constituente, ci trebuie să aducă un supliment de semnificație; această condiție nu este general acceptată [Vasilii, citat după 2], dar cercetările consacrate gramaticii textului subliniază anumite proprietăți ale acestuia derivate din existența plusului semantic; textul reprezintă cadrul în interiorul căruia frazele se dezambiguizează [2].

Menționăm că în ultimul timp termenii *discurs* și *text* se află în atenția cercetătorilor, opiniile referitoare la acești termeni fiind diverse. Pentru unii cercetători *discurs* este *text*, pentru alții sunt două unități interdependente. Cercetătoarele ruse E. S. Kubreakova și O. V. Alexandrova au interpretat legătura dintre *text* și *discurs* în baza cercetărilor lui Fairclough în felul următor: *discursul* este un proces dinamic, iar *textul* este o parte a acestuia. Prin urmare analiza *textului* este o parte a analizei *discursului*. În afară de analiza *textului*, *discursul* mai include condițiile sociale, care influențează perceperea *textului*, procesele mintale etc. [10] Până în prezent nu s-a ajuns la niște definiție adoptate unanim pentru acești termeni.

#### Referințe bibliografice:

1. Bărbuță I. Mic dicționar de termeni lingvistici. Elan Poligraf, Chișinău, 2008
2. Bidu-Vrânceanu A., Călărașu C., Ionescu-Ruxăndoiu L., Mancaș M., Pană-Dindelegan G. Dicționar general de științe ale limbii, Editura Științifică, București, 1997
3. Coșciug A. Elemente de lingvistică a discursului. Presa univ. Bălțeană, Bălți, 2004
4. Dicționar Explicativ al Limbii Române. <https://dexonline.ro>, pagină consultată la data de <10.05.2019>
5. Dospinescu V. Eugeniu Coșeriu și lingvistica textului. În: Revista Limba Română, Nr. 5-6, anul XVIII, 2008
6. Gherasim A., CARA N. Teoria textului. Antologie. CEP USM, Chișinău, 2008
7. Ungureanu E. Textul și –textele. În: Comunicare și identitate. Perspective lingvistice și culturale/ Emilia Parpală, Carmen Popescu (coord.). Craiova, Editura Universitaria, 2011, 360 p. 197-223. Versiune completată: URL: <http://idsi.md/textul-si-textele>, pagină consultată la data de <10.05.2019>
8. Ungureanu E. Dincolo de text Hypertextul. Editura ARC, Chișinău, 2014

**„DOSARUL CU OPISELE DOCUMENTELOR ȘI INVENTARUL PE LĂZI  
CE SE PREDAU COMISIUNII ALIATE, CONFORM ART. 12  
DIN CONVENȚIA DE ARMISTIȚIU” ȘI IMPORTANȚA LUI  
PENTRU STUDIAREA ISTORIEI FONDULUI „COLECȚIA DE ACTE  
MEDIEVAL MOLDOVENEȘTI” DIN ANRM**

*FRUMOSU ELENA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Cercetarea trecutului istoric rămâne una din condițiile esențiale pentru asigurarea cunoașterii, înțelegerii și însușirii experienței înaintașilor. Sursele care stau la baza acestei activități sunt atât documentele din arhivele publice, precum și cele păstrate de persoane particulare, colecțiile personale prezentând, de regulă, o paletă variată de documente de valoare deosebită [11, 2] prin care pot fi aprofundate studiile într-un anumit domeniu și prin care pot fi extinse investigațiile specializate [1, 7]. În cele ce urmează atragem atenția asupra importanței unui document de evidență arhivistică, păstrat într-o colecție personală. De la început, apreciem valoarea deosebită a acestuia și posibilitatea de-a scoate la lumină momente cruciale din istoria fondului „Colecția de acte medieval moldovenești” a Arhivei Naționale a Republicii Moldova.

În scopul aprofundării cercetărilor documentelor moldovenești în baza cărora categoriile privilegiate din Basarabia au fost încadrate în sistemul social și administrativ al Rusiei țariste, istoricul Demir Dragnev ne-a oferit, din colecția personală „Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau COMISIUNII ALIATE, conform Art.12 din Convenția de Armistițiu” (în continuare *Dosarul cu opise...*). Conform relatărilor istoricului, în anul 1968 Gheorghe Bezviconi i-a transmis dosarul pe care, la rândul său, l-a primit de la Leon Boga care, în calitatea sa de ex-director al Arhivelor Statului din Chișinău, dispunea de un exemplar personal (din cele șase) autentificat prin ștampilă și semnătură. Constatăm că la moment Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM) nu dispune de documentul original sau de copiile acestuia și nici de actele de primire-predare ale documentelor menționate în opisele respective. Cu regret nu este unicul caz când actele de evidență de o importanță crucială pentru studierea istoriei arhivelor și a unor fonduri valoroase sunt date dispărute [12, 140]. Grație exemplarului păstrat timp de 73 ani în colecții personale, astăzi este posibilă analiza corpusurilor de manuscrise care se păstrau în Arhivele Statului din Chișinău, completarea notei biografice a fondului „Colecția de acte medievale moldovenești” a ANRM și studierea principiilor și metodelor de evidență, clasificare și organizare a materialului documentar în arhivele din Chișinău în perioada interbelică. Acest dosar reprezintă o pagină puțin studiată din istoria constituirii instituțiilor arhivistice din Republica Moldova, a corpusurilor de documente medievale moldovenești și basarabene create între anii 1479-1861. Din punct de vedere arhivistic documentul ne prezintă clasificarea pe tipuri și genuri

de acte medievale moldovenești și basarabene din fondurile Arhivelor Statului din Chișinău în perioada interbelică, documente în baza cărora s-au format, după 1946, mai multe fonduri și colecții existente până în prezent în ANRM. Dosarul completează informația din nota biografică a fondului cu date noi, veridice, despre conținutul și componența documentelor din Colecția de acte medievale moldovenești, precum și despre documentele alte fonduri.

Dosarul conține 21 opise ale actelor sistematizate în mape [6, 1-92]. În continuare vom reda genul de acte incluse în mape, datele extreme și numărul actelor din „opisul” respectiv, precum urmează: 1) Hrisoave pe pergament; 20 acte; 11.08.1479-01.01.1710. 2) Documente false; 19 acte; 25.09.1468-06.06. 1605 (două acte sunt deteriorate). 3) Surete; 77 acte; 17.03.1528- 15.03.1694. 4) Documente originale; 15 acte (două pe pergament); 11.07.1603-15.09.1814. 5) Surete; 56 acte; 1545-1665. 6) Documente originale („Tabloul de oameni streini așezați în ținuturi”); 33 acte; 25.10.1776-15.06.1806. 7-10) Surete și documente originale; 942 acte din care 168- Cărți domnești de ruțași, 267- Cărți domnești de mazil; 25.04.1420-1805. 11) Documente originale (cărți domnești, scrisori); 159 documente; 30.03.1800-30.04.1820. 12) Documente originale (Cărți domnești de mazil); 104 acte; 21.04.1765-24.12.1812. 13) Documente originare (Zapise de vânzare, foi de zestre, testamente); 180 acte; 09.09.1700-30.08.1785. 14) Spițe de neam și spițe de moșie; 92 acte; Nu sunt datate. 15) Documente originale (Certificate ); 41 acte; 18.05.1771-02.-3.1816. 16) Documente originale (Cărți domnești pentru bir, petiții, pașapoarte, zapise de vânzare, hotărnicii, scrisori, mărturii); 342 acte; octombrie 1773-11.09.1837. 17) Documente originale (Cărți domnești de fixare a birului, mărturie de transportul mărfurilor peste Nistru); 291 acte; 22.11.1780 -03.03.1813. 18) Documente originale (acte emise de domnitor); 114 acte; 31.01.1696-13.04.1820. 19) Documente originale (Cărți de mazil, testamente, Manifestul lui Alexandru al II-lea); 87 acte; 16.04.1790-05.02.1861. 20) Documente originale (Diplome de recunoaștere a calității de nobil, de absolvire a instituțiilor superioare de învățământ, de avansare); 55 acte; 1803 -09.09.1904. 21) Inventar al condicelor și dosarelor ce cuprind documente în copie, traduceri rusești și originale, fotografii; 23 condice și dosare, 16 fotografii; surete din sec XV-lea-1835.

Prin urmare, *Dosarul cu opise...* este un inventar arhivistic care ne prezintă componența și conținutul dosarelor, consolidând sistematizarea lor în interiorul fondului și evidența dosarelor care au fost întocmite în Arhivele Statului din Chișinău în procesul de lucru cu materialul documentar neinventariat sau cu opsele mai vechi. Conform relatărilor lui Demir Dragnev, au fost întocmite șase exemplare de acest fel, trei dintre care trebuiau să fie păstrate în Arhiva Centrală a RSSM: un exemplar în departamentul care se ocupă de evidență, iar alte două exemplare, de lucru, nemijlocit în depozit. Faptul că nici un exemplar n-a fost găsit (*credem că nici n-a fost căutat (n.a.)*) a generat un șir de alte dificultăți în procesul descrierii și traducerii fiecărui manuscris din grafia slavo-română, în limba rusă, începând

cu a. 1947 [9, 155]. În special mari dificultăți au fost întâmpinate la elaborarea denumirilor dosarelor, indexarea lor, stabilirea datelor extreme. Conform instrucțiunilor din perioada sovietică limba de descriere trebuia să fie cea a republicii în arhiva căreia se păstrează documentul sau în limba rusă [10, 30]. Iar pentru formularea denumirii dosarului era obligatorie următoarea prevedere: „факты и события отражённые в документах раскрываются с марксистско-ленинских позиций, не допускается перенесение из текста документах в заголовок дела классово чуждых формулировок, понятий, терминов”<sup>2</sup> [10, 32]. Menționăm că întârzierile în prelucrarea arhivistică și în valorificarea actelor medievale moldovenești se explică și prin această atitudine negativistă din perioada sovietică față de cercetările genealogice, ori genealogia era tratată ca știința păturilor sociale privilegiate, dușmanii de clasă ai puterii sovietice [5, 66].

Termenul „opis” este caracteristic mai ales pentru Moldova și denumește inventarul actelor cuprinse într-o unitate arhivistică predată odată cu acestea [6, 124]. Istoria fondului „Colecția de acte medievale moldovenești” conține informații foarte scunde referitoare la această perioadă și anume că în 1939 în Arhivele Statului din Chișinău erau înregistrate 560 acte vechi [2, 4]. Se menționează că în timpul celui de-al II-lea Război Mondial fondurile Arhivelor Statului din Chișinău au fost evacuate, iar în 1946 au fost restituite [9, 155]. Despre faptul transmiterii *Comisiunii Aliate și* restituirii, conform Art. 12 din Convenția de Armistițiu, în Arhiva Centrală de Stat a RSSM [2, 5] nu sunt menționați. Prin Art. 12 al Convenției de Armistițiu, semnată la 12 septembrie 1944 Guvernul Român se obliga: „ca în termenele indicate de către Înalțul Comandament Aliat să restituie Uniunii Sovietice, în bună stare toate valorile și materialele luate de pe teritoriul ei în timpul războiului, aparținând statului, organizațiilor politice și cooperative, întreprinderilor, instituțiilor sau cetățenilor particulari și anume: utilajul fabricilor și uzinelor, locomotive, vagoane de căi ferate, tractoare, autovehicule, monumente istorice, valori de muzeu și orice alte bunuri” [4, 136]. La 24 octombrie 1944 a fost creată Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului prin Legea nr. 527, ca un organ special menit să faciliteze rezolvarea rapidă, după o concepție unitară, a problemelor decurgând din Convenția de Armistițiu și să asigure conlucrarea cu Comisia Aliată de Control și Înalțul Comandament Aliat.

Urmare a analizei documentului constatăm că în 1946 au fost predate Arhivei Centrale a RSSM peste 2650 acte din perioada medievală și modernă, inclusiv mapa cu acte false [6, p.3-4]. Separat au mai fost predate 23 dosare cu 851 file total incluse, 16 fotografii ale condicilor contractelor mănăstirești, conform unui Inventar inclus într-un alt dosar [6, p.91-v] despre care nu s-a păstrat nici o informație.

<sup>2</sup> „Faptele și evenimentele se reflectă în documente de pe pozițiile marxist-leniniste; nu se admite trecerea din textul documentului în denumirea dosarului formulări, noțiuni, termeni de clasă străini”, p. 64.

Dosarul, de dimensiunea A 4, e legat și conține 91 file. Coperta reprezintă formatul tipărit al dosarelor de arhivă din perioada respectivă. În colțul din dreapta de sus este menționat numărul dosarului: „No 37”. În partea de sus, pe mijloc, este inscripția în semicerc: „ROMÂNIA”, mai jos-stema țării sub care urmează specificarea: „Direcțiunea regională a Arhivelor Statului Chișinău.” Pe mijloc, cu maguscul de mărimea 72 este tipărit cuvântul „DOSAR”. Cu un interval mai jos urmează inscripția cu majuscule, executată la mașina de dactilografiat: „CU OPISELE ȘI INVENTARUL PE LĂZI CE SE PREDAU COMISIUNII ALIATE, CONFORM ART.12 DIN CONVENȚIA DE ARMISTIȚIU.” Ca filă de certificare servește coperta din spate unde este inscripția de mână, cu cerneală neagră (abia vizibilă): „Prezentul dosar ...șnuruit și parafat de noi conține 96/nouăzeci și șase/ file – DIRECTOR.” Urmează semnătura lui Leon Boga, inscripția aplicată cu ștampilă dreptunghiulară cu tuș roșu: „Arhivele Statului Chișinău”, apoi ștampila mică (cu tuș roșu) rotundă cu stema României și aceeași inscripție pe circumferință. Pe mijloc s-au păstrat urmele unei hârtii descleiate de formă triunghiulară, care avea pe fiecare dintre cele trei unghiuri aplicată ștampila mică cu tuș roșu. Pe verso copertei din spate este certificarea în limba rusă: „Справка. Листы 93-96 (Инвентарь дел)... в отдельном деле”<sup>3</sup>. Urmează semnătura și data: 13.11.45. În procesul de predare-primire toate documentele medievale au fost grupate în lăzi, iar în lăzi pe mape (pachete). Inventarul, precum am menționat mai sus, s-a păstrat în alt dosar despre care, cu regret, nu cunoaștem detalii. În total s-au predat, conform opiselor, 21 mape cu 2650 dosare.

În vastul sector al activității arhivistice un rol important revine aparatului informativ și principiilor de sistematizare a corpusurilor de documente. În această ordine de idei semnalăm că documentele de evidență transmise odată cu actele medievale moldovenești și a celor basarabene Arhivei Centrale de Stat a RSSM, nu s-au păstrat, iar relatările despre soarta lor nu sunt consemnate în nota biografică a fondului, fapt inadmisibil din punct de vedere arhivistic [3]. În situația în care actele de primire-predare a documentelor până în prezent n-au fost identificate, timp de zeci de ani s-a vehiculat informația eronată precum că documentele respective n-au fost prelucrate arhivistic, ci au fost aduse fără o sistematizare elementară. În condițiile menționate prelucrarea arhivistică ulterioară a acestui material important a fost realizată cu mari dificultăți. Iar aparatul informativ al manuscriselor în grafia slavo-romină a fost întocmit după 1947 în limba rusă [ 7, 8 ] conform cerințelor semnalate mai sus. Documentul este dovada că situația a fost diferită și actele medievale moldovenești au fost prelucrate arhivistic până la evacuare. Opisele întocmite în limba română demonstrează că fondul a fost prelucrat arhivistic în perioada interbelică.

Instrumentele arhivistice prin care se realizează orice clasificare, de regulă, sunt cataloagele care prezintă procedee eficiente de regăsire a informației conform solicitărilor specifice. Ca unitate de clasificare, evidență și păstrare a documentelor unui fond este *dosarul*, care poate reprezenta un document separate sau o sumă

<sup>3</sup> Certificat. Filele 93-96 (Inventarul dosarelor)... într-un dosar separat.

de documente copertate[13, 67]. În cazul nostru avem o clasificare în interiorul fondului ce presupune gruparea și amplasarea dosarelor în fond. Clasificarea în interiorul fondului se realizează în practică prin sistematizarea materialului atât în cancelariile instituțiilor unde au fost create dosarele, cât și în arhivele de stat în procesul întocmirii inventarelor. Întrucât materialul documentar din *Dosarul cu opise...* este sistematizat, presupunem că a exista și o Schemă de sistematizare a fondului și repartizarea dosarelor în conformitate cu ea. Schema reprezintă baza pentru organizarea internă a fondului și se consolidează prin inventarele dosarelor acestui fond. Elaborarea schemei este posibilă în rezultatul unui studiu despre creatorul fondului și întocmirii unei note biografice a fondului cu specificarea structurii, competențelor, funcțiilor creatorului și componența fondului (tipurile și genurile documentelor), problemele cuprinse în documentele dosarelor. Există mai mulți indici de sistematizare a dosarelor: structural, cronologic, functional, nominal (conform genului, tipului, felului), geografic, thematic, de autor, etc.[10,33]. Actele cuprinse în *Dosarul cu opise...* au fost sistematizate după mai mulți indici, ceea ce este o procedură frecvent folosită în sistematizarea dosarelor în interiorul fondului. Aici dosarele au fost sistematizate conform caracteristicilor tematice și cronologice [10, 34]. Întrădeavăr, documentele la care facem referință reprezintă o colecție, iar sistematizarea a fost efectuată după principiul cronologic, reeșind din valoarea tematică și componența documentelor. În limitele colecției dosarele au fost grupate pe mape, în dependență de genul sau tipul documentelor. Spre exemplu *spițele* sunt grupate în Mapa nr.14, cu inventar intern (opis) în limba română, în care sunt specificate separat, *spițele de neam* de *spițele de moșie* [6, p.63-65]. Inițial sunt grupate mapele cu dosarele care sunt date complete: data, luna, anul, apoi urmează cele care au doar luna sau anul. Prin urmare conchidem că documentele predate n-au fost în stare risipită, ci au avut un apatrat informativ întocmit conform cerințelor arhivistice.

Opisele se referă la actele unui singur fond. Clasificarea pe fonduri servește pentru realizarea a două obiective: Ca mijloc de organizare a documentelor și ca mijloc de regăsire arhivistică. Avantajul prim al clasificării pe fonduri este simplitatea relativă și accesibilitatea. Sarcinile de regăsire sunt: depistarea deplină a documentelor la tema solicitată, cercetată și depistarea informației suplimentare despre autor, scopul și circumstanțele creării documentului solicitat, datele care au determinat crearea documentului etc. Regăsirea arhivistică presupune și aprecierea mediului în care au fost formate documentele, și ulterior a avut loc selecționarea lor. În această ordine de idei clasificarea pe care o prezintă acest document oferă informații despre instituția creatoare a documentului propriu-zis (Arhivele Statului din Chișinău), tipul documentului, autorul, caracteristica acestuia.

Denumirile actelor cuprinse în opise sunt în limba română și reflectă conținutul lor. Astfel cercetătorul poate primi cheia spre înțelegerea premiselor apariției informației respective, consolidată în fondul documentar, modulele de căutarea ale cărora sunt

menționate în formă generalizată în denumire. Totodată denumirea documentelor reflectă faptele și evenimentele din conținut.

În concluzie accentuăm, repetat, importanța valorificării colecțiilor și arhivelor personale în vederea sporirii patrimoniului național documentar și rolul documentelor de evidență arhivistică în studierea momentelor cruciale din istoria instituțiilor și fondurilor arhivistice. În cazul dat *DOSARUL cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau COMISIUNII ALIATE, conform Art.12 din Convenția de Armistițiu* a devenit el însuși izvor istoric de bază pentru aprofundarea studiilor referitoare la fondul „Colecția de acte medievale moldovenești” din ANRM.

### Referințe bibliografice:

1. Arhivele Naționale ale României. Arhivele personale și familiale , vol.I. Repertoriu arhivistic, București 2001, 193 p.
2. ANRM (Arhiva Națională a Republicii Moldova). Dosarul Fondului 220.
3. BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Arhivistică și documentaristică*. Partea I. Științe auxiliare ale istoriei. București, 2002. Disponibil pe Internet:<http://ebooks.unibuc.ro/istorie/arhivistica/index.htm>. Accesat la 11.02.2018.
4. Gh. Buzatu, Dana Beldiman. 23 august 1939-1944. România și proba bumerangului. București, Ed.: Mica Valahie, 2011, p. 235.
5. Cobrin, V.B., Leontiev, G.A., Shorin, P. A. *Вспомогательные исторические дисциплины*, Москва, „Просвещение”, 1984, 173 ст.
6. *DOSAR* cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau COMISIUNII ALIATE, conform Art.12 din Convenția de Armistițiu. Direcțiunea Regională a Ahivelor statului Chișinău, 13.11.1945, 92 p. (Din colecția personală a istoricului Demir Dragnev).
7. Frumosu, Elena. Arbori genealogici, spițe de neam și de moșie (sf. sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XIX-lea): o categorie de documente nevalorificate din „colecția de acte medievale moldovenești” a ANRM (Studiu arhivistic) În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Nr.4 (144), 2018 p.71-84.
8. Gal, Ionel. Dicționar al științelor special ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie. Editura, TipCim, 1993. 268 p.
9. Manea, Mihai. Caracteristica fondului nr.2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei” // *Pergamentul*. Anuarul arhivelor republicii moldova III-IV, 2000-2001, p.154-160. (p155)
10. Основные правила работы государственных архивов СССР6 Москва6 1984 г. , 240 с .
11. Recomandări metodice de lucru cu documentele fondurilor personale ale ANRM, SSA, Chișinău, 1992, 17 p.
12. Roman, Alexandru. Patrimoniul arhivistic al RASSm în perioada interbelică//*Pergamentul*. Anuarul arhivelor republicii moldova III-IV, 2000-2001, p. 136-141.
13. Rudelison, C.I. *Современные документные классификации*, “Наука”, Москва , 1973, 268 с.

## DE LA CIVILIZAȚIA CUVÂNTULUI SCRIS ȘI A EXPRESIEI LA CEA A CUVÂNTULUI ÎN RELAȚIE

GOTCA RODICA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Cuvântul a coagulat în sine nu doar dualitatea semnificat – semnificant, ci, fiind capabil de a imprima și păstra amprenta civilizației care îl emite, a relevat în propria structură particularitățile societății, modului și emițătorului care l-a spus/ scris.

Fiind încorporat în text (lat. *textus* „șesătură, împletire”), cuvântul îi preia caracteristicile astfel că analiza lui în afară de text, adică de context, nu este posibilă. Textul este „un produs uman investit cu o semnificație și trasat de o intenție” (Paul Cornea), este realizat într-un anumit context și se adresează unui receptor, are două laturi: materială (semnul) și ideatică (sensul) și este „mort” atât timp cât nu este „citit”. [5, p.75]

Cuvântul este studiat atât de lingvistică, cât și de teoria literară. Studiile lui Ferdinand de Saussure, eseurile lui R. Barthes, M. Bahtin, J. Kristeva prezintă textul ca o „scriitură” plurală, eterogenă, discontinuă, deschisă, implicând cititorul în practica semnificantă a textului. R. Barthes definește dihotomia „text lizibil” și „text scriptibil”, unde primul este textul clasic, supus rigorilor structurii, iar al doilea este textul modern, care încalcă orice structură și poate fi scris de oricine.

„La ora actuală, s-a produs o adevărată „inflație” pe terenul teoriei textuale. Sistematizarea și tipologizarea textelor despre text scot în evidență nu numai existența unei problematice privind teoria generală a textului, ci și teoriile privind ontologia textului, funcționarea textului, teoria analizei textului. Numeroase școli cu reprezentanți notorii mișcă teoria textului spre o știință integratoare.

Toate acestea justifică includerea pragmaticii și semanticii contextuale într-o teorie generală a textului”, textologia modernă își elaborează noi instrumente și modele de cercetare într-un spațiu nou al comunicării – Internetul.

Textul lumii, pe de o parte, și textul concret, ajung să se contopească într-o rețea textuală universală, care își va atrage iremediabil cercetători din cele mai variate domenii. Cu o formulă generalizatoare – „textul este semn și semnul este text”. ” [4, p.14]

Expansiunea TIC a dus la expansiunea noțiunii de text, care inițial fiind perceput drept unitate închisă, a evoluat spre a fi deschis/ nelimitat, considerat formă de bază a comunicării, produs de un emițător și transmis unui receptor pe un canal de comunicare.

Tehnologiile informaționale au introdus dimensiunea electronică la nivelul textului și limbajului, care trecând prin codificare și decodificare tinde să devină virtual.

„Cea mai importantă modificare pe care a adus-o epoca tehnologiilor informaționale (în special, Internetul) e la nivelul lecturii, scrisului și comunicării, componente



care se produc prioritar prin intermediul textului/ discursului. În noul lor format – electronic – acestea suportă transformări și inovări substanțiale, iar studierea lor a devenit o stringență pentru specialiștii din domeniul umanist, nu doar pentru reprezentanții științelor exacte.

De când a intrat într-o nouă dimensiune – cea electronică -, textul și limbajul au devenit „hyper”. Omenirea se reinventează hypertextual la nesfârșit. Internetul doar a permis vizualizarea acestor conexiuni, acestor relații. De-acum încolo această tehnologie care este web-ul va pune stăpânire tot mai mult pe inteligența omenirii.

Semnele noi ale spațiului virtual sunt simbolul @, iconurile, imaginile de format mic, care sunt un amestec de text cu imagine și care, devenind tot mai mici ca dimensiune, ascund îndărătul lor texte de volume tot mai mari (perspective nanotehnologice ale textelor).” [4, p.246]

Însuși textul, pentru a ajunge pe monitor, trece prin codificare și decodificare, fiind astfel re-scris de computer. „Acesta atribuie fiecărui caracter un cod, care reprezintă un șir finit format din opt cifre binare. Șirul respectiv se numește octet (în engleză byte). În total sunt 256 posibile de șiruri distincte, fapt ce permite reprezentarea literelor mari și mici ale alfabetului latin, cifrelor, semnelor de punctuație ș.a.m.d. Corespondența dintre caractere și octeți se definește cu ajutorul unui tabel, numit tabel de codificare sau, pur și simplu, cod. Codificarea textelor se realizează prin înlocuirea simbolurilor prin octeții respectivi. De exemplu, cuvântul START se reprezintă în codul ASCII prin următoarea secvență de octeți: 01010011 01010100 01000001 01010010 01010100. Decodificarea se va realiza în ordine inversă. De exemplu, secvența de octeți 01010011 01010100 01001111 01010000 reprezintă în codul ASCII cuvântul STOP.” [2, p.17]

Tehnologiile informaționale, prin crearea acestor „alfabete” de coduri, pretind să ofere o limbă unică, iar „prezentul și viitorul Internetului s-ar putea să fie chiar marea problemă din totdeauna a Turnului Babel: cătarea limbii perfecte. Într-un sfârșit, probabil, toate limbile lumii se vor regăsi într-un spațiu virtual.

Specia umană simte nevoia de virtual(itate) poate chiar mai mult nevoia de (real) itate, fapt care este asociat cu nevoia esențială de libertate a omului, cu tendința sa veșnică de a scăpa de limitele fizice definite de carnalitate și de modificare a lumii reale.

Omenirea se află într-o schimbare mai rapidă decât e înțelegerea și conștientizarea ei. Științele umane se intersectează cu științele exacte, făcând efortul de a se integra într-un proces ale cărui consecințe istoria nu le-a înregistra sub alte forme scripturale decât cartea „de tipar”. [4, p.248]

Apariția TIC, extinderea influenței lor asupra cuvântului, considerat elementul primordial de comunicare, a dus la extinderea gamei de termeni derivaționali ai textului dintre care se disting: cybertextul, hypertextul și intertextul, concepte ce marchează trecerea în era informațională, digitalizată care plasează cuvântul tradițional, scris în relație cu alte cuvinte, texte, realități, cyberspații etc.

Crearea textelor este, deseori, asemuită cu un joc combinatoric în care posibilita-

tea de asamblare a pieselor le constată valoarea, făcând abstracție, uneori, de factorul uman/ creativ, doar stabilind rolul „mașinării de scris”. Deși se constată o emancipare a textului de sub tiparele tradiționale și lărgirea semnificației și ariei de utilizare datorită evoluției TIC, produsele tehnologiilor și omului, pentru a fi considerate texte, păstrează echilibrul dintre cele două medii (tehnic și lingvistic), indiferent de originea lor primară.

Astfel atestăm textul transpus în format digital, în spațiul virtual al Internetului (în cyberspațiu) pe care îl numim cybertext. „Acest tip de text permite o lectură participativă și colaborativă, iar, diferența dintre un text tradițional și un cybertext este una dintre un roman care se citește liniar, între paginile unei cărți, și un text plasat în spațiul virtual, funcționând ca joc în care se iau decizii ad-hoc.” [6, p.121]

„Cybertext- (cyber- „conducere, legare, comenzi”). Termenul este derivat din cuvântul cibernetică, inventat de Norbert Wiener și desemnând reglarea și legarea sistemelor din domeniul mecanicii statice, tehnicii și cu sisteme din lumea organismelor vii. Cybertextul nu este o formă de text „nouă”, „revoluționară”, cu posibilități de navigare extraordinare, datorate inventării calculatorului digital. Nu reprezintă nici ruptură radicală cu textualitatea în cheie tradițională. Cybertextul este o perspectivă asupra tuturor formelor de textualitate, o modalitate de a extinde sfera de aplicare a studiilor literare pentru a include fenomene care astăzi sunt percepute ca fiind în afară, marginale domeniului literaturii sau chiar aflate în opoziție cu ea. Pentru literatura virtuală, ergodică, digitală, cyberspațiul este locul unde literatura de generație nouă își elaborează deja tehnicile și modalitățile de lectură, scriere, interpretare.” [4, p.34]

Deoarece scrisul a fost întotdeauna o activitate spațială, putem presupune că textul ergodic a fost practicat mult timp ca scriere liniară. Probabil cel mai cunoscut exemplu de cybertext din antichitate este textul chinezesc al înțelepciunii oraculare, de asemenea cunoscut sub numele de „Cartea Schimbărilor”, textul este din timpul dinastiei Chou de Vest și a fost scris de către mai mulți autori. Sistemul acestuia la inspirat și pe G. W. Von Leibniz, care a dezvoltat matematica binară folosită astăzi de computerele digitale. Textul este alcătuit din șaiszeci și patru simboluri sau hexagrame, un hexagram conține un text principal și șase mici, unul pentru fiecare linie. Prin manipulare în conformitate cu un principiu de randomizare, textele a două hexagrame sunt combinate, producând unul din 4.096 de texte posibile.

Exemple mult mai simple de texte neliniare sunt cele ale Guillaume Apollinaire „Calligrammes”, cuvintele acestor poezii sunt răspândite în mai multe direcții pentru a forma o imagine pe pagină, fără o secvență clară în care să fie citite. La începutul anilor 1960, Marc Saporta a publicat compoziția „Nr. 1, Roman”, un roman cu pagini ca un pachet de cărți, care urmează să fie amestecate și citite în orice ordine. Este scris în așa fel încât orice combinație va apărea fluidă. Un exemplu destul de cunoscut este „Cent Mille Millions de Poems” al lui Raymond Queneau, care este o carte de sonometru de 10 x 14 linii, capabil să producă 1014 sonete. Câteva romane au fost identificate ca ergodice de-a lungul anilor: B. S. Johnson’s „The Unfortunates” (1969), „Peisajul

pictat cu ceai” al lui Milorad Pavic, (1990), și multe altele. Varietatea și ingeniozitatea dispozitivelor utilizate în aceste texte demonstrează că hârtia se poate împotrivi calculatorului ca o tehnologie a textelor ergodice.

Cu toate acestea, după invenția calculului digital la mijlocul secolului al XX-lea, a devenit clar că tehnologia a ajuns un mediu potențial mai flexibil și mai puternic decât oricare altul anterior. Sistemele digitale pentru stocare și recuperare, cunoscute sub numele de baze de date, au indicat noi moduri de utilizare a materialul textual.

Activitatea comună a omului și computerului a creat necesitatea atestării unui nivel nou al culturii- Cibercultura, care are o semiotică proprie, este multimedială și interactivă, fiind concepută în mediul „cablat“ al calculatoarelor, în bazele de date interconectate și în mediile virtuale partajate. Ea are efecte majore asupra noastră, transformându-ne raporturile sociale, modificând însăși substanța noastră umană. [3, p.168]

Alt tip de text ergodic digital a fost conceput în jurul anului 1965; Ted Nelson a numit acest tip de text „hypertext” - o strategie pentru organizarea fragmentară, în mod intuitiv și informal, cu „legături” între secțiunile unui text sau între părțile conexe ale diferitelor texte din același sistem de recuperare. Hypertextul a câștigat popularitate în ultimul deceniu. [1, p.12]

„Din punct de vedere tehnic, hipertextele sunt proiectate (și citite) pe ecrane de calculator și funcționează prin legături și noduri, două opțiuni software care asigură navigarea ușoară a utilizatorului în căile electronice ale documentului. O conexiune interconectează două noduri și este direcționată de la nodul de ancorare la nodul de destinație. De fapt, hyperlink-urile sunt comenzi software atașate la un buton sau un cuvânt dintr-o pagină electronică, cu scopul de a le conecta instantaneu la alte cuvinte sau pagini. Atunci când utilizatorul accesează butonul sau cuvântul, el sau ea este mutat rapid într-o altă secțiune a textului / e-pagină / e-carte etc.

Dacă, în lumea textelor tipărite pe hârtie, cercetătorii au încercat să găsească un dispozitiv textual similar cu hiper-link-urile electronice, ar fi probabil cel mai bine reprezentat de notele de subsol și glosarele tradiționale. După cum observă Paul Gilster, hipertextul este, în același timp, „un proces mental și un instrument digital”. [7, p.73]

Hypertextul „Stihna” de Valeriu Klamm se opune, de asemenea, oricărei reproduceri în presă. Este interesant faptul că Klamm, la rândul său, se referă indirect la tradițiile jonglerii prin scrisori și cabalistice, atinse de Shekhter. Dacă deschideți textul apare o grămadă de scrisori aparent aleatoare și atât de elementară. Scrisori de diferite dimensiuni, împrăștiate liber pe ecran, doar la o privire secundă poate fi descoperită structura întregii propoziții. [8]

„Spre deosebire de textul scriptic tradițional (bidimensional, „aplatizat” pe suportul real, consistent, al paginii de hârtie), hipertextul este un text electronic, „adâncit” în tridimensionalitatea virtuală a ecranului de computer; în consecință, el nu mai funcționează pe o suprafață (cea a foii tipărite, pe care o întoarcem cu degetul), ci

pe o interfață (a ecranului digital, răspunzând comenzilor/ clicurilor de pe tastatura calculatorului).” [4, p.211]

„Definiția lansată de Barthes cu aproape 5 decenii în urmă – „Orice text e un intertext” – a devenit una dintre formulele cele mai citate și interpretate în exegezele umaniștilor, dar și una dintre cele mai complexe. În viziunea lui Jacques Derrida, un tel-quel-ist, intertextul este asociat categoriei de urmă: „Că e în ordinea discursului vorbit sau a discursului scris, niciun element nu poate funcționa ca semn fără să trimită la un alt element care el însuși nu este numai prezent. Această înlănțuire face în așa fel încât fiecare „element” – fonem sau grafem – să se constituie plecând de la urma în el a celorlalte elemente ale lanțului sau sistemului. Această înlănțuire, această țesătură, este textul care nu se produce decât în transformarea unui alt text. Nimic, nici în elemente, nici în sistem, nu este nicăieri și niciodată doar prezent sau absent. Nu există, de la un capăt la celălalt, decât diferențe și urme de urme”. [4, p.51-75]

Intertextul fiind asociat categoriei de urmă, se produce în transformarea unui alt text, situându-se între două texte. În tipologia intertextualității se includ forme textuale precum: citatul, referința, plagiatul, aluzia, clișeul ș.a. Pentru intertextualitatea românească este reprezentativ „Levantul” lui M. Cărtărescu, poemele lui Ș. Foarță ș.a.

Aceste forme ale textului influențat de TIC au generat la rândul lor necesitatea reformulării conceptului de literatură și admiterea unei noi categorii, ori etape în evoluția acesteia: literatura digitală.

### Referințe bibliografice:

1. Aarseth, Espen J. *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. The Johns Hopkins University Press Ltd., London, 1997, p. 202
2. Cozniuc, Octavian. *Tehnologii informaționale și comunicaționale: note de curs*. Univ. de Stat „A. Russo” din Bălți, S. n., 2011, p.72
3. Mihalache, Adrian. *Navi-GÂND-ind. Introducere în cibercultură*. Colecția Societatea Informațională, Editura Economică, București, 2002, p. 232
4. Ungureanu, Elena. *Dincolo de text: HYPERTEXTUL*. Editura ARC, Chișinău, 2014, p. 280
5. Constantinovici Elena, Varzari Elena, Cosmescu Alexandru, Gherasim Alexandra. *Teoria textului: termeni cheie*. Institutul de Filologie al AȘM, Chișinău 2011, p. 221
6. Grati Aliona, *Dicționar de teorie literară: 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*, Editura Arc, Chișinău, 2017, p. 544
7. Manolescu, Ion. *Hyper-texts and Literature. A Reading Theory Approach*. În *Phantasma*, volumul 20 - *Literature in the Digital Age*, Editura: Fundația Culturală Echinox, Cluj-Napoca, 2011, p. 71-78. <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=605&lang=en> [Accesat: 03.05.2019]
8. Шмидт, Энрике. *Об универсальных библиотеках и садах расходящихся тропок. Русские гипертексты*. <http://www.netslova.ru/schmidt/hypertexts.html> [Accesat: 5.05.2019]

## IMAGOLOGIA LITERARĂ: INTERPRETAREA REZULTATELOR

IOVU ELISAVETA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Imagologia literară este o știință-disciplină nouă în cadrul științelor umanistice, care cercetează imaginea străinului în literatură. Cercetarea imaginilor (auto-imagini, hetero-imagini) în operele literare este specificată prin interpretarea rezultatelor. Iar interpretarea rezultatelor imagologice presupune analize/cercetări în plan diacronic sau sincron.

Planul diacronic are în vedere totalitatea studiilor efectuate asupra unei culturi străine, care cuprinde o perioadă mai îndelungată de existență, cel puțin se încearcă creionarea unui portret al străinului de la origini până în prezent. Cu alte cuvinte, aceste cercetări cuprind două sau mai multe generații ale străinului sau a străinătății. Planul sincron se limitează la o singură generație, sau se analizează imaginea celui alt într-o singură operă literară sau în creația unui singur scriitor; sau se compară imaginea dată la doi și mai mulți scriitori etc.

Evoluția diacronică a imaginilor este evidentă în astfel de studii, ca: „Imaginea românilor în spațiul lingvistic german” (1995) de Klaus Heitman; „Moldovenii în ochii occidentalilor” (2012) Aliona Grati etc. Iar ca studii în plan sincron ar putea fi considerate: „Drumuri prin Basarabia interbelică. (Auto)imagologie literară” (2014) Aliona Grati; „Chișinăul și chișinăuienii. Exercițiu de imagologie literară” (2018) Aliona Grati; „Imaginea României: între localizări realie și proiecții imaginare” (2014) Diana Vrabie; „Noi despre Ceilalți” (1999) Dan Horia Mazilu etc.

Analizând suportul teoretico-practic din domeniul imagologiei, constat că există diferite tipuri sau modalități de interpretare / de analiză a textelor imagotipice. Cele mai relevante sunt considerate acelea care sunt utilizate cel mai adesea de diferiți cercetători în studiile sale. Aici putem include procesul xenofilie/xenofobie propus de Joep Leerssen, atitudinile fundamentale ale lui de D. H. Pageaux, ideologie și utopie propuse de J. M. Moura, și alter/alius propuse de Swiderska.

*Xenofilie/Xenofobie.* Joep Leerssen, un comparatist olandez propune ca textele imagotipice, studiate de imagologie, să fie interpretate prin prisma procesului de xenofilie sau xenofobie. Autorul care descrie/reprezintă o alteritate în opera sa, acest lucru se întâmplă datorită faptului că îi place această alteritate, simte o simpatie față de ea. Acest proces se numește xenofilie. Autorul care din contra simte o atitudine de teamă, respingere și ură față de persoanele străine de grupul etnic din care face parte subiectul, o disprețuiește, atunci avem cazul unei xenofobii.

Ca discursuri ale xenofiliei ar putea reprezenta textele imagotipice în care sunt vizate culturile civilizate, europene (de exemplu: imaginea germanilor/ englezilor în literatură etc.), iar ca discursuri ale xenofobiei, se consideră orice înserare despre

popoarele asiatice, africane sau a unor minorități etnice, marginali ca: romii, evreii, homosexualii etc.

*Atitudinile fundamentale.* Cercetătorul francez, Daniel-Henri Pageaux propune ca textele imagotipice să fie interpretate prin prisma atitudinilor fundamentale (sau modelul simbolic) specificate în lucrarea sa „Literatura generală și comparată” [4, p. 96-98]. Cercetătorul distinge: Manie în care realitatea străinătății, fie în totalitate sau anumite părți ale ei, este considerată de scriitor sau de un grup ca fiind superioară în comparație cu cea de origine. În cultura de origine, o consecință vizibilă este considerarea ei ca inferioară de către scriitor sau grup. În momentul când autorul valorizează pozitiv o alteritate, acest lucru duce la o viziune negativă, depreciativă asupra culturii de origine. Această atitudine există într-adevăr, atunci când reprezentarea străinătății se revendică mai mult dintr-un miraj, decât dintr-o imagine (ex. anglomanie; francomanie, sau rusomanie). Fobie – realitatea străinătății este considerată inferioară în raport cu superioritatea culturii de origine. Autorul sau grupul proiectează o imagine puternic nefavorabilă asupra realității străine, văzută inferioară sau plină de defecte în comparație cu propria cultură și civilizație, care este deținătoarea tuturor calităților. Din comparația implicită decurge în acest caz o manie, un miraj în ce privește auto-imaginea. Existând „fobia”, mirajul afectează de această dată cultura de origine. Filia – realitatea străină este percepută favorabil, pozitiv, dar fără disprețuirea propriei culturi. Se recunoaște o complementaritate a celor două, decurgând de aici un adevărat dialog intercultural. Filia este alimentată din cunoașteri și recunoașteri reciproce, din schimburi critice și dialoguri de la egal la egal; încearcă să impună un traiect dificil, exigent care trece prin sentimentul recunoașterii Celuilalt, trăind alături de Eu, în fața Eului, nici superior, nici inferior, singular, de neînlocuit sau după cum mai afirmă Gheorghe Lașcu că „filia îl acceptă fără prejudecăți, valorizându-l în ce are unic și irepetabil, fără ca prin aceasta să producă o depreciere a imaginii proprii” [3].

Teoreticianul francez se întreabă la un moment dat dacă ar mai exista și o a patra atitudine, explicând prin faptul că aceasta ar putea fi prezentă uneori, în care fenomenul de schimb, de dialog este desființat, făcând loc altor ansambluri noi, care au rolul de-a unifica sau a reconstrui unitatea pierdută: ca panslavismul, pangermanismul, cosmopolitismul și alte internaționalisme („ideea latină”, sionismul, ortodoxismul, francofonia etc.), în care e mai greu de stabilit orientările pozitive sau negative [4, p. 96-98]

Referitor la atitudinile fundamentale propuse de Pageaux, M. J. Simões, cercetătoare portugheză susține că acestea sunt niște distincții axiale în ceea ce privește stabilirea naturii sau tipul de relație imagologică. Dar cercetătoarea consideră că pe lângă acestea principale, ținând seama de principiile recursivității și reciprocității dialogice, sunt posibile descoperirea altor tipuri de relații cu „celălalt”, care apar în narațiune configurate ca expresii tematice [6, p. 44]

Iar Paul Cornea, cercetător român susține că aceste atitudini fundamentale ale lui

Pageaux nu fac altceva decât să accentueze relația dintre noi și ceilalți, dintre cunoscut și străin printr-un dialog de egalitate. „Pageaux distinge între «manie», «fobie» și «filie», adică între supraevaluarea culturii străine (ce ar duce la snobbism, la pastişă sau la mimetism vulgar), xenofobie (ostilitate nediferențiată pentru tot ceea ce este străin) și relația dialogică, de la egal la egal” [1, p. 247]

*Ideologie și Utopie.* Un alt cercetător francez Jean-Marc Moura propune o interpretare imagologică textuală de o mare utilitate prin conceptele de ideologie și utopie, care se bazează în mare parte pe teoria hermeneutică a lui Paul Ricoeur, în special în reflecțiile sale pe imagine și fantezie.

În acest sens se are în vedere faptul că imaginea literară a ciudatului, a străinului care este transmisă social și cultural, nu este considerată ca o reflecție a realității. Dimpotrivă, acest lucru este evident prin faptul că această imagine ar putea fi și ar trebui analizată/investigată, totodată, interdisciplinar, pentru a putea fi analizate relațiile dintre literatură și sfera imaginarului social. Acest fenomen care apare în textele literare este specificat cu termenii de ideologie și utopie.

În acest sens, se subliniază faptul că imaginea aparține prin referință la o idee sau la un sistem de valori înainte de reprezentarea sa. În plus, imaginea nu permite să fie descrisă cu semnificația percepției, viziunii sau privirii, este o reflecție sau o transmitere a realității. Imaginile nu pot fi luate în considerare ca o dublare a realității, ele ar trebui investigate ca creații literare de auto-referințe. Ricoeur consideră că imaginile nu sunt o înregistrare directă a unei realități de către un autor, dar sunt transmise de către grupul sau societatea la care aparțin. Prin urmare, Moura interpretează imaginea prin două faze, și anume este necesar să se studieze în primul rând, contextul cultural din care apare imaginea și, ulterior, apariția sa în textele literare [5, p. 13]

Cercetătorul francez susține că textele imagotipice ar putea fi caracterizate de tensiunea pe care o generează aceste concepte de ideologie și utopie, pentru a putea arăta fie o funcție ideologică, fie o funcție utopico-subversivă a lor. Prin ideologie se înțelege ca fiind o necesitate esențială, pentru un anumit grup, să construiască o imagine a lui însuși, adică să se reprezinte pe sine, într-un anumit sens teatral, pentru a întări o identitate proprie. Iar prin utopie se are în vedere că imaginea creată ar putea avea o funcție de subversiune socială.

*Alter/Alius.* Aceste două concepte sunt propuse de Małgorzata Świdarska, cercetătoare de origine poloneză. Conceptele reprezintă în viziunea cercetătoarei, „două tipuri de personaje complementare de ciudați sau străini” [7, p. 3]. Cercetătoarea urmează nemijlocit pe Moura (dar totodată și pe Ricoeur), atunci când explică semnificația acestor tipuri (făcând referire la ideologie și utopie). Un alter este unul dintre cei doi „ceilalți”, care sunt similari și complementari: ea/el reprezintă ideologia a unui anumit grup, națiune sau cultură. Un alius este, de asemenea, un ciudat sau un străin, dar el / ea este situat în afara lumii unui anumit grup, națiune sau cultură. Personajele Alter sunt construite în principal ca stereotipuri etnice sau naționale,

pozitive sau negative, în timp ce personajele Alius au funcții predominant simbolice sau mitice. Ei sunt subversivi și pun la îndoială ideologia unui anumit grup etnic sau națiune. Aceste două tipuri de personaje literare ar trebui să fie interpretate mereu în contextul lor cultural, mai susține cercetătoarea [7, p. 3]

Luând în considerare aceste propuneri de interpretare textuală imagologică (sau interpretarea rezultatelor), fiecare cercetător este în puterea de a alege tipul de reprezentare pe care îl consideră cel mai adecvat pentru cercetarea lui, sau poate să propună unul original. Însă imagologii, analizând orice cultură străină trebuie să ia în considerare și sfaturile propuse de unii comparatiști, pentru efectuarea unei analize complexe. De exemplu, un comparatist ungar susține că „dacă un cercetător Occidental studiază lucrările Orientale, orice corecție a analizei sale de către un savant oriental ar trebui să fie binevenită și serios luată în considerare” [8, p. 10]

Sau sfatul cercetătorului german, Klaus Heitman, care consideră că în procesul cercetării este foarte important și depinde în mare parte de autorul/cercetătorul care încearcă să zugrăvească / să analizeze o alteritate, deoarece acest lucru ar putea ori să-i știrbească din prestigiu, ori, din contra, să creeze un miraj despre o cultură străină. Din acest considerent, imagologul trebuie să ia în considerare foarte multe aspecte.

Klaus Heitman susține: „ca orice tablou, și calitatea imaginii unei națiuni [...], depinde nu numai de cunoașterea intimă de către executant a personajului pe care urmează a-l desena, de efortul său de a-i sesiza exact particularitățile, ci și de atitudinea față de subiect, de interesul ce i-l poartă, de sentimentele ce-l animă față de acesta, ca și de împrejurările în care se săvârșește actul creației. Principiul, formulat de teoria cunoașterii, că nu există o restituire obiectivă a realității obiectului și că în orice reproducere a realității se reflectă nu numai obiectul, ci și subiectivitatea pictorului, este valabil într-o foarte mare măsură și atunci când națiuni străine sunt privite prin prisma unor observatori de peste hotare. Căci tocmai în astfel de cazuri, orice constatare, orice judecată este părtinitoare, iar ideile percepute nu pot fi evitate nici de cel mai sincer efort de obiectivitate și de imparțialitate. Și chiar dacă gradul de precondiționare nu poate fi determinat în fiecare caz în parte, iar relația dintre componentele obiectiv și subiectiv determinate ale unei imagini etnice nu poate fi, de obicei, stabilită cu precizie...” [2, p. 80]

În concluzie susținem că orice cercetare asupra alterității face parte din planul diacronic sau sincron. Iar textul imagotipic sau orice lucrare care proiectează imaginea unei alterități trebuie analizată din perspectiva procesului de xenofilie/xenofobie, a atitudinilor fundamentale, ideologie și utopie etc. Imagologul, în procesul cercetării, trebuie să ia în considerare observațiile/sfaturile făcute de unii comparatiști care cunosc foarte bine alteritatea, pentru efectuarea unei cercetări corecte și complexe.



**Referințe bibliografice:**

1. CORNEA, Paul. Delimitari și ipoteze. Comunicari și eseuri de teorie literară și studii culturale, Polirom, Iași, 2008, p.245-256
2. HEITMAN, Klaus. Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775-1918. București: Univers, 1995, 376 p.
3. LAȘCU, Gheorghe. Imagologia literară comparată. Câteva repere teoretice și metodologice, <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2782>
4. PAGEAUX, D. H. Literatura generală și comparată. București: Polirom, 2000, 245 p., ISBN 9736833771, 9789736833779
5. SÁNCHEZ ROMERO, Manuel. La investigación textual imagológica contemporánea y su aplicación en el análisis de obras literarias. În Revista de Filología Alemana, vol. 13, 2005, pp. 9-27, Madrid, España, ISSN: 1133-0406, <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=321827597001>
6. SIMÕES, Maria João. Imagotipos literarios: processos de (des)configuração na Imagologia Literaria. Centro de Literatura Portuguesa, CLP – Universidade de Coimbra, 2007, pp. 9-53,
7. ŚWIDERSKA, Małgorzata. Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness. În CLCWeb, pp. 2-8, <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2387&context=clcweb>
8. TÖTÖSY de ZEPETNEK, Steven. From Comparative Literature Today Toward Comparative Cultural Studies. În CLCWeb, 1999, ISSN 1481-4374, pp. 1-15, <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1041&context=clcweb>

**IMAGINEA UNUI *DIAVOL PERSONAL*  
ÎN „ISABEL ȘI APELE DIAVOLULUI” DE M. ELIADE**

*CONSTANTIN IVANOV,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Personajul din Isabel și apele diavolului este într-o căutare continuă de experiențe noi ce i-ar dezlănțui instinctele primare. Pentru că instinctele, în viziunea protagonistului, fac parte dintr-un procedeu complex al cunoașterii lumii de dincolo, unei realități absolute. Normele morale și spirituale ale unei societăți, în acest sens, reprezintă prima și cea mai principală piedică spre libertate. E un fals al personalității, de care încearcă să se mântuie și eroul nostru, angajându-se în diverse experiențe erotice, lipsite de sensibilitate, emotivitate și chiar de iubire. E pur și simplu un joc al existenței: „Dacă ar trebui să rezum în cuvinte puține experiența mea, aș spune că jocul m-a dus mereu tot mai departe, tot mai adânc în real. Și filosofia mea s-ar reduce la o singură dogmă: joacă-te! Jocul singur păstrează instinctul realității, trăiește și se mișcă în realitate. Toate celelalte dogme, morale sau imorale, sunt țesute în și din închipuirii” [2, p. 80].

Tineretea, în același timp, este înțeleasă de experimentatorul situațiilor, timpul magic. Numai această vârstă este generatoarea poftelor carnale și mistice pentru a putea trăi prezentul libertății totale. Poftă care depășesc sensul desfrâului, ele reprezintă mijloace prime ale unificării contrariilor primordiale: de masculin și feminin. Idei pe care Mircea Eliade le dezvoltă într-un studiu amplu asupra eroticii mistice – Erotica mistică în Bengal. Studii de indianistică: „Se ajunge la zeu, la libertatea supremă, nu prin anihilarea cărnii – ci prin transfigurarea și glorificarea ei. (...) Actul sexual trebuie schimbat dintr-un instinct într-un ritual” [1, p. 115]. De aici pornește întreaga aventură erotică a protagonistului, exprimată printr-un tulburător sentiment al neînțelesului, al căutării ieșirii prin intermediul unei iubiri neordinare, care să nu necesite o legătură de căsătorie în plan istoric.

Spaima de căsătorie a doctorului nu trebuie înțeleasă ca pe o însușire a iresponsabilității sau ca pe o dorință a rămâne frivol. Din contra, el caută insistent o posibilitate de a se căsători, însă cu o fată care să-i fie o reprezentare a celeilalte imagini feminine interioare a structurii ființiale. Căutarea, cu alte cuvinte, este spre o desăvârșire androgenă, spre libertatea net superioară. Așa după cum explică filosoful antic Platon „Întovărașirea bărbatului cu femeia nu-i decât procreația; și lucrul este de ordin divin (...) căci deși petrece-ntr-o ființă muritoare, conține nemurirea, adică zămislirea și nașterea. Așa ceva nu are loc în ceea ce-i lipsit de armonie, și urâtul nu se armonizează deloc cu divinul” (p. 62). Doctorul aspiră spre o naștere în altă ființă totală.

Însă instinctul și setea de metafizic este brusc uitată din cauza ivirii diavolului, care, menționează protagonistul „nu era asemenea diavolului meu” (p. 69). Diavolul străin însă nu a venit nechemat: „mi-a apucat mâna și mi-a șoptit: «Chemam am fost

și am venit»”. Considerăm căsătoria întâmplătoare dintre cei doi, dintre doctorul și Isabel – pactul cu „diavolul celui nepotrivit” după ce protagonistul renunță la celălalt originar, adică la dorința de a găsi femeia ce ar purta în sine Marea Zeiță – eternul feminin, calea spre eliberare: „... Al doilea mare eveniment a fost identificarea «celuilalt», cel care mă împiedica să creez, cel care îmi seca geniul. Intimitatea mea cu diavolul începe în acea zi” (p. 66). În acest sens, căutarea sinelui Total nu poate fi numită finită. Ca și în cazul lui Faust, căutător de cunoaștere, căruia pactul cu diavolului nu i-a adus decât profundă amărăre sufletească și o falsă cunoaștere, doctorul din Isabel și apele diavolului, se lasă ispitit de Isabel, ceea ce în termenii savantului Eliade s-ar traduce ca o dezintegrare a ființei și pierderea spiritului creator. Menționăm, în același timp, că indiana nu semnifică duhul malefic, și nici măcar nu are nicio legătură cu ocultismul, Isabel este o tânără nenorocită ce visa la o familie fericită împreună cu soțul său. Simbolistica cuvântului acesta pornește de la unele trăsături diavolești: „Rolul diavolului se reduce la a-l poseda pe om de harul lui Dumnezeu, pentru a-l supune propriei dominații. E îngerul căzut cu aripile tăiate care vrea să înfrângă aripile oricărui creator” [1, p. 339]. Prin urmare, căderea în ispita păcatului înfăptuit la „Bristol Theatre”, cea a actului sexual cu Isabel, ca mai apoi să fie nevoit să se căsătorească cu ea, semnifică înlănțuirea simbolică de femeia care nu putea să-i ofere fericirea în care se unește sufletul individual cu cel universal, Brahman: „Erotica ajunge aici o cale a mântuirii. Riturile erotice au singur țel: unirea sufletului cu sufletul universal” (p. 109). Astfel, în cazul acestora nu poate fi vorba despre un ritual mistic, ci de o pierdere dramatică în uitare de sine: „Tot ce fusese mare a ajuns mic. Iar viața mea, de atunci, s-a mărginit printre și pentru nimicuri” (p. 69).

În altă ordine de idei, căderea în robia căsniciei, venită dintr-o „drăcească pasiune”, se construiește pe insensibilitatea protagonistului față de femei și raporturile sexuale întreținute cu acestea, reducându-le un joc infect: „În rarile mele legături, am fost dezgustat după cea dintâi noapte. (...) O femeie mă interesează prin virtuțile sau viciile ei. Când le cunosc mă dezgustă. În cele mai nebunești îmbrățișări, eram indiferent”. (p. 90) Viciul ignoranței, ce reprezintă o iluzie a fericirii absolute, induce tânărul plin de dorințe și vise într-o căutare de sine labirintică. Cu alte cuvinte, sufletul său, setos de libertate, devine acum stăpânit de demonul pe care singur protagonistul l-a chemat, l-a dezlănțuit: „Întotdeauna am căutat partea îngerească sau diavolească în ea”. Astfel că Isabel, la prima vedere, soția ideală ce a dat naștere la doi copii și întreține o casă, devorează cu o putere diavolească sufletul bărbatului. Explicația acestor chinuri pornește de la ideea că fericirea absolută, doctorul experimentator o poate trăi numai prin dragoste, când bărbatul își regăsește femeie jumătatea ființială: „prin dragoste se revelează nu numai Dumnezeu, ci și propriul suflet. Sahajiya crede că fiecare om e compus din două jumătăți: una feminină, alta masculină. (...) Ignoranța produce dezechilibrul spiritual în care se complac de obicei oamenii. *Prema*, silindu-i să experimenteze pe rând și dragostea masculină și cea feminină (...) revelează integral firea omenească, și înlătură sexul cu limitele și superstițiile lui, din

calea perfecțiunii” [3, p. 112]. În cazul nostru, Isabel contravine naturii masculine ale soțului, ea nu se regăsește în imoralitatea și depravarea lui, iar el – în „castitatea, modestia, calmul” [5, p. 118] ei. Astfel că relația pornită de la pierderea castității prin seducție este văzută ca o crimă împotriva propriului eu. Drept pedeapsă, protagonistul își va ispăși păcatul, trăind cu soția văzută ca demonului vinovat de zilele nefericite.

Legați de păcatul istorie, tânărul împreună cu Isabel, locuiesc într-o casă ani în șir. În acest timp, sufletul protagonistului fiind sub stăpânirea „drăcească” nu poate înainta spre o transcendere ontologică, ci stă robit. Dramă umană trăită aproape de toate personajele eliadești, precum explică Maria Daria Maria în Uniforme de general: „Căci fiecare om are în el un înger, nu înger păzitor, ci înger care geme închis în întunecimile sufletului fiecăruia din noi, și pe care arareori, numai rareori, izbutim să-l descătușăm, să-l lăsăm liber să-și ia zborul, să se înalțe. Și atunci, o dată cu el, se purifică, și se înalță, și sufletul nostru, sufletul fiecăruia din noi” (p. 61). În cele din urmă, prins în capcana lumii acestei, din care nu mai era salvare, doctorul își reduce viața la una larvară: „Trăiam o viață ciudată, de ură și dezgust, de încercări de au uita și trece. Amândoi eram legați de o taină care ne silea să ajungem aliați” (p. 88).

Însă această ființă fioros de cuminte și indiferentă, Isabel, în termenii lui Eliade – moartă în viață, a fost creată, până la urmă, tot de protagonistul în care s-a dezlănțuit demonul ispitei. Tot atunci doctorul cade „brusc în abisul dorinței și se îndreptată către o moarte ineluctabilă” [5, p. 183]: „Fumam, fără gânduri, turburat, cu Isabel încolăcită la pieptul meu. Ne-am privit în ochi și am râs. Am zvrălit țigara și i-am prins buzele într-o sărutare lungă, așa cum niciodată nu sărutasem. (...) Toate păcatele mă îndemnau. Credeam că Isabel mă chema. (...) Mă întrebam ce nebunie m-a coprins, de ce nu conțenesc, rugând-o să mă ierte, de ce aștept păcatul să se îplinească...” (p. 86). Doctorul descoperă lumea sa malefică obscură, neștiută până atunci, în ochii seducători ai Isabellei. Robert Muchemblend în O istorie a diavolului afirmă că: „femeile pot așadar să-l slăbească pe bărbat dintr-o singură privire veninoasă. Concepțiile savante afirmă că privirea izvorăște dintr-un «spirit luminos»”. Sedus astfel de situația romantică, creată de întuneric și intimitate, protagonistul este invadat total de duhul diavolesc, săvârșind un viol al unei fete de doar 15 ani. El absoarbe în acest moment „darul divin” al fetei, nepredestinat lui, dar atât de necesar în desăvârșirea altei ființe masculine. Istoricul religiilor Mircea Eliade analizează în Drumul spre centru sensul mitologic, antropologic și filosofic religios al femeii. El definește Marea Zeiță ca pe un principiu ontologic esențial: divinitatea „Totului”, creatoarea Cosmosului și a vieții. În ea se „armonizează cele două planuri: psihic și cosmic” [4, p. 164] și tot în ea se contopesc toate contrariile: moartea și viața, binele și răul, sacral și profanul, beatitudinea și durerea etc. Prin urmare, bărbatul și femeia se desăvârșesc în unire mistică numai dacă iubita ascunde în sine „taina” divinității – eternul feminin. Într-un plan de asociații teoretice mai larg, zeița feminină a imaginarii colectiv analizată de Mircea Eliade poate fi înțeleasă din perspectivă psiha-

nalitică ca anima – complexul inconștient arhetipal ascuns de conștiința masculină în profunzimea psihică. Astfel, iubita asupra căreia se proiectează feminitatea obscură a bărbatului, integrează totodată, în sine, imaginea divină a Marei Zeițe. Prin urmare, protagonistul nostru, prin violul săvârșit, își pierde pentru totdeauna misterul beatitudinii, iar Isabel irosește „taina” metafizică divinității – eternul feminin. În același timp, păcatul definește pactul cu diavolul străin, și, în rezultat, viața dusă împotriva firii umane: „Ah! Cum am urât dracul în acea noapte! Dar cum aș fi putut spune Isabeli că el m-a îndemnat?” Din momentul acesta personajul se înrădăcinează într-o lume falsă, unde „Lumina nu vine din lumină, din întuneric”, „Și deasupra tuturor, în negura geniului meu fără rod, aceeași nedumerire împietrită, aceeași spaimă a oricărui ins simțindu-se purtat de celalt, de omul negru sau de omul alb din el, om necunoscut, om nevăzut. (...) Ceva, cineva – în sufletul meu – se irosea, sfărâmat și plâns” (p. 87).

Eliberarea din această vrajă, maya, după cum o numesc indienii, vine odată cu moartea acelei ce l-a urât toată viața. Isabel se îmbolnăvește, iar odată cu apropierea ultimei respirații ea îl iartă, dezlegându-l astfel de robia păcatului și a căsniciei. Doctorul își reîntregește astfel sufletul. În acel moment se naște o nouă ființă liberă, integă: „S-a născut și e viu, e viu, și e al meu... Nu mai sunt sterp, nu mai sunt blestemat, pentru că o fecioară s-a îndurat pentru mine”.

În concluzie, putem afirma că imaginea diabolică din proza fantastică Isabel și apele diavolului a lui Mircea Eliade are o semnificație și un rol metafizic în devenirea personajului. Astfel că prin malefic se subînțelege starea larvară, de stagnare din evoluția ontologică a protagonistului, manifestată prin ură față de sine și față lumea exterioară.

### Referințe bibliografice:

1. Chevalier Jean și Gheerbrant Allain. Dicționar de simboluri. Trad. de Micaela Slăvescu, Lurențiu Zaicaș. Iași: Polirom, 2009
2. Eliade, Mircea. Isabel și apele diavolului. București: Editura Litera, 2014
3. Eliade, Mircea. Erotica mistică în Bengal. Studii de indianistică (1929 - 1931) Cuvânt înainte de Mircea Vulcănescu. Ediție îngrijită și prefață de Mircea Handoca. București: Editura Jurnalul literar, 1994
4. Eliade, Mircea. Drumul spre centru. Antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu. București: Univers, 1991
5. Muchembled, Robert. O istorie a diavolului. Civilizația occidentală în secolul XII-XX. Trad. din franceză de Em. Galaicu-Păun. Chișinău: Cartier, 2002

**NICOLAE ESINENCU.**  
**URME DE CINEAST, OM AL TEATRULUI**

*LUȚEV OXANA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Azi personalitate marcantă în literatura, teatrul și cinematografia din Republica Moldova, Nicolae Esinencu a trecut de-a lungul deceniilor- toate cele trei etape ale cunoașterii și recunoașterii valorii artistice originale, sfidătoare a gustului comun, obișnuit. În prima etapă cititorii neavizați, nu o dată și criticii de specialitate, rămân oarecum descumpăniți: ce-o mai fi și asta? În cea de-a doua parte să-și vină în fire: dar este totuși ceva! În a treia: și cum de n-am priceput cât de mult și cât de multe ne spune poetul (prozatorul, dramaturgul, scenaristul!?) Farmecul lui Esinencu – poetul, prozatorul, dramaturgul, cineastul, scriitorul „oral” – constă în faptul că el după cum îl caracterizează Mihai Cimpoi „joacă însuși jocul lumii și arlechinul și arlechinul dintr-însul se revelă ca om al lumii și ca omenesc. Este un personaj spectaculos, în sens că se dă mereu în spectacol, atrăgându-i cu o uimitoare putere de seducție și pe alții, astfel încât cei care îi cunosc partea spectaculoasă a comportamentului său de toate zilele - stâlp de cafea, incendiator și provocator de discuții, care de fapt sunt niște monologuri a tiroir, în foileton de parcă scoate matrioșcă din matrioșcă, eliberator de fire critice sau laudative mereu la limită, radicale, povestitor „naturalist” cu sincerități fără pierdea și expresii tari – sunt dispuși să-l confunde cu scriitorul din numeroasele cărți. Se înșeală, firește. Sub masca actoricească pe care o afișează e un fond de omenie, o conștientă, o deschidere vie și plină de dragoste spre lume. Căci conștiința că el e al lumii și lumea este a lui care duce la identitatea Eu sunt lumea desființată pragurile, obstacolele, opreliștile. Totul se petrece la el, sub semnul Lumii ca teatru.” [1,p.4 ] Asta explică totul în scrisul lui și comportamentul lui ca „personaj” pitoresc al vieții cotidiene. Nicolae Esinencu este scriitorul în opera căruia, conform unui dicton heideggerian, operează survenirea adevărului. Prin urmare, esența artei a fost, din capul locului, determinată ca punere în operă a adevărului. Esinencu este prozatorul care, descins cândva dintr-un acut crez epico-metaforic, preferă să scrie despre ceea ce pare a fi realitatea însăși. Scriitorul mimează nu pe mesajul direct, ci pe un fond subtextual, susceptibil de multiple interpretări. Nicolae Esinencu răstoarnă furios valorile pretins clasice, creând pe scenă veritabile spații subminatoare. Într-o lume, ermetic închisă și matematic încheiată la toți nasturii, dramaturgul dă foc, fără germeni de îndoială, fondului și formei tradiționale. Eroii săi nu mișună pur și simplu. Eroii săi viețuiesc altfel și altundeva. Eroii lui Nicolae Esinencu nu conștientizează principii și valori. „Nu ajung la consens și nu se pupă. Îndrăgît merg vabanc și nu au ași ascunși în mână. Personaje reale într-o ireală Corabie a lui Noe.” Piese sale sunt vârteje scenice periculoase ca ochiurile de apă — trag la fund actorii cu tot cu regizori și scenografi. Tirania amă-

nuntului contemporan îl măgulește. Plinul comod de odinioară nu-l interesează. Fumoarul (în regia lui Victor Ignat la fostul Academic), Grand Prix (în regia lui Ion Cibotaru la Vasile Alecsandri), Oameni de paie (în regia lui Andrei Vartic la Alexei Mateevici), SRL-Moldovanul (în regia lui Sandu Grecu la Satiricus), Tabachera, Cantora, Parul (nemontate de nimeni nici pe o așchie de scenă) sunt fantezii neromantice, dezlipite de oglinda venețiană a vieții noastre, cea de toate zilele. În satirele lui Esinencu doar prin autor se pot strecura personajele cu probleme direct înfipte în destine omenești. Actorii își scot capul prin „oamenii de paie” pentru a vedea lumina zilei. Cuirasa de luptă a dramaturgului este satira și sarcasmul. Descărcarea eroilor de zorzoanele sentimentalismului dulceag sufocă și copleșește. Omul anatomic apare în toată goliciunea sa. „Fenomenul Esinencu e surprinzător. E caracteristic temperamentului de scriitor teribil: Oriunde dau, dau peste mine. Lucrând cu materie anorganică, a izbutit să intre într-un fâgaș ce-l duce spre experimente scenice neordinare. Spre o morală de dincolo de legile moralei. Spre măștile sociale. Eroii lui Esinencu își măsoară patria cu sârma ghimpoasă... Respectând rigorile genului satiric, sfârâmând din start miturile anacronice, dramaturgul se aruncă benevol în plasa burlescă a teatrului monstruos.” [6,p.330 ] În dramaturgia lui Nicolae Esinencu „masca e decretată legitimă. Mascat se intră în mănăstire. Mascat se intră în biserică. Mascat se intră în guvern și parlament. Mascăți, oamenii de bună-credință își fac cruce cu ambele mâini. Galeria cetățenilor unionali (nu unioniști) de la început de veac și mileniu. Mânuiitor abil al dialogului, îndeosebi al dialogului mut, autorul nu caută frumusețe în teatru. Autorul caută naturalețe în teatru. Drumul duce de la abstractizări la concretizări. Rupând zigzagurile tradiției, fuge de umanitatea monotonă. Împinge efectele dezgolate până la cele mai mici detalii. Masca acoperă viața. Ipo-crizia moravurilor trosnește din încheieturi.” [1, p.5 ] Lovitura de teatru, realismul dur încheștat de fapte, produc neliniști aducătoare de furtuni. Spărgând genul solemn, romanțios, educativ și revoluționar al teatrului patetic, personajele dezmoștenite se strâng în cele patru colțuri ale întâmplărilor năuce Revizuind drastic valorile perene, împietrite în urzeli eterne, caută bezmetic grobiene mijloace de expresie. Întruna se urcă pe casă, ca să vadă de unde poate veni viitorul. Cu un singular simț al realului construiește zănatice scene fanteziste. Acest veritabil cinematograful teatral păstrează fatale surprize pentru regizorii și actorii deprinși cu fabule dramaturgice școlărești. Stăpân pe antena vremii, atent să nu-i calce nimeni pe idee, pentru că ideile sunt pentru semănat, „Nicolae Esinencu sare din avion fără parașută.” [6,p.308-322 ] Dramaturgul anapoda e ca o balanță, ale cărei capete ating ritmic două nivele. Două lumi diferite ca înălțime. Lumea timpului și lumea omului. Exponenții blestemului unui neam la început realist de secol brutal. Farsa socială esinenciană trebuie privită sub un alt unghi. Sub unghiul caricaturii imense a colectivității amorale. A colectivismului amorf. Ceea ce noi considerăm excentricitate, Esinencu consideră realitate. Realitățile dramaturgului sunt ungherele de surpriză ale spectatorilor. Totul se zbate, mocnește, trăiește în cuprinsul perimetrului Esinencu: „Trenul din care ai fost arun-

cat nu a fost trenul tău''. Pamfletele naturaliste (impudoaarea nu-l sugrumă!), construite pe evenimente modeste, aduc în scenă nebunii ce nu există și nebuni care pot exista. Legând ficțiunea de observația tăioasă a cruzimii satirice, condensează aproape forțat eroii și acțiunile într-un dramatism grotesc: „De fapt, trăim într-o groapă”. Asumându-și — din mândria și noblețea profesiei — rolul de experimentator și oblicitor al contrastelor dintre psihologic și social, autorul permite personajelor, în variate forme, dar cu aceeași mentalitate, să se găsească și să acționeze în toate piesele sale. Galeria personajelor teribiliste. Nicolae Esinencu nu are mania piesei moralizatoare. Mania piesei de costum și dans. Nu-și dichisește eroii în VIP-magazine. În dramaturgia lui farsa sinistă, nudă, e dominantă. Grotescul e favorita categorie estetică a scriitorului. Dibuidnd prin liane de amintiri și tendințe contradictorii, lucrează atent la algebra omenească a partiturilor scenice. Situațiile melodramatice, amabile, confortabile și convenabile preferințelor noastre sunt considerate de Esinencu realități îndoielnice. Imaginația sau evenimentul banal (Moș Ion și-a pierdut conducătorul) e materialul-prim din care-și urzește propriul teatru. Teatru care nu place tuturor teatrelor. „Depinde câtă literatură cunosc directorii de scenă. Drama omului străzii e asemenea tragediei acului nesigur al busolei magnetizate: simpla deviere la stânga sau la dreapta schimbă nu doar o direcție, ci și o lume întregă. Selecționarea specificului și pronosticarea consecințelor dau o definitorie structură dramatică pieselor într-o limitată întindere în timp și spațiu. Liniile conflictuale, în aparență simple, sunt complicate. Șchiopătând prin ele, destui actori și regizori își frâng gâtul. Particularizările și generalizările simpliste duc regizorii la eșecuri garantate. Dramaturgia lui Esinencu e cascada continuă, îmbeșugată, uneori hidoasă a conflictelor cotidiene. A ceea ce auzim, vedem și ne facem a nu pricepe. Esinencu nu fuge de tradiții. Esinencu își are tradițiile sale netradiționale. [3, p.113 ]” Materialul lexical neobișnuit, încărcat de plasticitate, maximă intesitate, aluzie și alegorie se contopește într-un stil teatral precis și concis. Cu început și sfârșit. Nemilos cu alții, nemilos cu sine, e milostiv cu eroii săi ciudați, deșănțați la prima vedere. „Tunul de lemn al scriitorului trage salve cu obuze nucleare! ” — constata regretatul tunar Vasile Tăbârță. Tunul de lemn prezintă drama trăită de un bătrân (David) care locuiește împreună cu nora sa, Maria, în zilele tulburi din timpul celui de-al doilea război mondial. Aceștia locuiesc izolați de lume într-o casă aflată undeva pe un câmp, pe malul unei ape. Soțul Mariei, Andrei este plecat pe front și nu se mai știu nici un fel de știri despre el. Zi de zi existența liniștită a celor doi le este tulburată de apariția unui avion nemțesc care le-a ucis pe rând găinile, apoi oaia și amenință să le distrugă coliba unde locuiesc. Raporturile de forțe fiind inegale, bătrânul încearcă să negocieze prin strigăte cu fasciștii propunând ca nora sa să se dezbrace pentru ca nemții să-i lase astfel în pace. Neavând succes, se duce să cheme ajutoare, găsește un tun pe care îl aduce acasă. Din neatenție lansează însă singurul proiectil asupra casei și aproape că o dărâmă. În cele din urmă, după ce trec amândoi prin stările de furie, revoltă și deznădejde, nora sa construiește o catapultă (Tun de lemn) sperând ca o piatră arun-



cată de aceasta să lovească în rezervorul avionului. Nici această încercare nu are succes și bătrânului îi vine ideea să aducă niște butoaie cu gaz în casă și construiește un șanț în jurul casei pe care îl umple cu benzină. Când avionul se apropie, el dă foc la benzină, dar cum casa nu se aprinde, ia un șomoiog de paie în flăcări și îl aruncă el însuși pe casă. Casa explodează, la fel și avionul nemțesc, dar bătrânul își pierde și el viața. În finalul istoriei o aflăm pe Maria însărcinată care reconstruiește ea casa și cultivă pământul. Soțul ei nu s-a mai întors de pe front, iar povestitorul este chiar fiul Mariei și nepotul bătrânului.[4 ] Nelipsita poantă imprevizibilă izvorăște din sursa parodicului. Din veșnicul conflict dintre vecinul care vrea să intre pe brânci în Europa și vecinul care veșnic mulge capra. Râsul dramaturgului e conștient. Lipsit totalmente de amuzament. Bătut de nădejde în cuiile persiflării. În fața pieselor lui Coliță, cum îl numea grațios Serafim Saka, ești ca în fața cetății ce trebuie luată cu asalt. Dacă-ți permite, de pe metereze, dramaturgul. Deși s-a văzut marginalizată în mai multe rânduri și mai multă vreme, scriitura atotbiruitoare a lui Nicolae Esinencu – în versuri, proză, dramaturgie, scenete- continuă să-și facă cu mare duruire și demnitate înalta misiune : atacă prin surprindere metehnele de tot felul, subminează relele sociale și etico-morale ale epocii noastre, explodează tocmai acolo unde nici nu te aștepti , până și titlurile multor lucrări cu formă de glonț fierbinte gata să atingă ținta menită. Astăzi când lucrurile par a fi așezate, iar noi înșine ne simțim mai pătrunși de aerul deșteptător al democrației, creația profund cetățenească și profund autentică a scriitorului nostru luptător Nîcoae Esinencu își îndeplinește – poate și cu cea mai mare eficiență – înalta menire de modelator spiritual al celor care încă mai citesc cartea artistică... într-o societate cu spatele la Carte, „Îl cunoașteți? Nu-l cunoașteți? De ce nu-l cunoașteți? O să-l cunoașteți!. Altminteri nici că se poate, fiindcă (păzeai): — Limba să mi se taie, capul să mi se taie — eu voi rămâne Esinencu Nicolae!” [ 5,p.72-75]

### Referințe bibliografice:

1. Burghiu Iacob, Curajul de a fi ironic, Literatura și arta, 1986,14 mai
2. Cimpoi Mihai, Nicolae Esinencu, Scrieri alese, Vol. 1, Chișinău, Editura Prometeu, 1999
3. Esinencu Nicolae, Scrieri alese, Vol.5: Dramaturgie, Chișinău, Editura Prometeu, 2002.
4. Esinencu Nicolae, Tunul de lemn, Chișinău, Literatura Artistică,1988
5. Proca Pavel, Eu voi ramane...,Moldova, 2011, Iul/August
6. Rachieru Adrian Dinu, Un om liber: Nicolae Esinencu, Capitala, 2009, 14 ianuarie

## JAN III SOBIESKI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ. CÂTEVA CONSIDERAȚII

*MIHALACHI ION,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Jan III Sobieski a intrat în istoria Poloniei, dar și a Europei ca o persoană legendară prin fapta deosebită din anul 1683, când printr-o manevră militară deosebită a reușit să salveze Viena de ocupația militară otomană, care devenise eminentă. Postura lui eroică a devenit în diferite timpuri tema mai multor discuții. Abordarea stereotipică față de evenimentele din jurul asediului Vienei din 1683 a devenit atul principal în prezentarea marilor „realizări” din timpul ultimului mare rege polon. Lăsând la o parte chestiunile legate de guvernarea internă, Jan III Sobieski este prezentat ca o personalitate marcantă în chestiunea asigurării viitorului Europei și în primul rând un militar iscusit, care a luptat împotriva expansiunii otomane, adică împotriva păgânilor.

Aceste stereotipuri nu au ocolit nici istoriografia românească, care a trebuit să găsească undeva un adversar notoriu care au împiedicat dezvoltarea normală a Țărilor Române. Și firește că acei „dușmani” au devenit Turcii, iar tot ce a ținut de istoria românilor trebuia să fie analizat prin prisma bunului creștin și a musulmanului rău, adică a Turcului.

De aceea Jan III Sobieski a fost văzut ca un mare european, dușman al turcilor și luptător pentru viitorul creștinătății și prin urmare, și pentru viitorul țărilor române. Rămânea delicată chestiunea planurilor lui Sobieski față de principatele dunărene – după cum ținem minte regele simplu dorea să anexeze la Coroana Polonă, dacă nu ambele țări, atunci cel puțin Moldova. În acest caz istoriografia română este tolerantă față de asemenea intenții ale lui Sobieski, cu atât mai mult că uneori considera că Moldova și Țara Românească se afla sub dominația directă a Imperiului Otoman și nu doar ca vasale ale acestuia.

Ilustrul istoric român Nicolae Iorga i-a dedicat lui Jan III Sobieski mai multe articole. Personalitatea lui Sobieski a fost menționată și în sintezele scrise de către el. În 1933, Iorga a scris un articol în limba franceză pe care l-a prezentat în cadrul unei conferințe care a avut loc în februarie 1933 [10].

Iorga atrăgea atenția că Moldova și Țara Românească totdeauna l-au interesat pe Sobieski, deși nu totdeauna ocupau locul 1 în preocupările lui [10, 1]. El arăta că trebuie interpretate cu atenție relațiile pe care le-a avut cu Sobieski Constantin Cantemir. Luându-i apărarea celui din urmă susținea că domnul Moldovei era prieten regelui polonez și n-a abandonat principiile de bază ale creștinătății [10, 1-2].

Iorga arăta că în istoriografie se face confuzie între suzeranitatea otomană și dominația otomană și arăta că niciodată ambele țări române nu și-au pierdut autonomia sa [10, 3]. El atrăgea atenția și asupra greșelilor comise de regele polonez despre

care domnul moldovean își dădea bine seama [10, 3]. Și deși acele idei cu privire la greșelile regelui polonez aveau greutatea lor, tema luptei antiotomane ocupa locul de frunte în considerațiile nu numai ale lui N. Iorga, dar și ale altor istorici, care au scris despre Jan III Sobieski.

Trebuie menționat că în istoriografia românească niciodată nu s-a renunțat la stereotipul „turcului rău” și nimeni din istorici nu dorea să scrie că uneori suzeranitatea turcească avea și un impact pozitiv asupra Țărilor Române, în plus, datorită acelei suzeranități Moldova și Țara Românească și-au păstrat identitatea politică.

Totuși, deja în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Moldova apărea ca un teritoriu supus turcilor, ceea ce însemna că operațiunile militare în care va participa Jan III Sobieski trebuiau să aibă loc pe teritoriul Moldovei. Aceasta însemna însă pustiiri pentru întreaga țară. Scriind despre evenimentele din a doua jumătate a sec. al XVII-lea un alt istoric român, C. C. Giurescu scria despre formarea Ligii Sfinte, din care făcea parte și Jan III Sobieski. Țările creștine aveau intenția să organizeze o Ligă Sfântă din care să facă parte: Polonia, Habsburgii, Veneția. La acea ligă trebuia să adere și Rusia. Conform lui Giurescu, Jan III Sobieski avea să ducă operațiunile militare la Dunăre, atrăgând de partea sa Transilvania, Moldova și Țara Românească [7, 161]. Intențiile austrieșilor față de Țara Românească au dus la o rivalizare dintre Imperiul Habsburgic și Rzeczpospolita pentru obținerea influenței la Dunărea de Jos, iar pe lângă scopul oficial și public de luptă împotriva necredincioșilor era și scopul de a obține cât se poate mai multe cuceriri teritoriale [7, 161-162]. Domnul de atunci al Țării Românești, Șerban Cantacuzino era, conform lui Giurescu, de partea creștinilor, dar s-a angajat foarte atent cu pretenția oferirii condițiilor optime. Promitea susținerea numai dacă avea siguranța unor intenții serioase ale Ligii Sfinte și se străduia să evite ocuparea țării de către Austrieșii sau Polonezi.

Fără îndoială, una din cele mai importante lucrări cu privire la relațiile polono-moldovenești din timpul lui Jan III Sobieski a publicat-o I. Moga [14, 175-400]. Acea lucrare avea ca bază documentară relațiile nunțiilor apostolici din Polonia [14, 175].

În ceea ce privește campania moldovenească din 1686, ea a ajuns doar până la Iași de unde domnul de atunci, Constantin Cantemir, a fugit. El nu a trecut de partea creștinilor (Polonezilor), deși s-a străduit mult și se temea mult de soarta fiului său, care se afla la turci [7, 208]. Iașii au fost arși de către cazaci și polonezi, deși așa cum susținea Giurescu „unii istorici polonezi” considerau că asta au făcut turcii, sau chiar însuși Cantemir, dorind să distrugă baza de aprovizionare a armatei. Metropolitul Dosoftei, care l-a primit pe Sobieski ca pe un eliberator a trebuit să plece cu el luând și moaștele Sf. Ioan cel Nou. În 1687, au avut loc incursiuni izolate, în 1690, a fost ocupată Suceava, iar în anul 1691 Sobieski a încercat să ocupe întreaga Moldovă, dar tătării l-au oprit mai sus de Iași. Atunci Sobieski a ocupat cetatea Neamț [7, 209], apărată de câteva persoane, astfel Giurescu repeta legenda despre apărătorii moldoveni ai Neamțului, deși deja atunci ea nu mai era în stare să asigure rolul său principal. În aceeași perioadă polonezii au ocupat partea de nord a Moldovei și So-

roca, iar tătarii au ocupat Orheiul și Lăpușna, lăsându-i lui Cantemir Iașii și partea de sud a Moldovei [7, 209].

Analizând informațiile cu privire la Țările Române în cronicile ucrainene Mihail Dan, după al doilea război mondial, scria că Jan III Sobieski a fost ales rege datorită victoriei de la Hotin din 1673 [6, 205-244]. Atunci domnii au trecut de partea viitorului rege. Totuși, fiasco-ul eliberării Moldovei de sub „dominația otomană” avea drept cauză slăbiciunea Poloniei și imposibilitatea acesteia să îndeplinească rolul de eliberator. Aceasta a fost în contrapondere cu Rusia care în secolele XVIII-XIX „va elibera” Țările Române de sub jugul turcesc [6, 244]. O astfel de propunere a realității sugerează că în istoriografia românească de atunci trebuia să-și găsească locul teza despre rolul mesianic al Rusiei.

Bazându-se de istoriografia poloneză din acele timpuri, același autor scria că în perioada de care este vorba, Jan III Sobieski trebuia să ia în calcul pretențiile suveranilor europeni, între altele ale lui Ludovic al XIV-lea, care sugera regelui polon încheierea păcii cu turcii ca mai apoi împreună cu Suedia să atace Brangenburgia. Atunci, în 1675, în Polonia se derula lupta între seim și rege, precum și nu era o unitate între șlahta lituaneană și cea poloneză [6, 244].

Înfrângerea turcilor de la Viena a avut consecințe pentru ambele țări române. În Moldova, domnul de atunci Gheorghe Duca a fost prins și dus la Liov (Lvov), unde a murit în 1685, iar domn din nou a devenit Ștefan Petriceico. Acesta din urmă n-a rezistat mult și în anul următor a trebuit să fugă în Polonia, deja pentru totdeauna [6, 248].

Conform acordurilor semnate la Linz în 1684 între Polonia, Habsburgi, papă și Veneția, Jan III Sobieski a început campania din Moldova care s-a terminat cu înfrângere. Autorul scrie că și următoarea campanie din 1685 s-a terminat cu insucces pentru polonezi, iar țara a fost pustiită cumplit. Prin operațiunile sale Jan III Sobieski avea intenția să ocupe Moldova, iar acea încercare s-a terminat cu eșec [6, 248-249]. Același autor scrie că polonezii erau profund nemulțumiți de ocuparea de către Habsburgi a Transilvaniei în 1687 precum și față intenția Viennei să ocupe Țara Românească [6, 249]. În lupta polono-habsburgă pentru influență în Țările Române, polonezii s-au mulțumit cu întoarcerea influenței sale în Moldova. Pacea cu Rusia a dus la întărirea poziției Rzeczpospolitei în Moldova, dar insuccesele militare au dus la părăsirea tronului de către domnul propolon, Ștefan Petriceico [6, 248]. Același autor considera că Constantin Cantemir promova o politică prootomană, Liga Sfântă a început să aibă probleme în 1688, iar insuccesele în lagărul creștin reieșeau din colaborarea nesatisfăcătoare între armatele aliate [6, 250].

Câteva considerații cu privire la Jan III Sobieski le găsim în lucrarea lui Ilie Corfus, cunoscut înainte de toate datorită volumelor sale de documente [2], cu privire la scrisoarea lui Miron Costin descoperită în arhivele poloneze [4, 237-252]. După ce Jan III Sobieski a devenit rege, noul domn al Moldovei, Dumitrașco Cantacuzino l-a trimis la el pe Miron Costin, care avea indigenat polonez din 1638 [19, 743]. La 30 martie 1675, Costin s-a întâlnit cu Sobieski. În articolul în cauză se găsește conținu-

tul acelor tratative. Victoria lui Jan III Sobieski asupra turcilor la 24 august 1675 a dus la schimbarea domnului Moldovei. În locul lui Dumitrașco Cantacuzino a fost numit Antonie Ruset [4, 239].

Bătăliile erau urmate de tratative. Așa domnul de atunci al Țării Românești Gheorghe Duca, la începutul lui 1676, l-a rugat pe Sobieski să-i trimită la București un sol, care ar duce tratative de pace cu turcii. La 14 martie, la București a fost trimis Jan Karwowski, care avea cu el scrisori adresate seraschierului Ibrahim. Tratativele nu au avut nici un rezultat, deoarece turcii nu doreau să renunțe la ambițiile sale, conținute în tratatele de câțiva ani, iar polonezii care au obținut câteva victorii între timp nu erau de acord să le plătească turcilor nimic, adică nici un tribut, și nici să le cedeze ceva [4, 240]. Tratativele de pace în 1676 s-au derulat la Adrianopol, iar în ele a participat activ și Miron Costin [4, 240-241]. Pe lângă descrierea aflării în Adrianopol și a participării la tratativele care s-au purtat, Corfus a arătat în articol că cronicarul și istoricul moldav Miron Costin l-a rugat pe Jan III Sobieski ca două sate ale sale, Lujeni și Oszehlib, care se aflau la granița Pocuției, în apropiere de Sniatin în Bucovina, să fie eliberate de podvoade și de alte obligațiuni, care erau aplicate atunci pe terenul luptelor polono-turco-tătare.

În perioada interbelică colaborarea polono-română în istoriografie era foarte puțernică, iar fiecare lucrare se bucura de publicarea diferitor recenzii. Una din ele a fost publicată în „Revue Historique du Sud – Est Européen” [12], și se referea la lucrarea lui Czesław Chowaniec dedicată campaniei lui Sobieski în Moldova din 1686 [1]. Trebuie să atragem atenția că și articolul lui N.Iorga despre care a fost vorba mai sus lua în considerație între altele și lucrarea lui Chowaniec.

Despre diferiți moldoveni, care au luptat în armata poloneză scria I.Nistor. Unul din ei a participat în bătălia vestită de la Viena din 1683 [15, 19]. Deși în diferite lucrări ale istoricilor români a fost abordată în repetate rânduri chestiunea „steagurilor volohe” și „cavaleriei volohe” nu trebuie să-i confundăm pe soldații care făceau parte din aceste tipuri de armată cu etnicii moldoveni/români. Era vorba, așa cum au arătat istoricii polonezi de modul de înarmare, care nu avea nimic comun cu etnicitatea, chiar și dacă unele unități militare erau sub comanda unor foști domni, precum e cazul lui Constantin Șerban [9]. Firește că în rândul soldaților se aflau și moldoveni, cel puțin cei care în 1776 au primit indigenat și au rămas în Polonia, precum și persoanele apropiate lor. În categoria celor din urmă s-au aflat Ștefan Petriceico și Constantin Șerban, iar despre peregrinările lor prin Polonia a scris P.P.Panaiteșcu [16].

În timpul lui Sobieski cea mai ilustră personalitate a Moldovei era Miron Costin. Ilustru intelectual moldovean acesta era încântat de personalitatea lui Jan III Sobieski, iar în scrisorile sale adresate regelui polonez arăta acest lucru cât se poate de mult. Nu-i întâmplător că lui Sobieski i-a dedicat unul dintre poemele sale. Această activitate a fost analizată de mai mulți istorici români, între alții de P.P.Panaiteșcu în câteva lucrări [5; 17]. Poemul dedicat lui Jan III Sobieski a fost analizat de asemenea și de către T. Gostynski [8], care a subliniat diferențele între lurările anterioare

și traducerile poemului. De asemenea, tatăl lui Miron, Iancu Costin, ca și însuși Miron Costin a petrecut mult timp în Polonia. Relațiile bune ale lui Miron Costin cu regele Jan III Sobieski a dus la acuzarea lui, precum și al fratelui său, Velicico, de trădare și omorât la porunca lui Constantin Cantemir. Unul din motive a fost o nouă campanie a lui Sobieski în Moldova în 1691. Ultima parte din viața lui Miron Costin și speranțele lui neîmplinite de a fi salvat de regele polon, au fost descrise de către Constantin Rezachevici în lucrarea cu privire la viața lui Constantin Cantemir [18, 78-79]. Descrierea cauzelor pentru care frații Costin au fost omorâți a fost realizată de Ilie Corfus [3, 123-125].

Fiind o personalitate care a avut o influență mare asupra istoriei întregii Europe, Jan III Sobieski a devenit un personaj de care s-a interesat și istoriografia românească. A rămas în urmă cu siguranță mai multe chestiuni din istoria comună polono-română care nu au fost analizate până la capăt, ceea ce cu siguranță îi va angaja în continuare pe istoricii pe ambele părți, atât români, cât și polonezi [13]. Moldova a fost o direcție foarte importantă în politica externă a lui Jan III Sobieski, iar cunoașterea până la capăt a principalelor principii ale acestei politici este posibilă doar prin colaborarea strânsă între istoricii din ambele părți.

#### Referințe bibliografice:

1. Chowanec, Cz., Wyprawa Sobieskiego do Mołdawji w 1686 r., „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 1931, t. 4, z. 1.
2. Corfus, I., Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, sec. XVI, București, Editura Academiei, 1979; sec. XVII, București, Editura Academiei, 1983; sec. XVI-XVII, volum îngrijit de Vasile Matei, București, Editura Academiei, 2001.
3. Corfus, I., În legătură cu data morții lui Velicico și Miron Costin, „Studii. Revista de Istorie”, 1977, t. 30, nr 1, s. 123-125.
4. Corfus, I., O nouă scrisoare a lui Miron Costin, „Studii. Revista de Istorie”, 1971, nr 2, s. 237-252.
5. Costin, M., Letopisețul Țării Moldovei, [w:] M. Costin, Opere, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, Editura pentru literatură și artă București, 1958. .
6. Dan, M., Știri privitoare la istoria țărilor române în cronicile ucrainene, „Studii și Materiale de Istorie Medievală”, 1957, nr 2, s. 205-288.
7. Giurescu C.C., Istoria Românilor, v. 3, București 1946.
8. Gostyński, T., În jurul unui poem al lui Miron Costin, „Revista Istorică”, 1945, nr 1-12, s. 131-154.
9. Hundert, Z., Chorągiew jazdy hospodara Multańskiego (wołoskiego) Konstantego Șerbana w wojsku koronnym w latach 1673-1676, [în:] Materialele Conferinței științifice internaționale: 200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale, red. Ș. Levința, L. Moșanu, V. Constantinov, V. Harabara, Chișinău 2012, s. 79-97.
10. Iorga N., Sobieski et les Roumains 1683-1696, Conference donée à la Bibliothèque Polonaise de Paris (février 1933), Paris, J Gamber, Éditeur, Due Danton 7, 1933.
11. Iorga, N., Ioan Sobieski și români (Conferință la Societatea romîno-polonă), „Revista istorică”, 1934, nr 7-9, s. 193-204.

12. Karsteska – Sergesco, M., L'expédition de Sobieski en Moldavie en 1686, „Revue Historique du Sud – Est Européen”, 1933, t. 10, nr 1-3, s. 17-30.

13. Markowicz, M., Mołdawia w powiedeńskiej polityce Jana III Sobieskiego (1684-1691), [în:] Conferința științifică internațională: „Republica Moldova între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală”, red. V. Constantinov i inni, Chișinău 2013, s. 177-191

14. Moga, I., Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române, „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, VI (1931-1935), Cluj 1936, s. 175-400.

15. Nistor, I., Un român iscoadă la 1683 în tabăra regelui Sobieski la Viena, „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, 1932, seria 3, t. 12.

16. Panaitescu, P. P., Pribegia lui Constantin Șerban și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor, w „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, 1939, seria 3, t. 21, s. 373-432.

17. Panaitescu, P.P., Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin, „Analele Academiei Române Memoriile Secțiunii Istorice”, 1925, seria 3, t. 4, mem. 4, i in.

18. Rezachevici, C., Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită – de la Silișteni la scaunul Moldovei, [în:] Dinastia Cantemireștilor (sec. XVII-XVIII), red. A. Eșanu, Chișinău 2008, s. 78-79.

19. Wdowiszewski, Z., Regesty przywilejów indygenatu w Polsce (1519-1793), Buenos-Aires-Paryż 1971, nr 743.

**REZULTATELE PRIMULUI RECENSĂMÂNT POSTBELIC  
DIN 1959 ÎN CALITATE DE SURSĂ DE DOCUMENTARE  
ASUPRA REALITĂȚILOR DEMOGRAFICE  
DIN RSS MOLDOVENEASCĂ**

*MOROI NATALIA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Așa cum se știe, populația constituie capitalul cel mai important al oricărei țări, din care considerent, în lumea contemporană sunt depuse eforturi constante pentru organizarea adecvată a modalităților de obținere a informației, în concordanță cu cerințele unui sistem informațional modern, punând la dispoziția cercetătorilor a unor informații corecte, complete, pentru valorificarea acestora în interesul societății.

Conform aprecierii specialiștilor, sistemul informațional demografic este constituit din mai multe verigi, fiecare având un scop bine precizat și care urmăresc să răspundă pe deplin numeroaselor necesități ale societății. Astfel, de rând cu înregistrarea curentă a evenimentelor mișcării naturale (statistica stării civile) și mișcării migratorii a populației, precum și cu anchetele și monografiile demografice, recensămintele populației fac parte din sursele cele mai importante de informații în demografie [1, p. 9-10].

Recensământul constituie una din principalele forme de observare în statistica demografică, scopul său principal fiind legat de necesitatea cunoașterii numărului și structurii populației la un moment dat.

Experiența îndelungată a recensămintelor populației a permis definirea unor principii metodologice, a căror respectare constituie o garanție a reușitei unor asemenea lucrări statistice de amploare [1, p. 11-12]. Printre cele mai importante principii metodologice care stau la baza organizării recensământului, menționăm:

- recensământul populației este o lucrare statistică inițiată de stat. Ca urmare, el se efectuează pe baza unui act normativ;
- înregistrarea trebuie să cuprindă întregul teritoriu al statului respectiv;
- recensământul se bucură de universalitate, semnificând obligativitatea înregistrării tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția statului (indiferent dacă în momentul efectuării recensământului se aflau în interiorul granițelor naționale sau în străinătate);
- înregistrările trebuie să respecte principiul simultaneității, în virtutea căruia informațiile culese, potrivit programului observării, oglindesc situația existentă în același moment (cunoscut sub denumirea de „moment critic”), pentru toate persoanele recensate, deși operațiile de înregistrare durează mai multe zile;
- indiferent de unitatea de observare adoptată (gospodăria sau familia), unitatea de înregistrare este persoana;
- datele obținute în urma efectuării recensământului trebuie prelucrate detaliat, pentru a servi elaborării de politici în domeniul populației, organizării și gestiunii economiei naționale sau altor scopuri.



Principiile metodologice mai sus enumerate se regăsesc atât în faza de proiectare a recensământului, în etapa organizării și desfășurării acestuia, cât și în etapa prelucrării informațiilor.

Pornind de la cele expuse, prezentul referat și-a propus ca obiectiv să urmărească, în linii generale, istoria pregătirii, mersul și unele rezultate ale primului recensământ al populației RSS Moldovenești, desfășurat în cadrul recensământului sovietic din ianuarie 1959, care a constituit, de fapt, primul recensământ postbelic în RSSM, după ce ultimul în acest spațiu (în Basarabia interbelică) fusese organizat la 29 decembrie 1930. Am urmărit principalele variabile demografice ale populației RSS Moldovenești, din iunie 1940 și până la data efectuării recensământului din 1959 în RSSM, constatându-se modificări radicale atât în numărul, cât și în structura populației, astfel încât este, practic, imposibil să se procedeze la o analiză comparativă sau chiar evolutivă a populației între 1930 și 1959.

Decis prin hotărârea Consiliului de Miniștri Nr. 480 din 5 mai 1958 „Cu privire la recensământul unional al populației din anul 1959” [2, p. 26-30 ], primul recensământ postbelic al populației URSS s-a desfășurat între 15 și 22 ianuarie 1959, pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice timp de 8 zile consecutiv. După o lungă perioadă de pregătire, cuprinzând toate republicile unionale și autonome, regiunile, orașele și satele sovietice, în operațiunea recensământului propriu-zis au fost antrenate peste 600.000 de persoane, inclusiv 500.000 de recenzori și 100.000 de controlori, cu obiectivul expres de „a oglindi marea forță transformatoare a orânduirii socialiste, avantajele acesteia față de orânduirea capitalistă” [3].

Avându-se în vedere că un recensământ al populației Uniunii Sovietice nu mai fusese efectuat din ianuarie 1939 [4], recensământul din 1959 a urmărit și o seamă de obiective strict utilitare, avându-se în vedere că, între timp, numărul republicilor unionale din cadrul URSS sporise de la 11 în 1936 până la 15 în 1959, una din noile republici sovietice socialiste fiind și Basarabia, transformată din 2 august 1940 în „Republică Sovietică Socialistă Moldovenească”, prin „reunirea populației moldovenești din Basarabia cu populația moldovenească din RASS Moldovenească” [5]. Ca urmare, în componența Moldovei sovietice a intrat o suprafață de numai 33,7 mii km<sup>2</sup> față de 44,4 mii km<sup>2</sup> pe care a avut-o în perioada interbelică și o populație de 2.467.700 locuitori față de 3.700.000 cât i s-a promis inițial [6].

Cât privește principalele caracteristici demografice ale noii formațiuni statale în componența Uniunii Sovietice, - natalitatea, morbiditatea, mortalitatea generală și infantilă, excedentul populației, - toate acestea au rămas necunoscute până către finele anilor '50, RSS Moldovenească suportând atât consecințele neglijenței regimului stalinist față de demografie ca știință, cât și față de necesitatea elaborării și promovării unei politici demografice, astfel încât, abia după moartea lui I.V. Stalin a devenit posibilă articularea unei politici oficiale sovietice în acest domeniu [7, p. 176].

Astfel, o conferință convocată de către Direcția Centrală de Statistică a URSS în zilele de 8 și 9 decembrie 1958 [8, p. 49-69], a stabilit programul detaliat al formularului de recensământ, constând din 15 subiecte [p. 350]:

1. Situația în raport cu capul familiei (soț, soție, fiu, fiică, mamă, soră, nepot, nepoată, etc.).

2. Pentru persoanele cu reședință permanentă, dar absente temporar din localitatea de reședință, se va înscrie „Absent (-ă) temporar”, indicându-se durata absenței.

3. Persoanele cu reședință temporară, vor indica: a) locul reședinței; b) durata absenței de la locul de reședință.

4. Sexul (masculin, feminin).

5. Vârsta împlinită; pentru copiii de până la 1 an se indică numărul de luni.

6. Starea civilă la data efectuării recensământului.

7. Naționalitatea.

8. Limba maternă.

9. Cetățenia.

10. Studiile: superioare, superioare incomplete, secundare speciale, secundare generale, școală de 7 ani, școală primară. Persoanele fără studii primare de 9 ani și mai mult, vor indica dacă știu să citească și să scrie, sau dacă știu doar să citească, sau sunt în totalitate analfabete.

11. Elevii și studenții vor indica numele complet al instituției școlare frecventate: școală tehnică, școală de învățământ general, școală specială, cursuri, etc.

12. Locul de muncă (întreprindere, colhoz, instituție) sau dacă persoana practică lucrul individual, etc.

13. Profesia, funcția deținută sau activitatea pe care o practică.

14. În cazul neexercitării unei activități care asigură venituri, se va indica sursa mijloacelor de existență.

15. Categoria socială (muncitor, funcționar, colhoznic, meșteșugar, cooperator, țăran individual, meșteșugar individual, liber profesionist, slujitor al cultului).

Rezultatele recensământului din 1959 au fost sintetizate în 36 de tabele, inclusiv 4 cu datele preliminare ale acestuia, prezentând informații despre populația urbană și rurală, structura populației pe sexe, piramida vârstelor populației de la 1 la 99 de ani, cu o listă separată a persoanelor cu vârstă centenară, efectivul și structura căsătoriilor, componența familiei, structura etnică a populației, nivelul de culturalizare, structura populației conform activităților economice, structura socio-profesională, sursele mijloacelor de existență, etc. [10].

La 10 mai 1959, presa sovietică a dat publicității primele rezultate ale recensământului [11], urmând ca în circa doi ani să fie publicate și rezultatele finale. Confirmând așteptările conducerii sovietice, organizatorii recensământului din 1959 au etalat, în primul rând, datele ce ilustrau ascensiunea socialismului la scară continentală și internațională. Astfel, teritoriul URSS de 135,4 mln. km<sup>2</sup> ajunsese, între timp, la 16,6 % din teritoriul cumulat al tuturor țărilor din lumea contemporană, sau 1/6 din suprafața terestră a Terrei, iar populația URSS – la 7,2 % din totalul populației globale. Cumulând țările „democrației populare”, socialismul deținea, în 1960, 26 % din suprafața tuturor țărilor lumii contemporane și 35 % din populația globală [12].

Rezultatele recensământului din ianuarie 1959 privind RSS Moldovenească au fost publicate în 1962, într-un volum aparte [13], constatându-se că în procesul instaurării și consolidării regimului comunist în Basarabia (1940-1941, 1944-1959), populația acesteia a trecut prin niște cataclisme sociale inedite în întreaga ei istorie, astfel încât perioada anilor 1940-1950 a fost marcată de o gravă involuție a populației de la 3.191.016 la 2.290.400 locuitori, pierderile directe de populație în perioada respectivă fiind de circa 1 milion de persoane.

Principala dificultate de interpretare a rezultatelor recensământului din 1959, referitoare la RSS Moldovenească, consta în lipsa ori în escamotarea premeditată a datelor anterioare de comparație, cititorilor oferindu-li-se doar posibilitatea constatării „progreselor” obținute în cele mai importante domenii.

Astfel, conform datelor făcute publice, populația totală a RSSM la 15 ianuarie 1959 era de 2.884.477 de locuitori, inclusiv 1.333.794 de bărbați și 1.550.683 de femei [13, p. 12]. Fără a oferi careva explicații suplimentare, aceeași culegere statistică arată o creștere a populației RSSM cu 432.454 de persoane între 1939 și 1959 – de la 2.452.023 în 1939 la 2.884.477 de persoane în 1959 [13, p. 11]. Ar fi reușit, în așa mod, o creștere medie anuală a populației de circa 21.622 de persoane, și doar din discrepanța dintre numărul bărbaților și cel al femeilor în favoarea celor din urmă puteau fi constatate anumite consecințe demografice ale recentului război mondial. Cât privește consecințele foametei din 1946-1947, ale deportărilor din noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, din noaptea de 5 spre 6 iulie 1949, din 1 aprilie 1951 [14], - toate acele cataclisme sociale și crime comise împotriva populației locale erau „acoperite” de o cifră inventată a numărului populației totale în anul 1939, de 2.452.023 de locuitori.

Marele neadevăr la care au recurs alcătuitoarii respectivei culegeri consta în faptul că cifra referitoare la numărul populației în anul 1939 nu constituia „populația totală a RSSM”, așa cum se pretindea, - dat fiind că RSS Moldovenească a fost creată abia la 2 august 1940, - ci numărul populației Basarabiei, rămas după decuparea județelor Hotin, Cetatea Albă și Ismail, cu circa 1 milion de persoane, și includerea lor în componența Ucrainei sovietice [15]. Într-o manieră identică au fost falsificate și datele privind suprafața RSSM, invocându-se aceeași cifră de 33,7 mii km<sup>2</sup>, nu numai pentru anul 1959, ci și pentru 1913 și 1939. În realitate, suprafața Basarabiei interbelice a fost de 44.422 km.p. atât în 1913, cât și în 1939 [16], iar 33,7 mii km<sup>2</sup> este ceea ce mai rămăsese din Basarabia istorică după crearea RSS Moldovenești la 2 august 1940.

Cu referire la structura etnică a populației noii formațiuni statale din componența Uniunii Sovietice, „inovația revoluționară” a recensământului din 1959 a constat în crearea unei noi națiuni sovietice, astfel încât, în timp ce recensământul din 29 decembrie 1930 atestase o populație românească de 1.610.757 (56,2 % din total) dintr-un total de 2.864.402 de locuitori [17], la recensământul din ianuarie 1959, 1 mln. 887 mii de locuitori ai RSSM au fost proclamați drept „moldoveni”, constituind

85,2% din totalul moldovenilor de 2 mln. 214 mii, atestați pe întreg cuprinsul URSS [18]. De asemeni, recensământul din 1959 a fixat și 36.639 de tineri din RSSM, înrolați la acea dată în rândurile Armatei Sovietice [18, p. 30].

Date la fel de dubioase dar în strictă conformitate cu comandamentele ideologiei oficiale conțineau și alte compartimente importante ale recensământului din 1959. S-a putut constata, bunăoară, afirmarea unei noi structuri sociale în RSSM, constând din trei categorii de bază: 924.531 de muncitori și slujbași, 1.946.143 de colhoznici și doar 10.288 de țărani, încă individuali și necolectivizați [18, 28-29].

Recensământul din 1959 a atestat afirmarea unei noi structuri administrativ-teritoriale a RSSM, esențial diferită de cea a Basarabiei interbelice. RSSM consta acum din 40 de raioane, 17 orașe și 4 orașe de subordonare republicană, precum și din 678 de soviete sătești [18, 11]. Cu referire la structura populației pe cele două medii de locuire, datele recensământului din 1959 etalau o creștere impresionantă, de 232 %, a numărului populației urbane comparativ cu anul 1913. În realitate, acea creștere a fost obținută în mare măsură pe cale artificială, în structura administrativ-teritorială a RSSM fiind incluse 21 de noi localități „de tip orașenesec” [19].

La o privire de ansamblu, se constată că „dezghețul” inițiat de către Nikita S. Hrușciov după moartea lui I.V. Stalin în martie 1953, a produs o influență benefică reală inclusiv asupra procesului de reabilitare a statisticii demografice, organizându-se un prim recensământ general al populației Uniunii Sovietice, după un hiatus de peste două decenii. Totodată, în pofida relativei relaxări politico-ideologice, demografia și statistica demografică au rămas în continuare private de libertatea inerentă evoluției oricărei discipline socio-umane. Tocmai din aceste considerente, cercetătorii occidentali au constatat, pe bună dreptate, că în privința statisticii demografice sovietice, - inclusiv cu referire la datele recensământului din ianuarie 1959, - orice autor bine intenționat avea de ales, în continuare, între o încredere totală și o suspiciune la fel de întemeiată față de orice fel de statistici oficiale sovietice.

### Referințe bibliografice:

1. Virgil Sora, Ilie Hristache, Mircea Paul Despa, Demografie, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
2. Д. Ильенков, К. Орехов. О подготовке к всесоюзной переписи населения // Вестник статистики. Москва, 1958. № 10.
3. Всесоюзная перепись населения 1959 года / ЦСУ при Совете Министров СССР. Москва: ГИПЛ, 1958. С. 5.
4. Primul recensământ în Rusia Sovietică a fost efectuat în august 1920, constatându-se o populație totală de 134,2 mln. locuitori. Următorul recensământ, materialele căruia au apărut în 56 de volume, a fost realizat la 17 decembrie 1926, înregistrând o populație de 147 mln. de persoane. Cel de al treilea recensământ sovietic, din 15 decembrie 1937, a constatat un număr al populației cu mult sub așteptările lui I.V. Stalin, din care motiv rezultatele acestuia au fost anulate, iar organizatorii recensământului fiind repressați. În fine, urmărind să înlăture „defectele” recensământului din 1937, la 17 ianuarie 1939 a fost efectuat un alt recensământ

unional, care a „confirmat” „previziunile” lui I.V. Stalin privind numărul total al populației URSS, fapt pentru care organizatorii aceluia recensământ au fost decorați cu ordine și medalii, în timp ce materialele recensământului au fost secretizate (Народонаселение. Современное состояние научного знания / Под ред. Д.И. Валентея, А.С. Первушина. Москва: Изд-во МГУ, 1991. С. 134-150).

5. Седьмая сессия Верховного Совета СССР 1-7 августа 1940 г.: Стенографический отчет. Москва: Издание Верховного Совета СССР, 1940. С. 60-61; Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 2948, inv. 1, dosar 10, fila 5.

6. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 2948, inv. 1, dosar 10, fila 1-4.

7. Claude Verceil, Évolution des faits et des concepts socio-démographiques en Union Soviétique, în: Population (Paris), 13e année, no. 2, 1958, p. 63-64; Ю.И. Писарев. Народонаселение СССР (Социально-экономический очерк). Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1962..

8. Программа разработки материалов всесоюзной переписи населения 1959 г. // Вестник статистики. Москва, 1959. № 1.

9. Всесоюзная перепись населения 1959 года / ЦСУ при Совете Министров СССР. Москва: ГИПЛ, 1958. С. 28-29, 30-31; G.G., Le recensement de janvier 1959 en U.R.S.S., în: Population (Paris), 14e année, no. 2, 1959.

10. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. СССР (Сводный том). Москва: Госстатиздат, 1962, 284с.

11. Conform datelor publicate, populația totală a Uniunii Sovietice ajunsese la 208.826.000 de locuitori în 1959, sau o creștere de 18.100.000 de locuitori comparativ cu anul 1939. Structura pe sexe a populației învedera o clară discrepanță, datorată războiului mondial și procesului de îmbătrânire a populației, constatându-se 114.800.000 de femei și doar 94.000.000 de bărbați. Rezultatele aceluiași recensământ probau, de asemeni, o importantă reducere a ratei mortalității populației (7,5 %) și o stabilizare a natalității, ajungându-se la rata de 25 %. În fine, forțarea proceselor de industrializare și de colectivizare a agriculturii au avut drept efect o creștere cu 39.400.000 a populației urbane față de 1939, ajungându-se în 1959 la o populație urbană de 99.800.000, fenomenul fiind caracteristic mai ales Federației Ruse, Ucrainei și Kazahstanului (G.G., Le recensement de janvier 1959 en U.R.S.S., în: Population (Paris), 14e année, no. 2, 1959, p. 351).

12. Ю.И. Писарев. Народонаселение СССР (Социально-экономический очерк). Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1962. С. 60.

13. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Молдавская ССР / ЦСУ при Совете Министров СССР. Москва: Госполитиздат, 1962, 104с.

14. Conform datelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova, constituită la 14 ianuarie 2010 printr-un Decret al Președintelui Republicii Moldova, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, a fost efectuată o operațiune specială sub egida NKVD-ului, în urma căreia în toată Basarabia și nordul Bucovinei au fost arestate 5.479 de persoane, „membri ai organizațiilor contrarevoluționare și alte elemente antisovietice”, 24.360 de persoane fiind deportate. Din cele 6 județe basarabene, rămase în componența RSS Moldovenești, au fost arestate 4.517 persoane și deportate 13.885 de persoane. Conform datelor aceleiași Comisii, în noaptea de 5 spre 6 iulie 1949 au fost deportate alte 35.786 de persoane, iar operațiunea „Sever” din dimineața zilei de 1 aprilie 1951 a avut drept efect deportarea în Siberia a 723 de familii cu un număr total de 2.617 persoane. Cât privește consecințele demografice ale foametei din 1946-1947, estimările specialiștilor oscilează între 150

și 200 mii de persoane decedate de distrofie alimentară (Moldovenii sub teroarea bolșevică. Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova, Editura Serebia, Chișinău, 2010, p. 40, 46, 48, 58).

15. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 2948, inv. 1, dosar 10, fila 1-4.

16. Arhivele Naționale ale României, București, fond Dr. Sabin Manuilă, XII.82/1933, fila 16; XII.96/1934, fila 30.

17. Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. II: Neam, limbă maternă, religie, Imprimeria Națională, București, 1938, p. XXVI, XXVIII-XXX.

18. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Молдавская ССР / ЦСУ при Совете Министров СССР. Москва: Госполитиздат, 1962, 104с.

19. Д. Вересов. Историческая демография СССР. Vermont, Chalidze publ., 1987, 306р. // Демографические процессы в СССР. 20-80 гг. (Современная зарубежная историография) / АН СССР. Москва: ИНИОН, 1991. С. 105.

## METODE ȘI PROCEDEE ALE ISTORIOGRAFIEI SOVIETICE PE TEMA ANEXĂRII BASARABIEI (IUNIE 1940)

NECȘUȚU MĂDĂLIN,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Procedeele și instrumentele prin care istoria a fost distorsionată în scop politic de către istorii sovietici rămâne un subiect important pentru a înțelege realitățile existente până în ziua de azi în mentalul colectiv din Basarabia.

Când spunem sovietici, ne referim atât la cei din întregul spațiu al URSS-ului, inclusiv la cei din RSS Moldovenească, care urmau în mare aceeași linie subordonată științific centrului de la Moscova.

În extenso, acest lucru viza și istoriografia română de după august 1944, până undeva spre anii 1964, atunci când vizita la Pekin (China) a premierului român socialist Ion Gheorghe Maurer și apoi un interviu dat de liderul chinez Mao-Tze Dun, în iulie 1964, privind ilegalitatea anexării de către URSS a pământurilor românești, aveau să fie un punct de inflexiune în ceea ce privește abordarea problematicei Basarabiei de către istoricii din România.

Apoi, în 1974, istoricul român Constantin C. Giurescu avea să critice vehement cartea istoricului rus Artiom Lazarev cu titlul „Statalitatea moldovenească sovietică și problema Basarabiei”.

Viziunile asupra Basarabiei a istoricilor români și cei sovietici sunt diametral opune și se caracterizează în general pe expunerea ideilor de anexare sau eliberare a acestui teritoriu. De altfel, chestiunea Basarabiei a devenit un câmp de dispute nu numai în plan politic, ci și al istoriografiei celor două țări, deoarece trebuie să recunoaștem, dacă vrem să facem o cercetare onestă și echidistantă, că acest teritoriu a fost unul de dispută politică în baza istoriei în ultimele două secole între cele două țări.

În timp ce istoricii români și basarabeni au marșat, în special după 1989 și 1991, pe ideea unei ocupări a acestui teritoriu prin forța armelor de un regim sovietic cu trasături totalitare, istoricii ruși sunt calași, în perioada sovietică, pe o idee generală de eliberare a acestor teritorii și înglobarea în spațiul civilizațional și structural al Uniunii Sovietice.

Unul dintre cei mai importanți istorici sovietici care s-a ocupat de Basarabia, A.V. Repida, vorbește în cartea sa „Formarea RSS Moldovenească” despre faptul că „răpirea și ocupația Basarabiei de către România burghezo-moșierească agresivă imperialiste au exercitat temporar o influență nefastă asupra consolidării poporului moldovenesc și a dezvoltării acestui ținut”. [1]

Istoriografia sovietică abundă în folosirea unor expresii ideologizate care urmăresc mai degrabă o istorie paralelă, departe de un caracter științific riguros și factual. Mai degrabă, este vorba despre unul mai aproape de o politizare excesivă și de o ideologizare a științei cu evidente trăsături contrafactice ce nu au mai nimic în comun cu istoria și metodele clasice de cercetare aferente.

Istoricul amintit mai vorbește despre momentul 1918 ca despre o politică nefastă a României în care, menționează el, România regală ar fi lichidat „după contropirea Basarabiei”, acele „cuceriri ale revoluției socialiste din ținut”.

Limbajul propagandistic plin de invective la adresa românilor continuă cu date ale căror sursă nu este indicată și vorbește despre faptul că, în primii șapte ani de ocupație românească, „călăii [români] ar fi ucis 15.000 persoane”.

Momentul formării RASSM Moldovenești din 1924 este văzut de autor ca pe unul de „eliberare a poporului moldovenesc”, iar notele ultimative din 26 și 27 iulie 1940 emise de Guvernul sovietic către București ar fi fost unele justificabile și reparatorii pentru „ocupația” de circa 22 de ani pe care românii o exercitau asupra Basarabiei, dar și a Bucovinei de Nord.

În general, se observă la istoriografia sovietică o tendință de uniformizare a tezelor istorice care derivă exclusiv din abordarea politică. De asemenea, aceștia nu se diferențiază prea mult în lucrările lor ca stilistică, repetând cu obstinație discursul sovietic referitor la acest teritoriu și relația sa cu spațiul românesc.

Istoricii sovietici încearcă să demonstreze la unison că aceste teze enunțate din vârful ierarhiei moscovite ar avea și o acoperire în partea științifică. Enunțurile sunt asemănătoare și, în mare, descriu România ca o țară ocupantă, iar teritoriul Basarabiei, de după finalul lui iunie 1940 ca pe unul eliberat de către armatele sovietice.

Istoricii ruși au încercat să demonstreze legalitatea cu care Rusia a acționat în Basarabia în conformitate cu dreptul său istoric de a-și revendica acest spațiu. De altfel, sunt surprinse și contradicții între istorici legate de când a început sovietizarea acestui spațiu.

Una dintre tezele des abordate de istoricii ruși despre Basarabia pleacă de la momentul formării, în 1924, a Republicii Autonome Socialiste Sovietice Moldovenești (RASSM) pe teritoriul Ucrainei. Ei spun că astfel moldovenii au avut astfel șansa formării pentru prima dată a unei organizări statale socialiste naționale, fapt ce ar fi echivalat cu un prim pas istoric spre calea formării statului moldovenesc sovietic.

Cu toate acestea, istoricii ruși mai găsesc ca dată de formare a Basarabiei ca stat sovietic și sfârșitul lui 1917 și începuturile lui 1918, dar apoi și finalul lunii iunie a lui 1940. [3]

Istoricul Mihail Bruhiș mai constată în lucrarea sa și carențe terminologice și istorico-geografice pe care istoricii din RSS Moldovenească și cei din RSS Ucraineană le utilizează mai ales când vine vorba de județele Hotin (Bucovina de Nord) și Akkerman și Ismail (din sudul Basarabiei), folosind tot felul de invenții termonologice precum „pământurile dunărene ale Ucrainei”.

Alți istorici sovietici precum S.K. Brîseakin și M.K. Sîtnik scriu la rândul lor în lucrarea „Triumful adevărului istoric” că „timp de 20 de ani populația Basarabiei a gemut sub jugul greu al ocupației străine” și că în tot acest răstimp basarabenii au luptat pentru „reunirea cu Uniunea Sovietică”.

Cei doi istorici sovietici consideră că anul 1940 a însemnat „rezolvarea definitivă și irevocabilă a problemei Basarabiei”[4].



După anexarea Basarabiei de la 28 iunie 1940, istoricul Nikolai Mohov, specializat în producerea de manuale istorice concepute în stilul propagandei sovietice, avea să scrie în lucrarea sa „Moldova, ieri și azi”, că acest moment este doar o continuare firească a unei „năzuințe de la 1925 de pe o foaie volantă ilegală care aveau să materializeze 15 ani mai târziu”.

El adaugă faptul că formarea RSS Moldovenească, prin unirea celor două maluri ale Nistrului, avea să aducă bucurie și pe malul drept al râului, acolo unde se scăpa astfel de „jugul ocupațiilor burghezo-moșierești”[5].

Ceea ce se observă la majoritatea istoricilor sovietici, marea majoritate dintre ei originari din Basarabia și Transnistria, este un limbaj standardizat și sărac în exprimare cu o serie de șabloane lingvistice simpliste denigratoare și repetitive. Limbajul de lemn politic era coborât astfel și pe palierul științific, acolo unde textele erau concepute cam în aceeași matriță.

Unul dintre cei mai cunoscuți istoric sovietici din RSS Moldovenească, Mihail Lazarev, scria și el, în lucrarea sa „Formarea RSS Moldovenești”, că „la 28 iunie anul 1940 s-a pus pentru totdeauna capăt trecutului întunecat al ținutului”. Acesta mai scria că după acest moment s-a trecut la desființarea tuturor organelor administrative, militare și judecătorești românești care asupreau „masele truditoare” [6].

Pentru a ajunge la momentul anexării Basarabiei este imperios necesară și o scurtă trecere în revistă a evoluției istoriografiei sovietice încă din 1917 pentru a înțelege mai bine ce s-a întâmplat după data de 28 iunie 1940 și mai apoi în acest teritoriu.

Istoriografia sovietică este dominată de perpetuarea a două mituri, cel a răului cel mai mic și cel a prieteniei popoarelor. Cu toate acestea, conducătorii de la Moscova promovau în discursurile lor națiunea rusă ca *primus inter pares* în această construcție politică de tip marxist-leninist. Se considera că istoricii sunt în slujba ideologiei comuniste și că datoria lor era să explice maselor partea politică a funcționării societății în care trăiau.

Există o serie de diferențe între de munca istoricilor de după Revoluția din Octombrie 1917 și anul 1931, atunci când Stalin aliniează cercetarea științifică exclusiv în slujba partidului comunist de tip stalinist. După decretul din 16 mai 1934 emis de Comitetul Central privind metodologia de predare a istoriei și constată un reviriment al patriotismului sovietic și creșterea fenomenului naționalist.

După acest an, istoria se va așeza treptat și exclusiv în spatele ideologiei de partid, fapt ce va marca totodată și suprimarea spiritului liber și critic în istoriografia sovietică și va reduce totul la o muncă politizată. Din 1938, după ce Stalin publică celebrul „*Curs scurt*” ce însemna de fapt standardizarea în șabloane predefinite a istoriei, fără a se devia de liniile deja trasate.

Tot în această perioadă interbelică se pune bazele și „curentului moldovenist” în istoriografia sovietică a căror exponenți erau C. Rakovski, B. Dembo, L. Alecsandri, ca mai apoi, după recucerirea Basarabiei de către URSS din 1944, acesta să ia anvergură în URSS prin N. Derjavin, M. Serghievski, A. Borșci, B. Serebrennikov,

A. Udalțov, L. Cerepnin, iar și RSS Moldovenească prin A. Lazarev, I. Grecul, A. Ceban, A. Borșci, N. Narțov, N. Mohov, V. Țaranov, A. Surilov, S. Afteniuk, S. Brîseakin, A. Repida și alții. [7]

La începutul celui de-al doilea război mondial se constată o schimbare de abordare a „popoarelor prietene” și de atingerea sentimentelor popoarelor neruse în scopul asigurării unei loialități în perspectiva războiului în vederea atingerii scopurilor politice. Astfel, istoricii au avut ca misiune de a construi mituri locale în jurul unor personaje locale, dar și de a idealiza faptele, evident, ale eroilor ruși. [8]

Cu rădăcini în școala sovietică de istoriografie, mai mulți istorici din RSSM și apoi din R. Moldova, devenită stat independent din 1991 după destrămarea Uniunii Sovietice, au continuat tezele din vremea URSS de factură anti-românească, punând accentul pe ideea de „popor moldovenesc” separat de origine tangență cu spațiul românesc. Doi dintre aceștia sunt Sergiu Nazaria și Victor Stepaniuc, doi exponenți și promotori ai acestor idei care au servit pe rând mai multor guverne în R. Moldova de după 1991.

Istoricul Sergiu Nazaria, adept al „curentului moldovenist”, neagă în lucrările sale legitimitatea votului Sfatului Țării de la 1918 și critică România, afirmând pe un ton ironic că statul român ar fi trebui să apere Basarabia la acel moment „cu orice preț și cu orice jertfe, cum își apără o mamă copiii”. Această tehnică de deviere a atenției de pe problema de fond folosită de Nazaria poartă numele de „whataboutism” sau „whataboutery” și este un instrument sau o tehnică ce sunt asociate de către occidentali cu Uniunea Sovietică și propaganda rusă.

### Referințe bibliografice:

1. Repida A.V., *Formarea RSS Moldovenești*, Editura Cartea Moldovenească”, Editura Cartea Moldovenească Chișinău, 1977, p. 206-207
2. Bruhiș, Mihail, *Rusia, România și Basarabia*, Editura Universitas, Chișinău, 1992, pp.60-78
3. Brîseakin S.K, M. K. Sîtnik, *Triumful adevărului istoric - Anii 1818 și 1940, în destinul poporului moldovenesc*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1970, p.3
4. Mohov, N.A., *Moldova, ieri și azi*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, pp. 87-90
5. Lazarev, A.M, *Formarea RSS Moldovenești*, Editura de Stat a Ministrului de Învățământ al RSS Moldovenești, Chișinău, 1950
6. Țicu, Octavian, *Homo Moldovanus Sovietic: teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM 1924-1989*, Editura ARC, Chișinău, 2018
7. Wilhelmus Petrus van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Editura ARC, Chișinău 1996, pp.18-40

## CONCEPTUL DE MODEL CULTURAL – STUDIUL BIBLIOGRAFIC

PANFIL VERA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Actualitatea temei se manifestă prin definirea modelului cultural ca o parte indisponibilă a politicului și socialului. Conceptul de model cultural este o noțiune derivată a culturii, caracterizată de generalitate, libertate în reflectarea realității. Filosofia universală și cea românească a reflectat acest concept în diverse interpretări, începând cu definiția de cultură. Vasile Țapoc într-un articol despre metamorfozele culturii relatează despre definiția de cultură în baza reflexiilor filosofului englez Roger Scruton, al lui J. G. Herder, Karl Raimund Popper, Gaston Bachelard, Matthew Arnold, Jay Ingram, Jacqueline Russ, Dalai Lama, Martin Heidegger, care determină divers acest subiect: „ca fluxul de energie ce înglobează identitatea unui popor”; „de la semnificația din latină de cultivare”; „tratăată drept proprietate a elitei educate”; „o insulă de <noi> într-un ocean de <ei> ”, „4 elemente ale culturii” etc. [10, p. 44-45, 48]. În continuare acest autor accentuează „potențialul uman” ca obiect al culturii și rolul educației în acest proces: „Cultura se manifestă în dubla funcție: de produs uman al mediului ambiant și de constructor al acestuia pe măsura sa” [10, p. 47].

Aceși paralelă „de clasificare a distincției noi-ei, bazată pe diferențele de natură culturală” o găsim la E. Saharneanu interpretată ca identitate culturală și diversificarea ei ca identitate etnoculturală (ereditatea, genealogia, personalitatea de bază) și identitate socioculturală (psihologia, sufletul unui popor) [9, p. 26-27]. Autorul confirmă conceptul de cultură în baza aprecierilor lui C. Rădulescu-Motru (condițiile sufletești în spiritualitatea unui popor) și Mircea Vulcănescu (cultura ca raport dintre național și universal) urmată de justificarea noului concept de model cultural – eponimie ( Bădescu: „ fenomenul de fixare a eredității culturale”).

Conform acestui concept stadiile eponimiei familiale (solidaritate de rudenie) și eponimiei religioase (solidaritate confesională) sunt criteriile de bază pentru formarea culturilor europene (solidaritate națională) [9, p. 28-29].

Ilustrul filosof de o cultură erudită Constantin Noica în operele sale „Jurnal de idei”, „Carte de înțelepciune”, „Sentimentul românesc al ființei”, „Rostirea filosofică românească”, „Introducere la miracolul eminescian” s.a. trece ca un fir roșu noțiunea de cultură pentru afirmarea celorlalte categorii filosofice abordate. Ștefan Afloroaei face o „intervenție” asupra lucrării „Modelul Cantemir în cultura noastră” de Constantin Noica, referindu-se la „figura polihistorului” (omul de cultură român nu suportă o singură specialitate: Cantemir, Ion Heliade Rădulescu, Iorga, Pârvan, Enescu, Coandă, Blaga, Călinescu, Mosil, Ștefan Lupașcu, Mircea Eliade):

„Noica vorbește despre polihistorism oarecum pe două voci, cu acel subînțeles care-ți spune că acuza se naște de fapt în privirea celui alt, a specialistului sigur de

sine. Însă are în vedere la un moment dat o formă decăzută a polihistorismului: „fără suficientă acoperire, nici creativitate, devine lăutărism”. Ș. Afloroaei reflectă modelul cultural Nae Ionescu (relatat de Nichifor Crainic, Mihai Ralea, Ion Petrovici), care corespunde cerințelor timpului mai puțin specializat, nesupus încă dezvoltării tehnico-științifice – filosof pedagog [1, p. 5-6]. Vasile Conta „ilustrează un model cultural cu totul diferit” (singuratic, absent la viața socială și politică, exprimă conștiința universală, „un călător liber prin ținuturi străine”, creator – filosof speculativ [1, p. 8-9].

Acest subiect este abordat și de Gh. Bobîna, având ca reper studiul lui C. Noica „Modelul Cantemir în cultura noastră sau Memoriu către cel de sus asupra situației spiritului în cele trei țări românești”, ce evocă epoca lui Cantemir ca „timpul absolutismelor radicale în care voința de dominație a domnitorilor se dezlănțuia fără frâu”, marcată de spiritul barocului și bizantismului : „Cantemir se integrează acestui bizantism mai mișcat, devenind unul din principalii săi exponenți spirituali” [3, p. 6-8]. Ca promotor al timpului său Cantemir crează opere de filosofie (Metafizica, publicată recent cu o prefață nefavorabilă pentru o așa personalitate istorică de Em. Grigoraș), apreciată de Lucian Blaga ca „învățătură creștin-ortodoxă” cu formă teosofică, care pune cercetarea în limitele „cunoașterii senzitive și intelectuale” (cunoaștere vizionară, intuitiv-mistică) [3, p. 10-11]. Cantemir - Omul de cultură român, model de cultură, Noica îl declară polihistor (explicat anterior) în evoluție de la lăutărism până la anti-lăutărism, care critică „năravurile” moldovenilor în lucrarea sa de căpătâi *Descriptio Moldaviae* [11, p. 12-13

Operele lui Constantin Noica „Modelul cultural european”, „Despre demnitatea Europei”, „Istoricitate și eternitate” ca sursă de inspirație și reper bibliografic în articole dedicate (destinate) studiului cultural le putem menționa în publicațiile următorilor cercetători din România și Republica Moldova: Adia Chermelleu „Discurs identitaire et valeurs europeennes”. „Interstudia”, 7, 2010. p. 31–37; Adela Rogojinaru „Actualitatea unui model european al relațiilor publice”, Europa în context, identități și practice discursive”. Universitatea din București, 2011. p. 145-160; Vali Ilie în „Modelul cultural – reper în profesionalizarea cadrelor didactice”. [www.Diacronia.ro](http://www.Diacronia.ro) (indexing) details/v 1827; acad. Alexandru Boboc în „Clasic și modern în perspectiva culturii”. (Cogito: Multidisciplinary res. J [6] 2010); Maria Ciobanu Băcanu „Modele culturale și orientări valorice într-o țară dezvoltată și cu democrație stabilă” (ziarul Națiunea”, 1 iulie 2012); Elena Prus. Unitatea paradoxală a culturii europene: universalitatea valorilor comune și diversitatea expresiilor. Conferința Științifică Internațională. Chișinău: CEP USM, 2013. p. 35-45; Alex Goldiș. Adrian Marino: de la ideea de Europa la ideea de libertate. Adrian Marino în căutarea ideii de libertate și cenzură, studii. Cluj-Napoca: Argonaut, 2011. p. 9-40; Lidia Trojanowski. Aspecte social-culturale în publicistica lui A. Sturdza. Materialele Conferinței Internaționale „Integrarea europeană și tradițiile filosofiei românești: de la Al. S. Sturza la Em. Cioran”. Chișinău: CEP USM, 2011. p. 26-35; Svetlana Coandă. Constantin Noica: creația și valorile - axa spiritului și a vieții. Materialele Simpo-

zionului Internațional „Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană”. Chișinău: CEP USM, 2014. p.128-134.

Vali Ilie definește valoarea aplicată a culturii în sfera educației ca un „fenomen colectiv”, „o sumă de modele”, specificând: 1. „Modele - element”; 2. „Modele - unitate”; 3. „Modele - tip”; 4. „Modele - categorie”; 5. „Modele - fizice”; 6. „Modele iconice”; 7. „Modele simbolice”; 8. „Modele de simulare”; 9. „Modele descriptive”; 10. „Modele prescriptive”; 11. „Modele prognostice”; 12. „Modele teoretice”.

Din punctul de vedere a lui Vali Ilie - „Cultura (ca o sumă de modele) ... pune la dispoziție modele de culturi umane, modele care să reflecteze și din care să se inspire în procesul de devenire a personalității” [5, p. 235].

Constantin Rădulescu-Motru definește cultura în mai multe din operele sale, scrise cu asprime și blândețe de patriot, care se citesc ușor și se memorează datorită problematicii de o actualitate covârșitoare.

„În cultură se oglindește finalitatea conștiinței sociale; prin ea faptele omenești dobândesc un înțeles mai înalt, devin istorice. Poporul fără cultură n-are istorie, fiindcă n-are un criteriu care să stabilească valoarea evenimentelor petrecute” [8, p. 15]. El subliniază că ridicarea culturii unei societăți barbare are loc doar prin conștiințizarea societății și obținerea „rostului său istoric”, care o deosebește de alte societăți prin „bunuri sufletești”, credințe religioase, „producțiuni artistice”, „o limbă uniformă” etc.

În consecință, este vorba de individualitatea culturii, ce o deosebește de pseudo-cultură. Pseudocultura are în aparență aceleași caracteristici (valori sufletești, religie, știință, artă), însă e o discordanță izbitoare între formă și conținut, fără continuitate în acțiune și manifestările externe [8, p. 17- 25]. Voi cita un fragment izbitor de actual contemporaneității despre caracterul emigranților specific țărilor din Europa de Est actualmente, dar caracteristic și în acea perioadă la Paris , Londra, Berlin: „Nici un regret nu-l leagă de pământul ce locuiește; ființa sa deslipită de aici se va lipi dincolo, întocmai ca acele animanicule cari se asociază trup de trup pentru a forma intense colonii. Pretutindeni este la dânsul acasă. Cu un suflet format din împetecături, el se asociază ușor or cărei vieți sociale” [8, p.26 - 27].

Această operă relatează despre semicultură ca o perioadă „premergătoare culturii”.

M. Ciobanu Băcanu, caracterizând cultura, semnifică valorile ca o parte incontestabilă a ei, care „...reflectă capacitatea creatoare și umanizatoare a omului, însușiri care au marcat înălțarea sa pe podium deasupra tuturor ființelor” [4, p.1], numindu-le în continuare „,stele polare”, „masuri ale bunătații, ale dorinței... de înscriere în lumea eterică a culturii...”.

Conceptul de model cultural din punctul de vedere al M. Ciobanu Băcanu, este interpretat ca un raport dintre un individ (cu experiența lui particulară) și cultura din mediul existent sau un raport dintre o comunitate (specific exprimată în viața socială) și alte grupuri (comunități) umane [4. p. 1].

Structura acestei noțiuni: concept de model cultural este divizată în: Concept - model - model cultural.

Conceptul în opinia aceluiași autor ar avea mai multe semnificații: „... semnificația generală de cadru formativ al unei culturi specifice prin care are loc modelarea personalității umane sau a colectivității umane, exprimată în gândire, acțiune, comportament și în relațiile dintre indivizi și dintre ei și societate... acela de normă, formă stereotipă sau comună de comportament, configurație în care experiența de viață a oamenilor se materializează ca instrument de interpretare a realității sau cadru de referință pentru analiza dinamicii culturii” [4].

În opinia M. Ciobanu Băcanu modelul cultural este definit ca o schema de trăsături, acțiuni, idealuri, scopuri ale indivizilor, grupurilor și comunităților, referindu-se în continuare la modelul cultural canadian, exemplificând comunitatea din municipiul Victoria, provincia Saanich British Columbia, Canada prin relații sociale, raporturi interetnice de îmbinare a culturii locale canadiene cu emigranții grupurilor etnice, atitudini și aprecieri a nivelului de trai. Această abordare este caracterizată în continuare prin modelul cultural traditional: tradiția sărbătorii naționale Halloween cu statut de model cultural universal (în traducere din l. engleză „all hallows’ eve” semnifică „ajunul zilei tuturor sfinților”) și modelul de guvernare canadian: un model inedit de viață civilizată evaluată de top AAA (a 5-a categorie) cu venit economic de 81,6%, cedând doar Germaniei (89,2%), având competiția de a disloca Germania de pe locul nr. 1 „...printr-o politică guvernamentală curajoasă, complexă, iar la nivel global, critică chiar agresivă, însă, pentru apărarea intereselor ei, oferă un model cultural de gestionare a problemelor țării specific campionilor de succes. Acest model cultural pune în lumină un set de valori fundamentale - viziune largă coerentă, constantă, angajare responsabilă, profesionalism și îndârjire, prin obiectivele de top pe care și le propune și prin tenacitatea cu care le duce la îndeplinire, pentru a asigura un nivel de viață înalt cetățenilor ei multi-etnici, multi-culturali și bilingvi și pentru a plasa țara în vârful ierarhiei mondiale, în niște vremuri mai puțin prielnice” [4, p. 2, 3, 4].

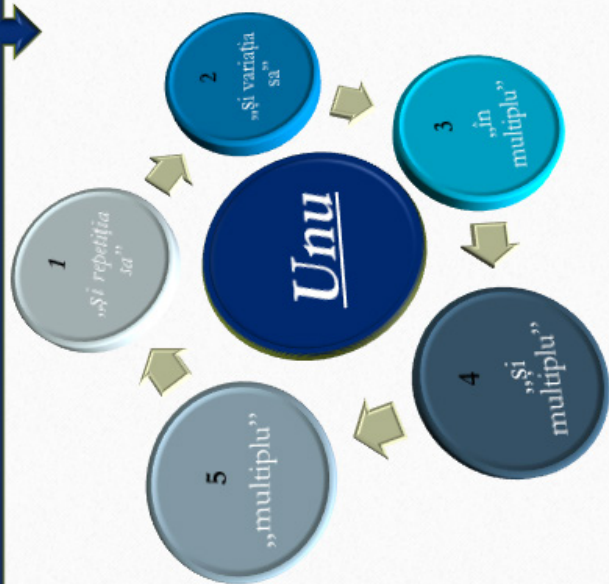
În opinia lui Vali Ilie modelul cultural este deosebit de important în sfera educației „...aceasta păstrează individul uman într-un anumit cadru de valori, oferindu-i o serie de repere axiologice, în funcție de care se definește, în raport cu care se identifică și se dezvoltă ca personalitate armonioasă ...modelul propune egalizarea ontologică a experiențelor culturale și încurajează acceptarea diversității” [5, p. 234]. El specifică diversitatea modelelor pedagogice dezvoltate în baza modelelor culturale ca: modele- unitate, element, tip, categorie, fizice, iconice, simbolice, de simulare, discriptive, prognostice, teoretice și rolul lor în definirea și realizarea normelor profesionale didactice [5, p. 236].

Menționez în acest studiu cu deosebit interes unele caracteristici ale modelului cultural american și modelului cultural japonez evidențiat de V. Ilie.

Modelul cultural american numit „Atlanta modernă”, „model al democrației sau jandarm al lumii”, „cel mai bine vândut model cultural”, caracterizat prin „politici reformiste” și „prezența sindromului „We are number 1”, „care alimentează lupta pentru putere, supremație și reușită” [5, p. 237].

Modelul cultural abordat de Constantin Noica			
N	5 Tipuri de culturi în raport cu regula		Caracteristici
	Tip	Cultură	
1	1.1. „ <i>Unele, care infirmă regula</i> ”	1.2. Totemic	-Este intolerantă față de excepții. -Are cel mai scăzut grad de libertate.
2	2.1. „ <i>Altele care o confirmă</i> ”	2.2. Monoteistă (Vech. Testament, Coran).	-Excepțiile confirmă regula. -Regula tolerează și acordă libertate.
3	3.1. „ <i>Cele care o largesc</i> ”	3.2. Indiană	-O teorie nouă micșorează limitele teoriei vechi. -Asimilează valorile altor culturi.
4	4.1. „ <i>Cele care o proclamă</i> ”	4.2. Politeistă	-Extinde libertatea pentru excepție. -Excepțiile nu respectă lege.
5	5.1. „ <i>Cele care devin ele regulă</i> ”	5.2. Europeană europeană	-Excepțiile devin regulă. -Se înlătură legile și înlocuiesc.

## 5 rapoarte între UNU și MULTIPLU



1. Tip de cultură **TOTEMICĂ**.

2. Tip de cultură **MONOTEISTĂ**.

3. Tip de cultură **INDIANĂ**.

4. Tip de cultură **POLITEISTĂ**.

5. Tip de cultură **EUROPEANĂ**.



Modelul cultural japonez atractiv și valorificat în baza culturii naționale japoneze conferă: „armonia și colaborarea, supunerea, recunoștința, corectitudinea, îmbină valorile samurailor cu a celor de pe plantațiile de orez, unde, eșecul este înfruntat și trait cu demnitate, în care onoarea înseamnă mai mult decât câștigul material” [5, p. 237]. Autorul mai menționează valorile culturii japoneze: „armonie interpersonală”, „neutralitate”, „ordine liniară a timpului” etc. [5, p. 238].

Despre occidentalizarea Japoniei scrie Eugen Lovinescu, care confirmă că a decurs mai rapid decât occidentalizarea României și redă istoria relațiilor Europei cu Japonia, începând cu 1868 [7].

Constantin Rădulescu-Motru face o analiză severă a culturii românești, referindu-se la problemele ei de studiu limitat al străinilor, care vizitau țara fiind siguri de superioritatea culturii lor, criticau cultura română sub formă de zeflema „un gen de ironie ușoară potrivit cu caracterul limbii noastre”, fiind la modă prin saloane sub formă de anecdote „fără a bănuși măcar amărăciunea din suflet din care izvorăseră - veseli că au de ce râde” [8, p. 9-10]. Însă autorul nominalizează și „frunțașii neamului nostru ca: Barbu și Lascăr Catargi, P. P. Carp, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu ș.a. care criticau „neamul” din „iubire de țară”, având intenția de a corecta și fiind „un frâu necesar, care a reținut conștiința noastră publică de la multe aventuri nebumești” [8, p.12-13].

Rădulescu-Motru se referă la influența negativă a occidentalismului asupra României în a doua jumătate a sec. al XIX-lea prin impunere de legi și instituțiuni „de aiurea” sub formă de copiere. Putem face o analogie și la ce se întâmplă la etapa actuală. Savantul român distinge trăsăturile pozitive ale compatrioților în viziunea străinilor: lipsa unei culturi desăvârșite, o semicultură „onorabilă”, dar „oameni întregi la minte și la fapte; caractere necioplite, dar turnate dintr-o bucată” [8, p. 29-31].

Dar perioada de statornicire a culturii strămoșești românești se încheie odată cu actul Unirii (1859, în viziunea autorului) după care are loc înstrăinare de trecutul istoric, se începe procesul de integrare caracterizat de „politicianism”, „proclamațiuni fictive și mincinoase”.

Acest studiu este prea limitat pentru a relata actualitatea operei lui C. Rădulescu-Motru la tematica abordată, îndeosebi la capitoul aplicării legilor psihologice la problema culturii, importanța unității de cultură, despre reformele impuse de „politicianismul parazit” în interesul creșterii bogăției personale și spre paguba reală a generațiilor viitoare.

Noțiunea de model cultural european la etapa actuală este pe larg expusă de cercetători.

Bărbulescu Iordan Gheorghe în lucrarea „Noua Europă. Identitate și model european” relatează despre Europa, care s-a distins în toate timpurile istoriei cu un format teoretic și practic de concepere a lumii, adică o „... filisofia proprie, europeană, care a dus în cele din urmă la existența unui nou model social bazat, în plan intern, pe integrare și federalizare, extindere și unificare, economie de piață, solidaritate,

valori comune, democrație, cetățenie, constituționalizare, subsidiaritate, unitate și diversitate, iar în plan extern, pe extrapolarea acestuia printr-o politică activă de pace, cooperare politică și colaborare economică cu toate statele lumii ce au un sistem politic compatibil cu valorile sale sau care dovedesc voința politică de a-l avea” [2, 324]. În rezultat, se instaurează un nou model politic și economico-social cu specificul lui juridic, care pune în centrul directivelor sale cetățeanul. I. Gh. Bărbulescu explică prima dimensiune a modelului european instituită teoretic după cele 2 războaie mondiale, „... având drept finalitate unificarea Europei ca modalitate de evitare a războaielor” [2, p. 325]. Autorul caracterizează specificul modelului federal (a. 1992, 2000) și modelului interguvernamental ce definește organizația politică Uniunea Europeană, adică o organizație politică transnațională. Acest model original nu este model statal, dar are elemente specifice a statului federal, fiind o uniune de state-națiuni. Acest concept a fost elaborat de Jacques Delors: Uniunea Europeană – ca o asociere voluntară de state pentru acțiune comună și cooperare.

Nu putem concepe actualitatea modelului cultural fără cele 3 caracteristici ale Uniunii Europene: economico-socială (Actul Unic European de la Amsterdam), politico-constituțională (Tratatul de la Maastricht, semnat în februarie 1992 și intrat în vigoare în noiembrie 1993, care dă naștere și realizează UE) și extindere. Acest model realizează valorile de democratizare prin reforme, standarde noi și integrare. I. Gh. Bărbulescu definește modelul european ca „... un proiect etic de politică externă, bazat pe asumarea de către Uniune a responsabilităților ce îi revenea în planul relațiilor internaționale” [2, p. 343]. Autorul face o constatare exactă referitor la specificul modelului „... care se gasește la mijlocul drumului dintre modelul comunist ce „rezolvă” inegalități sociale prin eliminarea pieței libere, și cel clasic de liber schimb, care lasă piața absolut liberă și nu permite nici o intervenție asupra ei” [2, p. 343]. Nu se putea prezice în această perioadă despre intenția de parăsire a acestei Uniuni de către Marea Britanie. Mai urmează și alte țări?

Un studiu relevant al Uniunii Europene cu problematica și specificul existent în perioada anilor 1945 – 2010 o face prof. de studii europene la New York University, britanicul Tony Robert Judt (1948 – 2010) într-o serie de lucrări: „Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945” (Iași, 2008), „Când lucrurile se schimbă” (București, 2017) ș. a. T. R. Judt relevă deschis statalitatea șubredă a Uniunii Europene, care e dominată de Germania cu strategia ei de expansiune în Europa Centrală și de intențiile acestei țări de a restabili o Mitteleuropa „germano-catolică”, fapt confirmat de operațiunea de dezmembrare a Iugoslaviei, numindu-l „un fel de complot teutono-habsburg” [6, p. 56-57]. Apoi abordând perspectiva de aderare a statelor din Europa de Est postcomunistă la Uniunea Europeană în felul următor: „Iar brațul protector al „Europei” sigur nu se va întinde dincolo de vechiul centru habsburgic (Republica Cehă, Ungaria, Slovacia, Slovenia și Polonia), din care va face un fel de suburbie euro la mâna a doua, dincolo de care Europa „bizantină” (de la Letonia la Bulgaria) va fi lăsată să se apere singură, prea aproape de Rusia și de interesele ei

pentru ca Vestul să facă un spectacol agresiv din absorbția și protecția acesteia” [6, p. 55].

T. Judt confirmă lecția învățată de Europa în baza evenimentelor din Balcani cu următoarea caracteristică: „edificiu „european” găunos, obsedat, la modul egoist de corectitudine fiscală și avantaje comerciale”. Autorul relatează în continuare, că actualmente în lume există puteri mari (sau mai puțin mari), o Europă condusă de Germania și nici decum o comunitate europeană [6, p. 57]. În contextul dat e caracteristică și modalitatea de rezolvare a problemelor sociale, oferirea de ajutoare pentru cei săraci, acte de caritate, tichete de masa, procurarea de obiecte și mărfuri, care e mai puțin costisitoare decât a rezolva problema la nivel statal [6, p. 341].

### Referințe bibliografice:

1. Afloroaei Ștefan. Ideea europeană în filosofia românească modernă. Materialele Conferinței Internaționale „Integrarea europeană și tradițiile filosofiei românești: de la AL. S. Sturza la Em. Cioran”. Chișinău: CEP USM, 2011. p. 5-18.
2. Bărbulescu Iordan Gheorghe. Noua Europă. Identitate și model european. București: Polirom, 2015. 591 p.
3. Bobină Gheorghe. Lucian Blaga, Constantin Noica: modelul cultural Cantemir. Materialele Conferinței Internaționale. Chișinău: AȘRM, 2016. p. 6-15.
4. Ciobanu Băcanu Maria. Modele culturale și orientări valorice într-o țară dezvoltată și cu democrație stabilă. <http://www.ziarunațiunea.20/12/07/01/modele>
5. Ilie Vali. Model cultural – reper în profesionalizarea cadrelor didactice. [www.diacronia.ro/indexing/detalis/v1827](http://www.diacronia.ro/indexing/detalis/v1827).
6. Judt Tony. Când lucrurile se schimbă. Eseuri 1995-2010. Tr. din limba engleză: Petru Iamandi. București: Litera, 2017. 413 p.
7. Lovinescu Eugen. Istoria civilizației române moderne. București: Editura Minerva, 1997. 377 p.
8. Rădulescu-Motru Constantin. Cultura română și politicianismul. București: Editura Librăriei Leon Alcalay, s. a.
9. Saharneau Eudochia. Identitate culturală sau fundamentul spiritualității unui popor. Materialele Simpozionului Internațional „Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană”. Chișinău: CEP USM, 2014. p. 26-33.
10. Țapoc Vasile. Metamorfozele culturii în societatea de consum. Materialele Simpozionului Internațional „Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană”. Chișinău: CEP USM, 2014. p. 44-54.
11. Vlad Laurențiu. La dimension de l’histoire. L’Heritage intellectuel de Alexandru Dușu. România: Institutul European, 2012. p. 267-325.

## COMUNICAREA ACADEMICĂ – PROCES, PRODUCȚIE ȘI SCHIMB DE SEMNIFICAȚII

ȘATRAVCA LARISA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Comunicarea este percepută ca element fundamental al existenței umane încă din Antichitate. Creșterea interesului pentru fenomenul comunicării se explică prin rolul și importanța ei tot mai relevantă în viața cotidiană. Nu poate fi negată nici importanța comunicării academice. Deși se afirmă că comunicarea academică, în general, presupune transmiterea de informații, idei, nu doar conținutul informațional este important, ci și relațiile care se stabilesc între participanții la procesul de comunicare. Se pune accentul atât pe ceea ce se spune, cât și pe modul în care se spune (sau înțelege).

Dicționarului explicativ al limbii române prezintă termenului *comunicare* o explicație amplă, acoperind aproximativ toate domeniile în care acest termen este folosit: „acțiunea de a comunica și rezultatul ei. 1. Înștiințare, știre, veste; raport, relație, legătură. 2. Prezentare, într-un cerc de specialiști, a unei contribuții personale într-o problemă științifică” [3, p.205]. În circuitul științific întâlnim, pe lângă termenul *comunicare*, și termenii *limbă*, *limbaj*, *vorbire*, utilizarea acestora trezind uneori un anumit echivoc semantic. [8, p.9] În terminologia lui F. de Saussure, limbajul înglobează aspectele limbă și vorbire.

Orice domeniu de activitate folosește un anumit *limbaj* (sau *stil*). Una dintre primele clasificări ale stilurilor a fost făcută de acad. Iorgu Iordan, care distingea 5 stiluri funcționale: stilul literar propriu-zis, stilul științific și tehnic, stilul oficial, stilul oratoric și stilul familiar [2, p.188-189]. Cercetătoarea Irina Condrea constată că în majoritatea lucrărilor în care se tratează problema numărului și a tipurilor de stiluri se mențin constant două: stilul științific și stilul administrativ-juridic. Aceasta distinge câteva substiluri a stilului științific: substilul tehnico-științific/academic, substilul didactic, substilul de popularizare, substilul informativ-lexicografic. [*ibidem*, p.188-192]

În lumina celor expuse mai sus putem conchide că stilul academic este un stil științific, iar comunicarea academică este una științifică.

Christine L. Borgman afirmă că comunicarea științifică „este studiul modului în care cercetătorii din orice domeniu utilizează și diseminează informațiile prin canale oficiale și informale” [*apud* 11, p.14].

Potrivit lui Josette de la Vega, comunicarea științifică poate avea loc doar într-un cadru disciplinar, iar practicile de comunicare diferă de la un domeniu la altul, unele fiind, din punctul de vedere al eficienței, mai avansate decât altele [10]. Totuși, această interpretare nu dezvăluie specificul comunicării științifice, al activității științifice, cât și al comunicării dintre mediul academic, de cercetare și societate. [9, p.11]

În monografia sa, cercetătoarea Nelly Țurcanu, definește comunicarea științifică ca „interacțiune durabilă a actanților procesului de circulație a informației științifice în societate care este asigurată de totalitatea mijloacelor, filierelor, activităților instituționale”. Ca să susțină definiția dată, precizează: „Comunicarea științifică este un proces atât în cadrul comunității științifice, cât și un proces bidirecțional dintre comunitatea științifică și societate”. [*ibidem*, p.26-27] Cu alte cuvinte, pentru oamenii de știință este important să transmită descoperirile societății. Pentru atingerea acestui obiectiv este important ca rezultatele obținute să fie transformate într-un limbaj ușor de înțeles pentru tot publicul. Datorită comunicărilor/discursurilor despre descoperirile științifice, știința poate transcende în orice moment.

În cartea dedicată studiului teoretic al comunicării, John Fiske definește comunicarea drept „interacțiune socială prin intermediul mesajelor” [4, p.17]. Autorul menționează că, în procesul comunicării, putem deosebi două mari școli: școala proces și școala semiotică.

Comunicarea academică înțeleasă ca proces are la bază patru componente fundamentale ale comunicării: emițătorul, canalul, informația și receptorul. Esența procesului constă în transmiterea informației de la receptor la emițător. Comunicarea nu se încheie prin preluarea sau transmiterea informației, aceasta presupune realizarea feedbackului, transmiterea informației printr-un canal, codarea și decodarea mesajului transmis. [8, p.19] [5, p.5]

Cea de-a doua școală înțelege comunicarea ca producție și schimb de semnificații. Ea se preocupă de modul în care mesajele sau textele interacționează cu oamenii în scopul producerii de semnificații. Principala metodă de studiu este semiotica (știința semnelor și a semnificațiilor). [4, p.16-17] Termenii cu care operează semiotica (semn, semnificație, icon, denotație, conotație) sunt termeni care se referă la diverse modalități de producere a sensului, a înțelesului. În centrul acestei științe stă conceptul de semn. Domeniile principale de studiu ale semioticii sunt: semnul însuși, codurile și cultura. Semiotica definește interacțiunea socială ca fiind acel lucru care constituie individul ca membru al unei anumite culturi sau societăți.

Marele teoretician al comunicării, John Fiske, afirmă că „orice comunicare implică semne și coduri. Semnele sunt artefacte sau acte care se referă la altceva decât la sine – sunt, adică, niște constructe cu semnificație. Codurile sunt sistemele în care sunt organizate semnele și care determină modul în care se leagă semnele unele de altele. [ ... ] aceste semne și coduri sunt transmise sau făcute disponibile pentru ceilalți, iar transmiterea sau receptarea de semne/coduri/comunicare reprezintă o practică a relațiilor sociale” [*ibidem*, p.15-16]. În această ordine de idei o mare importanță are impactul informației asupra omului. În funcție de nivelul de pregătire, studii, fiecare individ dispune de un sistem propriu de semne și coduri cu care comunică. Astfel, comunicarea poate fi realizată prin utilizarea codurilor lingvistice (orale și scrise) și non-lingvistice (vizuale, auditive și gestuale), atâta timp cât interacțiunea cunoaște semnificațiile lor.

Comunicarea, la general, și comunicarea academică, în particular, este un act concret și se bazează pe doi factori fundamentali: verbal și nonverbal, la care putem să aderăm și paraverbalul sau paralimbajul.

Cuvântul rostit sau scris înseamnă limbaj verbal și comunicare verbală. Numai că oamenii nu se limitează numai la schimburi de cuvinte; ei comunica și cu ajutorul altor semne – distanțe, îmbrăcăminte, gesturi, obiecte, paralimbaj (volum, ton, ritm, accent, articulare etc.), tăcere etc. „A. Mehrabian a estimat că 39% din înțelesul comunicării este afectat de paralimbaj” [8, p.117].

Din perspectiva teoriei comunicării, cercetătoarea Ecaterina Țarină definește limbajul ca „orice fel de sistem de semne utilizat pentru a vehicula semnificații și pentru care există reguli de utilizare” [*ibidem*, p.109]. Sistemele de semne s-ar putea clasifica după cel puțin nouă principii: sursa semnului, statutul natural sau artificial al semnului, gradul de specificitate semiotică (distanța dintre semne pure și semne-funcții), statutul lor intențional sau neintențional, canalul de transmitere și aparatul receptor, raportul dintre semnificant și semnificat, caracterul reproductibil sau nu al semnului, tipul de legătură dintre semn și referent, comportamentul indus în destinatar. [5, p.19-20]

În comunicarea verbală întâlnim următoarele forme și structuri compoziționale: cuvintele (sunt sunete și semne care servesc la construirea mesajelor), intervenția (formă a dezbaterii orale libere și concise pe o temă dată (ex: științifică), în prezența unui auditoriu interesat), conferința, dezbateră, dizertația, discursul (forma extrem de elaborată a unei comunicări oratorice, prin care se susține sau se dovedește, argumentat în fața unui auditoriu, o problemă sau o temă) ș.a.

În procesul comunicării academice, limbajul nonverbal accentuează și completează mesajul transmis verbal fără a substitui aspectele comunicării verbale; în mod deliberat, poate să contrazică anumite aspecte ale comunicării verbale; poate regulariza fluxul comunicațional și de a pondera dinamica proprie comunicării verbalizate. Canalele comunicării nonverbale (corpul, privirea, fața, hainele ș.a.) sunt importante în comunicarea sentimentelor și atitudinilor.

Spre deosebire de comunicarea academică orală, cea scrisă nu permite exercitarea unui control asupra receptării și are un caracter definitiv și ireversibil, înregistrat (text/discurs) și poate ajunge și la alți receptori. Scrisul academic este în general destul de formal, obiectiv (impersonal) și tehnic. Este formal prin evitarea limbajului casual sau conversațional. Este impersonal și obiectiv, evitând referirea directă la oameni sau sentimente, în schimb subliniind obiecte, fapte și idei. Este tehnic prin utilizarea vocabularului specific disciplinei. Diferitele discipline au, de asemenea, diferite stiluri și structuri de scriere.

Pentru ca textele academice să fie ușor de citit și conținutul lor ușor de găsit, acestea urmează, de obicei, o structură predeterminată (ex: Modelul IMRaD (Introduce-re, Metodă, Rezultate și Discuții)). Deși această structură poate varia ușor în funcție de subiect, obiectivul rămâne același: pentru a facilita cititorului să găsească ceea ce

caută în text. Rolul structurii este acela de a fi cadrul propriu-zis care reunește toate părțile diferite. [7]

Finalitatea procesului de comunicare există în măsura în care mesajul codificat de emițător este decodificat și acceptat de receptor. Cunoașterea codului informației obligă la respectarea semnelor și simbolurilor folosite. Când semnificația este codificată în cuvinte, mesajul este unul de tip verbal, iar comunicarea este verbala. Dacă semnificația este purtată prin altceva decât cuvinte, mesajul și comunicarea sunt non-verbale.

Conținutul și maniera în care se comunică se afla sub influența *contextului comunicării academice*, unde contextul este „ansamblu al factorilor care, dincolo de trăsăturile determinate de structura lingvistică a enunțurilor, afectează semnificația acestora” [1]. Contextul este un concept central și caracteristic pentru pragmatică, desemnând orice informație de bază care se presupune că e împărtășită de emițător și de receptor, și contribuie la interpretarea unui anumit enunț de către receptor.

Tipologia contextelor diferă de la un autor la altul, în mod curent, se distinge între context lingvistic (verbal) și context non-lingvistic (extralingvistic, extraverbal, non-verbal). La aceste două tipuri. E. Coșeriu adaugă și contextul idiomatic, reprezentat de limba în care se comunică și care constituie „fondul” vorbirii. După Coșeriu, contextul verbal poate fi imediat sau mediat (context tematic), pozitiv sau negativ (în cazul insinuării, aluziei, sugestiei), iar contextul extraverbal cunoaște o diversitate de forme: fizic, empiric, natural, practic, istoric, cultural. [apud 1] Contextele comunicative înglobează o componentă sociologică, una psihologică și una lingvistică (locul unde se inserează enunțul considerat în ansamblul discursiv din care face parte).

Abordând comunicarea științifică sub aspect comunicațional, cercetătoarea Nelly Țurcanu, în monografia sa, distinge două niveluri de comunicare științifică: internă – „comunicarea în cadrul comunității științifice” și externă – „comunicarea comunității științifice cu societatea atât în mod direct, cât și pe cale mediatică”. [9, p.20]

În contextul Științei deschise se pune accentul pe modul deschis de circulație a cunoștințelor către societate și cercetători. Acestea fiind produse de către comunitatea academică sunt orientate întâi de toate spre beneficiul societății în general, precum și al științei în mod particular. Grupul de lucru „Acces Deschis și Comunicarea Științifică” ce ține de Rețeaua de acces deschis a Austriei și-a propus să elucideze constrângerile sistemului actual de comunicare științifică după care să stabilească soluțiile pentru depășirea problemelor existente. Printre problemele existente, experții subliniază următoarele: accesul limitat la cunoaștere și colaborare, în special intersectorială; procese ineficiente; lipsa de reproductibilitate și transparență; bariere tehnice și juridice; stimulente și recompense care necesită reconsiderări. [6, p.16-17]

Aplicarea metodelor *Accesului Deschis* [9] impulsionează dezvoltarea sistemului de comunicare științifică/academică prin accesul gratuit la informație pentru toți utilizatorii eliminând barierele de acces și permisiune la informația științifică, se cre-

ează noi relații între autori, editori, bibliotecari și utilizatorii informației științifice, sporind astfel citarea publicațiilor științifice.

Principiile comunicării academice în contextul științei deschise (Principiile de la Vienna) postulează și demonstrează că comunicarea trebuie să fie:

1. *Accesibilă* (să fie imediat accesibilă în mod deschis oricui și pentru un timp îndelungat);
2. *Descoperibilă* (să faciliteze căutarea, explorarea și descoperirea);
3. *Reutilizabilitatea* informațiilor (permite tuturor să se dezvolte în mod eficient axându-se pe munca celui alt);
4. *Reproductibilitatea* (știința oferă rezultate de cercetare reproductibile);
5. *Transparența* (să ofere mijloace deschise și transparente pentru a judeca credibilitatea unui rezultat al cercetării);
6. *Inteligibilitatea* (cercetarea trebuie prezentată clar, concis și ușor de înțeles, comunicarea fiind ajustată pentru diferiți actori);
7. *Colaborarea* (încurajarea diferitor forme de colaborare și co-participare între cercetători și părțile interesate);
8. *Asigurarea calității* (o analiză transparentă și competent);
9. *Evaluarea* corectă și adecvată (sprijină aprecierea corectă);
10. *Progresul validat* (promovarea atât a producățiilor de noi cunoștințe, cât și validarea cunoștințelor existente);
11. *Inovarea* (îmbrățișează posibilitățile noilor tehnologii)
12. *Bun public* (extinderea cunoștințelor comune). [6 p.17-19]

În concluzii, putem menționa că comunicarea academică are două abordări din unghiuri diferite, de pe poziții diferite, dar complementare. Acestea se diferențiază prin concepția lor despre ceea ce înseamnă mesaj. Comunicarea academică ca proces vede mesajul ca ceea ce este transmis prin procesul de comunicare, iar ca producție și schimb de semnificație, mesajul este văzut ca o construcție a semnelor care, prin interacțiunea cu receptorii, produce înțelesuri. Accentul cade pe text și pe cum este el citit. Cititorul introduce aspecte ale experienței sale culturale în descifrarea codurilor și semnelor din care este constituit textul. Decodarea semnificației indicatorilor verbali și nonverbali sunt direct determinate de contextul cultural.

### Referințe bibliografice:

1. Bidu-Vrănceanu A., Călărașu C. *et. al.* Dicționar general de științe ale limbii. București: Editura Științifică, 1997. [online] Disponibil pe: <https://www.academia.edu/10986209/87525919-DSL-Dictionar-de-Stiințe-Ale-Limbii>
2. Condrea I. Curs de stilistică. Chișinău: CEP USM, 2008. 197 p.
3. Dicționarul explicativ al limbii române. Ed. a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998. 1192 p.
4. Fiske J. Introducere în științele comunicării./ trad. de Monica Mitarcă. Iași: Polirom, 2003. 256 p.



5. Graur E. Tehnici de comunicare. Cluj-Napoca: EDITURA MEDIAMIRA, 2001. 114 p.
6. Hanganu A. Comunicarea științifică în contextul științei deschise. În: Akademos, 2017, nr. 4, pp.15-19. Disponibil pe: <http://www.akademos.asm.md/files/Comunicarea%20stiintifica%20in%20contextul%20Stiintei%20Deschise.pdf>
7. Manninen S. The structure of the academic text. [online] Disponibil pe: <http://writing-guide.se/writing/the-structure-of-the-academic-text/>
8. Țărnă E. Bazele comunicării, Chișinău: Prut Internațional, 2017. 408 p.
9. Țurcan N. Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație. Chișinău: CEP USM, 2012. 324 p.
10. Vega (de la) J. Les journaux électroniques – Communication scientifique et nouvelles technologies: la maîtrise de l'espace et du temps en physique théorique. In: Rencontres de BIBLIO-FR à Caen du 3 au 6 avril 1998 sur le thème des journaux électroniques [online]. Disponibil pe: <http://biblio-fr.info.unicaen.fr/rencontres98/minutes/journauxel/delavega.html>
11. Vélez Díaz R.E., Naranjo Guartambel T.E. Introducción a la Comunicación Académica (ICA). 220 p. Disponibil pe: [https://didacticaparatodos.files.wordpress.com/2016/08/introduccion\\_a\\_la\\_comunicacion\\_academica.pdf](https://didacticaparatodos.files.wordpress.com/2016/08/introduccion_a_la_comunicacion_academica.pdf)

## GRIGORE VIERU – POETUL EXPONENȚIAL AL GENERAȚIEI 60

SERDEȘNIUC CRISTIAN,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Literatura română din Basarabia s-a evidențiat întotdeauna prin personalități emblematice. Fiecare dintre scriitorii notorii ce s-au dedicat cu o concentrare maximă scrisului, au reușit să se afirme fie prin poezie, fie prin proză și dramaturgie, devenind noi deschizători de drumuri pentru generațiile de scriitori de mai apoi. Printre personalitățile literare ce s-au impus cu deosebită pregnanță în literatura română este Grigore Vieru – „poet cu lira-n lacrimi”[1] (1935 – 2009), poetul care a reușit să sensibilizeze cititorul de toate vârstele, să-l fascineze printr-un lirism aparte, cel care *a ars* pentru idealurile națiunii, devenind cel mai îndrăgit poet din Basarabia și printre cei mai favoriți de peste Prut.

Nume de rezonanță în literatura contemporană, Grigore Vieru, „poetul verbului matern, cântăreț și tribun”[2], se impune în conștiința cititorului prin virtutea cuvântului, sensibilitate, adevăr, credință, inocență și iubire nefariseică („Iar când nu poți/ Nici plânge și nici râde./ Când nu poți mângâia/ Și nici cânta./ Cu-al tău pământ,/ Cu cerul tău în față,/ Tu taci atuncea/ Tot în limba ta.”, În limba ta). El nu este doar un simplu poet, ci un mit al sacralității neamului nostru.

Grigore Vieru, „Personalitate puternică, de istorie contemporană”[3], s-a născut într-o perioadă istorică plină de momente cruciale, care i-au marcat destinul și care sunt reflectate cu mare durere în creația sa poetică. Evenimentele autobiografice: copilăria fără de tată, cumplitele vremuri ale războiului, foametea, seceta, ororile presiunilor asupra țăranilor din acea perioadă, toate acestea se regăsesc în poezia sa de o încărcătură emoțională fierbinte, poezie predestinată tuturor vârstelor, iar în mod esențial copiilor, având aspirația de a-i reeduca și de a le propovădui adevărul vieții. Este cert de vorbit, că poezia autobiografică a lui Grigore Vieru este reală, sinceră și plină de sens. Fără a face anumite delimitări, cititorul basarabean se identifică ușor cu eroul vierean, parcurgând același destin, devenind martorul ocular al evenimentelor cruciale care ne-au marcat semnificativ istoria („A fost război./ Ecolul lui/ Și-acum mai este viu./ Cămăși mai vechi, mai noi –/ Amară amintire de la fu.”, Cămășile).

Alături de Nicolae Labiș - „fenomen al reînnoirii liricii românești”[4], Omul și Poetul Grigore Vieru, reprezentant al generației 60’, este considerat „o conștiință a literaturii și re-deșteptării naționale”[5], un apărător civic, un promotor al limbii române, un *poet al cetății*, poezia sa despre pace îndemnându-ne la deșteptarea conștiinței omenești și la apărarea valorilor străbune („Înfloresc în jur copacii,/ Ceru-i luminos./ Pentru pace, pentru pace/ Mulțumim frumos.”, Mulțumim pentru pace).

Grigore Vieru este un poet total, e cel care aprofundează un spectru larg de teme universale: copilăria, limba, iubirea, chipul matern, războiul, universul ceremonial al

naturii, patria, casa părintească, poeziile dedicate fraților de condei. Este de remarcat, că în acea perioadă de conjunctură politică, poezia lui Grigore Vieru se impune în literatura română ca o „adevărată revoluție literară”[6]. Dincolo de sloganele sovietice promovate de pe atunci, poetul îl cheamă pe cititor să elogieze frumosul existențial: natura și toate elementele universalității („Cum mai semeni mamei, lină/ floare, chip de aur mut,/ când mai mult pe nelumină/ te închini acestui lui;”, Floarea-soarelui).

Debutând în anul 1957 cu placheta de versuri *Alarma*, Grigore Vieru se lansează pe arena poetică cu poezia pentru copii. În felul acesta el este considerat un „dascăl al sufletului copilului”[7], iar opera sa poartă în mare măsură un caracter didactic semnificativ. Așadar, toate poeziile sale de toate vârstele sunt adevărate îndemnuri de a deveni mai bun, mai sincer, mai iubitor („Tu mă iartă, o, mă iartă./ Casa mea de humă, tu./ Despre toate-am scris pe lume./ Numai despre tine nu.”, Casa mea).

Andrei Strâmbeanu susține că poezia lui Grigore Vieru „a dat alarma despre apariția unui poet adevărat în Basarabia postbelică”[8]. Meritul său este că a scos poezia de sub stereotipurile politice impuse de pe atunci. Prin intermediul acestor poezii, poetul cultivă micului cititor un gust lingvistic și literar fin, îl pune în contact cu problemele complicate ale existenței umane, fără să-l dădăcească sau să-l plictisească.

Probabil, nu vom mai avea astfel de talente ca însăși figura proeminentă în literatura română precum este Grigore Vieru. Se cade, neapărat, de a fi citite operele sale, de a-i fi cunoscută viața, scrisul și trăirile cu care s-a dedicat cărții. El este identic și totodată diferit de ceilalți frați de condei, el și-a expus într-un mod deosebit gândurile, viziunile, astfel încât a rămas unic în stilul său poetic. Universul creației sale optează pentru calitatea lirismului – noua dimensiune valorică esențială a operei sale și a întregii generații sale de șazeciști. Tot în poezie el aprofundează cele mai abisale dimensiuni lumești, toate fiind reflectate printr-o viziune proprie substanțială. Concepțiile sale poetice sugerează ideea revoltei unui adolescent devenit devenit *forțat* matur, aflat într-o perioadă de criză interioară. Poezia pentru copii optează pentru identificarea frumosului existențial, cea pentru maturi – de a modela noi caractere, de a găsi ieșirea din labirintul interdicțiilor umane („Mama mea viața-ntreagă/ A trăit fără bărbat/ Prea singuri eram în casă/ Ploi cu grindină când bat.”, Autobiografică).

Tradiționalismul modern al lui Grigore Vieru se exprimă prin faptul că opera sa abordează noi concepții, realitatea este privită prin alt unghi de vedere, opera lui devine un *leagăn* al stocării amintirilor copilărești, poetul este aflat în căutarea adevărului uman. Pentru prima oară după o perioadă lungă de stagnare în literatura română, poezia lui Grigore Vieru plămăiește adevăratele dimensiunile ale universalității, îl cheamă pe copil să redescopere lumea înconjurătoare. Poetul îl invită pe tânărul cititor la un dialog cu universul necuvântătoarelor, comunică cu soarele, cu păsările, cu melcul; cunoaște limbajul misterios al fenomenelor din natură și trăiește din plin clipa libertății. Înseosebi poetul pledează pentru un limbaj poetic afectuos și plin de diminutive. Poezia sa este transpusă de diverse mărci stilistice și redă într-o

modalitate paradisiacă fascinația eulului liric aflat la cumpăna cunoașterii treptate a universalității: copilăria – un joc al descoperirii lumii înconjurătoare; adolescența – un joc al iubirii; maturitatea – un joc al meditațiilor ontologice, al rememorării, al fascinației și comuniunii cu Dumnezeu („Mă rog de tine, munte, –/ Cât zboru-o să mă poarte,/ Sărută ochii mamei/ Și-i apără de moarte.”, Mă rog de tine).

Pentru Vieru poezia înseamnă comuniunea armonioasă dintre om – natură și Dumnezeu. Ea trebuie să fie pură, să reflecte în mod obiectiv realitatea socială, să fie aproape de nevoile omului contemporan, să destăinuască misterile lăuntrice omenești. Întrebat care ar fi sarcinile poeziei de azi, Grigore Vieru a dat următorul răspuns: „În general, același dintotdeauna. Să-i facă omului clipa mai ușoară și mai frumoasă. Să-l facă pe om mai bun, mai încrezut în forțele sale. Să-l facă să-i fie dragă viața, natura din sânul căreia este uneori smuls. Să încurajeze, cum spune poetul, soarele să răsară și femeia să nască. Să împingă la viață. (...) Iar una din misiunile fundamentale este să întindă punți între oameni, între popoare, să-și desfășoare larg steagul luptei pentru cauza păcii”[9].

Faptul că Grigore Vieru a spart stereotipurile literaturii de atunci este confirmată și de Eugen Simion „Grigore Vieru și Generația sa reprezintă pentru această provincie românească năpăstuită mereu de istorie, ceea ce a fost, la începutul secolului, generația lui Goga pentru Transilvania”[10]. Pentru prima dată poetul își asumă responsabilitatea de a da glas unor adevăruri ascunse până acum. Parte a generației „copiii anilor treizeci”[11] Vieru „cultivă o religie a sincerității, mitizând ceea ce este mai sacru și demitizând ceea ce ține de profan, urât, imediat”[12]. Limbajul plastic sensibilizat al lui Vieru a fost preluat cu succes și de generațiile care l-au urmat.

Modelul Grigore Vieru pornește de la unele idei eminesciene. Poetul *cântă*: natura, viața, iubirea, prietenia, mitul etc, devenind după Nicolae Labiș un exponent al generației 60’ în lirica contemporană. Este de remarcat, că poezia lui Grigore Vieru pentru toate vârstele are la baza două trăsături definitorii: simplitatea și catabilitatea („Reaprindeți candela-n căscioare/ Lângă busuiocul cel mereu –/ Degerat la mâini și la picioare./ Se întoarce-acasă Dumnezeu.”, Reaprindeți candela (cântec)).

Acest mare poet, personalitatea de o vibrație deosebită, a știut să reflecte într-o manieră pe atunci indiscutabilă lupta cu problemele vieții. Poezia sa devine un mit al unei copilării lipsite de *sevă*: setea de joacă, setea după jucării, setea de brațele mamei, setea de îmbrățișarea tatălui, setea de o copilărie liniștită și fără de lacrimi. Indiscutabil, poezia sa nu lasă indiferent pe nimeni față de propria atitudine în raport cu sine și cu mediul înconjurător. Opera lui Vieru educă cetățeni onești, responsabili, curioși să cunoască partea cea *luminoasă* a vieții, admirând frumosul existențial și, în același timp, debarasându-se de viciile și ispitele omenești (Știu că va pieri stihia,/ Și-ntr-o zi, și-ntr-o zi/ pe acest pământ Mesia/ Va sosi.”, Hristos veni-va pe pământ). Acest apogeu în istoria literaturii române basarabene a adus o poezie plină de gingășie, de dumnezeire, de paradis. Inocența versului vierean educă optimismul, curajul și speranța la o viață mai bună. Deși scrisă într-o perioadă de declin, poezia

sa pentru copii este o fereastră către o lume de o frumusețe magică. Poetul, care a fost victimă a consecințelor războiului, nicidecum nu vrea să transpună prin poezie imaginile apocaliptice ale evenimentelor care l-au marcat. Mai apoi, peste ani, poezia sa devine un adevărat manifest de patriotism, unde Vieru „coboară la rădăcina lacrimii”[13] („Sunt încă, sunt încă, sunt încă/ Un râu de lacrimi ochii mamei,/ Un râu de lacrimi sărate/ Ce întrerup Pământul.”, Sfârșit de veac).

Ideea că Vieru este un poet excepțional este susținută și de Ioan Alexandru. Acesta la rândul său menționa că „cu versurile lui, o dată ce le-ai auzit sau citit, te trezești într-o singură zi că le știi pe de rost”[15]. Poetul este atât de aproape de nevoile oamenilor, el știe neputințele, le cunoaște patimile, le înțelege nefericirea. Și la alți scriitori apar aceste nuanțe literare, însă cu atâta gingășie și teamă obârșitoare la găsim doar în lirica viereană. Alex Ștefănescu menționează că „La Vieru apare, în plus, sentimentul de responsabilitate”[16] și tot el adaugă că „Poetul român, chiar dacă folosește verbele și el la persoana întâi singular, vorbește în numele întregi colectivități condamnate la înstrăinare”[17] („Când m-am născut, pe frunte eu/ Aveam coroană-mpărătească:/ A mamei mână părintească./ A mamei mână părintească.”, Măinile mamei). Nu poți să-i cunoști adevărata valoare a operei viereane fără a nu ști istoria neamului basarabean, drama care a pus pată necruțătoare pe destinul poporului nostru, însângेरările, represiunile și tentațiile permanente. Vieru vine să ușureze necazurile oamenilor, să îi consoleze prin forța cuvântului. Iată de ce mesajul poeziei sale are un caracter de solidaritate și unitate („Din Basarabia vă scriu./ Dulci frați de dincolo de Prut./ Vă scriu cum pot și prea târziu./ Mi-e dor de voi și vă sărut.”, Scrisoare din Basarabia). Teroarea istorică și încercările forțelor politice ale comunismului de pe atunci ne-a marcat mult, îndeosebi literatura. Primul deceniu postbelic, numit în literatură *deceniul de criză* sau *pata neagră*, a reprezentat o dramă nemărginită pentru poporul român. Încercarea de a sfâșia dragostea pentru creație a scriitorilor noștri, umiliința și știrbirea valorilor duhovnicești, înfricoșarea poporului și instaurarea în literatură a unui model de politic(totalitar) de scriere, au fost doar câteva încercări grele la care au fost supuși martirii neamului nostru, iar Grigore Vieru „a muncit din greu, osândit de povara talentului, a adunat cunât la cuvânt, melodie la melodie, a semnalat cu un nerv poetic nemaipomenit de sensibil orice mișcare istorică din viața poporului său”[18] (Vreme-ncrâncenată.../ Și plecam de-acasă/ Spre altfel de iarbă./ Spre altfel de coasă.”, Război).

Gheorghe Grigurcu la fel susține ideea lui Eugen Simion, precum că „Grigore Vieru poate fi văzut ca un fel de Octavian Goga al Basarabiei. Ca și poetul pătimirii Ardealului, împrăștie vâlvățiile unui crez național programatic”[19]. Prin poezia sa neoromantică poetul a știut cu multă grijă să scoată masca adevărului unei realități tragice, să deplângă nedreptățile și necazurile poporului său, dar și să revitalizeze împrejurimea: satul, patria, casa părintească, mama, iarba, izvorul etc.

În primul rând, poezia lui Grigore Vieru este una patriotică, pentru că cultivă adevăratele valori sacrale ale străbunilor. Poezia sa didactică educă un cetățean onest,

conștient de adevărata parte a istoriei neamului, dincolo de propagandismul regimului totalitar de pe atunci. Mai mult decât atât, Vieru desacralizează acest mit al ideologiilor sovietice, înlocuindu-l cu izvoare despre adevărata etnogeneză a poporului român („Sunt un om al nemâniei./ Lumii astea nestrăin./ Vin din munții latiniei./ Deci, și scrisul mi-i latin!”, Cântare scrisului nostru).

Adrian Păunescu menționa că „Grigore Vieru intră natural în sufletele tuturor cititorilor săi din România contemporană, ca un adevărat poet eminescian”[20]. Din cele menționate înțelegem că, deși Vieru îl cunoaște mai târziu pe Eminescu, poezia acestuia îi poartă sulful și spendoarea, caracterul cantabilității și miracolul identificării absolutului existențial. E greu să ne închipuim la ce ruscuri a mers Vieru, știind că poezia sa a negat toate blamárilor sovietice din „literatura moldovenească”. În cele din urmă, Vieru a devenit „un poet care și-a asumat greul unui grai trecându-l prin inima sa și, încărcat de răbdare, înțelepciune și nouă frumusețe, îl întoarce semenilor săi care-și deschid de bunăvoie inima să-l primească, pentru a-și duce mai demn pe mai departe viața în spiritul dreptății, al iubirii covârșitoare...”[21] (Din cauza durerii/ Firescul dor al limbii/ Îl preamăresc și-l cânt.”, Limba română).

Generații întregi continuă să trăiască de nenumărate ori fierbințeala și candoarea inepeizabilă a poeziei vierene, considerându-l un adevărat poet exponențial. Poezia sa simplă la prima vedere, dar atât de *miezoasă* la conținut a culminat hotarele țării și încă mult mai departe. Este adevărat, poezia lui Vieru ne intră în suflete exact atunci când avem mare nevoie de ea („E-o liniște iubirea?/ Mi-s pletele albite./ Și tulbure mi-e somnul/ Ca între două pite.”, E-o liniște iubirea?).

Generația lui Nicolae Labiș din care face parte și Grigore Vieru nu a stagnat; a învâțat fără a imita pe alții, a reformat lirismul, recunoscând totuși și readucând totuși problema continuității poetice. Victor Crăciun susține că „aidoma poeților adevărați, Grigore Vieru și-a acoperit de faimă numele în numeroase limbi, ceea ce stă mărturie a importanței versului său pentru lirica europeană de astăzi”[22]. Din aceasta reiese că numele lui Vieru este cunoscut în întreaga Europă, iar poezia sa pentru copii este tradusă în mai multe limbi de circulație internațională. O dovadă în acest sens este poezia „Legământ” studiată în toate clasele, atât în treapta primară cât și în cea gimnazială. În această poezie poetul își semnează testamentul pe care-l înmânează generațiilor viitoare „Iar de na-u s-auză dânșii/ Al străvechii slove bucium./ Așezați-mi-o ca pernă/ Cu toți codrii ei în zbcium”.

Despre valoarea personalității lui Vieru în literatură Viorel Dinescu afirma că „depășește cântarele obișnuite”[23], aceasta ar însemna că modelul Grigore Vieru este punctul de plecare către o nouă formulă în poezia modernă. Un detaliu stilistic de frunte caracteristic poeziei lui Vieru îl reprezintă limbajul plastic sensibilizat, iar mesajul poetic este unul convingător. Trebuie de remarcat faptul relației topitoare dintre Poetul-copil și universul înconjurător („Când sunt eu lângă mama./ somnul ei pe deal e adânc./ în rânile palmelor ei ciocârliă/ poate să-și lase ouăle.”, Când sunt eu lângă mama). Tot Viorel Dinescu îl identifică pe Grigore Vieru cu „un propagandist

al limbii române vorbite de toți conaționali săi”[24]. Datorită limbajului său poetic, Vieru se impune în limba română ca un mare tribun al limbii materne, încercând într-un mod afectiv să impulsioneze cititorul de a deveni un vorbitor cult de limba română. Poezia sa îl învață pe cititor să scrie și să vorbească corect românește într-un stil afectuos și foarte aproape de gândurile cititorului („O stea mi-atinge fața/ Ori poate-a ta năframă./ Sunt alb, bătrân aproape,/ Mi-e dor de tine, mamă.”, Sub stele trece apa). Poezia sa niciodată nu a fost aspră, lirismul s-a născut din adevărul care i-a marcat destinul de Om și Poet.

Revenind la ideea că Grigore Vieru este un poet neînfricat, Ana Bantoș afirmă că „el a refuzat, în mare măsură, prescripțiile ideologice impuse domeniului artistic”[25] de pe atunci. Fluiditatea sentimentelor, afectivitatea, exprimarea directă și plină de gingășie, energia și vitalitatea sunt câteva mărci ale poeziei lui Vieru care adevăresc necesitatea racordării la modernitate. Iată de ce poezia sa este atât de aproape de interesele și problemele umane („Totul e îndoielnic –/ Chiar și rana./ Poate că nu o port eu,/ Poate că mama.”, M-a strigat cineva).

Fiind descendentul lui Nicolae Labiș, care „a deschis porțile pentru o generație întreagă de poeți către poezia de meditație filosofică într-o vreme în care capii lirici românești făceau reportaje și biografii în versuri”[26], poezia lui Grigore Vieru a emanat aceeași încărcătură de lirism: digresiunile lirice, confesiunile, sensibilitatea în fața naturii, paradoxurile umane și aspirațiile spre desăvârșirea idealului umanității. Dincolo de condițiile social-politice din acea perioadă, care au încercat să împiedice expansiunea unei literaturi artistice adevăzate, poezia sa este pură, inocentă, cuceritoare și originală. Apărut într-un asemenea moment crucial, numele său a devenit „un mit”[27] în căutarea valorilor și a rădăcinilor strămoșilor noștri. Arcadie Suceveanu consemnează că poezia lui Vieru nu poate fi nicidecum trucată, pentru că din ea izvorăște din arta trăirii și a cunoașterii. Prin poezia sa putem pătrunde într-un univers plin de culoare, poetul ne invită la o comuniune firească cu natura, copilăria fiind un univers plin de inocență și biatitudine magică. Cheia poeziei sale este cheia copilăriei sau a tuturor copiilor – mama. Iată de ce la lectura poeziilor vierne cititorul este sensibilizat și lăsat să mediteze profund („De unde știi, mamă/ Cum arătai tânără/ Când nu ți-ai întipărit/ Pe nici o poză chipul;/ Când nu te-ai uitat/ În oglindă nicidecum;”, De unde știi?...).

Dan Zamfirescu afirma că Grigore Vieru este „unul din cei mai victorioși oameni de stat pe care-i cunoaște Istoria universală și singurul căruia i-a fost rezervat privilegiul de a reda națiunii sale, după aproape nouăsprezece secole”[28]. Așadar, lui Vieru i-a fost sortit să devină un poet mesianic, care să aducă în poezie valoarea sacralității spirituale. Poezia sa pe tematică patriotică a devenit în limba română un imn, o rugăciune, o prorocie. După o lungă perioadă de mutilare a poeziei basarabene, pentru prima oară poetul îl învață pe cititorul său a se ruga Divinității. Deși inacceptabil pe atunci, în condițiile în care călăuzitoare era doar *steaua comunismului*, Grigore Vieru înfățișează în fața lumii chipul Maicii Domnului. Acest miracol a reîntemeiat spiritualitatea țaranilor, i-a servit omului o armă de toate zilele în lupta continuă cu tentațiile

vieții. Este adevărat că Vieru a dus o luptă aprigă pentru redobândirea valorilor, dar un merit considerabil îl are pentru încercarea străduitoare de a-l apropia pe cititor de Dumnezeu. Mihai Ungheanu la fel consemnează că Grigore Vieru este un exponent fără precedent în literatura română basarabeană: „prin traiectoria literară a lui Grigore Vieru reconstituim traiectoria culturală a lumii românești de dincolo de Prut, față de care acesta s-a prezentat mereu ca un exponent”[29]. În pofida unor mari interdicții la adresa lui și a generației sale, având în vedere că poeților le era strict interzis accesul la marii scriitori moderni, poezia lui Vieru reușește să recucerească valorile naționale reprimite. Generația lui Grigore Vieru poate fi considerată cea mai eminesciană generație din literatura română modernă. Până la el a fost de necrezut să auzi prin poezie vocea unei iubiri aflate în căutarea absolutului, dar și patosul ieșirii din labirintul interdicțiilor mitice. Fără îndoială, poezia lui Vieru îndeamnă cititorul să trăiască după canoanele străbune, în care ritualicul divin (mersul la biserică, sfințirea casei, cinstirea icoanelor ș.a) nu mai sunt condamnate. Putem afirma că poezia lui Grigore Vieru a pus capăt unui imperiu monstruos care a tulburat cultura țării, și că creația sa purificatoare a reînsemnat un manifest aprins motivațional pentru generațiile viitoare. Strigătul descurajat, lacrimile sfâșietoare și expresia promițătoare au creat din poetul Grigore Vieru un adevărat apostol al neamului nostru („Poeții sunt copiii Naturii./ Nimic mai trist și dureros/ Decât poetul/ Rămas orfan de mamă.”, Poeții).

Alexandru Burlacu accentuează că „Grigore Vieru nu a devenit dintr-o dată mare. El a evoluat cu artele sale poetice, și-a afirmat originalitatea pornind de la temelii puse de T. Arghezi, L. Blaga, G. Bacovia”[30], dar a adus în literatura română basarabeană o poezie de epocă. Grație talentului său excepțional, a ideilor originale, a viziunilor sale artistice precum și a curajului de a scoate poezia la o nouă dimensiune – cea a lirismului, poetul a devenit „un vizionar al poeziei românești de azi; e marea conștiință îndurerată a Basarabiei”[31] („Am îmbătrânit./ Scriu caligrafic și mășcat/ Ca în primul an de școală./ În fiecare dimineață/ Îmi bate la geam/ Copilul care am fost.”, Copilul care am fost).

### Referințe bibliografice:

1. Scriitorii români notorii. Viața. Activitatea. Opera. *Grigore Vieru*. Chișinău: Epigraf, 2010. p. 187;
2. Ibidem, p.184;
3. Băieleșteanu F., *Grigore Vieru. Omul și poetul*. București: Editura Iriana, 1995. p.10;
4. Botezatu E., *Fenomenul Nicolae Labiș și înnoirea liricii românești*. Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări. – Chișinău: Tipografia Centrală, 1998. p. 690;
5. Băieleșteanu F., *Grigore Vieru. Omul și poetul*. București: Editura Iriana, 1995. p.10;
6. Ciocanu I., despre Grigore Vieru. În: Scriitorii români notorii: Viața. Activitatea. Opera, ediția a III-a. Chișinău: Epigraf, 2010. pag. 186;
7. Scriitorii români notorii: Viața. Activitatea. Opera, ediția a III-a. Chișinău: Epigraf, 2010. pag. 185;
8. Strâmbeanu A., *Poetul ca trandafirul...* În: Taina care mă apară. Iași: Editura Princeps,



2008. p. 582;

9. Scriitorii români notorii: Viața. Activitatea. Opera, ediția a III-a. Chișinău: Epigraf, 2010. p. 188;

10. Simion E., *Un poet cu lira-n lacrimi*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 534;

11. Cimpoi M., *Istoria literaturii române din Basarabia*. București-Chișinău: Editura Litera, 2003. p.278;

12. Ibidem, p. 279

13. Dabija N., *Grigore Vieru*. În : Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 612;

14. Manolescu N., *Mamă, tu ești patria mea*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p.518;

15. Alexandru I., *Grigore Vieru*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 526;

16. Ștefănescu A., *Grigore Vieru*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 529;

17. Ibidem, p. 529

18. Druță I., *Creația poetului*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 541;

19. Grigurcu G., *Poezie de patrie*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 555;

20. Păunescu A., *Poetul cel mare*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 566;

21. Ibidem, p. 567

22. Crăciun V., *Grigore Vieru*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 579;

23. Dinescu V., *Rădăcina de foc*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 595;

24. Ibidem, p. 596

25. Bantoș A., *Între exilul și libertatea interioară*. În cartea: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 603;

26. Băieșu I., *Nicolae Labiș*. În: Scriitorii români notorii, *Viața. Activitatea. Opera*. – Chișinău: Epigraf, 2010, p. 123;

27. Suceveanu A., *Receptarea lui Vieru*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 615;

28. Zamfirescu D., *Simbolul unui miracol*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p.651;

29. Ungheanu M., *Taina care mă apără*. În: Taina care mă apără. Iași: Editura Princeps, 2008. p. 657;

30. Burlacu A., *Grigore Vieru între tentația ofrică și mesianică*. În: *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*. – Chișinău: Tipografia Centrală, 1998. p. 393;

31. Dragan M., *Grigore Vieru*. *Literatura și arta*, 1993, 15 aprilie.

## ARSENALUL CATEGORIAL AL CONCEPȚIEI SPAȚIULUI CULTURAL

*SERDEȘNIUC LUIS,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Orice definiție a conceptelor de „multiculturalitate”, „interculturalitate” sau „transculturalitate” depinde de perspectiva asupra culturii. Cultura (a cultiva, a onora) însumează „totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire pe parcursul istoriei” [7]. Ea apare ca un ansamblu de limbaje, simboluri și semnificații care sunt integrat într-un amplu și complex proces de comunicare. Cel care îi acordă tonalitate și culoare acestei totalități este omul, interesat mereu de tot ceea ce-l înconjoară. Edgar Morin afirmă că „omul este o ființă culturală prin natură pentru că este o ființă naturală prin cultură” [1, p. 100].

Conceptul de cultură a început să fie utilizat tot mai frecvent în decursul sec. al XIX-lea, fiind asociat cu cel de civilizație, încă din sec. al XVIII-lea. Englezul E. Tylor, definește conceptul de cultură ca un „ansamblu complex ce include cunoașterea, credințele, arta, morala, dreptul, tradițiile și orice alte producții și modalități de viață create de omul ce trăiește în societate” [2, p. 682]. În lucrarea, *Primitive culture*, în cap. II: Dezvoltarea Culturii, el afirmă că: „recensământul tuturor faptelor vieții obișnuite ale unui popor reprezintă acel întreg pe care îl numim cultură” [3, p.104].

Filosoful român Aurelian Bondrea definea cultura ca: „totalitate de valori materiale și spirituale ale omenirii ajunse la un anumit prag al dezvoltării, produse ale cunoașterii și practicii umane create, transmise și asimilate în procesele social-istorice” [4, p. 95], iar după Alexandru Tănase [5, p. 13], putem înțelege cultura punând-o în cor, Știință și Culturărelații cu cel puțin patru sisteme de referință: natură, societate, conștiința individuală/socială și personalitatea umană. În opinia unui alt filosof român, Ovidiu Drîmba, cultura include în sfera ei atitudinile și actele privitoare la spirit, la intelect. Sferei culturii îi aparțin „datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, divertismentele, operele de știință, filosofie, literatură, muzică, arhitectură, pictură, etc.”[6, p.6].

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație (UNESCO) definește cultura printr-o „serie de caracteristici distincte ale unei societăți sau grupă socială, în termeni spirituali, materiali, intelectuali sau emoționali” [8].

Categoria principală a acestei concepții - spațiul cultural fiind „spațiu al umanității” reprezintă spațiul al valorilor culturii spirituale și materiale a societății, un spațiu eterogen, format din mai multe culturi naționale bazându-se pe valorile acestora. Valorile societății acționează ca un mecanism de structurare a diverselor spații culturale și determină conținutul subculturilor societății. Categoria culturală a spațiului cultural este reprezentată în diferite teorii și concepte, reduceri temporale, istorice (din reprezentări arhaice timp și spațiu până la modern) și se încheie în caracteristica

sa de multifuncționalitate, variabilitate, dinamism, relativitate și mobilitate .

Categoriile de multiculturalitate, interculturalitate, transculturalitate sunt tot mai frecvent utilizate nu numai în discusul științific, ci și în limbajul cotidian. Oricine știe că trăim într-o „societate multiculturală”, că există tot mai multe „familii multiculturale”, „cetățenie multiculturală” etc.

„Prin multiculturalitate - se înțelege conviețuirea diferitelor culturi (în sens antropologic) în interiorul unui sistem social (de cele mai multe ori în cadrul unei națiuni)” [ 9], chiar dacă această conviețuire este pașnică sau conflictuală. Noțiunea multiculturalitate a luat naștere în 1941, în S.U.A., în vreme ce conceptul de „societate multiculturală” a fost utilizat abia în anul 1964, în Canada [10]. Conform experților în domeniu, sunt trei modele de societate multiculturală:

1. Modelul asimilaționist – vizează adaptarea culturală a minorităților și imigranților la cultura majoritată. O altă versiune a acestuia o constituie modelul integrativ, în care asimilarea este privită ca un proces de lungă durată, timp în care reprezentanților unei culturi minoritare le sunt garantate anumite drepturi care țin de educație, religie și participare la viața politică [9, p. 17].

2. Modelul Apartheid - vizează o strictă delimitare a culturilor minoritare, mergându-se până la ghettoizarea acestora. În asemenea societăți „originea este absolutizată și încadrată într-o ierarhie” [11, p. 50].

3. Modelul policentric- se caracterizează printr-o conviețuire a diferitelor culturi într-o societate în care acestea sunt în mod principial considerate egale. Cel puțin în parte, „societăți precum cele din Elveția, Belgia, Canada și tendențial California corespund acestui model” [9, p.17]. Este vorba de „societăți fără centru cultural și fără majoritate hegemonică” [11, p. 50]. Peter S. Adler a avansat conceptul de „om multicultural” [12, p. 59] spre a desemna un individ care nu recunoaște diferențele etnice și culturale decât ca pe niște limite pe care le poate și trebuie să le înfrângă, putând deveni treptat cetățean al lumii „O persoană multiculturală aparține și nu aparține în întregime culturii sale. Ea trăiește mai degrabă într-o zonă defrontieră” [13, p. 71].

Categoria Interculturalitate (într-un sens descriptiv) este o realitate, de aceea [...] nu se pune întrebarea dacă este posibilă, ci cum este ea posibilă” [14, p. 258]. Orice definiție a interculturalității, multiculturalității sau transculturalității presupune o anumită semnificație a conceptului de „cultură”.

Recursul la Johann Gottfried Herder este obligatoriu, fiindcă el este primul autor care vorbește nu doar de „cultură”, ci „culturi”. În celebra sa lucrare *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, apărută în mai multe volume în perioada 1784–1791, cultura apare ca fiind „sângele existenței unui popor” [15, p. 361].

Interculturalitatea cuprinde ansamblul fenomenelor ce iau naștere la întâlnirea dintre două culturi. „Culturile noastre nu mai au de facto de mult forma omogenității, ci se caracterizează în mare măsură prin amestecuri și întrepătrunderi ”[15, p. 361].

Transculturalitatea, noțiune creată la începutul anilor 40 ai sec. al XX-lea de antropologul cubanez Fernando Ortiz (*transculturación*) [9, p. 15], caracterizează nu

numai societățile, ci și indivizii. „Cei mai mulți dintre noi suntem în formația noastră intelectuală determinați de mai multe tradiții și conexiuni”. În legătură cu transculturalitatea, se pune întrebarea dacă nu cumva aceasta va conduce în această etapă a globalizării la o uniformizare culturală. În opinia celor mai importanți cercetători ai acestui fenomen istoric, transculturalitatea este de fapt „strâns corelată cu procesul de creare a unei noi diversități” [16, p. 59].

Categoria „identitate culturală” în perioada globalizării a început să domine câmpul ideologic mai ales la sfârșitul sec. al XIX-lea când apar o serie de controverse legate de identitatea națională. Opiniile formulate de criticii vremii pot fi grupate în jurul a două idei: a) identitatea exprimată prin valori tradiționale; b) identitatea exprimată prin valori europene. Noțiunea de identitate recunoaște individualitatea unei persoane, formarea identității reprezentând un proces de dezvoltare a personalității distincte a unui individ. Prin termenul respectiv identificăm și imaginea unei țări care reprezintă o societate. În ambele cazuri, prin conținutul identității se distinge multitudinea de elemente care exprimă în mod nemijlocit imaginea față de sine și față de ansamblul aspectelor prin care se identifică o ființă sau un obiect prin propria individualitate. Într-un asemenea proces, rolul determinant îi revine conținutului motivațional care implică factori dinamici ce sunt în directă legătură cu comportamentul omului într-un mediu social.

Identitatea culturii spațiului în perioada globalizării este un concept la care nu poți da răspunsuri imediate. Societatea actuală trece prin mutații cu miză culturală fără precedent, pentru că avem dreptul să plecăm și să revenim oriunde în lume. În acest context, elementele ce caracterizează identitatea culturală necesită revizuire. „Globalizarea reală presupune nu expansiunea culturii occidentale, ci interferența și dinamica tuturor culturilor” [a se vedea: 22].

În opinia eseistului francez Paul Valéry, expusă încă în 1919, a gândi despre cultură, literatură, filosofie, muzică, arte plastice, înseamnă a medita despre valori ale spațiului european. Anume despre aceasta el avea în vedere, când scria, că „ideea de cultură, de inteligență, de realizări excepționale are o legătură foarte veche cu idea de Europa” [a se vedea: 23].

În studiul *The Cultural Frontiers of Europe: Our Common Values*, francezul Rene Rezsöhazi dezvoltă valorile comune ale spațiului cultural european pe nouă componente ce conferă specificitate și unitate [a se vedea: 24]:

1. Civilizația greco-romană, ca suport pe care s-a clădit cultura și spiritul european;
2. Valorile creștinătății, plecând de la noțiunile de bază precum Dumnezeu unic și personal, la conceptul salvării și demnității omului, până la dragostea, justiția, solidaritate și fraternitatea omului (toți oamenii sunt văzuți ca și copii ai aceluiași Tată);
3. Evul Mediu și civilizația medievală.
4. Renașterea și Reforma.
5. Iluminismul.
6. Revoluția politică și industrială.

7. Capitalismul și socialismul.
8. Dezvoltarea, progresul și bunăstarea istoriei postbelice.
9. Familia ca valoare centrală a societății noastre.

Prin urmare, identitatea culturală în civilizația europeană are la bază un șir de repere istorice ce țin de gândirea greacă, dreptul roman și creștinism, secolul Lumi- nilor și raționalismul filosofic, se identifică prin valori umaniste de natură spirituală dezvoltată pe parcursul mileniilor. În această ordine de idei, filosoful român Con- stantin Noica, considera că Europa a știut să integreze toate experiențele prin care a trecut timp de mai bine de două milenii și a propus un model cultural care a sfârșit prin a se impune lumii întregi. În lucrarea Modelul cultural european, el scria: „... cultura europeană, după ce se încearcă în diferite ipostaze (bizantină, romano-cato- lică, italiană, franceză, anglo-saxonă)”, dobândește conștiința istorică a culturii de- pline, care se deosebește de cele ce au rămas doar configurații culturale (egipteană, chineză, indiană), prin ceea ce oferă:

- „1) o supranatură, schimbând raportul dintre om și natură în favoarea celui dintâi;
- 2) o cunoaștere rațională, dincolo de cea naturală care este doar descriptivă, cu- noaștere capabilă să integreze iraționalul;
- 3) o superioară organizare științifică și tehnică de viață, cu lărgire a existenței și cunoașterii proprii prin istorie;
- 4) un univers deschis, ca o limită care nu limitează, până la ieșirea prin creație din timpul istoric” [25, p. 33-34].

Procesele identitare se întemeiază pe valorile umane (personale și sociale), având la bază sentimentul suprem față de valorile tradiționale( naționale). Pentru a menține echilibrul real al valorilor identitare într-o societate, este necesar să existe în mod real suportul motivațional autentic din partea clasei politice dominante, bazat în ex- clusivitate pe corelația dintre conștiința personală și cea patriotică.

Așadar, conceptul de identitate posedă două sensuri: a) aspect foarte asemănător al lucrurilor; b) aspect al diferențierii. Identitatea europeană se fundează pe elemen- tele comune ce unesc spațiile culturale din Europa. Identitatea a evoluat din conști- ința apartenenței la o societate, preluând elementele esențiale pentru dezvoltare unei idei de comunitate transnațională. Prin urmare, după cum remarca filosoful român Cezar Bârzea: „Conștiința europeană s-a format pe de o parte prin diferențiere de „ ceilalți” („, barbari”, „păgâni”, „sălbatici”), care trebuiau să fie cuceriți, asimilați și convertiți, pe de alta, printr-o sinteză a gândirii grecești, a ordinii romane, a credinței creștine și a libertății germanice” [27, p. 67]. Convinși de superioritatea lor, socie- tatea europeană a impus societăților vecine „o civilizație pragmatică, novatoare și rațională” [27, p. 67].

Categoriile de „identitate”, „alteritate”, „spațiu cultural”, descriu lucruri distincte pentru stări diferite, pe care o societate le poate avea la un moment istoric dat. Relația dintre cei trei termeni reprezintă efectul unei deveniri îndelungate și așteptate. Șirul de stări creează consistența unei vieți, întrucât și viața societății, ca și cea a inșilor (indivizilor), este o deschidere în spațiu și timp.

Spațiul cultural definit ca spațiu al umanității este și un loc al creației umane. „Valorile europene (între care sunt citate: pluralismul, drepturile minorităților, egalitate dintre bărbați și femei, libertatea, democrația, toleranța, non-discriminarea, drepturile omului, egalitatea, respectul pentru lege, sprijinul pentru regimuri mai puțin dezvoltate, justiția, demnitatea umană ș.a.) nu sunt totdeauna respectate în spațiul Republicii Moldova” [17, p. 173]. Pentru acceptare este necesar înțelegerea propriei identități, trecând prin structuri sociale ce au evoluat odată cu modernizarea istoriei societății.

Pot fi remarcate „două criterii de determinare a identității”, [a se vedea: 18, p. 104-112], după cum remarcă filosoful englez Derek Parfit: un criteriu fizic și un criteriu psihologic.

Alteritatea reprezintă o categorie filosofică prin care este posibilă trecerea de la Unu la Multiplu. Deducem că „identitatea și alteritatea reprezintă o dualitate metafizică fundamentală, de caracter formal” [a se vedea: 19, p. 235-241]. Problema identității luată separat constituie „problema Unu-lui aflat în indistinția Individuului cu Generalul” [a se vedea: 20], cum relatau gânditorii antici. Alteritatea nu este posibilă fără cuplajul ei cu identitatea.

Problema alterității este obiectul gândirii filosofice, după scrierile lui filosofului francez Emmanuel Lévinas [a se vedea: 21]. Nimic nou în plan spațial-cultural deoarece întotdeauna spațiile culturale sunt create de cuceritori și de cucerțiți, reprezentând modele ale unei alterități, recunoscute în societate.

Spațiul cultural (regiune/sferă/arie culturală) se referă la un spațiu geografic cu o activitate umană relativ omogenă și este considerat un exemplu de recunoaștere și acceptare a alterității. Spațiile culturale parcurg perioada contemporanității ca aproape toate culturile societății sec. al XXI-lea, printr-un proces de criză care se datorează confruntării tot mai pregnante cu restul lumii. Confruntarea este una de semnificație valorică, rezidă concurența, ieșirea din izolare, adaptarea la cerințele globalizării.

Acceptarea procesului globalizării se datorează tendinței universale ce există în această perioadă postmodernă. Însă, „Globalizarea va produce tot mai mult relativism cultural” [a se vedea: 8], și va adânci criza culturilor naționale, depersonalizarea acestora. Schimbările ce se produc în plan mondial cu o rapiditate fără precedent duc la numeroase frustrări din partea celor care nu vor să accepte uniformizarea relativă și chiar asimilarea de către celălalt.

Cultura europeană se caracterizează printr-o diversitate pentru că reprezintă culturi diverse, o îmbinare a similarităților și a diferențierilor dintre diferite spații culturale. Pe parcursul secolelor spațiile culturale s-au influențat reciproc și s-au îmbogățit, oferind, în rezultat, o moștenire culturală comună. În acest context, în anul 2016, conform datelor Eurobarometrului special al Parlamentului European realizat în cele 28 de societăți membre ale Uniunii Europene, „aproape trei sferturi dintre europeni considerau că ceea ce îi unește este mai important decât ceea ce îi separă” [a se ve-

dea: 26]. Printre elementele de identitate europeană, „aspectul democrației și libertății reprezintă valorile-cheie pentru 50% dintre respondenți” [a se vedea: 26]. Așadar, trăsătura specifică a culturii europene o reprezintă diversitatea componentelor sale.

Dimensiunea culturală a identității cuprinde valorile și patrimoniul pe care societățile culturale din UE și le-au format în cadrul unui destin istoric comun. În acest sens, este vorba de fondul cultural (idei, mituri, opere, instituții, simboluri, conduite, norme, stiluri de viață) față de cei care cu gând european se simt atașați și prin care se consideră diferiți.

În cercetarea actuală, în locul conceptului de interculturalitate, care este mai cuprinzător decât cel de comunicare interculturală, - desemnând, fenomene ce țin de amestecul lingvistic, diferite forme din domeniul muzicii, vestimentației, arhitecturii, modalități diverse de receptare a operelor de cultură străină, [9] există tendința de a se utiliza alți termeni precum hibriditate, hibridizare, metisajcultural, sincretismetc

Toate acestea sunt forme de interculturalitate, a căror trăsătură comună o reprezintă corelarea creatoare sau contopirea elementelor culturale străine, adesea ca urmare a contactelor interculturale nemijlocite. Poate că cel mai vechi și totodată cel mai răspândit concept pentru desemnarea fenomenului interculturalității este conceptul de „metisaj”, care a luat naștere în sec. al XVI-lea, în spațiul cultural și lingvistic portughez” [26], desemnând mai întâi amestecul biologic dintre diverse etnii și care a devenit mai târziu un concept al viziunii coloniale. Conform dicționarelor, metisajul este „acțiunea de a încruși a rasă cu altă rasă pentru ameliorarea aceleia mai puțin valoroase” [9], termenul fiind transpus în mod metaforic și în domeniul culturii.

Teoriile postcoloniale ale culturii, rmarcă Hans-Jurgen Lusebrink au contribuit la o nouă interpretare a conceptului de „metisaj”, apărut în contextul colonialului. Pe de o parte „metisajul” este privit ca o formă de construcție identitară în contextul colonialismului și, pe de altă parte, metisajul cultural reprezintă interpretarea ca formă de rezistență față de cultura cuceritorilor [9]. Astăzi termenul „metisaj” face parte „dintre reperele unui discurs „postmodern”, purtător al tuturor ambiguităților post-modernității înseși” [23].

### Referințe bibliografice:

1. Morin, Ed. *Le paradigme perdu: la nature humaine*. Paris: Seuil, 1973. 253 p.
2. Tylor, E.B. *Cultura primitivă*. În: Pierre Bonte, Michel Izard. *Dicționar de etnologie și antropologie*. Iași: Ed. Polirom, 1999, p. 682.
3. Tylor, E.B. *Cultura primitivă*. În: Frigoiu Nicolae. *Politologie și doctrine politice*. București: Editura Economică, 2001, p. 103-114. Disponibil pe: <https://www.slideshare.net/.../nicolae-frigoiupolitologiesidoc>.
4. Bondrea, A. *Sociologia culturii*. București: Ed. Fundației „România de mâine”, 1993, p. 1- 320.
5. Tănase, Al. *Cultură și religie*. București: Ed. Politică, 1973. pag1- 160;
6. Drâmba, Ov. *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1. București: Ed. Vestala și Saeculum I.O., 2001, p. 1-323.

7. <http://dexonline.ro/definitie/context>
8. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Cultura>
9. Hans-Jürgen Lusebrink. *Interkulturelle Kommunikation, Interaktion, Fremdwahrnehmung, Kulturtransfer*. Metzler Verlag, Stuttgart/Weimar, 2005.
10. Cf. Alf Mintzel, *Multikulturelle Gesellschaften in Europa und Nordamerika: Konzepte, Streitfragen, Analysen, Befunde*, Passau, Wissenschaftsverlag Rothe, 1997.
11. Claus Leggewie. *Vom deutschen Reich zur Bundesrepublik – und nicht zurück. Zur politische Gestalt einer multikulturellen Gesellschaft*. In: Lothar Bredella / Herbert Christ (Hg.), *Zugänge zum Fremden*. Gießen: Verlag der Ferber'schen Universitätsbuchhandlung, 1993, p. 50.
12. Gerhard Maletzke, *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1996, pag.37.
13. M.H. Prosser. *The Cultural Dialogue: An Introduction to Intercultural Communication*, Boston: HoughtonMifflin, 1978, p. 71.
14. Notker Schneider. *Über Toleranz und ihre Grenzen*. In: Andreas Cesana, (Hg.), *Interkulturalität. Grundprobleme der Kulturbegegnung*. Mainz: Gutenberg Universität, 1999, p. 258.
15. Johann Gottfried Herder. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. R. Löwit, Wiesbaden, p. 361.
16. Wolfgang Welsch, *Transkulturalität. Zwischen Globalisierung und Partikularisierung*. In: *Interkulturalität. Grundprobleme der Kulturbegegnung*, pp. 46 – 47.
17. Tartler, Gr. *Identitate europeană*. București: Ed. Cartea Românească, 2006, p. 1–245.
18. Noica, C. *Unu și Multiplu*. În: *Izvoare de filozofie*, vol. I. București, 1942, p. 235-241.
19. Noica, C. *Modelul cultural European*. București: Ed. Humanitas, 1993. 257 p.
20. Zafropulo, J. *Anaxagore De Clazomene*. Paris: Société D'édition „Les Beles Lettres”, 1948. 302 p.
21. *Dialogul dintre Emmanuel Lévinas și François Poirié pe tema alterității*. În: *Secolul 21*, Nr. 1-7/2002, p. 14-22
22. Berger, R. *Mutația semnelor*. București: Ed. Meridiane, 1975. 480 p.
23. Valéry, P. *The Crisis of the Mind: Second Letter*. In: *The history guide: lectures on twentieth century Europe* [online]. Disponibil pe: <http://www.historyguide.org/europe/valery.html>.
24. Rezsöhazy, R. *The Cultural Frontiers of Europe: Our Common Values*. In: *Eurolimes*, vol. 4, Delanty G., Pantea D., Teperics K. (ed.). *Europe from Exclusive Borders to Inclusive Frontiers*. Oradea, Institutul de Studii Euroregionale, 2008, p. 164-169.
25. Noica, C. *Modelul cultural European*. București: Ed. Humanitas, 1993. 257 p.
26. *Europenii în 2016: impresii și așteptări, lupta împotriva terorismului și a radicalizării* [online]. În: *Parlamentul European în serviciul dumneavoastră: sondaje de opinie ale Parlamentului European*. Eurobarametrul: [site]. Disponibil pe: <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/20160623PVL00111/Europenii-in-2016-perceptii-si-asteptari-lupta-impotriva-terorismului-si-a-radicalizarii>.
27. Bârzea, C. *Cetățenia Europeană*. București: Ed. Politeia SNSPA, 2005. 183 p.



## DESENUL ÎN CREAȚIA LUI VLADIMIR ȘI ROSTISLAV OCUȘCO

ȘIBAIEV DMITRI,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”*



Vladimir Ocușco  
*Portretul fratelui* (1889)

Vladimir și Rostislav Ocușco fac parte din reprezentanții de vază a două generații succesive de pictori care au marcat cu talentul său evoluția artelor plastice moldovenești atât la sfârșitul secolului al XIX-lea cât și în prima jumătate și mijlocul a secolului al XX-lea. Creația acestor doi artiști ilustrează evoluția și metamorfozele limbajului plastic pe parcursul perioadei enunțate. Prin analiza, demersul compatist, identificarea metodelor și obiectivelor artistice putem determina traseul parcurs de acești maeștri în arta plastică în timp de aproape o jumătate de secol.

În perioada vizată desenul avea un rol subordonat picturii, astfel lucrările examinate în prezentul articol nu erau destinate pentru publicul larg. La momentul actual dispunem doar de câteva lucrări grafice ale lui Vladimir Ocușco, care sunt prea puține pentru a contura o imagine complexă asupra activității sale de desinator, și nici nu putem afirma cu certitudine ce rol le revenea în contextul creației sale. În colecția de grafică a Muzeului Național de Artă al Moldovei există un număr mai mare de desene al lui Rostislav Ocușco.

Vladimir Ocușco, născut în 1862 în orașul Oșmianî, regiunea Grodno, Belarus și decedat la Chișinău în 1919, și-a făcut studiile la Școala superioară de pe lângă Academia de Arte din Sankt Petersburg (1880-1886). Profesorii săi au fost maestrul de pictură istorică și portret Pavel Cistiakov și pictorul batalist Franz Roubaud [5, p. 214; 1, p. 173]. În anii '90 ai secolului al XIX-lea Vladimir Ocușco devine directorul Școlii de desen din Chișinău și se consacră activității pedagogice [5, p. 165-166]. Colecția de grafică a Muzeului Național de Artă al Moldovei conține câteva desene realizate de plastician, care sunt recognoscibile prin tehnica exigentă a hașurului și predispoziția pentru detaliu. Autorul tinde să înscrie personajele sale într-un cadru spațial concret, acordând atenția detaliilor vestimentației a căror materialitate este redată cu veridicitate.

Desenul „Portretul fratelui, 1896”, realizat în tuș cu penița [3, p. 32], prezintă personajul reprezentat într-un interior modest de epocă, ce poate fi recunoscută prin forma scaunului și a fotoliului împletit, dar și prin vestimentația chipului portretizat. Dacă ne vom aminti de compozițiile de durată realizate pe pânză de V. Ocușco,



Vladimir Ocușco  
*Domnișoara lângă stog* (1889)

reprezintă o schiță pregătitoare pentru o compoziție idilică.

Grija pentru detaliu și redarea volumului integrat în spațiu se manifestă și în desenele executate în creion. În „Portretul fratelui” (1889) [7, p. 21] trăsăturile feței și elementele uniforme sunt redată foarte veridic. Iluzia spațiului se obține prin gradientul tonal în al cărui fondal este înscris personajul portretizat. Poziția capului în trei sferturi, întors spre lumină, se asociază cu o imagine fotografică. Portretele lui V. Ocușco redau variate chipuri și nu caractere. Viața lăuntrică a personajelor nu prezintă un obiectiv major al artistului.

Măiestria mânării tehnicii desenului în creion se regăsește și în studiul grafic al capului unei oi (1890), care constituie materialul pregătitor pentru compozițiile sale rustice. Până și această schiță simplă, privită din perspectiva timpului nostru, sugerează starea de calm a unei idile pastorale. Ritmurile accelerate și tulburările istorice ale secolului următor vor genera soluții noi ale limbajului vizual, care nu va mai cunoaște aceste stări de pace contemplativă.

precum „Aratul. Boii” [3, p. 21], putem afirma că este un pictor al stărilor exprimate prin intermediul perspectivei aeriene și efectelor de lumină. Deși prezintă un subiect și cadru diferit, desenul în cauză emană aceeași stare de liniște și bucurie a ritmului negrăbit al vieții, care permite contemplarea și modelarea detaliilor. Lumina ce pătrunde prin fereastră integrează compoziția. Ținuta obișnuită a personajului, precum și o mică dezordine în cameră, conferă imaginii un caracter intim.

Desenul „Plimbare” constituie o scenă compozițională de gen în care sumar, dar cu mare măiestrie, sunt redată atmosfera, iluminarea, spațiul și sugestia mișcării. În ansamblu, lucrarea sugerează acea prospețime și spontaneitate care e specifică limbajului impresionist.

Motivul rustic „Domnișoara lângă stog” (1889) [4, p. 27] are o tentă de teatralitate prin faptul că chipul țărâncii apare într-un recursiu original, de jos în sus, ce creează impresia că personajul joacă pe scenă. Vestimentația și ținuta tipică ne fac să presupunem că lucrarea



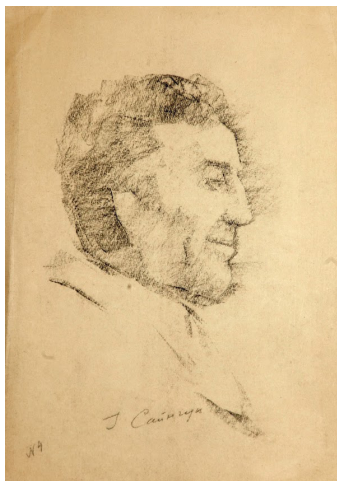
Rostislav Ocușco *Peisaj 8 I 47*

Rostislav Ocușco s-a născut în 1897 în orașul Sankt Petersburg și a decedat în 1966 la Chișinău. În 1922 a absolvit Școala de Arte Plastice din Chișinău, în 1934 – Academia de Arte Frumoase din Iași. În 1944 a devenit membru al Societății de Arte Frumoase din Basarabia, iar în 1963 îi este conferit titlu de Maestru emerit în Artă din RSSM [6, p. 308; 2, p. 78]. Iată ce scrie despre desenele artistului criticul de arte Ludmila Toma: „Harul portretistului s-a manifestat din plin în crochiurile sale. Fiind preocupat de activitatea pedagogică, el desena mai des decât picta în ulei. Mănuind liber materialele precum sanguina, creionul, pastelul, plasticianul redă cu măiestrie starea de spirit, emoțiile reflectate pe fețele celor portretizați” [8, p. 64-66].

Dacă creația lui V. Ocușco urmează o tradiție plastică reprezentativă pentru secolului al XIX-lea și Școala de Arte din Sankt Petersburg, R. Ocușco reflectă în creația sa obiectivele, căutările și soluțiile plastice specifice secolului al XX-lea. Limbajul plastic al artistului s-a cristalizat sub influența curentelor moderniste, percepute în perioada studiilor la Academia de Arte Frumoase din Iași. Tendința spre o ușoară stilizare poate fi observată mai mult în desene, decât în portretele realizate în ulei pe pânză. Plasticianul apelează la stilizare în acea măsură în care acest procedeu constituie un mijloc pentru a exprima pregnant caracterul, psihologia și lumea interioară a personajelor sale, nealunecând într-un joc al formei în sine. Expresivitatea grafică a liniei și petei tonale prevalează asupra legilor perspectivei aeriene, care aveau importanță majoră pentru limbajul lui V. Ocușco. R. Ocușco preferă adesea să contureze personajul, pentru a exprima silueta celui portretizat. Uneori liniile și hașurile sunt ascuțite și precise, altădată ele se îngroașă și se suprapun, transformându-se într-o pată valorică. Silueta, proprietățile materialului ales, vibrația liniei, varietatea tehnicilor de desen în ansamblu – toate au un caracter sugestiv și exprimă obiectivul major al desenatorului dincolo de trăsăturile individuale ale personajului.



Rostislav Ocușco  
*Portret*



Rostislav Ocușco  
*Portretul lui Glebus Sainciuc*

Plasticianul preferă să deseneze cu partea lată a minei de grafit, cărbunelui ori sanguinei ce îi permite să obțină suprapuneri de hașuri late și transparente. Acestea scot în evidență textura hârtiei, obținând astfel vibrația petelor tonale, fapt ce conferă desenului o tentă de picturalitate. Astfel îi putem asocia desenul cu acuarela – transparentă, proaspătă, cu caracterul instantaneu și diafan al tușelor. Aceste procedee tehnice permit modelarea rapidă a formei plastice prin exprimarea raportului dintre umbră și lumină. Unul dintre avantajele tehnicii propuse de plastician este realizarea rapidă a crochiurilor.

În „Portretul unui tânăr”, prin trasări sumare și precise ale liniei, autorul redă în mod convingător iluminarea. În desenele sale vibrația suprafețelor transparente care redau raportul dintre umbră și lumină sau dintre chip și fondal, este organizată de linia siluetei personajelor portretizate.

În portretul artistului și profesorului Ș. Șakarian, poziția frontală a capului, expresia blândă a ochilor și un zâmbet ușor exprimă în mod convingător trăsăturile de caracter urmărite pe parcursul unui timp îndelungat.

În portretul lui Glebus Sainciuc se observă tendința de hiperbolizare a trăsăturilor individuale ale personajului. În hașururi diafane nici nu mai putem desluși individualitatea modelului, doar o expresie generală a stării emoționale.

În lucrările precum portretul unui militar și portretul bărbatului în ochelari observăm tendința spre geometrizare, formele volumului fiind reprezentate prin numeroase suprafețe. În portretul bărbatului cu lulea dorința autorului de a exprima tipul psihologic al personajului prin intermediul geometrării prevalează asupra veridicității anatomice, astfel artistul tinde spre convenționalitatea limbajului vizual care la rândul său solicită dematerializarea formei plastice.

Printre desenele lui R. Ocușco putem menționa câteva schițe de model nud feminin, majoritatea fiind realizate în sanguină. Crochiurile sunt executate rapid și au un caracter instantaneu. Plasticianul apelează adesea la același procedeu tehnic pe care

Îl vedem și în portretele sale – petele vibrante ce modelează forma tridimensională prin varietatea tonală a umbrei sunt unificate prin linia conturului. Ele se aplică cu partea lată a sanguinei, valorificând variate particularități ale materialului. În ansamblu, silueta și volumul sunt modelate generalizat și schematic, reprezentând sumar poziția corpului în spațiu.

Crochiul bărbatului în chipiu exprimă mișcarea instantanee prin dinamica viguroasă a cutelor și a liniei impulsive a creionului. Racursiul original, obținut datorită faptului că plasticianul privește modelul de jos, conferă imaginii un caracter monumental.

În schițele de peisaj R. Ocușco exprimă diverse stări ale naturii. Compoziția laconică a peisajului de iarnă prezintă extinderile orizontale ale panoramei intersectate cu liniile verticale ale copacilor. Suprafața neprelucrată a hârtiei, din prim plan, ne sugerează în mod convingător reflectia luminii pe zăpadă, scoasă în evidență prin varietatea tonală a planurilor secunde și a fondalului transparent al cerului. Vibrația tonală a structurii grafice axate pe principiile perspectivei aeriene creează iluzia unui spațiu rece ce însuflă o stare apăsătoare de singurătate. Jos, în partea stângă a tabloului se află inscripția: „8 I 47”, conform căreia putem să ne dăm seama de data realizării desenului – 8 ianuarie 1947. În tot contextul dramatic atât al compoziției, cât și al circumstanțelor istorice despre care ne comunică data realizării lucrării, este impresionant faptul că și în timpul foametei plasticianul găsea resurse fizice și emoționale pentru a urma calea sa artistică.

În schița de peisaj, realizată pe malul mării, este redată cu măiestrie atât profunzimea spațiului, cât și iluminarea. Desenul Catedralei Sfântului Isaac din orașul său natal Sankt Petersburg, realizat în sanguină, prezintă silueta întunecată și solemnă a edificiului pe fondalul cerului.

Desenul „Catedrala” înfățișează clopotnița și Catedrala din centrul Chișinăului integrate în structura compozițională generală în formă de siluete stilizate pe fondalul cerului gri și contrapuse cu siluetele întunecate ale copacilor din prim plan. Monumentalitatea și grandoarea programelor arhitecturale este accentuată prin siluetele mici ale trecătorilor.

V. Ocușco vine la Chișinău cu o viziune formată în cadrul Academiei de Arte din Sankt Petersburg. Fiind continuator fidel al tradițiilor plastice însușite în timpul studiilor el implementează aceste principii atât în propria creație cât și în activitatea sa didactică, în calitate de director a Școlii de desen din Chișinău. Discipolii acestei instituții, continuând studiile în Rusia și Europa Occidentală, au revenit ulterior în Basarabia cu o proprie viziune, precum Alexandru Plămădeală, ori au continuat să activeze în străinătate [7, p. 15-16].

Caracterul melancolic al portretelor și peisajelor realizate de R. Ocușco este generat de o viziune proprie de percepție a realității. Limbajul său tinde spre o ușoară stilizare, ce nu este caracteristică pentru creația lui V. Ocușco, și care permite într-un mod elocvent exprimarea unor stări și trăiri lăuntrice, dincolo de trăsăturile individuale ale celor portrețiți.

**Referințe bibliografice:**

1. Colesnic Iurie. Colegiul Republican de Arte Plastice Al. Plămădeală : ghid encicl. – Chișinău, 2008. – 254 p.
2. Chișinăul în pictură : (peisaje, portrete) : cat.-bibliogr. – Chișinău, 2012. 175 p.
3. Muzeul Național de Artă al Moldovei. Chișinău, 2016. 100 p.
4. Stavilă Tudor. Arta plastica moderna din Basarabia. Știința, Chișinău, 2000. 160 p.
5. Зевина А., Роднин К.. Изобразительное искусство Молдавии. Издательство «Картя Молдовеняскэ», Кишинёв, 1965. 217 с.
6. Искусство Молдавии. Издательство «Картя Молдовеняскэ». Кишинёв, 1967. 314 с.
7. Роднин К., Окушко, Р. Владимир Фульгентьевич Окушко - педагог и художник (1862-1919). «Картя Молдовеняскэ», Кишинёв, 1962. 36 с.
8. Тома. Л. А. Портрет в Молдавской Живописи (1940-1970-е годы). «Штиинца», Кишинёв, 1983. 182 с.

## ASPIRAȚIILE EXPANSIONISTE ALE IMPERIULUI HABSBURGIC ȘI STATUTUL POLITICO-JURIDIC AL ȚĂRII MOLDOVEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

ȘUIU VEACESLAV,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Intrarea Spaniei în domeniul Habsburgilor a coincis cu perioada când din America a venit un fluxul de metale prețioase, mai ales argint din America. Totuși, implicarea împăratului Carol V de Habsburg (1516-1556), în diferite războaie, cu francezii, republicile italiene sau cu otomanii îi vor seca veniturile de care dispunea datorită Americii. Aceeași politică europeană a fost dusă de urmașul lui pe tronul regatului Spaniei, Filip II. Cheltuielile imense în comparație cu veniturile datorate în parte și numeroaselor războaie europene aveau practic să anuleze efectele importurilor de argint din America, și să aducă Spania în pragul falimentului.

Franța după terminarea războiului de 100 de ani și-a continuat politica de centralizare politică. În timpul regelui Francisc I (1515-1547) în pofida numeroaselor războaie purtate cu habsburgii pentru supremație în Italia, Franța s-a dezvoltat economic și cultural. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, vor începe războaiele religioase între protestanți și catolici, care se vor termina cu victoria partidei catolice. Situația se va liniști odată cu sfârșitul secolului al XVI-lea. De-a lungul acestei perioade, în special Franța va rivaliza cu Habsburgii pentru deținerea influenței în diferite părți ale Europei. În anul 1535, Francisc I va încheia un acord ofensiv și defensiv cu Imperiul Otoman, ceea ce va schimba complet concepția despre felul în care trebuie promovată politica externă. Fiind înconjurată de domeniile habsburgilor acordul cu otomanii avea să stabilească un echilibru geopolitic în Europa.

Situate la hotarul dintre Imperiul Otoman și Europa Creștină, Moldova și Muntenia, constituite la mijlocul secolului al XIV-lea erau în secolele XVI-XVIII din punct de vedere politic state tampon între marile puteri. Evoluția conjuncturii politice internaționale și forța de rezistență în fața expansiunii otomane, au permis Moldovei și Țării Românești să-și păstreze ființa lor statală. Totodată, procesele de modernizare, care au luat ființă în Europa Occidentală, au influențat pe parcursul secolului al XVI-lea ambele țări doar tangențial.

Evenimentele din Europa Centrală produse la începutul secolului al XVI-lea vor avea un impact direct asupra evoluției politice a Țării Moldovei. După victoria turcilor asupra armatei maghiare în bătălia de la Mohacs din 1526 relațiile politice în acest spațiu vor fi dominate de două aspecte: continuarea ascensiunii Imperiului Otoman în Europa Centrală, iar Imperiul Habsburgic va deveni cel care va revendica moștenirea Regatului Ungariei cu toate consecințele de rigoare. Harta Europei din această perioadă va suferi schimbări esențiale, iar această situație își va impune amprenta și asupra situației Țării Moldovei.

Conjunctura creată după Mohacs a favorizat crearea în Ungaria, în care intra și Transilvania ca formațiune autonomă, a două opțiuni politice. În primul rând, era vorba de urmașul la tron al lui Ludovic I, care a pierit în timpul bătăliei de la Mohacs. În Ungaria, s-au format două tabere. Prima susținea linia habsburgică cea de a doua a familiei Zapolya, care și-au găsit susținere în Imperiul Otoman, care, unde, din 1520, la putere a venit Soliman Magnificul. Lupta celor două tabere pentru desemnarea regelui Ungariei a contribuit la înăsprirea relațiilor dintre Imperiul Habsburgic și cel Otoman și a transformat rivalitatea din Ungaria și apoi Transilvania aproape în una permanentă pe toată durata vieții lui Carol Quintul [3]. Existența unui partid prohabsburgic i-a permis Habsburgilor să se erijeze în moștenitorii regilor Ungariei și să pornească lupta împotriva Imperiului Otoman pentru teritoriile care odată au aparținut acestui regat [19, 253-292]. În scurt timp după bătălie, ambii candidați la tronul Ungariei au fost încoronați ca rege: Iona Zápolya la Alba Iulia în ziua de 10 noiembrie 1526, iar Ferdinand de Habsburg la 17 decembrie la Pozsony. Între cele două tabere atunci a început un război civil care va adânci și mai mult criza din Regatul Ungariei, iar de această situație va beneficia din plin Imperiul Otoman care îi va susține deschis pe rivalii habsburgilor la tronul Ungariei [2].

Încă din această perioadă domnul Țării Moldovei va fi implicat direct în conflictul dintre cele două imperii. După dispariția prematură a lui Ștefan cel Tânăr, în 1627, noul domn a reușit să se afirme expres în disputa din jurul Ungariei și Transilvaniei, ca parte componentă a regatului. După încheierea unui acord între Ioan Zápolya și Petru Rareș, cel din urmă s-a obligat să-i ofere sprijin, în schimbul, firește a unor favoruri în Transilvania. În 1529, la 22 iunie, a avut loc bătălia de la Feldioara în care armata moldovenească condusă de vornicul Grozav va învinge armata susținătoare a lui Ferdinand de Habsburg. Deși această victorie n-a fost una decisivă, influența lui Zápolya după aceasta a crescut. A urmat campaniile domnilor Munteniei și ale Moldovei în Transilvania, terminate cu succes pentru Petru Rareș și Moise vodă. După această campanie, Petru Rareș a primit confirmare pentru stăpânirea Ciceului și Cetății de Baltă, foste feude ale lui Ștefan cel Mare, și a obținut Bitrița, Rodna și Ungurașul. În 1529, pentru prima oară turcii vor apărea în fața Vienei, un obiectiv major al politicii lor expansioniste.

Anume succesul din Transilvania și implicare în conflictul din Regatul Ungariei i-a permis lui Petru Rareș să revină asupra politicii de pretenții față de Pocuția, politică promovată atât de Ștefan cel Mare la sfârșitul domniei sale, cât și continuată de Bogdan al III-lea în prima parte a domniei sale.

Până în 1538, Pocuția a trecut dintr-o stăpânire în alta, momentul decisiv consumându-se în 1535. Fiind vasal al lui Soliman Magnificul, Petru Rareș a fost o vreme menajat de puternicul său suzeran, iar la plângerile polonezilor pentru acțiunile domnului Moldovei, sultanul turc doar promitea că-l va pedepsi pe acesta. Așa cum au arătat evenimentele, Petru Rareș ocupa un rol extrem de important în conflictul care se derula în Transilvania, susținându-l pe Ioan Zápolya. Prin urmare, Soliman



Magnificul nu putea să renunțe atât de ușor la un vasal atât de eficient care răspundea intereselor sale de aici. Victoriile lui Petru Rareș împotriva Habsburgilor puteau să ducă la iertarea altor păcate, precum intervenția în Pocuția, care pentru sultanul turc avea importanța sa. Atâta timp, cât Petru Rareș amenința cu intervenția în Pocuția, Polonia era ținută departe de o eventuală alianță cu Habsburgii. Totul se va schimba în 1535. Petru Rareș a înțeles că nu va primi nici un sprijin din parte otomanilor în chestiunea Pocuției, iar Habsburgii i-au promis sprijin și susținere. Atunci când alianța a devenit realitate, domnul Moldovei s-a pomenit în fața unei „monstruoase coaliții” – polono-tătaro-otomane. Dat fiind orgoliul său de suzeran, operațiunea de detronare a lui Petru Rareș, Soliman Magnificul a luat-o asupra sa. De aceea, deși este atacat din mai multe părți în 1538, lovitură principală, domnul Moldovei a primit-o din partea sultanului turc – Soliman Magnificul. Părăsit chiar de propriul anturaj, Petru Rareș se vede nevoit să pribegască în Transilvania, unde totuși nu se va reține pentru mult timp.

Încercarea boierilor moldoveni de a pune în scaun în locul lui Ștefan Lăcustă, asasinat de ei în decembrie 1540, pe Alexandru Cornea a eșuat. Soliman Magnificul a înțeles că odată cu noile probleme iscate în Transilvania, singurul care poate restabili ordinea, dorită desigur de el, era Petru Rareș. De aceea nu a dat curs doleanțelor boierilor moldoveni de a avea un domn al lor în scaun și a mers pe mâna lui Petru Rareș, care firește că a fost prevenit să nu mai comită „greșelile” de altă dată față de sultanul turc.

În anul 1541, Regatul Ungariei avea să dispară de pe harta Europei. El era împărțit pentru multă vreme de aici în colo, în două între cele două imperii, habsburgic și otoman. Otomanii vor înființa pașalâcul de Buda. Cealaltă parte a Regatului Ungariei, Superioară, avea să treacă sub stăpânirea directă a habsburgilor. Voievodatul Transilvaniei va intra sub regimul suzeranității otomane, situație, care cu mici excepții, va dura până spre sfârșitul secolului al XVII-lea când Transilvania va fi încorporată în Imperiul Habsburgic. Ceea ce nu înseamnă că pentru Transilvania nu se vor duce lupte. Totodată, această situație nu avea cum să nu afecteze realitățile din Țara Moldovei. Atunci când Petru Rareș revenea în scaun în anul 1541 avea să găsească o cu totul altă situație, decât cea pe care a lăsat-o în momentul părăsirii tronului în anul 1538 [6, 151-160]. Dar cel mai important el trebuia să reia asupra sa misiunea de vârf de lance a politicii lui Soliman Magnificul în Transilvania și să mențină autoritatea acestuia acolo. Nu numai consecințele campaniei lui Soliman Magnificul din anul 1538, dar și realitățile din Centrul Europei vor determina evoluția politică a Țării Moldovei în deceniile următoare până la sfârșitul secolului al XVI-lea. De aici în colo, Imperiul Otoman și cel Habsburgic își vor disputa întâietatea în acest spațiu, mai ales în ceea ce privește deținerea teritoriilor fostului Regat al Ungariei, între altele și cel al voievodatului autonom al Transilvaniei. În situația creată Moldova și Țara Românească vor fi implicate direct în această dispută politică, deseori domniile celor două țări extracarpătice reușind să-și impună voința sa pe plan intern. Ei vor fi nevoiți să participe cu

contingente militare la luptele duse dintre cele două imperii, de regulă de partea otomanilor, îndeplinind misiunile militare care le erau trasate de strategii de la Constantinopol. Poziția Moldovei și Țării Românești de vasali ai Imperiului Otoman va pune aceste țări, deseori, în conflict cu habsburgii care vor face demersurile necesare pentru a contracara activitatea lor. În perioada ulterioară sunt cunoscute numeroase cazuri în care habsburgii vor pune la cale fie asasinarea domnilor Moldovei, cum a fost cazul cu Ștefan Rareș, sau de scoaterea lor din scaun, cum a fost cazul lui Alexandru Lăpușneanu, care a susținut energic pretendentul otoman la scaunul Transilvaniei. Ambii domni moldoveni au executat ordinele venite de la Constantinopol și prin urmare au fost în opoziție planurilor habsburgice cu privire la Transilvania. De menționat aici și poziția relativ flexibilă pe care au avut-o otomanii față de populația creștină de la nord de Dunăre. Imperiul Otoman a menținut autonomia Moldovei, Țării Românești și a Transilvaniei, iar celei din urmă i-a acordat o autonomie chiar lărgită. Această politică a otomanilor era contrară cu cea promovată de Imperiul Habsburgic care de la bun început a hotărât integrarea noilor teritorii în sistemul politic habsburgic fără respectarea oarecarei autonomii pentru noile regiuni. De aceea nu este de mirare faptul că Moldova, Țara Românească și Transilvania preferau mai degrabă o autonomie chiar și restrictivă din partea Imperiului Otoman, decât un regim politic habsburgic și o subordonare directă Curții de la Viena. Odată cu revenirea în scaun în anul 1541, Petru Rareș va face demersuri importante pe plan extern în vederea constituirii unei coaliții antiotomane, dar va trebui să țină seama însă de noua conjunctură internațională și să se conformeze noilor realități politice din această zonă. Dispariția Ungariei va condiționa o mai accentuată dependență din ce în ce mai mare față de Imperiul Otoman [17, 229-265]. Politica externă activă promovată de Petru Rareș va trebui să fie abandonată în favoarea unei politici precaute față de țările vecine. Interesele geopolitice ale marilor puteri vecine – Imperiul Habsburgic și Polonia în Moldova și Țara Românească s-a manifestat și în susținerea grupărilor boierești favorabile politicii lor, care aveau și pretenții lor la scaunul domnesc. Această rivalitate va contribui și ea la deteriorarea statutului politic al țărilor extracarpătice.

În anul 1551, Transilvania ajunge în stăpânirea habsburgilor [9, 584-585]. Timp de cinci ani în Transilvania este instaurată dominația habsburgică. Fiul lui Ioan Zapolia cedează lui Ferdinand de Habsburg Transilvania, Ferdinand le oferă domeniile Opeln și Ratiborg. Primirea islamului de Iliăș Rareș, aflarea lui în apropierea Țării Moldovei, și domnia fratelui acestuia în Țara Moldovei vor pune în pericol stăpânirea habsburgilor din Transilvania, considerând că domnul Moldovei și fratele lui turcit vor întreprinde măsuri pentru întoarcerea acestui voievodat în sistemul suzeranității otomane. Prin urmare, „loțiitorul regelui Ungariei în Transilvania” generalul Castaldo pregătește un complot implicând atât boierii moldoveni pribegi, cât și pe adversarii lui Ștefan Rareș din țară. Aceștia din urmă s-au grăbit să pună în aplicare planul de asasinare a lui Ștefan Rareș care s-a și produs la 1 septembrie 1552. Boierii moldoveni au găsit și un înlocuitor în persoana lui Alexandru Joldea

[8, 85]. Conform relatării lui Grigore Ureche, boierii Moldovei au încercat să facă și o alianță dinastică căsătorindu-l pe Joldea cu Ruxandra, fiica lui Petru Rareș [8, 86]. În acel moment, din regatul Poloniei vine Petru stolnicul, care va presta un omagiu de vasalitate polonezilor la Bacotă [10, 31-32]. Regele Poloniei dorea să reconfirme aspirației sale asupra statutului politico-juridic de altă dată pe care regii Poloniei l-au avut asupra Moldovei. Semnificația gestului și susținerea de către Polonia a lui Petru stolnicul, viitorul domn Alexandru Lăpușeanu era una amplă. Prin susținerea lui Alexandru Lăpușeanu, Polonia revenea activ în politica moldovenească. Ea obținea în persoana noului domn un aliat și susținător puternic și care s-a declarat cu atât mai mult vasal al regelui Poloniei, conform vechiului statut pe care domniile noastre l-au avut față de suveranii din nord. Otomanii mizând pe formula răului mai mic evident că au susținut candidatura lui Alexandru Lăpușeanu. El nu era impus de otomani, dar totodată nu era nici reprezentantul habsburgilor, care erau principalii adversari ai otomanilor în acest spațiu. Cu atât mai mult cu cât cu habsburgii erau în conflict pentru Transilvania, iar cu Polonia erau în realții foarte bune încă din momentul în care otomanii au pus stăpânire pe Cetatea Albă. Alexandru Lăpușeanu putea fi acceptat cu lejeritate de otomani, evident în baza unor acorduri și promisiuni de colaborare antihabsburgică. Pentru regatul polonez urcarea lui Alexandru Lăpușeanu pe tronul Moldovei mai însemna stoparea înaintării habsburgilor spre est cu atât mai mult că în anul 1551 ei intraseră în stăpânirea Transilvaniei. La începutul lunii septembrie 1552 în urma bătăliei de la Șipote, domn al Moldovei devenea Alexandru Lăpușeanu (1552-1561; 1564-1568) [15, 551-565; 18, 615-631. Adversarul lui Alexandru Lăpușeanu, Alexandru Joldea, era creștin și trimis la mănăstire în calitate de călugăr. Fenomenul creșterii era un procedeu des întâlnit în acea epocă și era o pedeapsă aplicată pentru cei dornici de a obține tronul țării.

Alexandru Lăpușeanu pretindea că era fiul lui Bogdan III cel Orb și a fost acceptat ca atare, prin recunoașterea legăturii pe care Bogdan III a avut-o cu o lăpușneancă, de unde a provenit și cel de-al doilea nume al său cel de Lăpușeanu. A fost căsătorit cu Ruxandra, fiica lui Petru Rareș [16, 286-300; 7, 98]. Despre membrii familiei lui mai știm că avea un frate care în anul 1557, era stăpân al Lăpușnei și era și vameș aici [1, 120; 14, 6-9].

### Referințe bibliografice:

1. Călători străini despre Țările Române, vol.II, București, 1971.
2. Căzan, Ileana, Habsburgii și otomanii pe linia Dunării. Tratatate și negocieri de pace. 1526-1576, București, 2000.
3. Ciocan, Rodica, Politica Habsburgilor față de Transilvania în vremea lui Carol Quintul, București, 1945.
4. Felezeu, C., Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688), Cluj-Napoca, 1997.
5. Feneșan, Cristina, Constituirea principatului autonom al Transilvaniei, București, 1997.

6. Gemil, Tahsin, Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș, în „Petru Rareș”, redactor coordonator Leon Șimanschi, București, 1978, p.151-160.
7. Gorovei, Ștefan S., Mușatinii, Chișinău, 1991.
8. Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei, Chișinău, 2006.
9. Hurmuzaki-Densușeanu, Documente, vol.II, partea 4.
10. Hurmuzaki-Densușeanu, Documente, vol.II, partea 5.
11. Inalcik, Halil, Imperiul Otoman. Epoca clasică: 1300-1600, trad. Dan Prodan, ed. Mihai Maxim, București, ed. Enciclopedică 1996.
12. Murgescu, Bogdan, O alternativă în periodizarea tradițională: Epoca modernă timpurie, în „Studii și articole de istorie”, LXVI, 2001, p.5-18.
13. Oțetea, A., Renașterea și Reforma, București, 1968.
14. Panaitescu, P.P., Călători poloni în Țările Române, București, 1930.
15. Pungă, Gh., Noi considerații privind începutul domniei lui Aleandru Lăpușeanu, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași”, XVIII (1981), p.551-565;
16. Pungă, Gh., Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu, Iași, 1994, p.286-300;
17. Rezachevici, Constantin, A doua domnie, în vol. „„Petru Rareș”, redactor coordonator Leon Șimanschi, București, 1978”, p.229-265.
18. Rezachevici, Constantin, Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881, vol.I Secolele XIV-XVI, București, 2001, p.615-631.
19. Soporan, F.-D., Afirmarea monarhiei habsburgice în Europa Central-Orientală 1526-1556, în „Studia Medievalia”, I (2004), p.253-292.

## PROBLEMA NATALITĂȚII ȘI FERTILITĂȚII POPULAȚIEI BASARABENE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

*TULGARA TATIANA,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Familia, instituție fundamentală a societății omenești, cu funcții multiple, are o determinare istorică, reprezentând un produs al sistemului social, dezvoltându-se și evoluând în raport cu transformările din societate. Una din multiplele coordonate care include și problematica concret istorică a familiei o constituie căsătoria, deoarece întemeierea și formarea familiei au loc numai în urma actului căsătoriei (de cele mai multe ori legală, concubinajul, mai ales în mediul rural, neavând proporții foarte mari). În general, elementele esențiale pentru cunoașterea modului de formare a familiei sunt:

- ✓ motivarea căsătoriei;
- ✓ scopul ei;
- ✓ criteriile de alegere a partenerilor;
- ✓ perioada de încheiere etc.

De rând cu densitatea populației (raportul dintre numărul locuitorilor și suprafața teritoriului), cu mortalitatea și mecanismul formării excedentului real al populației, fertilitatea și natalitatea sunt factorii care determină decisiv evoluția populației oricărei țări.

În această ordine de idei, dacă factorul esențial în reducerea mortalității generale îl constituie, indiscutabil, ridicarea standardului de viață conjugat cu o energetică acțiune sanitară, atunci natalitatea, chiar dacă este un fenomen demografic relativ ușor de urmărit, cu toate acestea, așa cum afirma Dr. Sabin Manuilă, „nu putem ști cauza creșterii sau scăderii ei”. [2, p. 225]. Ceea ce se știe încă din perioada interbelică și chiar anterior acesteia, este că factorul natalitate se află într-o corelație certă cu starea de cultură a populației. Așa cum afirma dr. G. Banu, „natalitatea este, în general, cu atât mai crescută cu cât procentul știutorilor de carte este mai mic” și viceversa, „natalitatea scade pe măsură ce se înmulțește numărul știutorilor de carte sau se dezvoltă chiar oarecare cultură ce înseamnă mai mult decât școala primară”. [1, p. 1294]. Cert este că nota caracteristică a evoluției natalității populației României interbelice a constituit tendința de descreștere. Chiar dacă a fost diferită în intensitate de la o provincie la alta, descreșterea anuală a ratei natalității a fost o constantă demografică a perioadei în cauză, fapt ce poate fi urmărit după evoluția natalității în Basarabia anilor interbelici.

Este de menționat că, din punct de vedere demografic, anul 1918 și chiar anul 1919 au fost încă puternic marcați de consecințele războiului mondial, manifestate într-o natalitate sensibil redusă comparativ cu perioada antebelică, precum și într-o mortalitate excesivă. Astfel, dacă în 1910 numărul născuților vii a fost de 101.544, în 1911 de 97.864, atunci în 1919 numărul acestora sa redus la numai 79.983 născuți vii de ambele sexe. În schimb, deja în 1920, totalul născuților vii a ajuns la cifra de

93.458 copii de ambele sexe, constituind un spor de 13.475 copii sau 14,4 % față de 1919. Creșterea sa datorat refacerii natalității în mediul rural, deoarece din cei 93.458 de copii născuți, 84.359 se născuseră în mediul rural și doar 9.099 în cel urban. Din punctul de vedere al religiei părinților, 87.321 de născuți vii sau 92,5 % erau de religie ortodoxă, 308 (0,3 %) de religie catolică, 3.682 (3,9 %) de religie mozaică și 3.147 sau 3,3 % erau de alte confesiuni. [2, p. 231].

Practic, pe întreaga durată a perioadei interbelice, natalitatea populației Basarabiei sa menținut la cote superioare anului 1920 și doar în 1926 se atestă o reducere substanțială a numărului născuților vii (91.861 în ambele medii sau 34,4 %), principala cauză constituind emigrările locuitorilor. Așadar, cercetând problema respectivă am ajuns la concluzia că în Basarabia interbelică, numărul născuților vii în rândul populației masculine a fost în permanență superior celor ale populației feminine.

Pe de altă parte, un fenomen tot mai pronunțat în Basarabia acelor ani devine abandonul copiilor la naștere și copiii născuți în afara căsătoriei. Fenomenul era caracteristic în special mediului urban, deoarece în 1928, bunăoară, proporția copiilor născuți în afara căsătoriei a fost de 6,3 % din total în comunele urbane și doar 3,3 % în comunele rurale din Basarabia.

Considerată la modul general, chiar dacă a manifestat o ușoară tendință de descreștere, media natalității în Basarabia interbelică a fost superioară, practic, tuturor provinciilor istorice ale României, inclusiv mediei pe întreaga țară (39,4 % în anii 1920-1932 față de media României de 36,0 %). Totalul născuților vii în Basarabia anilor 1919-1939 a fost de 2.163.063 copii de ambele sexe, constituind o medie anuală de 103.003 născuți vii. Numărul cel mai mare al născuților vii a fost atestat în 1921 (119.188 în cifre absolute sau 48,8 %), în timp ce cota minimă a fost înregistrată în anul 1926 (91.861 născuți vii sau 34,4 %), fenomen cauzat de o pronunțată tendință de emigrare a locuitorilor unor sate basarabene. [2, p. 232].

S-a afirmat de către demografi, pornindu-se de la cifrele statistice și de la rezultatele a numeroaselor anchete și monografii care demonstau că în zonele dezvoltate din punct de vedere industrial rata natalității era mică față de țările cu economie predominant agrară, că, în general, natalitatea stătea în directă legătură cu ridicarea standardului de viață și că acolo unde el era mai ridicat natalitatea era mai redusă. [6, p. 17].

Între fertilitate și natalitate există o legătură directă, intensitatea fertilității determinând nivelul natalității. Evoluția fertilității este influențată, pe lângă factorii de comportament demografic și de unele modificări ale numărului și structurii contingentului feminin fertil.

Reducerea fertilității a fost precedată și de o reducere a căsătoriilor. Tranziția fertilității s-a realizat, în prima fază, prin amânarea căsătoriei și creșterea ponderii celibatului definitiv, iar cea de-a doua prin limitarea fertilității căsătoriilor. Această evoluție a nupțialității este legată de condiția femeii, deoarece numărul bărbaților după primul război mondial era redus. Dar mai existau și alți factori, de exemplu

este de menționat politica avortului care avea un rol-cheie, cu importanță majoră din punctul de vedere al discursurilor demografice.

Indiferent dacă facem referire la nevoile stricte ale studierii și cunoașterii proprii istoriei demografice ori la studii comparative, cu situația din alte țări, datele disponibile asupra fertilității în țara noastră pot fi calificate drept modeste, atât în ceea ce privește întinderea perioadei acoperite, cât și în ceea ce privește caracteristicile fenomenului.

Scăderea fertilității până în această perioadă a fost o evoluție ce poate fi apreciată drept “naturală”, în sensul absenței unor factori de natură voluntaristă, cu acțiune direct orientată spre reducerea nivelului fenomenului. Evoluția descendentă este rezultatul aceluiași complex de factori, de natură extrem de variată, care a determinat scăderea fenomenului.

Informațiile asupra fertilității generațiilor pot avea două surse:

- ✓ recensămintele populației;
- ✓ elaborarea de calcule pornind de la anumite date transversale (fără a ne referi la anchetele specializate).

În primul caz, dispunem de date asupra descendenței atinse la data recensământului (numărul mediu de copii născuți vii de o femeie până la data recensământului), ceea ce înseamnă, pentru femeile având 50 de ani și peste, descendențe finale. Limitele acestui tip de date sunt evidente: nu putem analiza constituirea în timp a descendenței finale iar informațiile se referă numai la femeile aflate în viață la data recensământului. Oricum însă, valoarea lor este incontestabilă. În cazul al doilea, fertilitatea generațiilor se poate determina din date transversale, calculând – pentru fiecare an calendaristic – rate de fertilitate pe vârste, acestea fiind vârste atinse în cursul anului și nu vârste în ani împliniți, decupând apoi ratele proprii fiecărei generații și constituind fertilitatea acestora. După cum se poate ușor observa, această metodă reclamă date de un anumit tip (distribuția anuală a născuților vii după vârsta și anul nașterii mamei, precum și populația feminină pe vârste la începutul și sfârșitul anului) și – ceea ce este extrem de important și nu facil – pe o lungă perioadă de timp. Avantajele metodei sunt considerabile în raport cu precedentă. Abordarea noastră este de tipul al doilea, utilizând însă și date provenite de la recensămintele populației.

Diferența de fertilitate între zonele rurale și zonele puternic industrializate își poate găsi explicația în diferența de nivel socio-cultural. Astfel, studiul nivelului fertilității cuplurilor după nivelul de instrucție al femeii evidențiază următorul fenomen: declinul fertilității pe măsura ce nivelul de instrucție crește este urmat de o creștere a fertilității, cea mai scăzută valoare observându-se la categoria medie: totodată, fertilitatea femeilor fără studii o depășește semnificativ pe cea a femeilor cu studii.

Una dintre concluziile specialiștilor care au studiat efectele demografice și sociale după Primul Război Mondial este și aceea că războiul a creat condiții care au acționat în sensul întăririi legăturilor de familie și a instituției căsătoriei. Pierderile

umane catastrofale din război au dus în 1918 și în anii următori la o reîntărire a vieții de familie care a însemnat mai întâi creșterea numărului de căsătorii și apoi o firească „explozie” a numărului de nașteri.

Primul Război Mondial a provocat mutații care au fost cu siguranță mai ample decât am reușit să schițăm în aceste rânduri. Cele mai afectate fenomene au fost fără îndoială mobilitatea socială și mișcarea naturală a populației. Natalitatea a cunoscut cele mai dramatice evoluții, însă și mortalitatea a reflectat conjuncturile socio-economice și politico-militare, în ceea ce privește căsătoria și moralitatea cuplului, acestea au fost influențate în mod vizibil de starea de război, oamenii reacționând în mod complex în fața provocărilor noului cadru în care se desfășura viața de zi cu zi. Mobilitatea sporită a populației, cu precăderea celor mobilizați în acei ani, a fost de natură să contribuie la „contaminarea” unor largi segmente de populație cu practici, atitudini și sentimente care greu ar fi putut fi sesizate în condițiile normale de pace și ale unui orizont mental tradițional.

### Referințe bibliografice:

1. BANU, Gheorghe. Examen critic și sintetic al problemelor de sănătate rurală. In: Revista de igienă socială. 1940, An. X, nr. 1-6, ianuarie-iunie.
2. ENCIU, Nicolae. *Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940*. Chișinău: Lexon-Prim, 2013. 424 p. ISBN 978-9975-4436-6-1.
3. GIURGEA, Eugeniu. *Din trecutul și prezentul Basarabiei*. București, 1928. 280 p.
4. MANUILĂ, Sabin, GEORGESCU, Dumitru. *Populația României*. București: Ed. Institutului Central de Statistică, 1938. 312 p.
5. Mișcarea populației României în anul 1931. București: Ed. Institutului Central de Statistică, f.a.
6. ȘANDRU, Dumitru. *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*. Iași: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 212 p.
7. TREBICI, Vladimir. *Demografie*. București: Ed. Enciclopedică, 1996. 186 p.
8. VERT, Constantin. *Geografia populației*. Timișoara: Ed. Mirton, 2001. 158 p.
9. VICOL, T. Natalitatea și mortalitatea populației în Basarabia. In: *Viața Basarabiei*. Revistă lunară, 1934, An. III, nr. 2.



## TIPURI STRUCTURALE DE ABREVIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

VÎLCU MARCELA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Termenul abreviere provine din cuvântul latinesc *abbreviare*, format, la rândul său, de la adjectivul *brevis*, care însemna „scurt”. Dicționarul explicativ al limbii române (DEX) propune următoarea definiție pentru verbul a abrevia: „a prescurta (în scris sau în vorbire) un cuvânt, un titlu etc.; a nota ceva printr-un simbol, printr-o siglă”. Substantivul abreviere este definit în felul următor: „acțiunea de a abrevia și rezultatul ei; (concr.) cuvânt, titlu etc. Prescurtare, abreviație, simbol.”

Fenomenul abrevierii a apărut în notarea alfabetică a limbilor încă de la începuturile scrisului și s-a manifestat de-a lungul timpului, dar a luat amploare în perioada contemporană. Tendința de notare prescurtată a cuvintelor este rezultatul acțiunii legii economiei forțelor/ efortului minim, care determină existența umană. În exprimarea verbală, în special în cea scrisă, prin abreviere se reduce consumul de efort, de timp, precum și de material folosit la scriere. Apărute din necesitatea de a exprima cât mai rapid diverse realități noi, abrevierile răspund necesității omului de a se exprima cât mai concis.

La etapa actuală, fenomenul abrevierii pătrunde tot mai frecvent nu doar în exprimarea scrisă, ci și în cea orală, în toate domeniile activității umane, din cauza ritmului alert de viață al omului modern. Astfel, limba, ca sistem viu, răspunde la schimbările care se exercită asupra ei prin transformări ale realității sociale, prin progresul tehnico-științific etc.

Datorită caracterului laconic și dinamic al acestor unități denominative, ele capătă o răspândire tot mai largă. Referindu-se la acest fapt, M. Avram afirmă că limbajul tehnico-științific și cel administrativ utilizează, cu mare frecvență, diverse abrevieri convenționale (îndeosebi simboluri și indicații bibliografice), dar unele abrevieri apar și în alte stiluri funcționale, mai puțin în stilul beletristic [1, p. 246].

În limba română, abrevierile au început să apară vertiginos la începutul anilor 90 ai secolului trecut, odată cu schimbările majore produse pe plan social și politic. În acest sens, lingvistul T. Cotelnic menționează: „Odată cu transformarea relațiilor social-politice din țară, au apărut întreprinderi și instituții noi, paralel cu două denumiri: prima, în formă obișnuită, neprescurtabilă și cea de-a doua – abrevierea, sigla. Concomitent au dispărut și au fost rebotezate unele instituții vechi. Aceeași soartă au avut-o și abrevierile corespunzătoare” [2 p.122]. Tot aici, autorul mai menționează că numărul mare al abrevierilor apărute este influențat de „înmulțirea a tot felul de întreprinderi, instituții, organizații, partide, societăți, asociații, ale căror denumiri sunt lungi și nu se împăresc atât de ușor”, de aceea sunt înlocuite prin abrevieri [2 p.122].

Pe lângă faptul că abrevierea vizează un mod economic de scriere prin prescurtarea unor cuvinte, ea reprezintă un mijloc compresiv și un procedeu productiv de

formare a unităților lexicale noi, servind la îmbogățirea vocabularului. Astfel, majoritatea lingviștilor includ abrevierile în categoria cuvintelor formate prin compunere, unii însă consideră abrevierea un procedeu aparte de formare a cuvintelor.

În funcție de modul în care se formează și de cum funcționează, abrevierile sunt clasificate în următoarele tipuri:

- Abrevieri propriu-zise sau trunchieri – reprezintă cuvinte reduse, prescurtări prin omisiunea unor litere sau silabe, cu excepția literelor inițiale, prin reducerea unei părți considerabile a cuvântului: mln. – milioane, prof. – „profesor”, dl „domnul”, d-lui „dumnealui”, etc. „et caetera”, ș.a. „și altele”, cca „circa”, nr. „numărul”, sec. „secolul” etc. Tot aici se includ și abrevierile prenumelor: Al. „Alexandru”, V. „Vasile” etc. Ele sunt doar prescurtări grafice, la care se recurge în scopul economiei de efort, de spațiu și de timp.

- Sigle – reprezintă o prescurtare convențională, formată din litere inițiale sau din grupuri de litere inițiale folosite în inscripții, în manuscrise etc. pentru a evita cuvintele sau titlurile prea lungi, cum ar fi denumirile partidelor politice (PLDM, PL), denumiri de instituții (UPSC – Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, USM – Universitatea de Stat din Moldova, UTM – Universitatea Tehnică din Moldova, CNA – Centrul Național Anticorupție, ONG – organizație neguvernamentală, OZN – obiect zburător neidentificat, PMAN – Piața Marii Adunări Naționale etc. Așadar, sigla este o prescurtare formată din litera inițială sau din grupul de litere inițiale pronunțată cu numele literelor din alfabetul limbii române sau din limbi străine: CV „curriculum vitae”, pronunțat [si vi].

- Acronime – cuvinte formate din prima sau din primele litere ale cuvintelor care compun o sintagmă, o expresie, un titlu etc., pronunțate conform valorii lor fonetice, adică după sunetele corespunzătoare: ca Moldcel, Moldtelecom, plafar, UNESCO etc. În comparație cu sigla, acronimul se comportă ca un nume comun: reprezintă o siglă de tip special, pronunțată ca un cuvânt obișnuit, și nu pe litere, ca sigla propriu-zisă – GALR „Gramatica academică a limbii române”, DOOM „Dicționar ortografic, ortoepic, cu elemente de morfologie”, AMTAP „Academia de muzică, Teatru, Arte Plastice”, PUN „Partidul Unității Naționale”, AGIRO „Asociația Generală a Învățătorilor din România”, CNAS „Casa Națională de Asigurări Sociale”, ANTIM „Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova” etc.

- Simboluri – abrevieri care înlocuiesc cuvintele, devenind simboluri ca, de exemplu, Ag „argint”, Mg „magneziu”, h „oră”, ha „hectar” etc. Aceste abrevieri sunt invariabile. Ele nu se scriu niciodată cu punct și pot fi reprezentate prin:

- a) o literă: C „carbon”; l „litru”; m „metru”; V „volt”. Simbolurile chimice se scriu totdeauna cu majusculă. Simbolurile unităților de măsură provenite din substantive comune (litru, metru) se scriu cu literă mică. Cele care provin din nume proprii (V = volt < Volta, A = amper) se scriu cu majusculă;

- b) un grup de litere: km „kilometru”; kW „kilowatt”; min „minut”; Ag „argint”;

- c) un grup de litere și cifre: H<sub>2</sub>O „apă”; m<sup>3</sup> „metru cub”;

d) un semn convențional: @ – „a rond”, © – copyright („drepturi de autor”); & – end „și”; € – euro; \$ – dolar; § – paragraf etc.

Trebuie menționat faptul că formarea unităților lexicale de tip siglă, numit de Silvia Pitiriciu „siglare”, a devenit un procedeu extrem de productiv nu doar în limba română, ci în toate limbile Uniunii Europene. Numeroase sigle propriu-zise și acronime care circulă în limba română actuală reprezintă calcuri din franceză și engleză. Acestea au intrat atât în limbajele profesionale, cât și în limba comună și fac parte din așa-zisul eurojargon, un concept relativ nou, care reunește termeni din sfera de activitate și de studiu a Uniunii Europene [5]. Cercetătoarea menționează că această tendință „este impusă prin fluxul considerabil de informații și prin mediatizarea mondială (televiziune, internet, presa scrisă, radio) și susține că îmbogățirea lexicului cu ajutorul siglelor este un fapt apreciabil, întrucât acestea reflectă, mai repede decât alte categorii de cuvinte, schimbările sociopolitice, economice și culturale din fiecare țară” [5].

Fenomenul abrevierii a constituit obiectul de cercetare al multor lingviști consacrați, cum ar fi Mioara Avram, Silvia Pititiciu, Adriana Stoichițoiu-Ichim, Teodor Cotelnic, Valeria Guțu-Romalo, Rodica Zafiu etc. Datorită pătrunderii vertiginoase în lexic și, mai ales, datorită particularităților lexicale, morfologice, semantice, ortoepice și ortografice (din punct de vedere ortografic, provoacă multiple dificultăți, cum ar fi: scrierea cu majusculă sau cu literă mică, cu sau fără punct, cu sau fără crătimă sau diverse semne grafice), abrevierile continuă să suscite atenția lingviștilor. Totodată, rămân încă neelucidate anumite aspecte de ordin fonetic, lexical, gramatical, semantic, referitoare la flexiunea acestor unități lexicale, la ortografia lor, la ortoepie, precum și la decodificarea lor.

În concluzie, putem menționa că, deși cea mai mare parte dintre abrevieri ține de lexicul terminologic, de limbajele de specialitate – fapt ce le limitează sfera de funcționare – ele pătrund, ca orice terminologie profesională, în stilul publicistic, în limba comunicării de masă (titluri academice: acad. „academician”, dr. „doctor”, ing. „inginer”, prof. „profesor”; grade militare: lt. „locotenent”, sg. „sergent”, plt. „plutonier” etc.

### Referințe bibliografice:

1. Avram M. Ortografie pentru toți. București: Litera-Internațional, 1997, p. 246. În: <http://diacritica.files.wordpress.com/2010/03/avram-mioara-ortografie-pentru-toti-carte.pdf>
2. Cotelnic T. Observații asupra unor abrevieri în româna contemporană. În: *Philologia*, 2013, nr. 5-6, p. 122. În: [http://www.if.asm.md/vechi/reviste/philologia\\_5-6-2013.pdf](http://www.if.asm.md/vechi/reviste/philologia_5-6-2013.pdf)
3. Dicționarul explicativ al limbii române (DEX). București: Univers Enciclopedic, 1998.
4. Hristea Th. Trunchierea cuvintelor. În: *România literară*, XIV, 1981, nr. 13
5. Pitiriciu S. Despre siglele eurojargonului în limba română. În: *Limba română*, 2009, nr. 11-12, p. 74-81.

## SCURTĂ INCURSIUNE ISTORICĂ ASUPRA PROBLEMEI CORUPȚIEI

*BOLOS PETRU,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Apariția corupției ca fenomen, nu este specifică perioadei de tranziție sau economiilor de piață. Ea a existat încă din cele mai vechi timpuri. Corupția, ca fenomen social, a atras atenția spre studiul ei, încă din antichitate. Conform Dicționarului limbii române cuvântul “corupție” derivă din latinescul “corruptio-onis” și înseamnă stare de abatere de la moralitate, de la cinste, de la datorie. În materia dreptului penal, termenul caracterizează o anumită comportare a funcționarului care își comercializează, își vinde atribuțiile funcției și încrederea acordată de societate, primind în schimb bani ori alte foloase. Reprezintă un pericol social pentru societate prin vătămarea sau punerea în pericol a desfășurării activității statului și a tuturor sectoarelor vieții sociale[1]. Fenomenul corupției descris în literatura clasică este bogat și diversificat. Încă în antichitate, faptele de corupție erau pedepsite atunci când erau săvârșite de către judecători. În iconografia antică, zeița Themis, era simbolul justiției, ea era reprezentată de figura unei femei severe, purtând într-o mână o balanță, iar în cealaltă o sabie și fiind legată la ochi. Balanța și eșarfa cu care erau acoperiți ochii semnificau funcția esențială a judecătorului, aceea de a spune dreptul (jurisdictio) în condiții de independență și imparțialitate.[2] În perioada antică problema politică centrală a statelor era controlarea persoanelor tentate să pună propriile interese deasupra binelui general. Unii autori consideră chiar că tendința omului spre corupție a existat din totdeauna[3].

Modificarea de-a lungul timpului, a tradițiilor, a condițiilor istorice și geografice influențate de factori de natură socială, au transformat percepția opiniei publice referitoare la fenomen, sensibilizând-o în evaluarea gravității acestor fapte și în incriminarea lor[4]. Principiul imparțialității judecătorului își are originile încă din perioada antichității, justiția fiind considerată încă de atunci baza societății – „justitia est regnorum fundamentum”. În India, legile pedepseau pe judecătorul venal cu confiscarea bunurilor, iar legile mozaice cu biciuirea.[5] Criza social-economică, concurența nelocală, slăbirea autorității statului, degradarea nivelului de trai pentru majoritate, neadaptarea legislației la condițiile economice și sociale, ceea ce face ca starea de fapt să meargă cu mult înaintea stării de drept precum și dorința individului de a se îmbogăți rapid și prin orice mijloace, în condițiile în care lipsurile generează specula iar prohibițiile de tot felul influențează consumul, conturează în principal, tabloul cauzelor concrete care generează acest fenomen antisocial.

Marx și Engels caracterizau crima ca un act al individului împotriva relațiilor dominante, ea izvorând din aceleași condiții ca și dominația existent[6].

În literatura de specialitate, V. Dobrinou, [7] preluând o teză exprimată în rapor-

tul la cea de-a V-a Conferință internațională anticorupție, prezentat la Amsterdam la 9 martie 1992, de către John A. Gardiner, achiesează la modul de clasificare a corupției în percepția opiniei publice, în corupție neagră, care se realizează atunci când actul ilicit este condamnat de întreaga societate și de elitele acesteia, urmărindu-se pedepsirea ei; corupție cenușie, care se realizează atunci când numai unii membri ai societății și îndeosebi elitele urmăresc pedepsirea actului ilicit și o corupție albă, când nici opinia publică, nici elitele nu sprijină pedepsirea ei, găsind-o tolerabilă. Încercând o sistematizare a cauzelor care determină și a condițiilor care favorizează încă săvârșirea unor infracțiuni contra activității organizațiilor de stat și obștești, și în particular a celor ce constituie obiectul cercetării noastre, se pot distinge: cauze de natură economico-socială și cauze de natură educativă și psihologică.

Corupția aparatului de stat are o veche tradiție în orânduirile trecute. În Grecia antică, mita fiind frecventă, Platon a propus ca, funcționarii, care primesc daruri pentru a-și face datoria, să fie pedepsiți cu moartea. El spunea: „Nu trebuie să primești daruri nici pentru lucrurile bune, nici pentru lucrurile cele rele”. Așadar, Platon, Aristotel, Tacitus și Cezar[8] au consacrat analize de referință cu privire la dimensiunile pe care le căpătase corupția în comerț la vremea lor. Astfel, Platon propunea ca pedeapsa pentru funcționarii care primesc daruri să fie moartea. În „Războiul Galic”, Cezar atrăgea atenția că vecinătatea galilor cu Marsilia și comerțul acesteia îi aduseră la o corupție așa de mare, încât ei, care îi biruiseră totdeauna pe germani, le deveniseră inferiori. Erau aspru pedepsiți magistrații care judecau strâmb în schimbul banilor primiți. De la Herodot aflăm că regele persan Cambyse a poruncit să fie ucis un judecător vinovat de corupție, regele tapisându-și scaunul cu pielea acestuia. Cicero, mare gânditor al antichității considera că magistratul care se lasă corupt săvârșește o crimă dintre cele mai grave. Legile mozaice dispuneau pedepsirea prin biciuire a judecătorilor corupți, iar legile indiene îi pedepseau pe judecătorii în drept penal vinovați de corupție cu confiscarea bunurilor. La Roma: „simplul soldat primește o soldă dar nu și ofițerul; meșteșugarul și scribul sunt plătiți, dar nu și administratorul afacerilor și avocatul; în sfârșit și mai ales, adunarea municipală și magistrații acordă în mod gratuit serviciile lor” . Din acest text deducem că nu era permis să se accepte compensații pentru îndeplinirea unora din cele mai importante îndatoriri civice. În Republicile antice, precum Atena sau Roma, prevenirea corupției era o problemă de etos colectiv și control social. Au fost introduse unele mijloace artificiale pentru a limita riscul de afaceri secrete și manipulări. Membrii consiliilor și ai adunărilor erau selectați la alegere, prin tragere la sorți, hazardul fiind considerat cea mai bună garanție a imparțialității. Deținerea unei funcții publice era de scurtă durată, iar reelegerea era de cele mai multe ori interzisă. Măsurile luate în această vreme, care mai de care mai ingenioase nu aveau să aibă decât cel mult niște superficiale. Astfel, în concepțiile romane exista principiul gratuității prestațiilor pentru îndeplinirea celor mai importante îndatoriri civice. Orice formă de corupere a funcționarilor era așadar interzisă. Încălcarea acestui principiu a început să fie sancționată abia în vremea lui

Cato cel Bătrân, care a urmărit să reprime îmbogățirea magistraților și a avocaților.

Dacă la început, oferirea ori primirea de foloase de către funcționari ține de curtoazie și eventual leza normele moralei, Codul penal francez din 1810, de pe timpul lui Napoleon, a prevăzut sancțiuni grave pentru infracțiunile de corupție atât referitor la îndeplinirea unor îndatoriri de serviciu de către funcționari cât și pentru efectuarea unor acte contrare atribuțiilor de serviciu. Această poziție a societăților statelor în dezvoltarea lor istorică a fost preluată în majoritatea legislațiilor statelor europene. În vechiul drept francez corupția nu avea individualitate proprie, tratându-se de rând cu concusiunea. Pentru săvârșirea unor asemenea fapte erau pedepsiți guvernatorii și intențenții, care luau bani pentru a scăpa pe anumiți indivizi de corvezi sau pentru a procura alte avantaje, seniorii care încărcau pe supuși cu noi impozite, ofițerii de justiție, grefierii, judecătorii pentru abuz de funcție. Codul francez din 1791 a făcut diferențierea între corupție și concusiune, reglementări ce au stat la baza elaborării noului Cod penal din 1810 (Codul Napoleon), ce tratat distinct coruperea activă de coruperea pasivă.[9] Este de arătat că acest Cod a fost urmat de majoritatea țărilor europene. Anume în evoluția dreptului francez s-a ajuns la noțiunile de „corupție activă”, „corupția pasivă” și „trafic de influență”, utilizate în legislația multor țări europene, inclusiv și în Codul penal al Republicii Moldova.

Realitățile economico-sociale - repartizarea inegală a produsului social, deosebirile dintre munca fizică și cea intelectuală, între munca calificată și cea necalificată, între condițiile de trai de la sat și cele de la oraș - sunt susceptibile să creeze un climat favorabil apariției de manifestări antisociale, constând și în fapte de corupție a funcționarilor. Cauzele și condițiile morale, educative și psihologice ocupă un rol însemnat în determinarea și favorizarea faptelor de corupție. Rămășițe ale educației și deprinderilor burgheze - cum ar fi individualismul, cupiditatea, egoismul, carierismul, abuzul, tendințele de acaparare, parazitismul - continuă să fie prezente atât în conștiința unor cetățeni, cât și în conștiința unor funcționari.

Corupția a fost mijlocul prin care fanarioții au ajuns la conducerea Principatelor Țării, dând bani demnitarilor turci, care îi numeau în funcții.[10] Acest fenomen devenise obișnuită și pusese stăpânire atât pe administrația statului cât și pe cei care formau elita societății. Astfel, spre sfârșitul domniilor fanariote, domnitorul Alexandru Ipsilante, în „Pravilniceasca Condică” sancționează luarea de mită de către judecători sub amenințarea cu pedeapsă grea. În textul Condicii era incriminată și darea de mită.[11]

Ceea ce trebuie evidențiat în cadrul legiurii lui Alexandru Ipsilante este sancționarea traficului de influență, sub denumirea „exercițiul de influență”, lucru care urma să se întâmple cu mult mai târziu în legislația penală franceză.

Delictele de corupție sunt reprimite și în „Condica criminalicească și procedura ei” a lui Ion Sandu Sturza, referându-se la acei funcționari „care, pentru daruri sau pentru alte avantaje materiale, ușurau evadarea condamnaților ce se găseau sub supravegherea lor”. [12]

O reglementare destul de importantă în materia corupției constituie „Condica de drept penal și de procedură penală” din anul 1852, sub domnia lui Barbu Șterbei. În textul acestui act era sancționată corupția funcționarilor publici de diverse categorii; în calitate de pedepse fiind aplicate destituirea din funcție, interzicerea de a ocupa vreo funcție publică de la 5 până la 10 ani, precum și amenda. Pedepsa funcționarului corupt era mult mai severă decât a corupătorului.[13] O reglementare destul de importantă în material corupției constituie Condica de drept penal și de procedură penală din anul 1852, sub domnia lui Barbu Șterbei. În textul acestui act era sancționată corupția funcționarilor publici de diverse categorii, în calitate de pedepse fiind aplicate destituirea din funcție, interzicerea de a ocupa vreo funcție publică de la 5 până la 10 ani, precum și amenda. Pedepsa funcționarului corupt era mult mai severă decât a corupătorului. Spre deosebire de legislația altor state, în legislația noastră nu există vreun text care să incrimineze o infracțiune numită “corupție”, dar literatura juridică cuprinde în această noțiune în sens larg numeroase încălcări ale legii penale în ceea ce privește sfera relațiilor de serviciu. Concepută în cel mai popular sens al cuvântului, corupția este folosirea abuzivă a puterii în avantaj propriu. Din această cauză juriștii caută să identifice acele infracțiuni care presupun corupția, adică obținerea de profituri pe căi ilegale.[14]

Realizarea unității naționale, evoluția vieții social - politice și economice românești, dezvoltarea capitalismului în România au făcut necorespunzătoare această legislație. Prin urmare, la 17 martie 1936 a fost adoptat un nou Cod penal publicat în Monitorul oficial nr. 65/18 martie 1936 și intrat în vigoare la 1 ianuarie 1937. Prin incriminarea dării de mită, Codul penal din 1937 pune capăt controverselor din doctrina și practica judiciară. La adoptarea acestor măsuri s-a avut în vedere că “de cele mai multe ori rolul principal îl joacă agenții de corupțiune. Ei sunt aceia care ispitesc pe funcționari, oferindu-le bani și alte foloase. Ispita aceasta e absolut nevoie să fie combătută și împiedicată de a se manifesta cu acea îndrăzneală pe care o dă impunitatea actuală”. La puțin timp după ce a fost exprimată această idee care încununa o întreagă etapă de edificare a statului de drept, valorile dictaturii în mai multe forme între 1938 - 1989, au modificat succesiv sistemul de drept românesc.

Cu toate acestea, legislația penală privind corupția nu a fost modificată în esență, deoarece ea reflectă principii și prevederi ce reprezintă constante ale dreptului penal, care își mențin valabilitatea oricând și oriunde. Chiar Codul penal intrat în vigoare la 1 ianuarie 1969 și care se dorea de către puterea politică a fi o schimbare fundamentală a dreptului penal, a păstrat conținutul infracțiunilor de corupție.

În literatura juridică de specialitate, în sfera noțiunii de “corupție” în mod strict înțeleasă, sunt induse patru infracțiuni din categoria infracțiunilor de serviciu sau în legătură cu serviciul, în primul capitol al titlului VI al Codului penal. Este vorba despre, art. 254: luarea de mită, art. 256: primirea de foloase necuvenite care sunt infracțiuni de serviciu, și pe de altă parte, art. 255 darea de mită, art. 257 traficul de influență care sunt infracțiuni în legătură cu serviciul, termenul “corupție” apărând

în titlul Legii 83 din 21 iunie 1992 privind procedura de urgență, de urmărire și judecare pentru unele infracțiuni de corupție.

Legea nr. 78/2000, în capitolul 2, prevede reguli speciale de comportament privind anumite categorii de persoane, în scopul prevenirii faptelor de corupție. Astfel, în art. 2 se specifică că funcționarii publici și alți funcționari sunt obligați să îndeplinească îndatoririle ce le revin din exercitarea funcțiilor, atribuțiilor sau însărcinărilor încredințate, cu respectarea strictă a legilor și a normelor de conduită profesională și să asigure ocrotirea și realizarea drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor, fără să se folosească de funcțiile, atribuțiile ori însărcinările primite, pentru dobândirea pentru ele sau alte persoane de bani, bunuri sau alte foloase necuvenite.

Tot în vederea stăvilirii fenomenului corupției în România au luat ființă o serie de organisme cu scopul de a stăvili sfera de manifestare a acestui fenomen, de a limita extinderea și de a acționa pentru combaterea acestuia.

Prin Hotărârea Guvernului 1065 din 25 octombrie 2001 s-a aprobat Programul național de prevenire a corupției și Planul național de acțiune împotriva corupției.

Prin această Hotărâre oficialitățile înțeleg faptul că corupția constituie o amenințare pentru democrație, pentru supremația dreptului, echității sociale și a justiției, erodează principiile unei administrații eficiente, subminează economia de piață și pune în pericol stabilirea instituțiilor statale. Guvernul va acționa cu fermitate pentru combaterea corupției, pentru diminuarea substanțială a fenomenelor de evaziune fiscală, de contrabandă și de spălare a banilor, implicit a economiei subterane.[15] În februarie 2014 intra în vigoare Noul Cod penal, în care infracțiunile de corupție sunt grupate în Titlul V intitulat “ Infracțiuni de corupție și de serviciu.[16]

Factorii care generează apariția și amplificarea corupției sunt multipli. Corupția și corupții, asemeni agenților economici, urmăresc obținerea de câștig. Cu cât beneficiile scontate sunt mai mari decât riscurile implicate, cu atât fenomenul capătă proporții. Dimensiunile câștigurilor obținute de pe urma corupției sunt determinate de semnificația deciziilor administrative și de cantitatea de bani oferită. Astfel, în domeniul afacerilor, cu cât este mai mare piața pentru produse realizate în sectorul public, cu atât cuvântul factorilor de decizie este mai important.

Corupția este la fel de veche precum ideea de stat, domeniile în care apare se schimbă odată cu dezvoltarea societății, formele și dimensiunile sale fiind în continuă evoluție.

În România faptele de corupție sunt aspru pedepsite cum de altfel se pedepsesc în mare parte din statele europene. Insa aceste pedepse se extind asupra tuturor persoanelor, functionari publici, in acceptiunea legii penale, nefacandu-se o departajare in functie de importanta activitatii prestate de acele persoane. Una din inbunatatirile legii penale in materie de fapte de coruptie ar fi ca aceste fapte sa se sancționează numai în acele cazuri în care persoana care savarseste fapte de coruptie, este magistrat, expert evaluator, translator, interpret sau membru al armatei în general personae care sunt chemate sa imparta dreptatea.



Corupția, ca și concept sociologic, reprezintă expresia unor manifestări ale descompunerii morale și degradări spirituale, interesând opinia publică, cât și factorii decizionali ai societății. Fenomenul corupției presupune activități imorale și ilicite, realizate de grupuri și organizații publice și private, dar și de indivizi cu funcții de conducere ori de cei care exercită putere publică, pentru obținerea unor avantaje materiale, morale ori a unui statut social superior, recurgând la utilizarea șantajului, constrângerii, mituirii, cumpărării de influență, înșelăciunii, intimidării

### Referințe bibliografice:

1. V. Dobrinou "Drept penal parte speciala" Lumina LEX, Bucuresti 2000.
2. Ciobanu Mihai, Tratat teoretic și practic de procedură civilă, București, 1996,.
3. Bernard Dandine, De la represion du trafic du influence en droit positif francais actuel, Toulouse, 1935,.
4. T. Mrejeru, D. Safta "Infrațiuni de corupție; Aspecte teoretice și practice" All Beck, Bucuresti 2000.
5. Ugo Gavazzi, Trattato di diritto penale, vol IV, Milano 1988,
6. V. Dobrinou, Corupția în dreptul penal român, Edit. Arta Lex, București 1995, pag. 33
7. Antoniu G., Popa M., Daneș Șt., Codul penal pe înțelesul tuturor, Edit. Politică, București, 1970, p.210
8. V. Dongoroz și autorii – Noul cod penal și codul penal anterior, prezentare comparativă – Edit. Politică, București 1968.
9. Voiun R., Precis de droit penal special, Paris, 1953, p.467.
10. Zallony F. Marcu, Despre fanarioți, biblioteca pentru toți, București, 1983, p.989.
11. Teodorescu Anibal, Tratat de drept administrativ, vol.II, Ed.I, București, 1935, p.296-297.
12. Teodorescu I., Curs de drept penal și procedură, București, 1929, p.187.
13. Tănoveceanu I., Dongoroz V., Tratat de drept și procedură penală, Ediția a II-a, Vol.II, București, 1925, p.565.
14. A. Angheni – A cincea Conferință Internațională anticorupție. Buletin de criminologie și criminalistică nr. 1-2/1992, pag. 108-113.
15. Hotărârea Guvernului nr. 1065 din 25 octombrie 2001 privind aprobarea Programului național de prevenire a corupției și a Planului național de acțiune împotriva corupției – Preambul
16. Legea nr.286/2009.

## PROBLEME ALE TACTICII PARTICIPĂRII PROCURORULUI LA ETAPA CERCETĂRII JUDECĂTOREȘTI ÎN INSTANȚA DE APEL PE CAUZELE PENALE

CALENDARI DUMITRU,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Studiind materialele cauzei penale, procurorul trebuie să constate dacă au fost cercetate în prima instanță toate probele posibile, trebuie să formeze o poziție proprie referitor la probele și admisibilitatea lor.

În rezultatul cercetării și aprecierii multilaterale a probelor administrate de către organul de urmărire penală, la acuzatorul de stat se formează propria convingere pe cauză. Procuror trebuie să admită modificarea convingerii sale în dependență de fapte constatate în instanța de judecată, dar întotdeauna trebuie să fie categoric [26, p.148-149].

Studierea minuțioasă a materialelor cauzei penale va permite acuzatorului de stat să prognozeze unele situații, care pot apărea în cadrul judecării apelului. Kirillova N. a menționat că, prognozarea situațiilor, este foarte importantă pentru procuror la etapa pregătirii pentru judecată, și se formează pe baza teoriei prognozării criminalistice. Prognozarea permite acuzatorului de stat să reacționeze corect și la timp, în limitele legii, la comportamentul participanților la proces, și să accepte adecvat modificarea situației. Planificarea acțiunilor este un proces de gândire cu multe etape, dinamic și complex, care ajută să formeze un program al acțiunilor în cadrul cercetărilor judecătorești, având [22, p.48-58].

Sevastianic I. afirmă că, prognozarea anumitor situații, permite procurorului să alege din timp un anumit comportament în instanța de apel și să alege o tactică corespunzătoare. *Situații tipice cu caracter general* pot fi: 1) inculpatul nu a recunoscut vinovăția sa în prima instanță și nu o recunoaște în instanța de apel; 2) inculpatul a recunoscut vinovăția sa în prima instanță și o recunoaște în instanța de apel; 3) inculpatul a recunoscut vina în prima instanță, dar în instanța de apel o recunoaște parțial; 4) inculpatul a recunoscut vina sa, dar nu recunoaște vinovăția în instanța de apel; 5) apărarea înaintea o noua versiune privind nevinovăția; 6) apărarea accentuează atenția la circumstanțele atenuante ale răspunderii penale. *Situații cu caracter special* pot fi: 1) neprezentarea în instanța a persoanelor citate; 2) înaintarea de către apărarea a unor cereri privind citarea și audierea martorilor noi sau a altor probe noi; 3) schimbarea declarațiilor persoanelor audiate; 4) depunerea unor declarații false de către martorii noi; 5) refuzul persoanei audiate de la depunerea declarațiilor în temeiul normelor procesuale. Este posibil ca procuror să folosească unele metode științifice: metoda programare-țintă și metoda de modelare. Procuror, pregătindu-se de proces, de obicei, face mențiuni despre probele semnificative și le grupează după persoană sau epizoade, folosind anumite planuri sau programe [23, p.137-143].

Astfel, în cazul apelului sunt aplicabile planurile acțiuni: 1- planul participării la judecarea cauzei; 2- planul de participare la o anumită acțiune; 3- planul cu privire la ordinea prezentării probelor. La etapa pregătirii, acuzatorul de stat trebuie: 1) să stabilească acțiuni tactice, care vor fi folosite; 2) să prognozeze anumite situații posibile; 3) să soluționeze ce acțiuni va întreprinde în cazul schimbării situației.

Trebuie de menționat și despre o tactică de colaborare cu alți participanți în proces. Colaborarea procurorului cu partea vătămată se formează în dependență de caz, luînd în considerație că CPP RM[1], nici cel al României[2], sau al Rusiei[25], nu prevăd necesitatea coordonării poziției procurorului cu partea vătămată. În practică, procurorii nu întotdeauna coordonarea poziția sa cu partea vătămată. Instanța de apel trebuie să ia în considerație și de opinie a părții vătămate. Participarea părții vătămate la ședințele instanței de apel poate să nu fie obligatorie. Legea prevede doar posibilitatea amînării ședinței de judecată în cazul constatării necesității participării obligatorii a părții vătămate [24, p.186-188]. Procuror acționează inclusiv și în scopul procesului penal -apărării persoanei [21, p.212-215]. Procuror trebuie singur să stabilească limitele coordonării cu partea vătămată. Aceeași poziție trebuie să fie și în cazul colaborării cu martorul acuzării, specialistului sau expertului.

Una din problemele este cînd partea vătămată, martorul sau inculpatul schimbă declarațiile sale. Trebuie de stabilit cauza schimbării declarațiilor: iluzia, greșeală, depunerea intenționată a unor declarații vădit false, capacitatea scăzută a memoriei. La inculpații poate fi motivul de a diminua rolul lor în comiterea infracțiunii sau influența altor participanți la proces; învinuirea slabă; frica răzbunării. Respectiv, trebuie de aplicat așa metode cum sunt: admiterea unei legende, detalizarea declarațiilor, folosirea contradicțiilor în declarații, contrapunerea lor; convingerea în depunerea declarațiilor veridice; prezentarea probelor; audierea repetată ș.a. [23, p.147-148].

Cînd s-a acceptat administrarea probelor noi sau cercetarea suplimentară a probelor administrate, începe cercetarea judecătorească, după regulile generale pentru prima instanță [13, pct.14.1.1].

Potrivit hotărîrii CtEDO pe cauza *Plotnicova c. Moldova* din 15.05.2012, §46, neexaminarea de către instanțele judecătorești, a cererii reclamantei de a audia martorul și neexpunerea printr-o încheiere motivată ridică, în sine, o problemă gravă în temeiul art.6 Convenție, reclamanta fiind lipsită, de un mijloc important de apărare [13, pct.14.1.1]. În cauza *Vidal c. Belgiei* din 22.04.1992, §34-35, s-a constatat că, Curtea de Apel nu a oferit nici un motiv de respingere a cererii de audiere a unor martori și, respectiv reclamantul nu a avut un proces echitabil [4, p.885].

Procedura judecării apelului este prevăzută în art.413 alin.(1)-art.414 alin.(3) CPP RM cu stipularea regulilor și garanțiilor procesuale ale participanților. În cazul contestării de către părți a declarațiilor persoanelor audiate în prima instanță, la cererea lor, aceste trebuie să fie audiate în instanța de apel (*Ekbatani c. Suedia*, 26.05.1988, p.32) [4, p.881].

Parte care solicită citarea martorilor noi, trebuie să indice circumstanțele care trebie să fie constatate cu ajutorul audierii lor, să indice din care cauză persoanele respective nu au fost citate și audiate în prima instanță. La citarea martorilor pentru audierea sînt întîmpinate unele probleme. La instanțele de judecată s-a instituit o practică prin care obligă procurorii să prezinte și să aducă martorii pentru audiere, art.347 alin.(1) și art.351 alin.(2) pct.4), alin.(4) CPP RM. Potrivit art. 90 alin.(1) CPP RM - *martorul este persoana citată în această calitate de organul de urmărire penală sau de instanță, precum și persoana care face declarații în calitate de martor*. Astfel, sunt neconcordanțe între normele legale. Instanțele de judecată

interpretează aceste norme ca „citarea martorilor”, însă această ține de competența organului de urmărire penală sau instanței de judecată. Procuror are dreptul de a dispune aducerea silită a martorului care, fiind citat, nu s-a prezentat.

Într-o cauză penală, procuror a solicitat datele privind antecedentele penale ale inculpatului, și s-a dovedit că aceste nu au fost stinse, circumstanță care direct influența la imposibilitatea liberării inculpatului de la răspundere penală. În rezultat, instanța de apel a dispus condamnarea inculpatului, stabilindu-i o pedeapsă penală [12].

Foto și video înregistrările urmează a fi examinate de instanța de apel cu ulterioară anexarea acestora la cauza penală în calitate de corpuri delictive. În practică, aceste acțiuni aplică după necesitate [6; 7]. Dacă se afirmă că, de către prima instanță a fost dată o apreciere greșită conținutului înregistrărilor, atunci în instanța de apel trebuie de a le cerceta nemijlocit cu ascultarea sau vizionarea înregistrărilor respective constate, în întregime sau în parte [8].

Gayvoronscaya L. analizează normele de procedură cu privire la verificarea probelor, că instanța de apel poate soluționa problema privind cercetarea directă a probelor prin audierea martorilor, părților vătămate, experților și specialiștilor sau să efectueze verificarea probelor [20].

Instanța de judecată trebuie să constate conținutul probelor prin intermediul ascultării declarațiilor, examinării corpurilor delictive, citirii proceselor-verbale și documentelor, și desfășurării altor acțiuni procesuale. Gayvoronscaya L. afirmă că, în hotărârile CtEDO din 27.09.2005 pe cauza **Zarb c. Malta**, plângerea №16631/04; și din 06.06.2002 pe cauza **Lasmane c. Latvia**, plângerea №43293/98, se acordă o atenție deosebită poziției ocupată de către experții, și, deobicei, concluzia experților are o importanță considerabilă [20, p.173].

Cînd, întemeiat, se pune sub îndoială veridicitatea declarațiilor martorului sau a concluziilor expertizei judiciare, instanța de apel trebuie să audieze atît martorul, cît și expertul. În aceste cazuri procurorul nu trebuie să fie pasiv.

În cauza **Ghimp și alții c. Moldova** (cererea nr.32520/09, hot.CtEDO 30.10.2012) Curtea menționează că medicul-legist I.C. a făcut parte din prima comisie de experți medici-legiști, care după ce au examinat cadavrul victimei, au ajuns la o concluzie cu privire la posibila oră la care i-a fost cauzată leziunea fatală. Cu doi ani mai tîrziu, s-a înfățișat la Curtea de Apel și a exprimat o opinie care a atras după sine un alt efect. Noua sa opinie a fost acceptată de Curtea de Apel fără a fi înaintate întrebări despre motivele care l-au determinat pe I.C. să-și schimbe părerea după o perioadă atît de îndelungată. Mai mult, judecătorii care au admis nouă opinie a lui I.C. nu au considerat necesar să explice de ce ei au preferat această nouă viziune, și nu concluzia comisiei experților medici-legiști care au avut sarcina de a examina cadavrul victimei. (par.50) [14].

Cînd parte insistă la necesitatea verificării circumstanțelor de fapt ale cauzei, atunci este necesar de a cerceta toate probele posibile cu scopul înlăturării divergențelor. Atunci cînd apelantul indică că instanța de fond nu a luat în considerație

declarațiile a unui martor, este necesar de a cerceta declarațiile acestui martor în instanța de apel prin darea citirii. Dacă se indică la divergențele în declarațiile, este necesar de a audia nemijlocit martorii indicați. Prezența martorilor în cauză este asigurată de către partea care a solicitat, ori în baza cererii părții, sunt citați de către instanța de apel [9].

Erori la calcularea termenului de pedeapsă penală și la individualizarea pedepsei penale, presupune înlăturarea acestor erori fără cercetarea nemijlocită a probelor. Dacă prima instanță a făcut o încadrarea juridică greșită a faptei, atunci este necesar de a cerceta nemijlocit probele.

În hotărîrea CtEDO, **Dan c. Moldova** din 05.07.2011 (№8999/07, §26-29), s-a reiterat că, *modelul de aplicare a art.6 al Convenției în procedurile în fața instanțelor de apel depinde de caracteristicile specifice ale procedurii în cauză. Prima instanță l-a achitat pe reclamant, deoarece nu a avut încredere în martorii audiați. La reexaminarea cauzei, Curtea de Apel l-a condamnat pe reclamant, însă, nu a audiat din nou martorii, ci doar s-a bazat pe declarațiile lor fixate în dosar. S-a constatat că a avut loc o violare a art.6 §1 al Convenției, motivînd prin aceea că, cei care au responsabilitatea de a decide asupra vinovăției sau nevinovăției ar fi trebuit, în principiu, să poată audia martorii în persoană și aprecia credibilitatea acestora* [4, p.884-885]. În cauza **Spînu c. România** (№32030/02 din 29.04.2008, §60), Curtea a repetat că, *martorii acuzării se audiează din nou în cazul dacă declarațiile lor sunt mărturii acuzatorii, susceptibile să întemeieze într-un mod substanțial condamnarea învinutului* [19]. Analogice sunt hotărîrile **Vidal c. Belgiei**, №12351/86, §33,35, **Vaturi c. Franța**, №75699/01, §58-59 [4, p.885-886].

În cauza **Capean c. Belgiei** din 13.01.2005, s-a arătat că, în latura penală, problema administrării probelor trebuie să fie examinată prin prisma art.6 §2 CEDO, și obligatoriu, *inter alia*, ca **obligațiunea părții acuzării de a prezenta probele** [3; 17, pct.10].

În corespundere cu norma din art.6 CEDO, dispunem de prevederi în art.415 alin.(2<sup>1</sup>) CPP RM, judecînd apelul declarat împotriva sentinței de achitare, instanța de apel nu este în drept să pronunțe o hotărîre de condamnare fără audierea învinutului prezent, precum și a martorilor acuzării solicitați de părți. Instanța de apel nu este în drept să adopte o decizie de condamnare bazîndu-se exclusiv pe materialele cauzei, cercetate în prima instanță, pe baza cărora a fost pronunțată o sentință de achitare[10]. În cauza **Manoli c. Moldova** (№ 56875/11 din 28.02.2017) s-a considerat că *condamnarea reclamantului, fără o audiere repetată a victimelor, martorilor, învinuiților, după ce a fost achitat de prima instanță, a fost contrară garanțiilor unui proces echitabil* [15].

În **Tierce ș.a. c.San Marino** (№24954/94, 24971/94 și 24972/94 din 25.07.2000, §95,98-102), a fost constatat că, *reclamantul a fost condamnat de prima instanță, iar soluția – menținută de Curtea de Apel. Curtea Europeană a menționat că dacă instanța de apel trebuie să examineze o cauză în fapt și în drept și să pro-*

*cedeze la o apreciere globală asupra vinovăției sau a nevinovăției, ea nu se poate pronunța asupra acesteia fără a evalua în mod direct probele prezentate personal de către inculpat, în scopul de a dovedi că nu a comis actul presupus a constitui infracțiune. În cauză, nu a avut loc o dezbatere publică, iar reclamații nu au fost ascultate. S-a constatat încălcarea art.6 §1 din Convenție [4, p.888].*

Administrarea probelor se desfășoară după regulile generale prevăzute pentru prima instanță, fiind aplicat principiul nemijlocirii, ce permite să perceapă direct faptele și împrejurările relatate de părți sau martori, precum și reacțiile acestora la întrebările adresate. Celelalte declarații și probe materiale, urmează să fie verificate prin citirea lor de către procuror. Nerespectarea jurisprudenței CtEDO și încălcarea prevederilor art.24, 26 CPP RM, urmează să fie apreciată ca nesustinere a acuzații și apelul procurorului urmează să fie respins ca nefondat [17]. Instanța de apel nu este în drept să pronunțe o hotărâre de condamnare, bazându-se exclusiv pe dosarul din prima instanță, care conține declarațiile martorilor și inculpatului, în temeiul căruia fusese achitat. Instanța de apel urmează să procedeze la o nouă audiere atât a inculpatului, cât și a anumitor martori ai acuzații solicitați de părți (*Popovici c. Moldova* din 27.11.2007, §72, și *Dănila c. România* din 8.03.2007, §62-63) [13, pct.14.4; 4, p.886].

Pe baza analizei probelor examinate și prognozării deciziei, procuror este în drept să modifice sau să completeze învinuirea. Instanțele de judecată naționale respectă condiția neagravării situației inculpatului la reîncadrarea juridică a faptei, însă nu în toate cazurile ele țin cont și de cealaltă cerință - noua încadrare juridică nu trebuie să lezeze acuzatului dreptul la apărare. În *Adrian Constantin c. România* din 12.04.2011, s-a indicat că, dacă actul de învinuire reține în sarcina inculpatului o infracțiune intenționată, ex.: omor intenționat, iar instanța ajunge la concluzia că a avut loc lipsirea de viață a victimei din imprudență, lucru care nu a fost dezbătut de către părțile, și recalifică faptele, în realitate este lezat dreptul inculpatului de a fi informat cu privire la acuzația nouă, și dreptul de a dispune de timpul necesar pregătirii apărării [19, p.23-25]. Este important de a asigura partea apărării de un timp corespunzător și materialele dosarului pentru pregătire. În cauza *Pelissier și Sassi c. Franței* (nr.25444/94 din 25.03.1999, §62,63) s-a constatat că, reclamații nu au avut timp să-și pregătească apărarea conform noilor schimbări în acuzare, dat fiind că aceștea au aflat despre recalificarea faptelor numai din hotărârea Curții de Apel [4, p.886-887].

*Instanța de fond a făcut concluzia de vinovăție bazându-se în exclusivitate pe depozițiile victimei și a doi martori depuse la urmărirea penală și citite în instanță. Din materialele dosarului rezultă că un martor se afla în Ucraina, alt martor și victima erau arestați în legătură cu tragerea lor la răspundere penală. Dispunând de o astfel de informație, procurorii în prima și în instanța de apel nu au insistat la verificarea acestor fapte și la necesitatea aducerii lor în ședință pentru a fi interogați. Decizia instanței de apel s-a considerat legală și întemeiată [11].*

În cauza *Plotnicova c. Moldova*, (nr.38623/05 din 15.05.2012, §47) Curtea a cri-

ticat faptul că *documentele obținute din Franța ca răspuns la scrisoarea rogatorie nu au fost incluse în dosar, deoarece acuzarea le-a considerat irelevante... Reclamanta și avocatul acesteia puteau decide dacă aveau să folosească materialele vizate în apărarea ei, iar instanțele de judecată trebuiau să se pronunțe cu privire la importanța acestor probe pentru cauza. Omisiunea acuzării de a pune la dispoziția apărării și a instanțelor de judecată materialele obținute din Franța este incompatibilă cu condiția echității prevăzută de art.6 [16].*

În **concluzii: 1-** Procuror este obligat să mențină un rol activ pe tot parcursul procesului penal, inițiază demersuri în sensul cercetării tuturor probelor administrate, susține acuzare prin toate mijloacele posibile acordate prin lege și apare ca un garant al drepturilor și obligațiilor inculpatului și celorlalți participanți, și cetățenilor, implicați în procesul penal, exercitând funcția de ocrotire a drepturilor persoanei. **2-** La activitatea procurorului în instanța de apel pot influența erorile și încălcările admise de prima instanță. **3-** În instanța de apel probele pot fi verificate atât prin cercetarea nemijlocită, cât și prin verificarea lor conform materiile scrise ale cauzei penale. **4-** Procuror trebuie din timp să formeze o tactică de participare pentru examinarea cauzei penale. **5-** Ca o perspectivă, este necesar de a efectua cercetări a conceptelor teoretice ale procedurii în apel, importanța apelului, unificarea practicii judiciare a judecării apelurilor, precum și, pentru identificare și înlăturarea neajunsurilor procedurii de apel.

### Referințele bibliografice:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14.03.2003. Republicat în: Monitorul Oficial al R.M. nr.248-251/699 din 05.11.2013.
2. Codul de procedură penală al României. [Accesat 18.08.2018] Disponibil: <http://e-juridic.manager.ro/articole/judecata-art-349-477-indice--14543.html#cap3apelul>
3. Case of Capeau v. Belgium (Application no. 42914/98). [Accesat 19.11.2018] Disponibil: <http://echr.ketse.com/doc/42914.98-en-20050113/view/>
4. Dolea I., Codul de procedură penală al Republicii Moldova. (Comentariu aplicativ). Chișinău, Cartea juridică, 2016.
5. Decizia Colegiului penal al CSJ al RM din 12.04.2016 pe dosarul penal №1ra-659/16. [Accesat 02.11.2018] Disponibil: [http://jurisprudenta.csj.md/search\\_col\\_penal.php?id=6204](http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=6204).
6. Decizia Curții de Apel Cahul pe dosarul penal nr.05-1a-60-11012018. [Accesat 19.11.2018] Disponibil: [https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr\\_document=05-1a-60-11012018&solr\\_document\\_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr\\_document\\_3=2](https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=05-1a-60-11012018&solr_document_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr_document_3=2)
7. Decizia Curții de Apel Cahul pe dosarul penal nr.05-1a-664-20062017. [Accesat 19.11.2018] Disponibil: [https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr\\_document=05-1a-664-20062017&solr\\_document\\_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr\\_document\\_3=2](https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=05-1a-664-20062017&solr_document_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr_document_3=2)
8. Decizia Curții de Apel Cahul pe dosarul penal № 05-1a-443-25042017. [Accesat 19.11.2018] Disponibil: [https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr\\_document=1a-443&solr\\_document\\_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr\\_document\\_3=All](https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=1a-443&solr_document_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr_document_3=All).
9. Decizia Curții de Apel Cahul pe dosarul penal №05-1a-653-13062016. [Accesat 19.11.2018] Disponibil: [https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr\\_document=1a-653-13062016&solr\\_document\\_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr\\_document](https://cach.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=1a-653-13062016&solr_document_2=&DenumireDosar=&Tematica=&solr_document)

t\_3=All

10. Decizia Colegiului penal al CSJ al RM pe dosarul penal nr. lra-847/2015 din 22.09.2015. [Accesat 19.11.2018] Disponibil: [http://jurisprudenta.csj.md/search\\_col\\_penal.php?id=4871](http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=4871)

11. Decizia Colegiului penal al CSJ a Republicii Moldova pe dosarul penal nr. lro-283/2004 din 30.01.2004. În: Buletinul CSJ a RM, 2004, nr.3, p.12.

12. Decizia Curții de Apel Cahul din 26.04.2016, dosarul nr.05-1a-154-03022016 [Accesat 18.11.2016] Disponibil: [http://cach.instante.justice.md/ro/hot?data\\_deciziei=&nr\\_dosar=&denumire\\_dosar=Flenchea+Dumitru+Andrei+art.+361+alin.+%282%29+lit.+b%29+CP+RM&tip\\_dosar=](http://cach.instante.justice.md/ro/hot?data_deciziei=&nr_dosar=&denumire_dosar=Flenchea+Dumitru+Andrei+art.+361+alin.+%282%29+lit.+b%29+CP+RM&tip_dosar=)

13. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție „cu privire la practica judecării cauzelor penale în ordine de apel”, nr.22, din 12.12.2005. În: Buletinul CSJ a RM, №7, 2006, pag.10.

14. Hotărîrea CtEDO pe cauza Ghimp și alții contra Republicii Moldova. [Accesat 19.11.2018] Disponibil: <https://www.lhr.md/ro/2012/10/hotararea-ghimp-si-altii-c-moldovei/>

15. Hotărîrea CtEDO Manoli contra Republica Moldova din 28.02.2017, (*Cererea nr. 56875/11*). [Accesat 19.11.2018] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-176362>

16. Hotărârile Sochichiu c. Moldovei, I.G. c. Moldovei și Plotnicova c. Moldovei. [Accesat 13.04.2019] Disponibil: <https://www.lhr.md/ro/2012/05/hotararile-sochichiu-c-moldovei-i-g-c-moldovei-si-plotnicova-c-moldovei/>

17. Recomandarea Curții Supreme de Justiție a RM, №53 din 12.07.2013, „Cu privire la procedura de examinare a apelului conform modificărilor și completărilor din Codul de procedură penală, introduse prin Legea nr.66 din 05.04.2012, MO 155-159/27.07.2012, în vigoare 27.10.2012”. În: Buletinul CSJ al RM, №9, 2013, p.9.

18. *Spînu c. României* - Neaudierea inculpatului și a unui martor al acușării de către Curtea Supremă în recurs. Noțiunea autonomă de «martor». [Accesat 19.11.2018] Disponibil: <https://jurisprudencedo.com/SPINU-c.-Romaniei-Neaudierea-inculpatului-si-a-unui-martor-al-acuzarii-de-catre-Curtea-Suprema-in-recurs.-Notiunea-autonoma-de-martor.html>

19. Vizdoagă T., Eșanu A. Reincadrarea juridică a faptei inculpatului în sensul atenuării: problemele de drept penal material și procesual. În: Revista Institutului Național al Justiției. №1(36), 2016.

20. Гайворонская Л. Особенности доказывания в суде апелляционной инстанции. Teza de doctor în drept. [Accesat 02.08.2018] Disponibil: <https://msal.ru/upload/main/00disser/2016/Gayvoronskaya/Гайворонская%20Л.В.%20Особенности%20доказывания%20в%20суде%20апелляционной%20инстанции.pdf>

21. Календарь Д. Участие потерпевшего в апелляционном производстве по уголовным делам. Международная научно-практическая конференция Комратского государственного университета: Наука, образование, культура. Комрат: КГУ, „A&V Poligraf”, 2018. [Accesat 20.03.2018] Disponibil: [https://yadi.sk/i/p\\_fXrjSQ3SpMcA](https://yadi.sk/i/p_fXrjSQ3SpMcA)

22. Кириллова Н. Поддержание государственного обвинения в суде. Изд. Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2003. 148 с.

23. Севастьяник И. Участие прокурора в суде апелляционной и кассационной инстанции. Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук. [Accesat 02.08.2018] Disponibil: <http://www.dslib.net/kriminal-process/uchastie-prokuro-ra-v-sude-apelljacionnoj-i-kassacionnoj-instancii.html>

24. Титков А. Участие потерпевшего в апелляционном производстве. Апелляция: реалии, тенденции и перспективы. Москва, «Акцион-Медиа», 2013.

25. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации №174-ФЗ от 18.12.2001. [Accesat 02.11.2018] Disponibil: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_34481/](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/)

26. Ульянов В. Государственное обвинение в российском уголовном судопроизводстве. Процессуальные и криминалистические аспекты. Москва, Изд. Олма-пресс, 2002. 352 с.



## TEMEIURILE EFECTUĂRI MĂSURILOR SPECIALE DE INVESTIGAȚII

CRISTINA CARAJELEASCOV,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Prin activitatea specială de investigație se înțelege totalitatea de acțiuni de urmărire penală cu caracter public și/sau secret efectuate de către ofițerii de investigații în cadrul urmăririi penale numai în condițiile și în modul prevăzute de Codul de procedură penală.

Potrivit Recomandării (2005) 10 a Comitetului de Miniștri al Consiliului European, prin noțiunea de tehnici speciale de investigare se înțelege tehnicile aplicate de autoritățile competente în cadrul anchetelor penale, vizând depistarea sau anchetarea unor infracțiuni grave și a unor suspecți în vederea colectării de informații, de așa manieră încât persoanele în cauză să nu aibă cunoștință de acest lucru.

Așadar de la bun început constatăm faptul că legiuitorul a omis să definească conceptul de măsuri speciale de investigație, expunându-se doar asupra activității speciale de investigație, ceea ce reprezintă o lacună semnificativă, luând în considerare importanța și impactul activității speciale de investigație asupra drepturilor și libertăților persoanei.

Prin urmărire în opinia noastră, măsurile speciale de investigație reprezintă acel cumul de acțiuni procesuale care restrâng drepturile și libertățile persoanei, efectuate de către subiecții abilitați, autorizate în cadrul urmăririi penale, sub controlul judecătoresc, în baza temeiurilor și condițiilor exhaustiv prevăzute de lege, în scopul acumulării probatoriului. În consecință, măsurile speciale de investigație sunt elemente distincte din cadrul acțiunilor speciale de investigație, creînd corelația dintre parte și întreg.

Temei, [4] reprezintă lucru sau partea cea mai importantă din ceva; temelie, fundament, bază. Așadar, cu referire la subiectul abordat, prin temeiul efectuării măsurilor speciale de investigație trebuie de înțeles motivul în baza căruia se efectuează măsura specială de investigație.

Potrivit art.132/3 Cod de procedură penală, care a fost introdus în anul 2012 în rezultatul reformei cadrului normativ ce reglementează activitatea specială de investigație, fiind racordată la standardele europene privind respectarea drepturilor și libertăților persoanelor în cadrul procesului penal, așadar, drept temei pentru efectuarea măsurilor speciale de investigații sunt:

- actele procesuale de dispoziție ale ofițerului de urmărire penală, ale procurorului sau ale judecătorului de instrucție în cauzele penale aflate în procedura acestora;
- interpelările organizațiilor internaționale și ale autorităților de drept ale altor state în conformitate cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte;
- cererile de comisie rogatorie ale organelor de drept ale altor state în conformitate cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

În legea nr.59 privind activitatea specială de investigații, la art.19 sunt stipulate temeiurile pentru efectuarea măsurilor speciale de investigații ca fiind:

- circumstanțele neclare în legătură cu pornirea urmăririi penale;
- informațiile, devenite cunoscute, privind: fapta prejudiciabilă în curs de pregătire, de comitere sau comisă, precum și persoanele care o pregătesc, o comit ori au comis-o; persoanele care se ascund de organele de urmărire penală sau de instanța de judecată ori care se eschivează de la executarea pedepsei penale; persoanele dispărute fără urmă și necesitatea stabilirii identității cadavrelor neidentificate; circumstanțele care pun în pericol ordinea publică, securitatea militară, economică, ecologică sau de altă natură a statului; circumstanțele ce pun în pericol securitatea investigatorului sub acoperire sau a membrilor familiei acestuia;
- actele procesuale ale ofițerului de urmărire penală, ale procurorului sau ale judecătorului de instrucție în cauzele penale aflate în procedura acestora;
- interpelările organizațiilor internaționale și ale autorităților de drept ale altor state în conformitate cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte;
- raportul ofițerului de investigații privind circumstanțele ce pun în pericol securitatea proprie, a familiei sale și a persoanelor apropiate lui.

Așadar, pentru efectuarea măsurilor speciale de investigație este suficient prezența unui singur temei din cele enunțate la art.132/3 al Codului de procedură penală.

Astfel, din cele expuse supra, se observă că Legea nr.59, numeric, prevede mai multe temeiuri în baza cărora pot fi efectuate măsuri speciale de investigații în coaport cu temeiurile expuse în Codul de procedură penală. Aici apare dilema privind aplicabilitatea practică a temeiurilor expuse în lege și în cod. Art.2 alin.(4) al Codului de procedură penală, prevede expres că „*normele juridice cu caracter procesual din alte legi naționale pot fi aplicate numai cu condiția includerii lor în prezentul cod*”, așadar conform principiului general al procesului penal rezultă că temeiurile din Legea nr.59 care nu se suprapun cu temeiurile din Codul de procedură penală, (circumstanțele neclare în legătură cu pornirea urmăririi penale, informațiile devenite cunoscute privind anumite circumstanțe, raportul ofițerului de investigație privind circumstanțele ce pun în pericol securitatea proprie, a familiei sale și a persoanelor apropiate lui) sunt inaplicabile și nu pot servi drept bază a efectuării măsurii speciale de investigație în cadrul urmăririi penale.

Totodată este cazul să enunțăm că însăși din textul legal temei de efectuare a măsurilor speciale de investigație sunt *actele procesuale de dispoziție ale ofițerului de urmărire penală, ale procurorului sau ale judecătorului de instrucție în cauzele penale aflate în procedura acestora*, rezultă necesitatea existenței unei cauze penale pornite, care să se afle în procedura persoanei abilitate de lege să examineze cauza. Deși, Legea nr.59 prevede posibilitatea efectuării anumitor măsuri speciale de investigație înafara procesului penal, datele obținute în rezultatul acestor acțiuni nu vor putea fi folosite ulterior în calitate de probe demonstrând anumite circumstanțe.

Decizia Curții de Apel Bălți în dosarul nr.1a-265/2016, arată că, procesul-verbal

de examinare din 13.08.2014, prin care au fost examinate înregistrările discuțiilor dintre xxx și xxx, constatate pe CD-R-ul ridicat la 12.08.2014 de la xxx (f.d. 163-168); corpul delict CD-R-ul model „Barges” ridicat la 12.08.2014 de la xxx cu înregistrarea efectuată de către martorul xxx la 06.08.2014. În drept, măsurile speciale de investigații se efectuează în strictă conformitate cu dispozițiile Legii nr. 59 privind activitatea specială de investigații și a secțiunii V Codul de procedură penală (partea generală). Așadar, procesul-verbal de examinare din 13.08.2014, prin care au fost examinate înregistrările discuțiilor dintre xxx și xxx, stocate pe CD-R-ul ridicat de la xxx la 12.08.2014 și corpul delict CD-R-ul model „Barges”, ridicat la 12.08.2014 de la XXX cu înregistrarea efectuată de către martorul xxx la 06.08.2014 sunt acumulate cu încălcarea normelor legale. Cauza penală a fost pornită la 07.08.2014, informația stocată pe CD-R-ul model „Barges” conține date înregistrate la 06.08.2014, în afara procesului penal și fără autorizarea judecătorului de instrucție, astfel că interceptarea dată a fost efectuată până la pornirea urmăririi penale.[3]

În consecință ajungem iarăși la raționamentul conform căruia orice măsură specială de investigație va avea un randament probator doar în cazul în care va fi acumulată în cadrul unei urmăririi penale în baza unui temei strict prevăzut de Codul de procedură penală.

Atragem atenția asupra deciziei Plenul Curții Supreme de Justiție [5] care a examinat sesizarea Judecătoriei Hâncești, prin care s-a solicitat sesizarea Curții Constituționale pentru expunerea asupra posibilității autorizării măsurilor speciale de investigație la etapa executării pedepsei, în vederea stabilirii locului aflării condamnatului. În cadrul sesizării s-a făcut referire la Legea nr.59 care prevede drept temei pentru efectuarea măsurilor speciale de investigație depistarea persoanelor ce se eschivează de la judecată sau de la executarea pedepsei, pe când Codul de procedură penală nu prevede asemenea temei, astfel instanța fiind într-o situație incertă cu referire la autorizarea măsurii solicitate de către IP Hâncești.

Astfel, Plenul Curții Supreme de Justiție, a menționat în Hotărârea sa că, dacă legiuitorul nu a prevăzut la etapa executării pedepselor penale posibilitatea utilizării unor măsuri speciale de investigație, această situație de drept nu echivalează cu neconstituționalitatea prevederilor, așadar, efectuarea măsurilor speciale de investigații prevăzute la art.18 al Legii nr.59, rezultă din prevederile art. 2, sarcinile activității speciale de investigații(lit.c)-căutarea persoanelor care se eschivează de la executarea pedepsei) din Legea privind activitatea specială de investigații, - art. 20 din aceeași lege prevede că măsurile speciale de investigații specificate la art.18 alin.(1) pct.1) se autorizează în condițiile Codului de procedură penală al Republicii Moldova. În acest context, se relevă că Codul de procedură penală, prevede expres că activitatea specială de investigații se efectuează de către ofițerii de investigații în cadrul urmăririi penale numai în condițiile și în modul prevăzute de prezentul cod.

Astfel, ne întoarcem la aplicabilitatea temeiurilor indicate în Legea nr.59, care nu se regăsesc și în Cod, astfel, susținem și aderăm la poziția expusă, prin care temei

de efectuare a măsurilor speciale de investigație, axat pe depistarea persoanei ce se eschivează de la organul de urmărire penală sau judecată, nu constituie un temei de sine stătător atât timp cât nu se regăsește în Codul de procedură penală.[4]

Actele de dispoziție a subiecților abilitați, enumerați la art.132/3 Cod de procedură penală, reiterăm, ofițerul de urmărire penală, procurorul și judecătorul de instrucție, au o semnificație specială în cadrul urmăririi penale dat fiind faptul că aceștea dispun de dreptul de autorizare a măsurilor speciale de investigație, deci actele emise de către aceștea limitează într-o măsură oarecare drepturile și libertățile persoanei în cadrul urmăririi penale.

Actul procedural emis de către subiectul abilitat trebuie să garanteze respectarea drepturilor și libertăților persoanei în cadrul urmăririi penale, iar restrângerea să fie una proporțională și necesară. Acest aspect urmează a fi apreciat în mod obiectiv și echidistant, dat fiind faptul că orice măsură specială de investigație invetabil reprezintă o ingerință adusă de către subiecții statului asupra drepturilor și libertăților persoanei.

Garantarea principiului proporționalității reprezintă acel echilibru dintre dreptul subiectiv al persoanei și interesul general al societății.

Scopul proporționalității constă în primul rând în a vedea dacă limitarea dreptului fundamental al justițiabilului este justificată, iar în al doilea rând de a pune în balanță limitarea cu beneficiul adus interesului legitim general sau cu beneficiul pe care l-ar avea alți particulari.[7]

La autorizarea efectuării măsurilor speciale de investigații, subiecții abilitați urmează să aprecieze în prim plan proporționalitatea dintre restrângerea drepturilor persoanei în privința căreia se autorizează în coraport cu interesul general al societății materializat prin preîntâmpinare și/sau descoperirea infracțiunii.

Cu referire la principiul proporționalității urmează a fi luate în calcul toate circumstanțele cauzei, o speță elocventă în acest sent a fost examinată de CtEDO, în speța Uzun c. Germanie, Curtea a examinat ingerința adusă reclamantului, în privința căruia pe o perioadă de câteva luni au fost autorizate mai multe măsuri speciale de investigație. Astfel, la originea speței se află reclamantul și complicele acestuia care fiind bănuți de comiterea unor infracțiuni făcând parte din cadrul unei grupări extremiste, fiind necesară descoperirea întregii rețele, au fost supuși monitorizării prin autorizarea interceptărilor convorbirilor telefonice, prin supravegherea din exterior a domiciliilor acestora, prin urmărirea vizuală, dar care nu au dat un rezultat scontant, fiind necesară autorizarea monitorizării mijlocului de transport prin GPS, care transmitea date concrete privind poziționarea automobilului. Reclamantii s-au plâns pe faptul încălcării dreptului la viața privată, prin faptul că agenții statului au depășit limita de proporționalitate. Cu toate acestea Curtea, s-a expus că măsurile întreprinse de către agenții statului erau proporționale în coraport cu circumstanțele speței, dat fiind faptul că alte măsuri nu au dat rezultate și însăși pericolul care plana asupra interesului general al societății era proporțional, necesar în coraport cu dreptul restrâns al reclamantilor.

În ceea ce vizează, interpelările organizațiilor internaționale și comisiile rogatorii prin care se solicită efectuarea măsurilor speciale de investigație și legiuitorul le catalogează drept teme de efectuare a acestor, remarcăm că acestea urmează a fi efectuate în baza legislației naționale și doar în cazul în care legislația națională prevede măsura respectivă, în caz contrar aceasta urmează a fi refuzate. Așadar, de regulă prin intermediul comisiilor rogatorii se efectuează acțiuni de urmărire penală, altele decât măsurile speciale de investigație. Reiterăm cele examinate anterior, și anume faptul că măsurile speciale de investigații se efectuează în cadrul urmăririi penale pornite conform normelor de procedură penală, astfel solicitarea unui stat de a efectua măsuri speciale de investigație nu poate fi satisfăcută, drept motiv fiind lipsa unui temei legal în baza căruia urmează a fi efectuată acțiunea.

Importanța stipulării exprese în actele normative a temeiurilor în baza cărora pot fi efectuate măsurile speciale de investigații derivă însăși din specificul măsurilor respective. Este evident aportul măsurilor speciale de investigații în vederea descoperii infracțiunii, calitatea și volumul probelor care este acumulat în baza acestora. Totodată acestea influențează în mod direct viața privată a persoanei, făcând publice aspectele private ale vieții persoanei, ceea ce deseori are consecințe negative pentru persoana supusă acestor măsuri. În contrabalanță reiterăm obligația pozitivă a statului de a garanta siguranța cetățenilor aflați sub jurisdicția sa împotriva atentatelor infracționale. În consecință subiecții abilitați au o responsabilitate sporită în asigurarea aplicării principiului proporționalității în fiecare speță aparte, fiind analizate toate riscurile posibile în vederea asigurării respectării drepturilor și libertăților persoanei în cadrul unui proces penal.

### Referințe bibliografice:

1. Cauza Uzun c. Germaniei, hotărâre din 02.09.2019, în baza de date HUDOC, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100293>
2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat la 14 martie 2003, în vigoare din 12 iunie 2003, MO nr.104-110 din 07 iunie 2003;
3. Decizia Curții de Apel Bălți din 05.10.2016, emisă în dosarul nr. 1a-265/2016;
4. Dicționarul explicative al limbii române, versiunea online, vizualizat pe <https://dexonline.ro>
5. Hotărârea Curții Supreme de Justiție din 30.09.2013 în dosarul nr.4s-10/13;
6. Legea nr.59 din 29.03.2012 privind activitatea specială de investigații, în MO nr.113-118 din 08.06.2012.
7. Poalelungi Mihai, Sârcu Diana, Grimalschi Lilia și alții, Convenția Europeană a drepturilor Omului: Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a drepturilor omului versus Republica Moldova: Concluzii și recomandări, Editura „Tipografia Centrală”, Chișinău, 2017, 576 pagini;
8. Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei 10(2005) privind tehnicile speciale de anchetă în legătură cu infracțiuni grave, inclusiv acte de terorism;
9. Малыгин С. С., Николюк И. И., Кальницкий В. В., Чечетин А. Е., Федеральный закон об оперативно-розыскной деятельностью Научно-практический комментарий. Екатеринбург, 1997. 202 с.

## REGLEMENTĂRI PRIVIND UNELE METODE DE APARAREA A DREPTURILE OMULUI

CODREANU VALERIA,

*Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova*

Drepturile omului sunt «drepturile și libertățile fundamentale la care au dreptul toți oamenii»[1]. Exemple de drepturi și libertăți care sunt adesea considerate drepturi ale omului includ drepturi civile și politice, cum ar fi: dreptul la viață, libertate și proprietate, libertatea de exprimare, și drepturile sociale, culturale și economice, inclusiv, dreptul la muncă și dreptul la educație.

Toate ființele umane se nasc liber și egale în demnitate și drepturi. Ei sunt înzestrați cu rațiune și conștiință și ar trebui să acționeze unul față de celălalt într-un spirit de fraternitate.

- *articolul 1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului (UDHR) a Organizației Națiunilor Unite [2]*

Astfel de drepturi sunt atribuite “în mod natural”, ceea ce înseamnă că ele nu sunt câștigate și nu pot fi negate pe baza rasei, crezului, etnicității sau genului. [3] Aceste drepturi sunt adesea avansate ca drepturi legale și protejate de statul de drept. Diverse drepturi «de bază» care nu pot fi încălcate în niciun caz sunt enunțate în documentele internaționale privind drepturile omului, cum ar fi: Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale și Pactul internațional privind drepturile civile și politice. Drepturile stabilite prin aceste documente includ drepturile economice, sociale, culturale, politice și civile [4].

Deși drepturile omului nu sunt întotdeauna interpretate în mod similar în societate, aceste norme formează totuși un vocabular comun în domeniul drepturilor omului, în care pot fi articulate pretențiile diferitelor culturi. Ratificarea pe scară largă a acordurilor internaționale privind drepturile omului, precum și cele enumerate mai sus, este considerată o dovadă a faptului că acestea sunt valori pe scară largă. [5]

Multe conflicte sunt provocate de o lipsă de protecție a drepturilor omului, iar trauma care rezultă din încălcările grave ale drepturilor omului duc deseori la noi încălcări ale drepturilor omului. Pe măsură ce conflictele se intensifică, ura se acumulează și restabilirea păcii este mai dificilă. Pentru a opri acest ciclu de violență, statele trebuie să instituie politici care vizează protecția drepturilor omului. Mulți autori consideră că protecția drepturilor omului “este esențială pentru realizarea durabilă a celor trei priorități globale ale păcii, dezvoltării și democrației convenite «.

Responsabilitatea de a proteja drepturile omului se află în primul rând în fața statelor în sine. Cu toate acestea, în multe cazuri autoritățile publice și oficialii guvernamentali instituie politici care încălcă drepturile fundamentale ale omului. Astfel de abuzuri de putere din partea liderilor politici și a autorităților de stat au efecte devas-

tatoare, inclusiv genocid, crime de război și crime împotriva umanității. În urma conflictului, violența și suspiciunea persistă adesea. Instituțiile guvernamentale și sistemul judiciar, care poartă principala responsabilitate pentru respectarea drepturilor omului, sunt deseori slăbite de conflictul sau complicitatea acestuia. Cu toate acestea, o îmbunătățire generală a situației drepturilor omului este esențială pentru reabilitarea societăților rupte de război. Unii autori susțin că vindecarea cicatricilor psihologice provocate de atrocități și reconciliere la nivelul comunității nu poate avea loc dacă adevărul despre crimele din trecut nu este dezvăluit și dacă drepturile omului nu sunt protejate. Deoarece toate normele internaționale sunt supuse interpretării culturale, agenții externi care ajută la restabilirea drepturilor omului în societățile postconflict trebuie să fie atenți să găsească termeni locali cu care să-și exprime normele privind drepturile omului. În consecință putem menționa că politicile de promovare și apărare a drepturilor omului trebuie adaptate din punct de vedere cultural pentru a evita neîncrederea și percepția privind pătrunderea în afacerile interne.

Pentru a promova standardele privind drepturile omului în societățile postconflictuale, trebuie abordate multe aspecte psihologice. E necesar să se introducă noi norme sociale, fie să restabilească standardele morale depășite. Programe elaborate trebuie să abordeze nedreptățile din trecut și să prevină viitoare încălcări ale drepturilor omului. Drepturile omului nu trebuie să devină doar un alt aspect compartimentalizat al recuperării, ci trebuie să fie infuzate în toate activitățile de consolidare a păcii și de reconstrucție. Democratizarea implică restaurarea drepturilor politice și sociale. Funcționarii guvernamentali și membrii forțelor de securitate și de poliție trebuie instruiți să respecte drepturile fundamentale în îndeplinirea îndatoririlor lor.

Pentru a cerceta o problemă de ordin internațional e necesar mai întâi să analizăm la nivel național problema care vizează drepturile omului.

**În rezultatul unor investigații s-a constatat** că drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt destul de des încălcate în Republica Moldova. Mai respectate în Republica Moldova sunt drepturile copiilor, ale minorităților religioase și ale femeilor, iar mai puțin ale deținuților, ale persoanelor cu dizabilități și ale minorităților sexuale.<sup>[4]</sup>

Diverse grupuri sociale se confruntă cu diferite probleme. Persoanele care trăiesc cu HIV se confruntă cu nerespectarea confidențialității în special de către personalul medical, ceea ce lezează dreptul de a nu fi supus discriminării și conduce la stigmatizare, fapt care afectează în special copiii acestora. Non-cetățenii reclamă persistența protecționismului și a corupției în prestarea serviciilor, problemele birocratice și de limitare a unor drepturi din cauza nivelului redus de informare a funcționarilor publici și prestatorilor de servicii.

Potrivit studiului „Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova”, drepturile omului sunt încălcate cel mai des de Parlament și Guvern.<sup>[5]</sup> De asemenea, informarea populației privind politicile în domeniul drepturilor omului este limitată. „Studiul prezentat astăzi reflectă ce cred oamenii despre respectarea drepturilor

omului în Moldova și oferă o foaie de parcurs pentru promovarea drepturilor omului în țară. Acesta este cel de-al doilea studiu privind percepțiile privind drepturile omului, elaborat cu sprijinul ONU, primul fiind efectuat în 2016. Datele despre percepțiile oamenilor vor fi utilizate pentru elaborarea politicilor, pentru o mai bună canalizare a intervențiilor ONU în domeniul drepturilor omului în Moldova și evaluarea impactului acestora asupra dezvoltării țării și realizării Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă”, a menționat Dafina Gercheva, coordonatoare rezidentă ONU și reprezentantă permanentă PNUD în Republica Moldova.

Printre cele mai importante constatări ale studiului sunt:

- Situația privind drepturile omului nu s-a schimbat, în opinia a 43,8 la sută dintre respondenți. Totodată, în 2018 mai mulți participanți la cercetare au sesizat că situația privind drepturile omului mai degrabă s-a îmbunătățit (35,8%) decât s-a înrăutățit (16,4%);

- Ca și în studiul din 2016, în opinia participanților, principalul drept ce necesită atenția societății este dreptul la sănătate, doar că ponderea respondenților este mai mare în 2018 – 71,6% față de 61% în 2016. Dreptul la educație este al doilea în această listă, în creștere semnificativă față de anul 2016 (31,5%) – 43,5% dintre respondenți plasându-l printre cele mai sensibile trei drepturi care merită mai multă atenție.

- Pe a treia poziție în topul drepturilor care necesită mai multă atenție, la fel ca în 2016, este cel la protecție socială, urmat de dreptul la muncă și condiții prielnice de muncă, dreptul la informație, libertatea opiniei și a exprimării. Dreptul la informație, libertatea opiniei și a exprimării înregistrează o creștere a numărului de persoane (de la 7,9 la 14,5%) care îl plasează în categoria celor ce necesită o atenție sporită.

- În studiul din 2018 se atestă o percepție mai bună a populației privind dreptul la protecția socială și o ușoară îmbunătățire a situației privind protecția drepturilor persoanelor social-vulnerabile. Totuși, cea mai mare parte dintre respondenți (43,7%) continuă să creadă că drepturile acestei categorii de persoane practic deloc nu sunt protejate de autoritățile statului.

- Cel mai puțin respectat drept în Republica Moldova este dreptul la un proces echitabil, doar 21,8% din respondenți considerând că acesta este respectat.

- Cele mai respectate drepturi în Moldova sunt: dreptul la cultură, identitate culturală, la libera circulație, la proprietate, la libertatea personală și viață privată. Ca și în 2016, conform percepției respondenților, 57,7% consideră că drepturile copiilor sunt printre cele mai respectate, într-o măsură mare sau foarte mare.

- Din numărul total de respondenți, aproximativ o jumătate au declarat că li s-a încălcat cel puțin un drept în ultimii doi ani. Cel mai frecvent, ca și în 2016, a fost încălcat dreptul la sănătate, menționat de 22,6% din respondenți. Comparativ cu 2016, a crescut mult ponderea celor care consideră că li s-a încălcat dreptul de a alege și de a fi ales (de la 3,1% la 12,8%).

- Peste 80% din respondenți sunt de părere că persoanele în etate, cu dizabilități,



copiii, femeile și victimele violenței în familie au nevoie de cea mai mare atenție pentru a le fi protejate drepturile.

- În opinia a două treimi din respondenți, la fel ca în 2016, cel mai frecvent încălcă drepturile omului Parlamentul și Guvernul, iar peste 62% din respondenți consideră că alte două instituții care încălcă drepturile omului sunt Judecătoriile și Poliția.

- În ultimii doi ani s-a schimbat percepția populației privind modul în care instituțiile asigură respectarea drepturilor omului. Astfel, mass-media rămâne pe primul loc, ca instituție ce asigură respectarea drepturilor omului (41,9% față de 35,1%), rolul ONG-urilor pare mai semnificativ în prezent (36,5%, față de 19,7%). Președintele țării se clasează pe locul 3 cu 36%, față de 5,6% în 2016. În această perioadă a crescut și încrederea persoanelor în Oficiul Avocatului Poporului, de la 20,7% la 35,1%.

- Nivelul de informare a populației privind drepturile omului în Republica Moldova nu s-a modificat considerabil față de anul 2016. S-a înregistrat o scădere nesemnificativă a ponderii celor care se cred foarte bine informați, dar și o creștere a ponderii celor care se consideră mai degrabă informați.

Pentru solutionarea problemelor aparute în domeniul acesta sunt disponibile diferite metode de avansare și apărare a drepturilor omului cum ar fi:

Educația despre drepturile omului trebuie să devină parte a educației publice generale. Ar trebui oferită asistență tehnică și financiară pentru a spori cunoștințele despre drepturile omului. Membrii poliției și forțele de securitate trebuie instruiți pentru a asigura respectarea standardelor în domeniul drepturilor omului pentru aplicarea legii. Institutele de cercetare și universitățile ar trebui consolidate pentru a pregăti avocații și judecătorii.

Cei care perpetuează încălcări ale drepturilor omului consideră că este mult mai ușor să facă acest lucru în cazurile în care activitățile lor pot rămâne în secret. Martorii internaționali, observatorii și reporterii pot exercita o presiune modestă de a aduce la cunoștința publicului încălcările drepturilor omului și de a descuraja violențele ulterioare. Monitorii ar trebui nu numai să expună încălcări, ci și să conștientizeze publicul despre orice progres înregistrat în realizarea drepturilor omului. Pentru a se asigura că acțiunile adecvate sunt luate după ce rezultatele investigațiilor au fost făcute publice, trebuie să existe mecanisme eficiente de abordare a nedreptăților.

Comisiunile de Adevăr sunt uneori stabilite după o tranziție politică. Pentru a le distinge de alte instituții înființate pentru a trata moștenirea încălcărilor drepturilor omului, comisiunile de adevăr pot fi înțelese ca «organisme constituite pentru a investiga o istorie anterioară a încălcărilor drepturilor omului într-o anumită țară - care pot include încălcări ale armatei sau alte forțe guvernamentale sau forțe armate de opoziție». Sunt organe temporare sancționate oficial care investighează un model de abuz în trecut. Scopul lor este de a descoperi detaliile abuzurilor din trecut ca un simbol al recunoașterii greșelilor din trecut. În mod obișnuit, aceștia nu au competența instanțelor judecătorești, nici ei, deoarece nu dispun de aceleași standarde de

probă și protecție pentru inculpați. Ca atare, de obicei, aceștia nu “numesc numele” celor responsabili de încălcările drepturilor omului, ci mai degrabă indică deficiențele instituționale care au facilitat infracțiunile. În cele din urmă, acestea încheie cu un raport care conține recomandări pentru a preveni reapariția infracțiunilor și pentru a oferi despăgubiri victimelor.

Din cele menționate concluzionăm că extinderea dreptului internațional în domeniul drepturilor omului nu a fost adesea combinată cu practica. Cu toate acestea, există un consens mai mare că protecția drepturilor omului este importantă pentru rezolvarea conflictului și pentru procesul de reconstrucție ulterior. Pentru a atinge aceste obiective, comunitatea internațională a identificat o serie de mecanisme atât pentru a pune capăt abuzurilor drepturilor omului, cât și pentru a crea un mediu în care acestea vor fi respectate în viitor. Ele nu sunt alternative, dar fiecare oferă avantaje importante în abordarea trecutului, imaginând un viitor mai luminos.

#### **Referințe bibliografice:**

1. Jack Donnelly. “Universal Human Rights,” COMELL UNIVERSITY PRESS UNITED KINGDOM
2. Samuel Moyn “ Human Rights in an Unequal World” Harvard University Press Canada
3. Priscilla B. Hayner, (1994). “Fifteen Truth Commissions - 1974 to 1994: A Comparative Study.” Human Rights Quarterly. 16(4): 604.
4. „Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova” de indicat: ONU in Moldova Chisinau Republica Moldova

## CONSIDERAȚII TEORETICO-PRACTICE PRIVIND APLICAREA REGIMURILOR DE DETENȚIE ÎN PENITENCIARELE REPUBLICII MOLDOVA

VLADIMIR COJOCARU,  
*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Pedeapsa privativă de libertate, închisoarea sau detențiunea pe viață, reprezentând o izolare de comunitate pentru o durată de timp, presupune de fapt plasarea într-un mediu nou, cu reguli și cerințe diferite față de mediul liber din comunitate, care-i vor crea deținutului cadrul de mobilitate în mediul închis. De altfel, dreptul execuțional penal ca ramură de drept este alcătuită din totalitatea normelor juridice prin care se reglementează relațiile sociale privind executarea sancțiunilor penale în scopul asigurării unei influențări educative eficiente al acelor persoane supuse executării în scopul prevenirii săvârșirii de noi infracțiuni și a apărării ordinii de drept. [1]

Astfel, pentru asigurarea realizării scopului pedepsei, de prevenire a recidivei prin schimbare comportamentală în sensul creării unor deprinderi și competențe social utile este necesar a crea acel cadru care să poată fi aplicat persoanelor private de libertate conform nevoilor individuale, și cerințelor de siguranță în locurile de detenție. Cadru ce necesită a fi format din totalitatea reglementărilor și utilităților, pentru a permite funcționarea unor regimuri de deținere și pentru asigurarea creionării traseului persoanei private de libertate în perioada executării pedepsei și liberării din penitenciar, precum și pregătirea pentru reintegrare în muncă și societate a celor condamnați și eliberați definitiv [2].

Respectiv, elementul central al punerii în executare a pedepselor privative de libertate este aplicarea corespunzătoare a regimului penitenciar persoanelor private de libertate, care să contribuie la determinarea conduitei prosociale, element obligatoriu pentru realizarea funcțiilor pedepsei. Regimuri care trebuie să fie reglementate prin lege organică, în conformitate lit. n), alin. (3) art.72 din Constituția Republicii Moldova [3].

Regimul de detenție reprezentând ansamblul de reguli, drepturi, obligații, programe și activități care urmăresc realizarea unei bune conviețuiri, menite să încurajeze comportamente, atitudini și abilități prosociale, solicită o atenție sporită în partea de reglementare, fiindcă în conformitate cu normele în vigoare își vor întemeia deciziile – administrațiile penitenciarelor și pretențiile – persoanele private de libertate și reprezentanții instituțiilor de monitorizare a respectării drepturilor omului. Astfel, conform tendințelor actuale de promovare a conceptului de securitate dinamică în penitenciare, se impune necesitatea elaborării setului de pârghii ce trebuie a fi utilizate în acest sens. Pârghii ce necesită a fi utilizate într-un cadru obiectiv, pentru a evita deciziile arbitrare adoptate de către administrația penitenciarelor. Regimul de executare a pedepsei închisorii se cercetează încă din secolul XVIII. De-a lungul

vremii, s-au practicat nenumărate sisteme de executare a pedepsei închisorii, care nu întotdeauna si-au dovedit eficiența în ce privește reeducarea condamnaților. În general sunt cunoscute mai multe regimuri și anume: - regimul deținerii în comun în penitenciare, detenția în comun implicând aglomerări de infractori de toate categoriile fără distincții de vârstă, sex, antecedente penale, gravitatea infracțiunii etc. Condamnații sunt ținuti împreună atât ziua, cât și noaptea, însă în săli comune, dormitoare comune și lucrează în ateliere comune. [4]

### **Rezultate și discuții**

Intervenția în acest domeniu este necesară din motiv că în Republica Moldova filosofia penală este încă la etapa justiției retributive, deși legea penală are drept scop prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, nu de a cauza suferințe fizice sau de a leza demnitatea omului. În realitate, privarea de libertate pe termene foarte lungi. Proporția condamnaților ce ispășesc termene mai mari de 10 ani depășește de trei ori media Europeană. Pedepse ce se aplică în condiții calificate de către Comitetul european pentru prevenirea torturii (CPT) drept inumane și degradante, fapt constat de membrii comitetului european pentru prevenirea torturii, urmare a vizitelor desfășurate în Republica Moldova[5]. Realizată inclusiv, fără individualizarea regimului sau nivelului de siguranță, constând în executarea întregului termen al pedepsei în același tip de penitenciar stabilit de instanță în dependență de infracțiunea comisă, respectiv, imposibilitatea repartiției în dependență de o evaluare individuală a nivelului de risc, contrar Regulilor Penitenciare Europene Rec (2006)2. [6], având acces redus la studii, muncă, ocupații utile cu șanse minime de liberare condiționată, reprezintă o gravă încălcare a drepturilor omului și are efect contrar scopului pedepsei. Munca care trebuie să apară prin intermediul programelor ca element esențial în executarea pedepsei cu închisoarea, munca reprezintă una dintre principalele activități care trebuie să-i fie asigurate persoanei condamnate. Aceasta întrucât prin muncă se pot păstra, pe de o parte, integritatea fizică și psihică a individului, iar pe de altă parte, i se asigură o mai bună reintegrare socială, după liberare. [7]

Executarea pedepsei în aceste condiții generează recidivă (peste 56%), expunând comunitățile la insecuritate, iar contribuabilul – la costuri triple, deoarece plângerile împotriva condițiilor de detenție ajung la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (vezi tabelul nr.1). Convenția Europeană cere statului să asigure că persoana este deținută în condiții care sunt compatibile cu respectarea demnității sale umane, iar lipsa resurselor financiare nu este o justificare.

La 31 martie curent în custodia sistemului penitenciar se dețineau 7115 de persoane, dintre care 1227 preveniți, 450 femei și 73 minori. Iar raportul dintre eliberările efective și eliberările potențiale reprezintă unul dintre cel mai scăzut nivel din Europa, conform Raportului Anual privind Statistica Penală al Consiliului Europei, SPACE I – Populații Penitenciare. Media acestui raport pentru Europa este de 53.8 la 100. Astfel, putem deduce că Moldova înregistrează mare viteză de creștere a populației penitenciare. [8]

Infrastructura învechită ce nu este adaptată la sistemul de celule și nu permite separarea condamnaților în sectoare mici, în combinație cu insuficiența personalului custodial duce la perpetuarea violenței și subculturii în mediul penitenciar. Doar 3 din cele 17 instituții penitenciare au fost renovate și corespund standardelor minime de detenție (Rusca, Goian și Taraclia), în care se dețin 707 persoane. Arhitectura instituțiilor de detenție contribuie direct la prezența intimidării și maltratării unor anumite categorii de deținuți, fiindcă este prezentă ierarhia neformală, guvernată de propriile reguli și interacțiunea ei cu grupările criminale din afara sistemului penitenciar.

Aceste probleme sunt exacerbate de fenomenul suprapopulării penitenciarelor care este deseori un simptom al unei justiții penale dezechilibrate.

Prin urmare sistemul penitenciar, parte a justiției penale se confruntă cu mari probleme la nivel de funcționare ce îl împiedică să-și realizeze misiunea, respectiv a scopului pedepsei - reintegrarea socială a persoanei condamnate și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni. Conform indicatorului internațional Rule of Law Index 2017-18, de World Justice Project, Moldova are un scor de doar 0.29 puncte din maxim 1, pentru sub-indicatorul *Serviciile corecționale sunt eficiente în reducerea comportamentului criminal*. [9]

Necesitate cercetării particularităților executării pedepselor privative de libertate în regimuri progresive și regresive este determinată de faptul că această problemă a fost studiată de o manieră superficială, constatăm astăzi că deși am readoptat codurile penal și de executare, cadrul general de executare a pedepselor privative de libertate a rămas în mare parte același.

Astfel, nivelul insuficient de studiere a problemelor abordate și utilizarea insuficientă a izvoarelor documentare, lipsei unor lucrări fundamentale din domeniu a produs un gol imens în acest domeniu. Prin urmare instituirea regimurilor progresive și regresive în Republica Moldova necesită o investigație atentă, mai cu seamă din perspectiva condițiilor și posibilităților actuale. În pofida faptului existenței unui număr de lucrări care reflectă problema abordată, majoritatea lor absolută au fost elaborate, bazându-se pe conceptele vechi de studiere a problemei în cauză.

În perioada 1940 – 1961, în Republica Moldova a lipsit legislația penală și execuțional-penală proprie, fiind impusă în acest domeniu legislația RSS Ucrainene.

La 25 decembrie 1958 au fost adoptate Bazele legislației penale ale URSS și ale republicilor unionale, în temeiul cărora a fost adoptat și primul Cod penal al RSS Moldovenești din 24 martie 1961 și care a fost în vigoare, timp de aproximativ 30 de ani [10].

Ulterior au apărut primele acte normative speciale care reglementau exclusiv punerea în executare a pedepselor penale, astfel, la 22 iunie 1993, a fost adoptat Codul de executare a sancțiunilor de drept penal, care a intrat în vigoare în ianuarie 1994 [11], iar la 20 decembrie 1994, de către Guvern, a fost aprobat Statutul executării pedepsei de către condamnați, care a intrat în vigoare în martie 1997.

La etapa respectivă, reglementările aprobate practic au preluat, cu mici schimbări, structura organizatorică, atribuțiile și procedurile în domeniul executării pedepselor

penale existente anterior. Astfel, conform prevederilor art.62 al Codului de executare a sancțiunilor de drept penal adoptat în anul 1993, condamnații la privațiune de libertate executau pedeapsa în următoarele tipuri de penitenciare:

- coloniile de corecție (cu regim comun; regim sever; colonii-așezări, colonii speciale pentru deținere în condiții de izolare strictă a recidiviștilor deosebit de periculoși).
- coloniile de reeducare;
- închisorile;
- izolatoarele de anchetă penală;
- spitale penitenciare.

În coloniile de toate tipurile, puteau fi create sectoare pentru deținerea izolată a condamnaților de diferite categorii.

În anul 1996, în vederea executării Decretului Președintelui Republicii Moldova nr.347 din 30.10.1995 “Cu privire la Direcția instituțiilor penitenciare”, Direcția instituțiilor penitenciare a trecut din subordinea Ministerului Afacerilor Interne în subordinea Ministerului Justiției. [12]

Practic reforma sistemului penitenciar a început imediat după trecerea Direcției instituțiilor penitenciare în subordinea Ministerului Justiției, și a vizat umanizarea regimului de deținere, bazată pe respectarea demnității umane, legalitate, nediscriminare, imparțialitate și transparență la punerea în executare a pedepselor penale, precum și întreprinderea unor măsuri concrete ce au vizat extinderea drepturilor acordate persoanelor private de libertate, îmbunătățirea condițiilor de detenție, alimentare și acordare a asistenței medicale deținuților.

Un instrument important în acest sens a fost adoptarea, în 1996, a Legii Republicii Moldova cu privire la sistemul penitenciar nr. 1036-XIII din 17.12.96, publicată în Monitorul Oficial al RM Nr. 15 art.154 din 06.03.1997 (republicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr.183-185, art.654 din 10.10.2008), prin care la nivel legislativ sarcina punerii în executare a pedepselor penale privative de libertate a fost stabilită în competența sistemului penitenciar, care în conformitate cu prevederile art. 4 (5) al Legii cu privire la sistemul penitenciar nr.1036-XIII din 17.12.1996, este subordonat Ministerului Justiției și este constituit din Departamentul Instituțiilor Penitenciare, instituțiile subordonate acestuia și întreprinderile de stat din cadrul sistemului penitenciar. [13] Aspecte reiterate în noua Lege cu privire la sistemul administrației penitenciare Nr. 300 din 21.12.2017, intrată în vigoare la 16.05.2018. [14]

Măsurile legislative, atât în domeniul penal (cum ar fi abolirea pedepsei capitale), cât și execuțional-penal, adoptate în perioada respectivă au precedat de facto ratificarea de către Republica Moldova a Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24 iulie 1997. [15]

Prin Legea nr. 443-XV din 24.12.2004 a fost adoptat noul Cod de executare, care a fost elaborat luând în considerare reglementările internaționale în materie, în special cele ce țin de garantarea și respectarea drepturilor omului. Astfel, normele codului

prevăd: egalitatea condamnaților în fața legii, diferențierea, individualizarea și planificarea executării pedepselor penale, aplicarea rațională a mijloacelor de corijare a condamnaților și stimularea comportamentului respectuos față de lege, legalitatea, democratismul, unanimismul, respectarea drepturilor, libertăților și demnității umane etc. [16]

Noile reglementări introduse prin Codul de executare și Legea cu privire la sistemul penitenciar stabilesc exclusiv în atribuțiile sistemului penitenciar sarcina punerii în executare a pedepselor penale privative de libertate, a măsurii arestului preventiv și arestului contravențional. În conformitate cu prevederile art. 72 Cod penal [17], art. 173 – 175 Cod de executare și art. 6 (7) al Legii cu privire la sistemul penitenciar, atribuțiile respective urmează a fi exercitate de către următoarele tipuri de instituții penitenciare:

- a) penitenciarele de tip deschis;
- b) penitenciarele de tip semiînchis;
- c) penitenciarele de tip închis;
- d) penitenciarele pentru minori;
- e) penitenciarele pentru femei în care este creat și un sector în care execută pedeapsa persoanele de sex feminin care nu au atins majoratul;
- f) izolatoarele de urmărire penală;
- g) casele de arest;
- h) spitalele penitenciare.

Într-o instituție penitenciară pot fi create, cu respectarea particularităților prevăzute de Codul de executare, mai multe sectoare distincte de detenție corespunzătoare diferitor tipuri de penitenciare.

Pot fi evidențiate diferite criterii de clasificare a instituțiilor penitenciare. În dependență de numărul condamnaților deținuți în ele distingem: • penitenciare mici (cu capacitatea de 200-500 condamnați); • penitenciare medii (capacitatea de 500-1000 condamnați); • penitenciare mari (1000-3000 condamnați). [18]

De asemenea, fiind modificate instituțiile care pun în executare pedeapsa penală, în esență legea nu a făcut o distincție clară între tipurile de penitenciare existente, particularitățile regimurilor de executare a pedepsei, iar diferențierea condamnaților pe tip de penitenciar și regim de detenție are loc doar reieșind din gravitatea faptei comise, sancțiunea penală aplicată și durata executată din pedeapsă, fără însă a stabili criterii de individualizare a executării pedepsei și posibilitatea aplicării unui sistem progresiv și regresiv de executare în care pot fi utilizate mijloace de destindere a regimului de executare sau posibilitatea transferării deținutului dintr-un regim de executare în altul în raport de respectarea de către deținut a măsurilor planificate la individualizarea executării pedepsei.

### **Concluzii**

Astfel, normele actuale au creat un sistem rigid de executare a pedepsei, în care avansarea pe regimuri nu constituie o măsură de destindere ci o etapă obligatorie de urmat în raport cu termenul de pedeapsă deja executat.

În consecință, analizând reglementările legislației naționale în domeniul individualizării executării pedepsei se constată că diferențierea instituțiilor penitenciare în trei tipuri de penitenciare și existența în cadrul acestora a unor regimuri de detenție rigide nu permite realizarea scopurilor pedepsei penale, deoarece diferențierea în funcție de tip de penitenciar nu permite decât separarea anumitor categorii de deținuți în raport de gravitatea faptei comise, în esență drepturile și obligațiile fiind similare (în cazul penitenciarelor de tip închis și semiînchis), pe când reieșind din recomandările și practica internațională diferențierea executării pedepsei, respectiv regimul de detenție, urmează a fi stabilit în raport de anumite criterii ce caracterizează personalitatea deținutului și comportamentul acestuia la executarea pedepsei. Astfel, rațional ar fi de renunțat la un tip de penitenciar, iar regimurile de detenție create în cadrul penitenciarelor urmează a fi diversificate în funcție de categorisirea deținuților și necesitățile de resocializare a acestora, iar legea urmează să reglementeze tipurile de regimuri de detenție care pot fi create în penitenciare, criteriile și procedura de clasificare (categorisire) a deținuților, precum și procedurile de transfer dintr-un regim penitenciar în altul și/sau acordarea măsurilor de destindere.

Tabelul 1

## Cauzele CEDO împotriva Moldovei

în privința persoanelor ce s-au deținut în penitenciare

Detenția în condiții precare	39	2005 – Ostrovar; Becciev. 2007 – Istratii și alții; Modârcă; Ciorap; Stepuleac; Popovici; Țurcan. 2008 – Malai. 2009 – Străisteanu și alții; Valeriu și Nicolae Roșca; Gavrilovici 2010 – Brega; I.D. 2011 – Rotaru; Haritonov; Taraburca 2012 – Feraru; Hadji; Arseniev; Culev; Plotnicova; Constantin Modarca; Ciorap (nr. 3). 2013 – Mitrofan; Ipati; Segheti. 2015 – Silvestru; Pissaroglu; Shishanov 2016 – Morgoci; Mescereacov; Savca; Okolisan; Cristioglo; Baștovoii; Galaida și Coposciu . 2017 – Braga; Valentin Baștovoii
Asistență medicală neadecvată	12	2005 – Șarban. 2006 – Boicenco; Holomiov. 2007 – Istratii și alții; Stepuleac. 2008 – Levința. 2009 – Paladi 2010 – Brega; Oprea. 2011 – Lipencov; Pascari. 2015 – Veretco
Recurgerea nejustificată la alimentarea silită	1	2007 – Ciorap
Compensații insuficiente pentru violarea art. 3	4	2010 – Ciorap (nr. 2) 2014 – Gavrilita 2016 – Morgoci 2017 – Grecu



### Referințe bibliografice:

1. Ioan Marcel Rusu, Drept execuțional penal, Editura Hamangiu, București, 2007, p.6-7;
2. Constituția Republicii Moldova aprobată la din 29.07.1994, Publicată: 12.08.1994 în Monitorul Oficial Nr. 1 Data intrării în vigoare : 27.08.1994;
3. Marcel Ioan Rusu, Drept execuțional penal, suport de curs pentru învățământul la distanță, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2008;
4. <http://www.cpt.coe.int/en/states/mda.htm> ;
5. Ioan Marcel Rusu, Drept execuțional penal, suport de curs pentru învățământul la distanță, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2008;
6. Culegere de acte internaționale în domeniul justiției penale Vol.II, publicată de Institutul de Reforme Penale, Editura Cartea Juridică, Chișinău 2011, p.535, Rec (2006)2, Regulile Penitenciare Europene, regulile 3, 51.
7. Gabriel Silviu Barbu, Alexandru Șerban, Drept execuțional penal, Editura All Beck, București, 2005, p. 94., p. 233;
8. Raportul Anual privind Statistica Penală al Consiliului Europei: SPACE I – 2005 – 2015 (actualizat la 21 noiembrie 2018) <http://wp.unil.ch/space/files/2018/12/Moldova.pdf>
9. Raport Rule of Law Index 2017--18, Moldova la pg. 107, [https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP\\_ROLI\\_2017-18\\_Online-Edition\\_0.pdf](https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP_ROLI_2017-18_Online-Edition_0.pdf)
10. Cod penal al RSS Moldovenești din 24 martie 1961Publicat : 24.04.1961 în Veștile Nr. 10, art. Nr : 41 , Data intrării în vigoare : 24.04.1961.
11. Codul de executare a sancțiunilor de drept penal, Nr. 1524 din 22.06.1993, Publicat : 30.11.1994 în Monitorul Parlamentului Nr.1, art. Nr : 1, intrat în vigoare în ianuarie 1994.
12. Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.347 din 30.10.1995 “Cu privire la Direcția instituțiilor penitenciare”, Nr. 347 din 30.10.1995, Publicat : 16.11.1995 în Monitorul Oficial Nr. 64, art. Nr : 708 Data intrării în vigoare : 30.10.1995;
13. Legea cu privire la sistemul penitenciar nr.1036-XIII din 17.12.1996, Publicat : 06.03.1997 în Monitorul Oficial Nr. 15, art. Nr : 154;
14. Legea cu privire la sistemul administrației penitenciare Nr. 300 din 21.12.2017, Publicată la 16.02.2018 în **Monitorul Oficial Nr. 48-57;**
15. Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24 iulie 1997, Publicată : 21.08.1999 în Monitorul Oficial Nr. 54;
16. Cod de executare, aprobat prin Legea nr. 443-XV din 24.12.2004, Republicat: 05.11.2010 în Monitorul Oficial Nr. 214-220, art Nr : 704.
17. Codul penal al Republicii Moldova, Nr. 985 din 18.04.2002, Republicat 14.04.2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. Nr : 195;
18. Ion Oancea. Drept execuțional-penal. București. ALL, 1996, pag.53.

## ANALIZA PUBLICAȚIILOR PRIVIND PROTECȚIA DATELOR CU CARACTER PERSONAL

CRISTEA DANIEL,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Plecând de la necesitatea înțelegerii nevoii de elaborare și implementare în cadrul statal a unui cadru normativ de aplicare a prelucrării datelor cu caracter personal menționăm că, datorită dezvoltării cu rapiditate a tehnologiilor informaționale s-a impus necesitatea întocmirii cadrului legislativ de aplicare a prelucrării și protecției datelor cu caracter personal.

În dreptul național ca normă este prevăzută în Constituția Republicii Moldova, la art. 28 Dreptul la inviolabilitatea vieții intime, familiale și private iar art. 4 descrie drepturile și libertățile omului care se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. Totodată, în Constituție, la acest din urmă articol se prevede și cazul în care există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.[5]

Autorul Adrian Roșă specifică faptul că, Republica Moldova a semnat Convenția nr. 108 la 4 mai 1998 și a ratificat-o prin Hotărârea Parlamentului din 2 iulie 1999, aceasta intrând în vigoare la 1 iunie 2008, în urma adoptării Legii nr. 17-XVI din 15 februarie 2007 cu privire la protecția datelor cu caracter personal. În același timp, odată cu instrumentul de ratificare a Convenției, Republica Moldova a desemnat Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal în calitate de autoritate competentă pentru implementarea prevederilor Convenției și pentru întreținerea raporturilor de asistență reciprocă cu alte state părți.[2,p.59-60]

Constantin Lazari specifică Convenția 108 că se aplică tuturor prelucrărilor de date efectuate atât în sectorul public, cât și în cel privat, cum ar fi și prelucrările de date efectuate de sistemul judiciar și autoritățile de aplicare a legii. Aceasta protejează persoanele împotriva abuzurilor care pot însoți colectarea și prelucrarea datelor cu caracter personal.[4,p.229]

În legislația internă în prezent sunt aplicabile dispozițiile din Legea 133 din 08 iulie 2011, scopul acesteia fiind asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal, în special a dreptului la inviolabilitatea vieții intime, familiale și private. [6]

Autorul Manolea Bogdan menționează art.8 din CEDO și-l descrie că este cel care stipulează protecția dreptului la viața privată ca drept al omului și inclusiv la prelucrarea datelor cu caracter personal. Astfel, orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale și faptul că, nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui

drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și care constituie o măsură care este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora.[3,p.8-9]

Legea 133 definește *datele cu caracter personal* ca fiind orice informație referitoare la o persoană fizică identificată sau identificabilă.[6]

Mariana Zanoga printre întrebările referitoare la datele cu caracter personal menționa, prin întrebarea „Cum să știu dacă prelucrez date cu caracter personal”, că prelucrarea datelor cu caracter personal reprezintă orice operațiune care se efectuează asupra datelor cu caracter personal. Dacă activitatea dvs. ține de interacțiunea cu persoane fizice, indiferent de calitatea acestora(salariați,consumatori, clienți, parteneri, etc.) cu siguranță prelucrați date cu caracter personal.[7] Autorul Sergiu Bozianu relatea, chiar și simpla vizualizare a unor imagini video, foto, ascultarea în public sau în privat a unor informații audio sau prin voce, stocarea unor documente în format electronic în memoria unor dispozitive de calcul, sau păstrarea unor documente pe suport de hârtie în arhiva etc., aceste operațiuni în sensul legii reprezintă o prelucrare de date cu caracter personal și, respectiv, acestea cad sub incidența regimului juridic al Legii privind protecția datelor cu caracter personal.[11,p.53]

Așa cum relatau autorii Sârcu Diana și Rusu Valentina în virtutea faptului că dreptul este un sistem complex și dinamic, receptiv la evoluțiile istorice, sociale, economice și de orice altă natură, doctrina juridică are rolul de a reflecta continuu aceste schimbări și de a semnală apariția unor noi concepte și institutii juridice. Totuși, exista unele domenii sau subiecte sensibile care generează ambiguități, prin faptul că depășesc ritmul de evoluție al doctrinei juridice. Un asemenea subiect îl constituie datele cu caracter personal. Tot autorii specificau, având în vedere conjuctura actuală, când sesizăm capacitățile enorme ale tehnologiei, care permit persoanelor să schimbe, prin intermediul site-urilor de socializare, atât de facil informații despre comportamentul sau preferințele lor și să le facă accesibile și publice la nivel mondial, la o scară fără precedent, când cloud computing-ul prezintă un real pericol de a pierde controlul asupra informațiilor potențial sensibile, care privesc persoanele ce efectuează activități online, când se proliferază operatorii ce prelucrează datele personale ale persoanelor (rețele comerciale online, bănci, companii de asigurări, operatori de telecomunicații, agenții guvernamentale etc.) și purtatorii de asemenea date, când ființa umană este în permanență scanată, filmată, amenințându-i intimitatea, devine tot mai stringentă necesitatea de a delimita cu exactitate sfera vieții private a individului și datele ce îl privesc.[10,p.6-7]

Veronica Mocanu în Revista Institutului Național al Justiției menționa că evoluția dreptului la protecția datelor cu caracter personal este strâns legată de dezvoltarea tehnologiilor informaționale. Dreptul la protecția datelor cu caracter personal se impune ca un instrument de ofensivă în lupta cu riscurile aduse de societatea informațională individului și ca o posibilitate de control asupra activităților de prelucrare a

datelor cu caracter personal. Tot autoarea relatează colectarea, stocarea și prelucrarea informației despre oameni nu este un fenomen nou, a fost explorată pe larg pe tot parcursul dezvoltării omenirii. Ex: Imperiul Roman deținea o amplă bază de date cu referire la numărul populației, ocupația acesteia, proprietatea, lista de impozite s.a. iar odată cu creșterea numărului populației, dezvoltarea tehnologiilor informaționale, diversificarea vieții politice, economice și sociale, apare o nouă industrie în vederea colectării, stocării și prelucrării datelor. Apariția tehnologiilor informaționale a avut o influență crucială asupra dezvoltării colectării datelor cu caracter personal. Computerele devin capabile să stocheze o largă diversitate de date, să le prelucereze și să le tipizeze relativ ușor, ieftin și rapid.[13,p.11-12]

Tot autoarea Veronica Mocanu sublinia și faptul că, prin dreptul la protecția datelor cu caracter personal individului i s-a atribuit prerogativa de a fi informat despre prelucrările de date ce se realizează asupra datelor sale personale, prerogativa de acces și intervenție asupra datelor prelucrate, precum și dreptul de opoziție și acces în justiție. Cu toate acestea, nu trebuie subestimat nici rolul statului în realizarea dreptului, statul fiind obligat să implementeze și să asigure existența unor mecanisme de realizare și control. Individul fiind proprietar al datelor ce-l individualizează este în drept să știe cine, pentru ce și în ce condiții urmează să folosească atributele sale sau chiar imaginea sa. În spatele dreptului de a fi informat al persoanei vizate, trebuie să existe obligația expresă a operatorului de a informa subiectul de date despre o eventuală prelucrare de date.[13,p.49]

Natalia Rusu relatează că se observă o coerență logică în spiritul jurisprudenței CEDO și a Curții de Justiție a Uniunii Europene de a asigura echilibrul dintre drepturile concurente de protecție a datelor cu caracter personal și accesul la informații cu caracter public.[8,p.4] Totodată, Adrian Lungu explică în vederea înțelegerii unei forme de parcurgere a datelor cu caracter personal, potrivit art. 57 din CM RM, la încheierea contractului individual de muncă persoana care se angajează prezintă următoarele acte ce contin informații cu caracter personal: buletinul de identitate sau alt act de identitate, carnetul de muncă, documentele de evidență militară, diploma de studii, certificatul de calificare ce confirmă pregătirea specială-pentru profesiile care cer cunoștințe sau calități speciale, certificatul medical. În conținutul contractului individual de munca, încheiat între salariat și angajator la fel sunt incluse informații cu caracter personal. Autorul mai relatează că, în perioada executării contractului individual de muncă, angajatorul este în drept de a solicita, iar salariatul este în drept de a oferi și alte acte ce conțin date cu caracter personal (certificat medical, certificat de dizabilitate și capacitate de muncă, certificat de căsătorie, certificat de naștere a copilului, actele ce atestă adopția de către salariat a unui copil nou născut nemijlocit din maternitate sau a faptului luării de sub tutelă, certificatului de deces al membrului familiei, sau al unuia dintre rude, etc.) iar suplimentar, angajatorul poate solicita de la salariat, în anumite circumstanțe și alte acte, cum ar fi: explicații scrise și verbale (ex: în cazul anchetei de serviciu), ordinele de chemare emise de

centrele militare, confirmare privind urmarea de catre salariat a unui curs de formare profesionala în afara unității, actele ce atestă alegerea salariatului într-o funcție electivă în autoritățile publice, în organele sindicale sau cele patronale etc. Angajatorul persoană fizică, este obligat să întocmească, potrivit art. 283, alin.3, lit.a din CM RM, în formă scrisă, contractul individual de munca cu salariatul și să-l înregistreze la autoritatea administrației publice locale, care remite o copie a acestuia inspecției teritoriale de muncă. În virtutea prevederilor legale, angajatorul este obligat să înregistreze și, prin urmare, să ofere datele personale ale salariatului indicate în contractul individual de munca autorității publice locale. La rândul său, funcționarii autorității publice locale care înregistrează contractul individual de munca încheiat cu angajatorul persoană fizică, precum și angajații inspecției muncii, la adresa căruia autoritatea remite o copie a contractului individual de muncă, au obligația de a respecta datele cu caracter personal în conformitate cu prevederile Legii nr. 133 privind protecția datelor cu caracter personal.[1,p.68-69]

Din analiza relațiilor autorului Adrian Lungu datele cu caracter personal sunt transferate și au acces la ele mai multe instituții publice ceea ce poate face ca scurgerea de informații privind datele cu caracter personal să fie ușor de efectuat, identificarea acestor scurgeri fiind greu de identificat.

În ideea gândirii noastre autorul Valeriu Băieșu face referire la drept și morală, definind morala ca fiind expresia unei ordini universale și ea trebuie să fie fundamentul drepturilor omului. Tot autorul specifica abordarea drepturilor omului din punct de vedere al retoricii politice înseamnă a ne îndepărta de ceea ce este mai important, adică de conceptul de ordine. Este exclus să se poată constitui o societate organizată politic având ca fundament anarhia.[12,p.136]

Putem spune datorită dezvoltării tehnologiilor informaționale statele conștientizează riscul răspândirii datelor cu caracter personal, creând cadrul legislativ necesar tocmai în vederea sprijinului acordat societății de a nu se ajunge la anarhie. În aceasta idee, Olga Beneș specifica utilizarea de cloudcomputing poate însemna o pierdere a controlului mai ales asupra informațiilor potențial sensibile atunci când se stochează datele prin programe găzduite pe computerul altcuiva.[9,p.32] Tocmai ce specificam mai sus relațiile autorului Adrian Lungu prin cunoșterea și trecerea datelor cu caracter personal la mai multe autorități.

Concluzii. Analiza publicațiilor în prezentul referat au demonstrat că autorii au abordat și interpretat plecând de la cadrul existent în vigoare la data publicărilor. Au încercat și au abordat modalități diferite de interpretare a aplicării normelor privind protecția datelor cu caracter personal în general, tocmai pentru a veni în sprijinul aplicării și înțelegerii unitare a acestora.

Din perspectiva istorică, a existat cadrul legal de protecție a datelor cu caracter personal, prin legile existente la acel moment.

Chiar dacă societatea, dezvoltarea tehnologiilor informaționale la nivel global au dus la nevoia creierii cadrului legislativ privitor la necesitatea protejării datelor cu

caracter personal, se impun ca măsurile adoptate de UE prin Directiva 680/2016 și a Regulamentului 679/2016 să fie aplicate și în Republica Moldova iar unele măsuri să fie înlocuite cu alte propuneri de modificare a cadrului existent în concordanță cu actualul Regulament UE 679/2016 de protecție a datelor cu caracter personal.

### Referințe bibliografice:

1. Adrian Lungu- Consideratii teoretico-practice privind Instituția protecției datelor cu caracter personal ale salariatului, publicată în: Revista Nationala de Drept din Chișinău, Republica Moldova, nr.9 din 2015, pagini scrise între 67-72;

2. Adrian Roșu- Protecția Datelor cu Caracter Personal. Reglementari la nivel internațional ale domeniului, În : Tribuna Târnăului Savant, nr. 3(18), septembrie 2010, Chișinău, pagini scrise între 59-63;

3. Bogdan Manolea- Protecția Datelor cu Caracter Personal in contextul dialogului privind liberalizarea regimului de vize si negocierii viitorului acord de asociere între Republica Moldova si Uniunea Europeana-Casa Editorial-Poligrafica,, Bons Offices” mai 2011, pagini scrise 51 ;

4. Constantin Lazari-Aspecte legislative privind Protecția Datelor cu Caracter Personal- Institutul de Relații Internaționale din Moldova, Relații internaționale. Plus, În : Revista științifico-practică nr.2 din 2015, pagini scrise între 226-246, vizitat noiembrie 2018 <https://ibn.idsi.md>

5. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Publicată În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12.08.1994;

6. Legea cu privire la protecția datelor cu caracter personal, nr. 133 din 08.07.2011 Publicată În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.170-175 din 14.10.2011;

7. Mariana Zanoga- Date cu caracter personal-Casa de avocatura ACI Partners, Chișinău, - pagini 4 <http://www.bizlaw.md> vizitat în luna noiembrie 2018;

8. Natalia Rusu- Analiza tematică: Protecția Datelor cu Caracter Personal vs Accesul la Informații Publice. Jurisprudența europeană și practici naționale- IPRE (Institutul pentru Politici și Reforme Europene), Chișinău, Republica Moldova, nr1 din 25 iunie 2018, pagini scrise 25;

9. Olga Beneș- CEDO și Protecția Datelor cu Caracter Personal, Studii juridice universitare, 2015, nr. 1-2, pagini scrise între 32-35, vizitat noiembrie 2018 <https://ibn.idsi.md>;

10. Sârcu Diana, Rusu Valentina- Conceptul de date cu caracter personal și categoriile de date personale protejate în cadrul Consiliului Europei-publicat în Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale din Chișinău, Republica Moldova, 2011, nr. 3, pagini scrise între 5-13;

11. Sergiu Bozianu- Caracteristica juridico-penală a inviolabilității vieții personale, publicată în : Revista Națională de Drept din Chișinău, Republica Moldova -nr.1 din 2016, pagini scrise între 51-55;

12. Valeriu Baeșu-Aspecte filozofice asupra delimitării conceptului de drept în raport cu drepturile fundamentale ale omului, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, pagini scrise între 127-145, vizitat noiembrie 2018 <https://ibn.idsi.md> ;

13. Veronica Mocanu-Dreptul la Protecția Datelor cu Caracter Personal: Esență și Conținut, publicat în: Revista Institutului Național de Justiție din Chișinău, Republica Moldova-Nr.3 din 2014, pagini scrise între 47-54;

## OFICIALITATEA ȘI DISPONIBILITATEA ÎN CADRUL ÎNCEPERII URMĂRIII PENALE

DONICA INA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Disponibilitatea este definită ca „posibilitatea conferită de lege părților de a sesiza autoritățile judiciare, de a dispune de obiectul litigiului și de mijloacele de apărare” [1, p. 77], fie ca „posibilitatea de a dispune de obiectul procesului - dreptul material - și de mijloacele procesuale de apărare a acestui drept”. Codul de procedură penală al Republicii Moldova stabilește în art. 276 că urmărirea penală pentru anumite infracțiuni se pornește în baza plângerii prealabile a victimei. La împăcarea părți vătămate cu bănuitul, învinuitul, inculpatul în cazurile respective, urmărirea penală încetează. Aparent, disponibilitatea este prezentă în forma sa clasică. Totuși la o lectură în detaliu a alin. (2) și a următoarelor alineate ale art. 276 CPP al RM se ridică anumite semne de întrebare care solicită soluție. Astfel, alin. (2) art.276 CPP al RM stabilește că în cazul în care, în urma infracțiunii, au fost prejudiciate mai multe persoane, pornirea urmării penale se face chiar dacă plângerea prealabilă se înaintează doar de către una din victime. În acest sens, principiul disponibilității se limitează la voința unei singure victime [1, p. 276]. În asemenea situații nu se mai menține caracterul personal al plângerii prealabile, deoarece partea vătămată nu mai are posibilitatea de a renunța la pornirea ori desfășurarea procesului penal față de unii făptuitori [3, p. 37]. În asemenea situații, principiul disponibilității intră în concurs cu cel al oficialității, legiuitorul acordând preponderență ultimului. Problema constă în determinarea echității unei asemenea norme. Or, în ce măsură se asigură drepturile victimei în cazul în care principiul disponibilității se limitează de către voința altei părți care nu solicită pornirea procesului penal, dorește sau nu acceptă împăcarea. Autorul I. Dolea declară că putem pune sub semnul îndoielii respectarea dreptului la un proces echitabil prin aplicarea acestei norme. Problema se menține și în ceea ce privește dispoziția din alin. (3) art.276 CPP al RM, în care se stipulează că „dacă la comiterea unei infracțiuni au participat mai mulți făptuitori, chiar dacă plângerea prealabilă a fost depusă numai în privința unuia dintre aceștia, urmărirea penală se efectuează în privința tuturor făptuitorilor” [4, p. 277].

În asemenea cazuri, principiul disponibilității este limitat de indivizibilitatea pasivă. În doctrină s-a arătat că plângerea prealabilă este manifestarea de voință a persoanei vătămate, în sensul tragerii la răspundere penală a făptuitorului, adresată autorităților judiciare, condiție pentru punerea în mișcare a acțiunii penale de către acestea [5, p.61] S-a mai arătat că declanșarea procesului penal, prin publicitatea pe care ar genera-o, ar putea reinnoi suferințele persoanei vătămate sau ar putea da naștere la diferite conflicte între persoanele care fac parte din aceeași familie sau din același mediu social. Plângerea prealabilă este o exprimare de voință individuală a părții vătămate. Acest drept nu poate fi realizat de o altă persoană, chiar dacă aceasta

de asemenea a suferit un prejudiciu în urma aceleiași fapte. În cazul respectiv, partea prejudiciată poate să-și apere doar interesele sale. Așadar, dreptul de a trage la răspundere în baza plângerii prealabile nu poate fi abstractizat.

Aparent, principiul disponibilității intră în contradicție cu principiul oficialității. În acest context remarcăm că existența disponibilității în procesul penal nu poate fi condiționată de limitarea oficialității, fapt determinat de interesul public afectat de infracțiune. Este cert că în condițiile actuale nu există un model procesual penal nefiind guvernat de principiul oficialității; totuși în sistemul anglo-saxon acest principiu este mai restrâns. Legea procesual penală actuală a limitat rolul instanței în proces. Potrivit art. 29 alin.(2) CPP al RM, instanța de judecată efectuează acțiunile procesuale din oficiu în limitele competenței sale, în afară de cazul în care prin lege se dispune efectuarea acestora la cererea părților. În aspectul analizei originilor oficialității este necesar a menționa că ar fi incorect de a considera că procesul penal constă în parcurgerea cauzei prin anumite faze: investigare, judecare și executare. Originile procesului se descoperă în situația când cel căruia i se provoacă un prejudiciu avea posibilitatea de a-l repara. Având în vedere acest fapt, în doctrină s-a arătat că, la originile sale, dreptul la învinuire, nu putea fi social sau statal, ci strict personalizat. În acest aspect susținem opinia că o asemenea abordare a problematicii, care plasează victima în inima discursurilor politicii penale de pretutindeni, echivalează cu recunoaștere fără precedent a rolului crescând, uneori decisiv al voinței individuale în materie penală [8, p.29]

Tradițional, doctrina procesual penală din spațiul est-european, recunoscând guvernarea principiului oficialității în procesul penal, admitea unele excepții. Acestea reprezentau uneori numai restrângeri, în alte cazuri ducând la o înlăturare aproape totală a oficialității. S-a arătat că pentru legislația română o restrângere a principiului oficialității se constată în cazul în care legea nu permite organului judiciar să declanșeze acțiunea penală din oficiu, fiind necesară o autorizare prealabilă. Principiul oficialității nu se regăsește când legea condiționează desfășurarea procesului penal de existența unei plângeri prealabile făcute de partea vătămată. Cu toate că oficialitatea este înlocuită cu aspecte proprii disponibilității, aceasta nu trebuie confundată cu ea, având caractere proprii [9, p.85] De pildă, partea vătămată nu poate determina limitele acțiunii penale declanșate în condițiile în care partea civilă limitează sfera acțiunii civile. Poate însă fi pusă sub semnul întrebării corectitudinea privării părții vătămate de dreptul de a contesta calificarea infracțiunii determinată de către organul de urmărire penală. Potrivit art. 313 CPP al RM, partea vătămată este limitată în dreptul său de a face plângere împotriva acțiunilor și actelor ilegale ale organului de urmărire penală doar în cazurile de refuz de a primi plângerea sau denunțul, de a începe urmărirea penală, încetării urmăririi, clasării cauzei sau scoaterii persoanei de sub urmărirea penală. Prerogativa exclusivă a organului de urmărire de a da o încadrare juridică faptei poate afecta, în opinia noastră, echitatea procesului [10, p.256]

În doctrină se susține că nu se poate vorbi în termenii legii despre principiul disponibilității în procesul penal și, deci, despre opunerea acestuia celui al oficialității.



Se susține că, pe cale de consecință, nu există un raport între principiul oficialității procesului penal și cel al disponibilității, astfel că „se poate vorbi numai despre un raport între principiul oficialității și excepția de disponibilitate [11, p.162]. Principiul disponibilității în procesul penal poate exista nu pe statut de excepție, dar ca un principiu independent în raport cu cel al oficialității, fiind aplicabil în funcție de faptă, făptuitor și victimă. Or, de câte ori sunt posibile unele „cedări” din partea statului în favoarea persoanei, acestea trebuie realizate, ele constituind o problemă de coraport între dreptul public și cel privat.

Actualmente se observă o „opozitie” între dreptul public și dreptul privat care își găsește reflecție și în raportul dintre principiul oficialității și cel al disponibilității [12, p.9] Primul se caracterizează prin anumite obligațiuni, forma inchizitorială a procesului, o poziție activă a organelor statului. Al doilea determină existența acțiunii penale, forma contradictorială, un rol activ al victimei. Cu toate că actualmente procedura penală trebuie să cuprindă ambele principii, apreciem că principiul oficialității în procedura penală capătă o arie de aplicabilitate mai largă, fapt determinat de originile inchizitoriale ale procesului penal național. Luând în considerație faptul că principiul disponibilității este caracteristic sistemului contradictorial, dezvoltarea acestuia în procedura penală trebuie să contribuie, dintr-un punct de vedere, la dezvoltarea elementelor contradictoriale în procesul penal, drept consecință - la promovarea conceptului extinderii drepturilor părților în proces. Din alt punct de vedere, principiul dat trebuie să contribuie la autolimitarea statului, inclusiv în justiția penală, fapt ce ar permite dezvoltarea unor noi instituții procesuale penale, acestea fiind: dreptul acuzatului și al victimei de a fi implicați activ în probatoriul penal, acuzarea privată, justiția restaurativă etc. Disponibilitatea în diversele forme de realizare se manifestă și în dreptul discrețional, al acuzării, de a adopta soluții pe parcursul procesului penal. Legislația procesual penală actuală a dezvoltat acest drept prin noi proceduri speciale, ca: acordul de recunoaștere a vinovăției sau procedura de suspendare condiționată a urmăririi penale și de liberare de răspundere penală. În acest aspect, apreciem că dezvoltarea conceptului trebuie condiționată cu respectarea unei reguli: principiul discrețional poate fi aplicat doar în promovarea drepturilor părților în proces, și nu a simplificării procesului în scop de economie a resurselor. Cu alte cuvinte, dreptul discrețional al acuzării poate exista doar ca fiind guvernat de principiul dreptului la un proces echitabil.

Principiul disponibilității a stat la originile acuzării penale. Pe parcurs, statul s-a implicat în această activitate pentru a asigura, prin intermediul organelor sale, o reacție promptă împotriva fenomenului infracțional. Din momentul în care infracțiunea capătă statut de pericol social, principiul oficialității își lărgeste sfera sa de aplicabilitate. Ținând cont de faptul că infracțiunea cauzează prejudiciu, în mai multe cazuri, unei persoane concrete, principiul disponibilității este viabil pentru procedura penală alături de cel al oficialității. În funcție de caz, principiul disponibilității poate governa asupra principiului oficialității. De exemplu, în cauzele de plângere prealabilă voința

părții vătămate este determinantă atât la pornirea urmăririi penale, cât și la împăcarea părților. În ceea ce privește coraportul dintre principiul disponibilității și cel al contradictorialității, trebuie să pornim de la caracteristica principiului contradictorialității și al disponibilității dată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. S-a menționat mai sus că într-o formulă de sinteză, Curtea a indicat că dreptul la o procedură contradictorie implică, în esență, posibilitatea pentru părțile unui proces penal, civil sau disciplinar de a lua cunoștință de toate piesele și observațiile prezentate judecătorului, chiar și de cele ce ar parveni de la un magistrat independent, de natură să-i influențeze decizia, pentru a le discuta, acest principiu reprezentând una dintre principalele garanții ale procedurii judiciare [13, p.250] În ceea ce privește principiul disponibilității, Curtea l-a examinat în aspect civil, considerând că dispozițiile Convenției nu impun statele să-și fundamenteze procedura civilă pe acest principiu, dacă aceasta nu dispensează judecătorul național de îndatorirea pe care o are de a asigura celeritatea ei, impusă de art.6 par. 1) fiecărui proces. La rândul său, principiul celerității procedurilor judiciare semnifică administrarea justiției fără întârzieri de natură a-i compromite eficacitatea și credibilitatea, statul fiind responsabil pentru activitatea ansamblului serviciilor sale, nu numai pentru ceea a organelor judiciare. Partea interesată este, la rândul ei, ținută să aducă la îndeplinire cu diligență actele procesuale care îi revin, să nu uzeze de manevre dilatorii și să folosească posibilitățile oferite de normele procesuale interne pentru reducerea timpului în care se derulează procedura de judecată, să nu întreprindă demersuri contrare realizării acestui scop [14, p.533-535]

După cum observăm, între principiul contradictorialității, disponibilității și cel al celerității există o legătură directă, toate acestea reprezentând elementele unui proces echitabil. În acest sens se cere de susținut opinia că extinderea contradictorialității în procesul penal va însemna extinderea acțiunii elementelor disponibilității [15, p.67] În același timp, este de remarcat că aceste două principii sunt independente și trebuie privite ca garanții ale unui proces echitabil. Pe lângă cele menționate supra, se cere de notat că principiul disponibilității este în strânsă legătură cu dreptul discrețional al părților, fiind numit și *principiul raționalității*. În doctrina națională acest principiu a fost abordat și sub aspectul dezvoltării dreptului discrețional al procurorului [16, p.62] Evident, în procesul penal dreptul discrețional al procurorului și cel al părții vătămate au natură juridică diferită. Activitatea procurorului este guvernată de principiul oficialității, el neavând un interes personal, partea vătămată acționând în propriul său interes, determinat de principiul disponibilității. Procedura generală, la rândul său, este guvernată de principiul contradictorialității ca o garanție a dreptului la un proces echitabil. Principiul contradictorialității și principiul asigurării dreptului la apărare sunt legate reciproc, principiul contradictorialității reprezentând o garanție a realizării principiului asigurării dreptului la apărare [17, p.16]

O limitare a principiului disponibilității în favoarea oficialității observăm și în prevederile din alin. (3) art.276 CPP al RM. Mai mult, în condițiile alin. (2) și (3) art. 276 CPP al RM, persoana se poate simți obligată a deveni parte vătămată sau victimă

cu toate consecințele ce derivă din asemenea statut. În doctrina juridică s-a arătat că nimeni nu poate fi obligat să exercite acțiunea penală (în cazul infracțiunilor pentru care se cere plângerea prealabilă), atunci când din motive personale, pe care nu este ținut să le justifice, nu înțelege să se prevaleze de acest drept. Rămâne sub semnul întrebării corectitudinea afirmației că retragerea plângerii ar produce efecte dacă este făcută față de toți participanții [18, p.135-137]. În doctrină se susține opinia că dacă partea vătămată vrea să oprească exercitarea acțiunii penale în privința unui inculpat, poate interveni împăcarea părților [19,p.88]. În literatura de specialitate română au fost expuse diferite opinii cu privire la aspectele practice ale plângerii prealabile, inclusiv adresarea plângerii prealabile directe sau examinarea în instanță. S-a abordat și problema determinării termenului plângerii prealabile, arătându-se, de exemplu, că termenul pentru o infracțiune de tulburare de posesie curge nu din momentul săvârșirii infracțiunii, ci de la data când persoana vătămată a știut cine este făptuitorul. S-a mai susținut că infracțiunea de tulburare de posesie se săvârșește continuu și nu instantaneu, iar în cazul infracțiunilor continue data săvârșirii faptei este cea a încetării acțiunii sau a inacțiunii. În cazul unei infracțiuni continue, cum ar fi cea de abandon de familie, s-a susținut că perioada este prelungită la întreaga perioadă infracțională de neplată a pensiei de întreținere [20,p.255].

Problema dată este destul de actuală și pentru procedura națională. Acest fapt este determinat, însă, de lipsa unor prevederi generale privind pornirea urmăririi penale. Legiuitorul a omis în noul CPP termenul de pornire a urmăririi penale, fie de refuz de a porni urmărirea în urma sesizării. CPP vechi, în art. 93 alin. (3), expres prevedea termenul de cel mult 3 zile, iar în cazul necesității de a efectua un control suplimentar - de cel mult 15 zile pentru a lua hotărârea fie de pornire, fie de refuz de pornire, fie de a transmite cererea organului competent. Lipsa unor asemenea prevederi în actuala legislație, în opinia noastră, afectează *serios* dreptul victimelor, inclusiv prin crearea unei stări de incertitudine a acestora privind perspectivele protejării drepturilor date. În acest sens, *drept* propunere *de lege ferenda* ar fi introducerea unui nou articol în Codul *de* procedură penală, care ar reglementa termenul de luare a unei hotărâri în urma sesizării. Doar după o asemenea modificare legislativă poate fi stabilit termenul în care partea vătămată, dacă cunoaște făptuitorul, poate adresa plângerea prealabilă, aceasta, la rândul ei, fiind de asemenea o propunere *de lege ferenda* [21,p.279]. În doctrină s-a susținut că, în cazul unor infracțiuni flagrante, organul de urmărire penală este obligat să întocmească procesul-verbal de constatare, indiferent de manifestarea de voință a persoanei vătămate [22, p.53]. În procedura națională, potrivit art. 262 alin. (3) CPP., în cazul depistării infracțiunii nemijlocit de către lucrătorul organului de urmărire penală, acesta întocmește un raport în care expune circumstanțele depistate și dispune înregistrarea infracțiunii. Într-o eventuală situație, când organul *de* urmărire va depista comiterea unei infracțiuni pentru care pornirea urmăririi se admite doar la plângerea prealabilă, acesta va fi competent doar de a înregistra infracțiunea. Pornirea urmăririi, însă, va fi admisă dor la plângerea prealabilă a victimei [23,p.279].

În literatura de specialitate română, cu referire la manifestarea de voință a părții vătămate pentru tragerea făptuitorului la răspundere penală, s-a propus ca plângerea prealabilă să aibă natură juridică ca și rechizitoriul. Se menționează, pe bună dreptate, că plângerea prealabilă este act de inculpare (de punere în mișcare a acțiunii penale), de chemare în judecată și de sesizare a instanței [24, p.223] În acest aspect, partea vătămată ar trebui să se bucure de dreptul de a decide pentru care faptă consideră necesar de a trage la răspundere făptuitorul, în situația când există mai multe fapte îndreptate împotriva ei și pasibile de răspundere. Evident, în acest caz principiul disponibilității va aduce o limitare principiului oficialității. Totuși, analizând din punctul de vedere al proporționalității drepturilor protejate, dreptul părții vătămate de a decide volumul răspunderii făptuitorului prevalează asupra interesului social. Aici este vorba de acuzarea privată, instituție care nu este prevăzută de procedura penală națională [25, p.280]

În doctrină s-a criticat faptul că retragerea plângerii prealabile lipsește partea de a pune condiții privind unele reparații civile sau conduita ulterioară a inculpatului față de partea vătămată [26, p.93] Opinia dată își poate găsi realizare în cadrul justiției restaurative. În ceea ce privește dreptul la reparații, retragerea plângerii prealabile poate fi condiționată. Evident, sarcina probei cauzării prejudiciului este pusă pe seama părții vătămate. În funcție de repararea prejudiciului material poate fi condiționată și retragerea plângerii prealabile. Altfel spus, ar fi corect refuzul de a trata categoric, precum se face în actualul art. 276 CPP al RM., condiția de retragere a plângerii prealabile doar față de toți acuzații. Acordarea posibilității de a retrage plângerea prealabilă față de acuzatul care a reparat prejudiciul ar stimula posibilitatea reparării acestuia și, evident, restituirii unui drept încălcat. În același timp, există rezerve față de acordarea dreptului părții vătămate de a decide împăcarea selectivă cu unii din acuzați, în situația când în cauza penală sunt învinuite de aceeași faptă mai multe persoane. Pornind de la faptul că infracțiunea constituie un obiectiv de interes public, tratamentul tuturor făptuitorilor trebuie să se producă pornind de la rolul fiecăruia în infracțiune, și nu de la atitudinea părții vătămate față de unii din aceștia. Partea vătămată ar putea să-și retragă plângerea prealabilă pentru anumite fapte în situația când a fost prejudiciată prin mai multe infracțiuni, astfel realizându-se unele aspecte ale principiului disponibilității în procesul penal [27, p.281] Nu este corect că în cazul plângerii prealabile urmărirea penală începe doar *in personam* și nu *in rem* [28,p.93] Urmărirea penală trebuie pornită în toate cazurile *in rem*, chiar dacă persoana este cunoscută. În cazul plângerii prealabile, legiuitorul menționează în art.276 CPP al RM. pornirea urmăririi penale și nu punerea sub învinuire. Totuși, în cazul plângerii prealabile, întâlnim o situație specifică în cazul anumitor infracțiuni, când relațiile extraprocesuale între făptuitor și victimă au o importanță determinantă. Astfel, când este vorba de soț, rude, tutore, persoana care locuiește împreună cu victima sau este găzduită de aceasta, pornirea poate avea loc doar la plângerea prealabilă. Dar și în aceste cazuri nu putem vorbi despre pornirea urmăririi împotriva persoanei, accentul fiind pus pe faptă. Într-o măsură mai mare raportul între partea

vătămată și făptuitorul cu statut special, cum ar fi minorul, are importanță mai mult la împăcarea părților decât la pornirea urmăririi penale. Aceasta deoarece în unele cazuri pornirea urmăririi poate avea loc și în baza unei plângeri ca o modalitate de sesizare, ca pe parcursul urmăririi să se constate că fapta a fost săvârșită o persoană menționată în art. 276 CPP al RM. Împăcarea poate avea loc atât la plângerea prealabilă, cât și la plângerea obișnuită, dacă ulterior se va constata că persoana care a comis-o intră sub incidența art. 276 CPP al RM [29, p.281-282]

În doctrină s-a ridicat problema privind admisibilitatea persoanei juridice ca titular al plângerii prealabile, opiniile firesc divizându-se în *pro* și *contra* [30, p.133] S-a arătat, de asemenea, că partea vătămată, în cazurile de acțiune penală privată, reprezintă toate trăsăturile unei acțiuni penale, regăsindu-se în conținutul acesteia. În această privință sunt posibile, după cum s-a arătat, patru sisteme: urmărirea emană de la victimă sau de la moștenitorii acesteia (acuzarea privată); urmărirea emană de la orice cetățean care acționează în normele societății (acuzare populară); urmărirea emană de la judecătorii înșiși (urmărirea din oficiu); urmărirea emană de la funcționarii specializați [31, p.540] În cazul procesului penal din Republica Moldova, acești funcționari specializați acționează în sistemul organelor Procuraturii, fiind vorba, în acest sens, despre o acuzare publică.

În doctrina sec. XIX s-a remarcat că forma de acuzare privată, fiind cea mai veche, servește și interesului public, fiind utilă prin facilitarea activității guvernării, dar și anihilarea sentimentului de victimizare a părții vătămate. Astfel, înlăturarea totală de la urmărire a persoanelor private, victime ale faptelor criminale, este apolitică și inechitabilă. Această formă de acuzare însă, este contaminată și de unele vicii: nu în fiecare cauză penală pot fi victime capabile de a porni urmărirea penală și a susține acuzarea. Principiul guvernării acuzării publice intră în contradicție cu accesul la justiție ca un drept al persoanei căreia i s-a cauzat un prejudiciu. Dacă acest principiu nu este limitat, se instituie un monopol periculos - monopolul accesului la justiția penală [32, p.72-74] Susținem opinia că în condițiile actuale victima infracțiunii ar putea intervine ca un acuzator privat cum este, de exemplu, în Franța și Spania [33, p.135]

În procedura penală actuală principiul disponibilității își găsește reflectare adecvată și în instituția plângerii prealabile [34, p.7] care, după cum s-a remarcat, își are temeiul în anumite considerațiuni de politică penală, printre care și aceea că faptele respective se petrec, de regulă, într-un cerc mai restrâns de persoane ce formează anumite grupuri sociale, având o rezonanță mai mult individuală decât socială, aceasta în cazul în care cei individual lezați nu cred că este cazul să sesizeze organele de urmărire penală, considerând mai potrivit ca societatea să renunțe la tragerea din oficiu la răspunderea penală a făptuitorilor [35, p.134] Problema rămâne actuală în majoritatea țărilor. Actualmente există tendința tot mai accentuată de *privatizare* a procesului penal, care a devenit un subiect de preocupare pentru o bună parte a doctrinei străine. În așa fel, noțiunea de privatizare aplicată la domeniul procesului penal este revelatoare atât din retragerea statului prin intermediul soluțiilor de neurmărire, cât și dintr-o cer-

tă fluctuație a frontierei dintre *public și privat*. La aceasta au contribuit și rolul nou al victimelor în procesul penal, dezvoltarea alternativelor la urmărire, precum și formula în vogă a *justiției consensuale, justiției negociate* sau a *contractualizării justiției*, care la fel acoperă diverse forme de *privatizare* a procesului penal [36, p.572-573]

Este necesară, de asemenea, de a face o analiză sumară a instituției acuzării subsidiare și, în acest context, a asigurării drepturilor părții vătămate. Doctrina din spațiul ex-sovietic a abordat problema într- un număr limitat de lucrări. Atare situație era de fapt dictată de natura exclusiv publică a procesului penal, fiind determinată și de circumstanțe ideologice. Implementarea elementelor acuzării subsidiare în procedura națională determină necesitatea elaborării conceptului subsidiarității procesual-penale. Cu toate că în doctrină s-a încercat a se da definiții acuzării subsidiare, problema cu care s-au confruntat autorii ținea, în cea mai mare măsură, de determinarea naturii acuzării: publică sau privată. În lucrările mai vechi, cum ar fi ale prof. I. Foinițki, se considera că acuzarea subsidiară poartă un caracter privat [37,p.31] De pe alte poziții se vorbea despre lipsa de temeinicie a afirmațiilor cu privire la recunoașterea acuzării subsidiare ca fiind privată, acordându-i-se un caracter public [38,p. 157] Polemica asupra acestei probleme continuă și astăzi. În opinia autorului I. Dolea, problema determinării naturii juridice a acuzării subsidiare trebuie abordată în contextul jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, întemeind argumentele pe natura principiului subsidiarității. I. Dolea susține că delimitarea între rolul acuzatorului oficial și al celui privat, în cadrul acuzării subsidiare, trebuie să se întemeieze pe interesele pe care le protejează dreptul la o asemenea acțiune penală: publice sau/și private. Actualul Cod de procedură penală a făcut un pas spre dezvoltarea principiului subsidiarității, incluzând victima și partea vătămată în partea acuzării alături de procuror. De asemenea, prin acordarea dreptului părții vătămate de a participa în dezbatere, potrivit art.377 alin. (2) CPP al RM, s-a stimulat dezvoltarea instituției acuzății subsidiare. Pornind de la aceste prevederi, și procedura prezentării probelor în cazul începerii urmăririi penale trebuie să fie constituită în așa fel încât să reflecte inițiativa părții care o prezintă [40, p.52] Acuzatorul subsidiar, recunoscut într-o asemenea calitate printr-o ordonanță a procurorului, trebuie să dispună de dreptul de a prezenta organului de urmărire probe care, obligatoriu, vor fi anexate la dosarul penal printr-un proces-verbal. Admisibilitatea și relevanța probelor date poate să le aprecieze numai instanța de judecată. De asemenea, organele de urmărire nu vor avea dreptul să refuze executarea unor acțiuni procesuale pe care le solicită acuzatorul subsidiar.

### Referințe bibliografice:

1. Гражданский процесс. Под редакцией М. К. Триушников. Изд. ГОРОДЕЦ. М., 2003, с. 77.
2. Ibidem., p. 276.
3. Пилюк А. Состязательность на стадии предварительного расследования и судебный контроль. Российская Юстиция, №4, 2000, с. 37.

4. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 277
5. Dongoroz V., Kahane S., Antoniu G. ș.a. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală. Vol. Ied. Academiei. București, 1975, p. 61.
6. Neagu I. Drept procesual penal. Tratat. Ed. Global Lex. București, 2002, p. 568.
7. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 277.
8. Mateuț Gh. O noutate pentru procedura penală română: invalidarea probelor obținute în mod ilegal. Dreptul, nr. 7, 2004, p. 29.
9. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 256.
10. Diaconescu H. Noi limitări aduse principiului oficialității procesului penal prin prevederile art. 278<sup>1</sup> CPP. Dreptul, nr. 3, p. 162
11. Дикарев И. С. Диспозитивность в уголовном процессе России. Волгоградский Государственный Университут. Волгоград, 2005, с. 9.
12. Дикарев И. С. Диспозитивность в уголовном процессе России. Волгоградский Государственный Университут. Волгоград, 2005, с. 9.
13. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 260.†
14. Bârsan C. Op. cit., p. 533-535.
15. Дикарев И. Op. cit., p. 67.
16. Postovan D. Dreptul discreționial în Codul de procedură penală al RFG. Revista națională de Drept, nr. 10, 2007, p. 52.
17. Rusu L. Principiul contradictorialității în procesul penal – reglementări naționale și de drept comparat. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2016, p. 16.
18. Tatu M. A., Pătulea V. Limitele principiului disponibilității în procesul penal. Dreptul, nr. 2, 2002, p. 135-137.
19. Volonciu N. Tratat de procedură penală. Partea generală. Vol. I. Op. cit., p. 88.
20. Paraschiv G. Unele aspecte privind procedura plângerii prealabile. Revista de Drept penal, nr. 2, 1998, p. 66-68; Timofte V. Infrațiune care se urmărește la plângerea prealabilă a părții vătămate. Obligația organului de urmărire penală sesizat cu o astfel de plângere. Dreptul, nr. 9, 2004, p. 238; Hăj T. termenul în care trebuie introdusă plângerea prealabilă în cazul infrațiunii de tulburare de posesie. Dreptul, nr. 3, 2005, p. 255.
21. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 279.
22. Lorincz A. L. Procedura plângerii prealabile în cazul infrațiunilor flagrante. Revista de Drept penal, nr. 4, 2006, p. 53.
23. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 279.
24. Danileț C. Necesitatea manifestării de către persoana vătămată a voinței ca făptuitorul să fie tras la răspundere penală în cazul formulării unei plângeri prealabile. Dreptul, nr. 11, 2004, p. 223.
25. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., p. 280.
26. Tatu M. A. Limitele principiului disponibilității în procesul penal. Revista de drept penal, nr. 4, 2001, p. 93.
27. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., 281.
28. Soare D. Plângerea prealabilă. Modificări legislative. Revista de Drept penal., nr. 1, 2007, p. 93.
29. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. Op. cit., 281-282.
30. Soare D. Poate fi persoana juridică titulară a plângerii penale prealabile. Dreptul, nr. 4, 2007, p. 224; Neagu I. Drept procesual penal. Tratat de drept procesual penal. Op. cit., p. 103; Păvăleanu V. Drept procesual penal. partea specială. Vol. II. Ed. Lumina Lex. București,

2004, p. 133.

31. Mateuț Gh. Tratat de procedură penală. Partea generală. Vol. I. Ed. C. H. BECK. București, 2007 p. 540.

32. Фойницкий И. Курс уголовного судопроизводства. Том 1. Изд. Альфа. СПб, 1996, с. 72-74.

33. Mateuț Gh. O nouitate în procedura penală română: plângerile la instanță contra soluțiilor de netrimiteră în judecată. Un pas important spre privatizarea procesului penal. Dreptul, nr. 8, 2004, p. 135.

34. Дикарев И. Диспозитивность в уголовном процессе. *Op. cit.*, p. 7.

35. Tatu M. A., Pătulea V. Limitele principiului disponibilității în procesul penal. *Op. cit.*, p. 134.

36. Mateuț Gh. Tratat de procedură penală. *Op. cit.*, p. 572-573.

37. Фойницкий И. Курс уголовного судопроизводства. Том 2. *Op. cit.*, p. 31.

38. Петрова Н. Частное и субсидиарное обвинение. Самарский Университет. Самара, 2004, с. 157.

39. Dolea I. Drepturile persoanei în probatoriul penal. *Op. cit.*, p. 268-269.

40. Шейфер С. Доказательства и доказывание по уголовным делам. Волжский Университет. Тольяти, 1998, с. 52.



## REPARAREA PREJUDICIULUI CAUZAT DE INFRAȚIUNE ȘI RECUPERAREA BUNURILOR INFRAȚIONALE: ABORDARE CONCEPTUALĂ

IVANCOVA ALESEA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Contenciosul în reparație a reprezentat vreme îndelungată ”părintele oropsit” al contenciosului european al drepturilor omului, decenii întregi nesuscitând decât un interes doctrinal limitat, iar în prezent neexistând lucrări veritabile care să trateze specific aspectele practice și teoretice ale problemei. [3]

În urma numeroaselor schimbări în jurisprudență, Curtea a reușit să transfere interesul reparației pentru prejudiciile cauzate prin violarea drepturilor sau libertăților garantate de Convenție și de protocoalele sale de la acordarea unei satisfacții echitabile la *restitutio in integrum* (cu multiplele sale fațete și unghiuri), prin măsuri individuale și/sau generale adoptate la nivel intern.

O asemenea evoluție remarcabilă s-a produs inițial prin interpretarea extensivă a noțiunii de satisfacție echitabilă, iar ulterior prin extinderea competenței instanței europene spre faza executării hotărârii, prin indicarea sau obligarea la adoptarea anumitor măsuri pentru repararea prejudiciului.

Obligația de reparație se naște, în principal, în legătură cu acea activitate reprobabilă care a fost săvârșită cu intenția de a păgubi sau care ar fi putut fi evitată, dacă autorul avea o atitudine diligentă. Aplicarea sechestrului urmată de confiscare reprezintă sancțiuni aplicate proprietarului pentru săvârșirea unei infrațiuni penale în conformitate cu normele Codului Penal sau a unei contravenții administrative.

Istoricul materializării instituției punerii sub sechestru a averii ne evidențiază scopul în vederea căruia a fost instituit acest mecanism și această acțiune. În context, ținem să evidențiem faptul că încă în secolul XIX în spațiul românesc existau pârgii și mecanisme destinate, printre altele, de a reglementa și instituția de punere sub sechestru a bunurilor. Aici vom evidenția în primul rând, prima lege de procedură a Principatelor Unite – ”Codicele de procedură civilă”, decretat la 9 septembrie 1865, promulgat la 11 septembrie și pus în aplicare de la 1 decembrie același an. În articolele 371-603 ale acestui Cod întâlnim numeroase prevederi referitoare la instituția executării silite, unde, printre alte momente importante în acest sens, se menționează că ”Se pot urmări bunurile mobile și imobile, corporale și incorporale. Formele principale sunt: urmărirea mobilă directă, poprirea, sechestrul pe venituri, urmărirea fructelor prinse de rădăcini, urmărirea imobiliară și predarea silită a imobilelor. În calitate de măsuri de asigurare, legea prevedea sechestrul, poprirea și sechestrul judiciar”. [1]

În Codul de procedură penală al RSSM [4], la art.101, se stipula: „Dacă există indicii infrațiunii, pentru care ancheta penală este obligatorie, organul de cerceta-

re penală pornește procesul penal și, călăuzindu-se de dispozițiile prezentului Cod, efectuează actele de urmărire ce nu pot fi amânate, în vederea descoperirii și păstrării urmelor infracțiunii: cercetează cazul la fața locului, face percheziție domiciliară, ridică obiecte sau documente, face percheziție corporală, reține și interoghează persoanele bănuite, ascultă partea vătămată și martorii și *ia măsuri în vederea asigurării acțiunii civile sau a unei eventuale confiscări a averii*”.

Alăturat, în același Cod de Procedură Penală al RSSM, în articolul 155 era reglementată măsura de punere sub sechestru care se aplica „în scopul asigurării acțiunii civile, a eventualei confiscări a averii și a ridicării contra echivalentelor a mijlocului de transport...”[4]. În același Cod întâlnim mențiuni cu privire la repararea prejudiciului cauzat la art.285 Partea descriptivă a sentinței care prevede că *”Partea descriptivă a sentințelor de condamnare sau achitare trebuie să conțină motivele pe care este întemeiată hotărârea instanței cu privire la acțiunea civilă sau la repararea pagubei materiale, pricinuite prin infracțiune”*. Codul Civil al RSSM din 1964 nu prevedea reglementări exprese privind prejudiciul și repararea lui, aceasta fiind un domeniu al dreptului procesual penal. Am putea evidenția și existența în acea perioadă de timp a Hotărârii Plenului Judecătorei Supreme nr. 8 din 19.09.1988 „Cu privire la unele chestiuni apărute la judecarea cauzelor despre scoaterea de sub sechestru a bunurilor (excluderea din actul de sechestru)”, care avea ca scop explicarea unor cazuri din practica judiciară în materie de aplicare a sechestrului, menționând în pct. 2 că „...acțiunea privind scoaterea de sub sechestru a bunurilor constituie un mijloc de apărare a drepturilor de proprietate ale terțelor persoane asupra bunurilor litigioase, adică este un litigiu de drept civil, deoarece soluționarea lui se efectuează în ordine generală. Însă acțiunea debitorului (condamnatului), care contestează corectitudinea includerii în actul de sechestru a bunurilor, se judecă conform dispozițiilor art. 426 Cod procedură civilă”. [2]

Următoarea etapă, care urmează după punere sub sechestru este - măsura confiscării - reglementată constituțional doar în cazul săvârșirii unor infracțiuni sau contravenții, adică în situații constatate, în condițiile legii, ca reprezentând fapte cu un anumit grad de pericol social. Legea penală a Republicii Moldova cunoaște două tipuri de confiscare: specială și extinsă.

Vorbind despre repararea prejudiciului cauzat, ne referim doar la o parte mică dintr-un sistem numit recuperarea bunurilor infracționale. După câte vedem, repararea prejudiciului are deja o istorie și se regăsește în arhiva Republicii Moldova, pe când un nou concept de recuperare a bunurilor infracționale a fost pus pe rol relativ recent în Republica Moldova. Ca rezultat al angajamentelor asumate de către Republica Moldova prin semnarea Acordului de asociere, Programul de guvernare 2016 – 2018 a definit combaterea corupției ca una din prioritățile fundamentale, parte intrinsecă a căreia fiind combaterea îmbogățirii ilicite și confiscarea produselor infracțiunilor de corupție și conexe. Pentru valorificarea acestei priorități, programul de guvernare a statuat necesitatea întreprinderii unor măsuri precum: ”a) *perfectio-*

*narea cadrului legislativ necesar pentru organizarea activității de investigare financiară, depistare, urmărire și conservare a bunurilor provenite din infracțiuni pentru asigurarea confiscării acestora, inclusiv pentru recuperarea prejudiciului cauzat prin infracțiuni, în special prin infracțiuni de corupție și conexe, în urma analizei internaționale specializate a cadrului juridic și a practicilor Republicii Moldova; b) stabilirea instituției cu competențe de identificare, recuperare și administrare a bunurilor provenite din activități infracționale și aflate pe teritoriul Republicii Moldova sau peste hotarele ei.”*

Astfel, prin legea nr. 48 din 30.03.2017 a fost instituită Agenția de Recuperare a Bunurilor Infracționale în cadrul Centrului Național Anticorupție împreună cu care s-a lărgit și înțelesul larg al recuperării bunurilor infracționale și prin care mai multe instrumente deja existente s-au unit de la o simplă reparare a prejudiciului cauzat la efectuarea investigațiilor financiare paralele, evaluarea, administrarea și valorificarea bunurilor infracționale indisponibilizate, repatrierea bunurilor infracționale, noțiunea de beneficiar efectiv și îmbogățire ilicită și suplimentar măsurii de siguranță ”confiscarea specială” s-a alăturat și ”confiscarea extinsă”.

Confiscarea specială ca și cea extinsă sunt părțile dintr-un întreg denumit recuperarea bunurilor infracționale, precum este repararea prejudiciului cauzat.

Pentru a face un studiu comparat al acestor trei elemente este necesar de a înțelege în primul rând diferența dintre confiscarea specială și extinsă. Astfel, confiscarea specială constă în trecerea silită și gratuită în proprietatea statului a anumitor lucruri ce aparțin persoanei care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală, a căror deținere de către făptuitor, datorită naturii lor ori datorită legăturii acestora cu fapta, prezintă pericolul săvârșirii unor noi fapte prevăzute de legea penală. În conformitate cu art. 106 alin. (1) CP RM, confiscarea specială constă în trecerea, forțată și gratuită, în proprietatea statului a bunurilor (inclusiv a valorilor valutare) utilizate la săvârșirea infracțiunilor sau rezultate din infracțiuni. În cazul în care bunurile utilizate la săvârșirea infracțiunilor sau rezultate din infracțiuni nu mai există sau nu se găsesc, se confiscă contravaloarea acestora. Prin Legea nr. 326 din 23.12.2013, Codul Penal a fost completat cu art. 106<sup>1</sup> CP RM prin care a fost instituită ”confiscarea extinsă”. În timp ce confiscării speciale îi sunt specifice trecerea, forțată și gratuită, în proprietatea statului a bunurilor (inclusiv a valorilor valutare), utilizate la săvârșirea infracțiunilor sau rezultate din infracțiuni, atunci confiscării extinse îi sunt supuse și alte bunuri, care, deși nu au fost utilizate la săvârșirea infracțiunilor, însă proveniența acestora rezultă din activități infracționale.

Deci, analizând esența măsurilor sus enunțate, putem evidenția faptul că repararea prejudiciului cauzat este limitată în limita sumei prejudiciului pe când instrumentele noi ai recuperării bunurilor infracționale precum sunt confiscarea specială și extinsă oferă un spectru mai larg pentru aplicarea sechestrului în scopul unei eventuale confiscări speciale sau extinse.

Un alt aspect important este partea în favoarea căreia vor trece bunurile, dacă în

cazul reparării prejudiciului cauzat în majoritatea cazurilor ne ciocnim cu persoane fizice sau juridice, atunci în cazul confiscării speciale sau extinse, bunurile trec în proprietatea statului.

Totodată, repararea prejudiciului cauzat vizează doar persoana în cauză, pe când confiscarea specială sau extinsă trece limita dată introducând noțiunea de ”beneficiar efectiv”. *Beneficiar efectiv* este persoană fizică ce controlează în ultimă instanță o persoană fizică sau juridică ori persoană în al cărei nume se realizează o tranzacție sau se desfășoară o activitate și/sau care deține direct sau indirect dreptul de proprietate sau controlul asupra a cel puțin 25% din acțiuni sau din dreptul de vot al persoanei juridice. [5] Astfel, confiscarea specială sau extinsă poate fi aplicată asupra bunurilor care deși aparțin persoanelor terțe, beneficiarul efectiv al acestor bunuri fiind făptuitorul.

Deși în Republica Moldova deja exista un șir de instituții abilitate cu competențe de identificare, urmărire, recuperare și administrare a bunurilor provenite din infracțiuni (organele de investigare și urmărire penală, procuratura, instanțele judecătorești, inspectoratul fiscal etc.), totuși, activitatea lor era dispartă, nu exista o coordonare și o comunicare coerentă între ele. Totodată, până la crearea Agenției, nu acționa nici o instituție-cheie care ar asigura de o manieră adecvată investigațiile financiare, ceea ce reducea substanțial din eforturile și eficiența întregului lanț al instituțiilor abilitate să combată criminalitatea financiară și recuperarea bunurilor provenite din infracțiuni.

Eficacitatea sistemului de recuperare a bunurilor infracționale față de o simplă reparare a prejudiciului cauzat constă în faptul că acest sistem dispune de suficiente mecanisme pentru coordonare, cooperare, comunicare și schimb de informații, normele fiind definite mai clar și sunt mai clare acțiunile care urmează să fie efectuate de către fiecare instituție implicată în recuperarea bunurilor infracționale. Trebuie de menționat atenția acordată practicii legislative curente. Legislația în domeniul anticorupției și privind spălarea banilor în Moldova a evoluat prin legi separate, dar sistemul de recuperare a bunurilor infracționale le-a interconectat fiind elaborată o lege separată privind recuperarea bunurilor. În plus, aceste modificări se concentrează pe clarificarea canalelor de comunicare în cadrul Guvernului Republicii Moldova, și modul în care informațiile trebuie să fie furnizate între instituții. Astfel, operatorul individual nu este pus în situația în care trebuie să determine - cu riscul personal de scurgere a informațiilor – cărei instituții ar trebui să fie furnizată informația.

Repararea prejudiciului cauzat nu necesită cunoștințe profunde privind desfășurarea investigațiilor financiare, ceea ce nu putem spune despre sistemul de recuperare a bunurilor infracționale. Astfel de investigații financiare ar permite efectuarea analizei surselor de venit ale bănușilor, determinarea averilor ilegale și a persoanelor asociate bănușilor în comiterea infracțiunilor. În situația precedentă, vorbind despre limitarea la o simplă reparare a prejudiciului cauzat, totuși, organele de urmărire au avut capacități limitate pentru efectuarea analizei financiare aprofundate a informa-

țiilor dobândite și, prin urmare, nu se putea conchide cu privire la legalitatea unor anumite bunuri sau de a le conecta cu presupusul faptuitor și faptele infracțiunii.

Este de remarcat și faptul că Moldova are o experiență nu prea bogată în confiscarea bunurilor peste hotare. Astfel, modelul național pentru confiscarea și realizarea bunurilor nu era pregătit să întreprindă măsurile necesare pentru executarea ordinelor moldovenești peste hotare, în special la etapa existenței doar reparării prejudiciului cauzat. Având în vedere că produsele infracțiunii sunt, în general spălate în afara țării în care infracțiunea predicat a fost comisă, este necesar să se revizuiască politicile și legislația privind confiscarea și realizarea / executarea din țară, pentru a verifica eficacitatea sa în realizarea bunurilor peste hotare.

Astfel, putem afirma că sistemul recuperării bunurilor infracționale a evoluat treptat de la o simplă reparare a prejudiciului cauzat. Inițial au existat separat toate componentele al unui sistem de recuperare a bunurilor infracționale, unele au apărut mai târziu, pentru ca în prezent să devină un întreg.

#### **Referințe bibliografice:**

1. Gusti Dmitrie, Orghidan Constantin, Vulcănescu Mircea, Leonte Virgiliu. Enciclopedia României. Volumul I. Statul. București, 1938, p. 413;
2. Abrogată prin Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr. 10 din 22.12.2008 "Cu privire la modofocarea și completarea unor hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție". Culegere de Hotărâri explicative. Chișinău, 2002, p. 123;
3. J.-Fr. Flauss, Conclusion Generale, în J.-Fr. Flauss, E. Lambert Abdelgawad, La pratique d'indemnisation par la Cour Europeenne des Droits de l'Homme, Collection Publications de l'Institut International des Droits de l'Homme, Bruylant, Bruxelles, 2011, p. 329;
4. Legea din 24 martie 1961. Veștile Sovietului Suprem al RSSM, nr. 10, art. 42. Text oficial cu modificări și completări la data de 1 august 1996;
5. Legea nr. 190 din 26.07.2007 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, Publicat : 07.09.2007 în Monitorul Oficial Nr. 141-145, art. 3.

## CALIFICAREA INFRAȚIUNILOR ECONOMICE

JANU NATALIA,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

Dezvoltarea durabilă presupune cu necesitate existența unei economii de piață bazată pe o concurență loială, pe reguli de conduită onestă și respectarea legii, precum și prevenirea și combaterea infracțiunilor economice.

Infrațiunile economice se referă la acte ilegale comise de către un individ sau un grup de indivizi, agent economic, pentru a obține un avantaj financiar sau profesional. În astfel de crime, motivul principal al infractorilor constă în câștiguri economice și bănești ilegale, care prejudiciază în primul rând bugetul de stat [1].

Depistarea și combaterea infracțiunilor economice necesită multiple eforturi, deoarece infracțiunile din această categorie se săvârșesc într-un mediu de afaceri – unul specific și complex care necesită pregătirea ofițerilor de urmărire penală inclusiv și în domeniul economic.

În urma cercetării acestor categorii de infracțiuni, au fost reliefate câteva caracteristici ale acestora și anume [6]:

1. Cifra neagră a criminalității – adică diferența dintre criminalitatea reală și cea descoperită de către organele judiciare penale, este mai mare decât media generală a fenomenului infracțional. În studiul realizat de Centrul Național Anticorupție din RM, se utilizează termenul de „economie tenbră”, definită de specialiști ca evaziune fiscală, fraudă fiscală, plăți în numerar, diferență de impozit, plăți ilegale în afara evidenței contabile oficiale etc., care de facto constituie în totalitate **infracțiuni economice**.

2. Cauzarea de pagube esențiale economiei țării.

3. Ades, criminalitatea în domeniul afacerilor are strânse legături cu criminalitatea organizață și cu cea a corupției, în special cu marea corupție și corupția sistematică.

4. În majoritatea cazurilor, cei care comit infracțiuni în sfera afacerilor sunt, de regulă, oameni care, prin poziția lor socială înaltă, sunt în afara oricărui bănueli. De aceea, acest gen de infracțiuni face parte din „criminalitatea gulerelor albe”, concept consacrat de E.H. Sutherland în celebra sa lucrare „White collar criminality”, apărută în 1940.

5. Încadrarea juridică și urmărirea penală a acestor infracțiuni, este îngreunată și necesită un termen extrem de mare pentru acumularea de informații (de exemplu: registre contabile, extrase bancare).

6. Organele judiciare penale nu folosesc, întotdeauna, în aceeași măsură aplicarea legii penale pentru infracțiunile economice, comparativ cu infracțiunile „mărunte”. Față de ultimii, de regulă, urmărirea penală și judecata se desfășoară, de cele mai dese ori, în procedură urgentă, iar sancțiunea este promptă și exemplară, uneori chiar depășind gravitatea infracțiunii. Astfel, infractorii din domeniul afacerilor beneficiază de o oarecare „îngăduință” și de sancțiuni mai „blânde”, chiar dacă

infrafracțiunile comise prezintă un grad de pericol social ridicat.

În cadrul aplicării legii penale, un rol important îl are instituția calificării infrafracțiunii, or, calificarea infrafracțiunilor constituie o premisă, condiție absolut necesară pentru aplicarea normelor juridico-penale.

Conform definițiilor date de L. D. Gauhman, calificarea infrafracțiunii reprezintă stabilirea și fixarea juridică a corespunderii concrete între *semnele faptice ale faptei săvârșite* și *semnele componenței de infrafracțiune* prevăzute de legea penală sau de alte legi.

Într-o altă opinie, calificarea infrafracțiunilor presupune însăși activitatea persoanelor abilitate în aplicarea legii, prin folosirea anumitor reguli logice formale, cu scopul de a verifica dacă circumstanțele stabilite ale comportamentului social-periculos al individului corespunde cu semnele componenței de infrafracțiune, iar, drept consecință, aceasta se materializează în documentele procesual-penale sub forma unor concluzii despre infrafracțiunea concret săvârșită, cu trimiterea la articolul din Codul penal.

Conform unor clasificări, calificarea infrafracțiunilor poate fi preliminară (la faza incipientă a urmăririi penale), intermediară (în cadrul urmăririi penale propriu-zise) și finală (făcută de instanța de insolabilitate prin act judecătoresc).

Unii autori însă, făcând o distincție între noțiunile de *calificare a infrafracțiunii* și de *încadrarea juridică*, sunt de părere că calificarea infrafracțiunii constituie stabilirea caracterului penal al unei fapte, încadrarea în textul de lege care o prevede și o sancționează și determinarea, în fapta comisă, a condițiilor cerute de norma de incriminare pentru existența acelei infrafracțiuni. Cât privește încadrarea juridică, aceasta constituie operațiunea realizată de către persoanele care efectuează urmărirea penală și judecători, prin care se stabilește concordanța deplină între acțiunea concretă săvârșită de către făptuitor și norma penală specială care incriminează acea acțiune, precum și în raport cu dispozițiile penale generale aplicabile faptei comise. Anume noțiunea de încadrare juridică este folosită pentru realizarea normelor procesual-penale, iar calificarea juridică echivalează cu incriminarea faptei în limitele conținutului legii penale.[5]

Din definițiile date mai sus, se desprind particularitățile calificării infrafracțiunilor economice:

a) este efectuată de o persoană împuternicită prin lege, care este implicată nemijlocit în procesul urmăririi penale. În rândul persoanelor abilitate se enumeră: ofițerul de urmărire penală, procurorul, judecătorul, etc;

b) este săvârșită în legătură cu o cauză penală concretă;

c) poartă un caracter obligatoriu;

d) dă naștere la anumite consecințe juridice;

e) are drept rezultat fixarea acesteia în anumite acte procesuale, prevăzute de legislația procesual-penală (ordonanța de punere sub învinuire, rechizitoriul, sentința de condamnare etc) [4].

Calificarea infrafracțiunilor economice se supune unor principii generale de

încadrare juridică precum: principiul legalității, principiul egalității cetățenilor și principiul vinovăției.

La aceste principii se mai adaugă și principiul calificării obiective, principiul stabilirii adevărului, precizia, integralitatea.

Astfel, conform **principiului calificării obiective** – calificarea unei infracțiuni economice urmează să se bazeze pe împrejurările de fapt în care a fost comisă infracțiunea.

**Principiul stabilirii adevărului** presupune determinarea obiectivă și multiaspectuală a împrejurărilor de fapt în interiorul cărora a fost săvârșită fapta infracțională și selectarea din totalitatea datelor stabilite doar a celor care au importanță calificativă.

**Precizia** trebuie să stea la baza unei calificări obiective – calificarea trebuie să determine cu exactitate articolul, alineatul, litera din Partea Specială a Codului penal în care se conține norma de drept penal ce interzice și sancționează comportamentul infracțional concret.

Conform **principiului integralității**, calificarea trebuie să cuprindă toate articolele, alineatele, literele din Codul penal, inclusiv din Partea Generală a acestuia. Atunci când în acțiunile făptuitorului sunt prezente elementele constitutive ale mai multor infracțiuni (este cazul concursului de infracțiuni), calificarea trebuie să cuprindă toate normele de drept care incriminează faptele aflate în concurs [4].

Calificarea infracțiunilor economice, nu este posibilă fără determinarea elementelor componente ale acestor infracțiuni.

În general, infracțiunile economice cuprind următoarele elemente:

**Obiectul general** al infracțiunilor economice constau din raporturile sociale ale căror existență și normală desfășurare sunt condiționate de ocrotirea ordinii de drept a Republicii Moldova privind activitatea agenților economici.

**Obiectul generic de grup** îl constituie relațiile sociale care determină ordinea de reglementare a activității economice ce asigură respectarea intereselor materiale ale persoanei, societății și statului.

**Obiectul nemijlocit de bază** îl constituie relațiile sociale concrete din diferite domenii ale economiei naționale. De exemplu, în domeniul finanțelor, construcțiilor, comerțului, bancar etc.

**Latura obiectivă** a infracțiunilor economice se poate realiza atât prin acțiuni, cât și prin inacțiuni (de exemplu, transportarea, păstrarea sau comercializarea mărfurilor supuse accizelor, fără marcarea lor cu timbre de control sau timbre de acciz; evaziuneafiscală a întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor; contrabanda; insolvabilitatea intenționată; încălcarea regulilor de exploatare, reparații și modificare a locuințelor dintr-un bloc de locuit etc.). Numai infracțiunea de la art. 249 din CP al RM se comite prin inacțiune.

Unele infracțiuni sunt formulate ca componente formale de infracțiuni, de exemplu, (de exemplu; infracțiunile prevăzute la art. 236, 237, 238, 243, 246, 247,



248, 256 din CP al RM), care se consideră consumate o dată cu comiterea acțiunilor sau inacțiunilor indicate de legea penală.

O altă parte a componentelor infracțiunilor din Capitolul X al Părții speciale a Codului penal au o factură materială (de exemplu, faptele penale prevăzute la art. 239, 240, 241, 242, 244, 245, 249, 250, 252, 253, 255 din CP al RM). În unele cazuri, componenta de infracțiune presupune existența semnelor atât ale unei infracțiuni materiale, cât și formale (de exemplu, faptele infracționale de la art. 251, 254 din CP al RM). Drept semn obligatoriu al unor infracțiuni economice poate servi metoda săvârșirii infracțiunii, de exemplu, contrabanda – art.248 CP, înșelarea clienților – art. 255 CP, etc.

În situația componentei infracțiunii prevăzute la art. 258 din CP al RM există semne atât ale unei infracțiuni formal - materiale, cât și ale unei infracțiuni materiale, în cazul componentei infracțiunii de la art. 257 din CP al RM, se atestă structura infracțiunii formale, formal –materiale sau materiale, în funcție de varianta de realizare.

**Latura subiectivă** a infracțiunilor economice este caracterizată prin vinovăție intenționată.

**Subiect** al infracțiunii poate fi orice persoană fizică responsabilă care a atins vârsta de șaisprezece ani sau o persoană cu semne speciale (persoană cu funcție de răspundere, funcționar al unei organizații de deservire a populației etc), iar infracțiunile arătate în art. 236-246, 248-251 și 257 CP, pot fi săvârșite de persoane juridice.

Rezumând semnele obiective și subiective descrise putem defini noțiunea infracțiunilor economice.

Infracțiuni economice se consideră acțiunile sau inacțiunile prejudiciabile, comise intenționat, care periclitează sau produc daune prejudiciabile ordinii de efectuare a activităților economice în producția, repartiția, schimbul și consumul bunurilor și serviciilor materiale.

La calificarea infracțiunilor economice există anumite reguli, impuse de Codul penal pentru cazuri complexe și anume:

- Calificarea infracțiunilor în cazul unui *concurș de infracțiuni*, determinat la art. 33 CP, se efectuează cu invocarea tuturor articolelor sau alineatelor unui singur articol din legea penală care prevăd faptele prejudiciabile săvârșite.

- Calificarea infracțiunilor în cazul *concurșei normelor penale* are loc după următoarea regulă: concurența normelor penale presupune săvârșirea de către o persoană sau de către un grup de persoane a unei fapte prejudiciabile, cuprinse în întregime de dispozițiile a două sau mai multor norme penale și constituind o singură infracțiune.

- Calificarea infracțiunilor în cazul *concurșei dintre normele generale și cele speciale*. (1) Normă generală se consideră norma penală care prevede două sau mai multe fapte prejudiciabile, iar normă specială – norma penală care prevede numai

cazurile particulare ale acestor fapte. (2) În cazul concurenței dintre norma generală și cea specială, se aplică numai norma specială.

- Calificarea infracțiunilor în cazul *concurenței dintre două norme speciale*. Concurența dintre două norme speciale are următoarele varietăți: a) dintre componenta de infracțiune cu circumstanțe atenuante și alta cu circumstanțe agravante – infracțiunea se califică în baza celei cu circumstanțe atenuante; b) dintre două componente de infracțiuni cu circumstanțe atenuante – infracțiunea se califică în baza normei penale care prevede pedeapsa mai blândă; c) dintre două componente de infracțiuni cu circumstanțe agravante – infracțiunea se califică în baza normei penale care prevede o pedeapsă mai aspră.

- Calificarea infracțiunilor în cazul *concurenței dintre o parte și un întreg*. Concurența dintre o parte și un întreg reprezintă existența a două sau mai multor norme penale, una din ele cuprinzând fapta prejudiciabilă în întregime, iar celelalte – numai unele părți ale ei [5].

În funcție de obiectele nemijlocite de atentare, infracțiunile economice pot fi convențional sistematizate în următoarele grupe:

1. Infracțiuni economice cu caracter general: practicarea ilegală a activității de întreprinzător – art. 241 CP; pseudoactivitatea de întreprinzător – art. 242 CP.

2. Infracțiuni economice în domeniul finanțelor: dobândirea creditului prin înșelăciune – art. 238 CP; încălcarea regulilor de creditare – art. 239 CP; utilizarea contrar destinației a mijloacelor din împrumuturile interne sau externe garantate de stat art. 240 CP; spălarea banilor – art. 243 CP; evaziunea fiscală a întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor – art. 244 CP, etc.

3. Infracțiuni economice în domeniul comerțului: limitarea concurenței libere – art. 246 CP.; constringerea de a încheia o tranzacție sau de a refuza încheierea ei – art. 247 CP.; etc.

4. Infracțiuni economice în domeniul construcției: executarea necalitativă a construcțiilor – art. 257CP.; încălcarea regulilor de exploatare, reparații și modificare a locuințelor dintr - un bloc de locuit – art. 258 CP.

În concluzie, vin să menționez următoarele:

- În dependență de rezultatul obținut, calificarea poate fi pozitivă – în rezultatul căreia se stabilește că comportamentul persoanei conține semnele unei componente de infracțiune sau negativă – în rezultatul căreia se stabilește că comportamentul persoanei nu conține semnele unei componente de infracțiune.

- Principiile calificării infracțiunilor pot fi clasificate în două categorii: principii și principii specifice calificării infracțiunilor.

- Principiul integralității pretinde invocarea la calificare a tuturor literelor din cadrul aceluiași alineat al unui articol atunci când fapta infracțională comisă poate fi încadrată potrivit tuturor acestor norme.

- Nu se va considera integrală calificarea, dacă acțiunile făptuitorului au fost încadrate doar potrivit articolului, nu și alineatului din Partea Specială a Codului

penal (în ipoteza articolului format doar din alineate) sau doar potrivit articolului și alineatului, nu și literei (în ipoteza articolului format din alineate și litere).

**Referințe bibliografice:**

1. Centrul Național Anticorupție, Studiu privind consolidarea autorităților de prevenire și combatere a infracțiunilor economice în Republica Moldova, 2016
2. Codul de Procedură Penală a Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003, publicat în Monitorul Oficial nr. 104-110 la 07.06.2003.
3. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, intrat în vigoare la 12.06.2003.
4. Copețchi Stanislav, Ojoga Andrei, „Modalitățile și principiile calificării infracțiunilor”, *Revista Institutului Național de Justiție* nr. 1, 2015.
5. Cușnir Valeriu, *Note de curs: Particularitățile calificării infracțiunilor economice*, USEM, 2013.
6. Gheorghe Ivan, „Bancruta – o infracțiune specifică mediului de afaceri”, *Revista de drept penal*, Anul XVII Nr. 2/2010.
7. Gheorghe Ivan, *Drept penal. Partea generală*. Ed. C.H.Beck, București, 2008.
8. Gheorghe Ivan, *Drept penal. Partea specială*. Ed. C.H.Beck, București, 2009.
9. Legea nr. 112 din 02.07.2014 pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, publicată în Monitorul Oficial Nr. 185-199, art. nr. 442 la 18.07.2014
10. Motatu Adriana, *Dreptul penal al afacerilor; note de curs*, publicat pe site-ul Academia de Studii Economice, Catedra de Drept.
11. Voicu Costica, Boroi Alexandru ș.a., *Dreptul penal al afacerilor*, ediția a III-a, Editura C. H. Beck, București, 2006.

## VIOLENȚA BAZATĂ PE GEN – CRIMĂ MOTIVATĂ DE URĂ

NADEJDA LUTENCO,

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova

*“Violența împotriva femeilor nu este rezultatul unor conduite incidentale și izolate necorespunzătoare, ci este înrădăcinată istoric în relațiile de putere inegală dintre bărbați și femei și în discriminarea perpetuă a femeilor atât în sfera publică, cât și în cea privată. Disparitățile patriarhale ale puterii, normele culturale discriminatorii și inegalitățile economice stau la baza nerespectării drepturilor omului și la perpetuarea violenței. Violența împotriva femeilor este unul din mijloacele-cheie prin care se menține controlul bărbaților asupra agenției și sexualității femeilor.”*[30]

Violența împotriva femeilor sau violența bazată pe gen împotriva femeilor este o **formă de discriminare** [3] și reprezintă o violare a drepturilor omului. Conexiunea dintre drepturile omului și drepturile femeii a fost și încă mai este greu concepută, anume din cauza că tradițional violența împotriva femeii, mai cu seamă cea domestică sau cea sexuală, este considerată o problemă privată, astfel fiind tolerată și validată de normele socio-culturale și stereotipurile bazate pe gen. În cazul violenței împotriva femeilor se aduc atingere mai multor drepturi ale omului printre care sunt dreptul la viață, dreptul de a fi liber de tortură și alte tratamente inumane și degradante, dreptul la libertate și securitate, dreptul la protecție egala din partea legii, dreptul la egalitate în familie, și dreptul la condiții egale de muncă.

Doar în ultimele decenii violența împotriva femeilor a fost scoasă din mediul privat în atenția publicului. Lipsa femeilor din procesele de luare a deciziilor și din viața publică în general *“a conservat problema violenței împotriva femeii în mediul privat”* [28]. În spațiul românesc femeile au dobândit dreptul la vot de abia în 1938, acesta a fost stipulat în Constituție, însă acorda dreptul la vot femeii condiționat, printre altele cu condiția ca aceasta să fie “știutoare de carte” și să aibă vârsta de 30 de ani [4] (COZMA, Ghizela, 2002). Doar în 1946 noua lege electorală acorda dreptul de vot tuturor femeilor în România, iar în 1948 este adoptată prima Constituție [5] comunistă în România în care era prevăzut expres dreptul femeilor de a alege și de a fi alese. În Republica Moldova femeile au obținut dreptul de vot odată cu înființarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești în 1940.

În prezent, legiuitorul nostru nu definește *“violența bazată pe gen împotriva femeilor”*, astfel nici Legea Nr.5 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați [18], și nici Legea Nr.45 privind prevenirea și combaterea violenței în familie [19] nu fac referire la acest termen. Doar *Programul național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015* [22] utilizează acest termen, dar fără a-l explica, atunci când enumeră măsurile prevăzute în program pentru a contracara violența și traficul de ființe umane. *Strategia națională de prevenire și combatere a violenței față de femei și violenței în familie pentru perioada 2017-2022* [23] utilizează termenul de *“violență împotriva femeilor”* și explică că: *“Accentul sporit asupra femeilor în cazurile de violență în familie este determinat de inegalitatea relațiilor de putere*

*între femei și bărbați care s-a constituit de-a lungul perioadelor istorice” și că “Luând în considerare amploarea și impactul negativ al fenomenului violenței în familie, se impune necesitatea adoptării și implementării unor măsuri ferme, sistemice, racordate la standardele internaționale din domeniu, în particular la Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice.”[23]*

În general, “*Legislația Republicii Moldova nu evidențiază în mod deosebit femeia, în calitate de victimă a violenței, utilizând pentru astfel de cazuri termeni cu conținut mai larg, în care se regăsesc femeia și bărbatul - “persoană”, “om”, “cetățean”*” [6]

Pentru a defini conceptual violență bazată pe gen, mai întâi trebuie clarificați termenii “sex” și “gen”, care au o semnificație diferită, fiind des confundați. Sexul se referă la deosebirile biologice dintre bărbați și femei, iar “genul” se referă la “*rolurile, comportamentele, activitățile și atributele construite social, pe care o societate dată le consideră adecvate pentru femei și bărbați.*” [7] Și în Statutul de la Roma al Curții Internaționale Penale [8] în art. 7, alin. 3 se explică că genul “*...se referă la bărbați și femei, în contextul societății. Această definiție recunoaște construcția socială a genului și rolurile, comportamentele, activitățile și atributele asociate femeilor și bărbaților, precum și fetelor și băieților.*”

În lucrarea “*Rolurile de gen: o perspectivă sociologică*” [20] argumentează că “*toate societățile într-un fel sau altul își categorisesc membrii după statut, creând un sistem de stratificare socială, iar categoria sau poziția pe care o ocupă o persoană este un factor determinant pentru modul în care va fi percepută și tratată de alți membri din societate, statuturile putând fi obținute prin propriile noastre eforturi sau prin ascripție, adică odată cu nașterea sau pe care le obținem involuntar într-un alt moment al ciclului de viață*”. Prin urmare, consideră ea, că putem avea mai multe stataturi în același timp, fiecărui statut corespunzându-i anumite roluri predefinite, exemplificând prin statutul mamei, care implică roluri predefinite ce țin de oferirea dragostei, îngrijire, sacrificiu de sine, cămin și disponibilitate, iar al tatălui - de capul familiei, disciplinare și de luare a deciziilor în familie. Autoarea mai explică că „În comparație cu statuturile obținute, statuturile atribuite sunt cele care afectează imediat aproape fiecare aspect al vieții noastre. Cele mai importante stataturi atribuite sunt genul, rasa și clasa socială.” [20] Prin urmare, genul este un statut pe care oamenii îl obțin odată cu nașterea corelat sexului persoanei, genul determinând rolurile predefinite pe care trebuie să le aibă femeia sau bărbatul în societate.

Organizația Internațională a Muncii reiterează că: “*violența bazată pe gen are ca sursă normele de gen, adică normele sociale privind rolurile corespunzătoare și responsabilitățile bărbaților și a femeilor. Aceste norme sociale dezvoltă prototipul bărbatului în societate și anume bărbatul puternic, agresiv, lipsit de emoții și însetat de control, contribuind la acceptarea de către societate a rolului dominant al bărbatului. În mod similar, se așteaptă ca femeia să fie pasivă, supusă și emoțională, astfel consolidându-se rolul pasiv, slab și dependent de bărbat al femeii. Așadar, înrădăcinarea unor astfel de roluri societale a dus la o relație de putere inegală între femei și bărbați. Limitele comportamentului tolerabil, inclusiv față de violență sunt definite*

de către societate. Atitudinile față de inegalitatea de gen sunt adânc implantate în multe culturi. Violul, violența domestică sau hărțuirea sexuală, toate pot fi privite ca o expresie violentă a normei culturale.” [9]

Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeii și violenței domestice, adoptată la 11 mai 2011 [7], reprezintă așa-numitul “standard de aur” în domeniul prevenirii și combaterii violenței bazate pe gen împotriva femeii în regiune. Republica Moldova a semnat în 2017 această convenție, însă încă nu a ratificat-o. În prezent Republica Moldova este în proces de modificare a legislației în conformitate cu standardele prevăzute în convenție, unele modificări, deși nici pe departe suficiente, fiind operate în 2016 și mai recent în 2018, dar în mare parte cu referire la prevederile ce țin de violența în familie [21]

Art. 3, lit. a al Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeii și violenței domestice [11] definește “violeta împotriva femeilor” ca fiind “...o încălcare a drepturilor omului și o formă de discriminare împotriva femeilor”, care reprezintă “toate acțiunile de violență de gen care rezultă în, sau care sunt probabile a rezulta în, vătămarea sau suferința fizică, sexuală, psihologică sau economică cauzată femeilor; inclusiv amenințările cu asemenea acțiuni, coerciția sau privarea arbitrară de libertate, indiferent dacă survine în public sau în viața privată”. De asemenea, la art. 3, lit. d) Convenția definește “violeta de gen împotriva femeii”, explicând că aceasta reprezintă: “violeta care este direcționată împotriva unei femei pentru că ea este o femeie sau care afectează femeile în mod disproporțional”.

„Violeta bazată pe gen împotriva femeii” și „violeta împotriva femeilor” sunt termeni care adesea se folosesc alternativ pentru a defini violeta provocată de către bărbați asupra femeilor și a fetelor. De asemenea, doar formularea “violeta bazată pe gen”, adesea, este utilizată pentru a se referi la violeta bazată pe gen anume împotriva femeii, pentru că violeta de gen afectează disproporțional femeile și pentru că ea este direcționată împotriva femeilor de către bărbați. Se estimează că 35 % dintre femei din întreaga lume s-au confruntat, fie cu violetă fizică și/sau sexuală din partea partenerului intim, fie cu violetă sexuală din partea unui non-partener la un moment dat în viața lor [35]

Totuși, în general “violeta bazată pe gen” se referă atât la violeta bazată pe gen împotriva femeilor, cât și împotriva bărbaților. Un exemplu al violenței bazate pe gen împotriva bărbaților este violeta suferită de bărbații militari - victime ale conflictelor armate în care, de regulă, sunt antrenați bărbații. Bărbații și băieții sunt adesea priviți ca potențiali soldați și luptători în conflicte armate, așadar sunt un pericol pentru partea adversă, și asta din cauza rolului social atribuit bărbaților [24] De altfel, și violeta sexuală împotriva bărbaților este des întâlnită în contextul conflictelor armate, însă este foarte rar raportată [14]

Recomandarea Generală nr. 19 a Comitetului ONU privind Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare împotriva Femeii [3] explică că: „violeta bazată pe gen este de asemenea o formă de discriminare care inhibă grav abilitatea femeilor de a se bucura

de drepturi și libertăți în condiții de egalitate cu bărbații”, astfel utilizând formula generală de “violență bazată pe gen”, și nu “violență bazată pe gen împotriva femeii”. Așadar, “violența bazată pe gen” în contextul acestei lucrări se referă la violența împotriva femeilor sau “violența bazată pe gen împotriva femeii”, denotând mai bine faptul că violența în acest caz este o expresie a inegalităților de putere dintre femei și bărbați. De asemenea, termenul “femeile” include și fetele cu vârsta de până la 18 ani [3]

Comitetul ONU pentru Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare împotriva Femeii [3] definește violența împotriva femeii ca fiind: “violența care este direcționată împotriva femeii pentru că ea este femeie sau acea violență care afectează femeile disproporționat”.

Programul de acțiune al ONU, adoptat la Beijing, [33] definește violența împotriva femeilor ca: “orice act de violență bazat pe criteriul genului, care are sau poate avea ca rezultat vătămări sau suferințe de natură fizică, sexuală sau psihologică, inclusiv amenințările privind astfel de acte, constrângerea sau privarea arbitrară de libertate.”

Rezoluția Parlamentului European [26] referitoare la eliminarea violenței împotriva femeilor reiterează declarațiile din Planul de acțiuni ONU de la Beijing precum că “violența împotriva femeilor este o manifestare a relațiilor de putere dintotdeauna inegale între femei și bărbați, ceea ce a condus la dominarea și discriminarea femeilor de către bărbați și împiedicarea dezvoltării depline a acestora” și vine să susțină că “violența bărbaților împotriva femeilor reprezintă o încălcare a drepturilor omului, în special a dreptului la viață, dreptului la siguranță, dreptului la demnitate și dreptului la integritate fizică și psihică, precum și a dreptului la alegere și sănătate sexuală și reproductivă”.

Infrațiunile motivate de ură au un impact psihologic mai pronunțat asupra victimei, ducând la depresie și anxietate [1] (Asociația Psihologică Americană, 1998), de asemenea acestea au un impact asupra întregului grup care prezintă aceeași caracteristică: “Infrațiunile motivate de ură sunt manifestări violente de intoleranță și au un impact profund nu numai asupra victimei directe, dar și a grupului cu care victima se identifică. Ele afectează coeziunea comunității și stabilitatea socială.” [25]

Pentru ca o infrațiune să fie considerată una motivată de ură este necesară coexistența a două elemente: săvârșirea unei fapte prevăzute de Codul Penal al Republicii Moldova și existența motivului de ură la săvârșirea infracțiunii [25] Victima infracțiunii trebuie să fie aleasă în baza unei caracteristici protejate, cum ar fi genul, rasa, etnia sau dizabilitatea. OSCE definește crimele motivate de ură ca fiind “infracțiunile, inclusiv cele împotriva persoanei sau proprietății, unde victima, locul sau bunul sunt selectate din cauza conexiunii, relației, legăturii, afilierii, suportului real sau prezumat ce ține de apartenența la un anumit grup care împărtășește o anumită caracteristică (rasă, etnie, religie, vârstă, dizabilitate, gen, orientare sexuală, s.a.)” [25]

O altă definiție mai restrânsă a crimelor de ură oferită de OSCE este următoarea: „infracțiuni motivate de intoleranță față de anumite grupuri din societate”[25]

(OSCE/ODIHR, 2009, p.4). Ghidul OSCE [25] (OSCE/ODIHR, 2009, p.5) cu privire la crimele motivate de ură explică că: *“Infracțiunile motivate de ură diferă de infracțiunile obișnuite nu numai prin motivația infractorului, ci și datorită impactului asupra victimei. Infractorul alege victima datorită apartenenței acesteia la un grup; acest aspect sugerează faptul că un membru al unui asemenea grup este **interschim-babil** cu alt membru. Mesajul astfel transmis este destinat nu numai victimei directe dar și comunității din care face parte victima”*, astfel aceste infracțiuni transmit victimei, dar și celorlalți reprezentanți ai aceluiași grup protejat, mesajul că locul acestora nu este în societatea respectivă.

În cazul violenței împotriva femeilor apare problema interpretării elementului “interschimbării” unei femei cu alta în anumite cazuri. Este ușor sesizabil elementul “interschimbării” în cazul infracțiunilor bazate pe ură rasială, atunci când pentru agresor contează doar ca victima să fie de culoare fără a o individualiza în baza altor caracteristici. Pe când, în cazul violenței domestice, spre exemplu, victima este individualizată și la prima vedere nu ar putea fi schimbată cu oricare altă femeie, aceasta fiind o femeie anume (soția, partenera sau o altă femeie – membră de familie).

În general, motivul pentru care crimele bazate pe ură sunt considerate circumstanțe agravante constă în faptul că o astfel de crimă are un impact mai mare asupra întregului grup din care face parte victima și nu numai izolat asupra victimei. Astfel, alți membri ai aceluiași grup ar trăi cu frica că și ei ar putea deveni victime ale unor astfel de crime. În cazul violenței bazate pe gen este, de fapt, la fel, pentru că atunci când femeile află despre un viol sau un caz de violență domestică victimă a cărora a fost o femeie din comunitatea lor, frica de astfel de infracțiuni le este transmisă tuturor femeilor din comunitatea respectivă.

Într-adevar, dacă considerăm o perspectivă mai largă în care agresorul într-un caz de violență domestică își agresează victima, validându-și agresiunea fizică față de femeii cu normele culturale și sociale din societatea în care trăiește, atunci putem considera că victima în acest caz particular ar fi putut fi interschimbată cu oricare femeie, pentru că în accepțiunea agresorului toate femeile sunt inferioare bărbaților și prin urmare agresiunea față de acestea fiind permisă. Prin urmare, el ar fi avut același comportament față de oricare altă femeie care ar fi fost soția lui.

Spre exemplu, în unele țări din America Latina omorurile bazate pe gen ale femeilor, cum ar fi violurile urmate de decesul victimei sau violența domestică care a escaladat în omorul victimei-femeie, sunt considerate crime de ură, pentru că sunt înrădăcinate în condițiile istorice, generate de practicile sociale bazate pe inegalitatea dintre femei și bărbați și pentru că reflectă o cultură bazată pe ura și discriminare față de femei [32]

Luând în considerare definiția *sensu lato* a infracțiunilor motivate de ură cum ar fi cea dată de Phyllis B. Gesternfeld în “Crimele motivate de ură: cauze, control și **controverse**” [16], care definește crima motivată de ură ca și orice acțiune violentă sau invazivă comisă din cauza apartenenței victimei la un grup, considerăm că



violența față de femei poate fi catalogată drept crimă de ură, din cauza apartenenței victimei la grupul de femei, care istoric este considerat inferior, și pentru că violența este îndreptată împotriva victimei anume pentru că ea este femeie, fiind justificată în concepția agresorului de această istorică poziție de inegalitate dintre femei și bărbați.

Mai mult, potrivit lui Elaine Filberman în “Soția agresorului” [17] **în cazurile de viol și chiar de violență domestică agresorul își justifică violența față de victimă prin simplul fapt că aceasta este de sex feminin. Astfel**, autoarea consideră că victima violului și a violenței domestice este interschimbabilă în ochii agresorului la fel ca și victima oricărei crime motivate de ură. De asemenea, Steven Benett Weisburd și Brian Levin în lucrarea “Criteriul bazat pe sex: recunoașterea prejudecății în crimele bazate pe gen” [34] susțin că genul, ca și religia sau rasa, este un criteriu inclus în legile împotriva discriminării și că crimele bazate pe gen, cum ar fi violența domestică sau violul, în rând cu crimele bazate pe ură rasială de exemplu, pot avea ca scop menținerea statutului de subordonare față de grupul țintă. **În continuarea acestei idei, Barbara Perry în lucrarea “În numele urii: înțelegând crimele motivate de ură”** [27] explică că dacă lăsăm criteriul de gen în afara ecuației crimelor bazate pe ură, legiuitorii validează percepția greșită potrivit căreia violența bazată pe gen este o problemă privată, care are un grad de pericol social mai mic decât cel cauzat de crimele motivate de ură rasială sau religioasă.

Astfel, în Statele Unite ale Americii 27 de state din cele 50 au introdus în legislația lor criteriul de gen ca și motiv pentru săvârșirea infracțiunilor motivate de ură [16] **În Republica Moldova săvârșirea unei infracțiuni motivată de ură reprezintă o circumstanță agravantă, astfel Codul Penal al Republicii Moldova prevede în art. 77, alin.(1), lit. d) ca și circumstanță agravantă „săvârșirea infracțiunii din motive de ură socială, națională, rasială sau religioasă”.** [12] De fapt, în sens larg atât ura națională, cea rasială, cât și cea religioasă se referă la ura socială. Genul este parte din social, având o construcție socială, societatea fiind cea care creează rolurile de gen atribuite sexelor [13] Genul este un statut social atribuit, ca și rasa sau clasa socială, normele sociale determinând privilegiile și responsabilitățile posesorului de statut, astfel atribuirea stereotipurilor negative duce la sexism, adică la convingerea că statutul femeii este inferior cel al bărbatului; în ziua de astăzi nu există nici o societate în care statutul femeii să fie mai înalt decât cel al bărbatului [20]

Însă, după cum susține Sergiu Brînză, în art.77, alin.1, lit.d termenul “social” este utilizat *stricto sensu* și anume referindu-se la apartenența la o anumită clasă socială. [2] Sunt mai multe teorii ce țin de clasele sociale, cele mai reprezentative fiind cele ale lui Karl Marx, care împărțea societatea în doua clase: capitaliști și muncitori, și cea a lui Max Weber, care ține de interconexiunea între avere, prestigiu și putere. În pofida divergențelor referitoare la teoria claselor, există o accepțiune generală în rândul sociologilor asupra caracteristicilor principale ale claselor în societatea modernă, astfel stratificarea socială curentă este percepută în 4 clase: clasa de jos (săracă), clasa muncitorilor, clasa de mijloc și clasa superioară (elita) [15]. Clasa

sociala reprezintă un grup de persoane într-o anumită societate care au același statut socio-economic, prin urmare în sens restrans “ura socială” la care se referă art.77, alin.1, lit. (d) nu se referă la ura bazată pe gen.

În art. 176, alin.1 Cod Penal al Republicii Moldova [12] legiuitorul pedepsește încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor, definite după cum urmează: “Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în drepturi și în libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, orice susținere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu”. Astfel, această infracțiune include și sexul ca și caracteristică protejată, însă formularea întregii infracțiuni este foarte vagă și ambiguă. Suntem de acord cu teza emisă de Doina Ioana Străisteanu precum că: “formularea (denumirii) art.176, dar și prevederea în sine, nu reușesc să întrunească standardele internaționale generale privind certitudinea și previzibilitatea juridică a normelor penale, art. 176, în esență, fiind o prevedere anti-discriminare generală, și nu o infracțiune penală, și prin urmare trebuie exclusă din Codul Penal.” [29].

Așadar, săvârșirea infracțiunii din motive de ură bazată pe gen, nu este prevăzută ca și circumstanță agravantă în Codul Penal al RM, deși genul, dar și orientarea sexuală, dizabilitatea, s.a. reprezintă caracteristici protejate și trebuie prevăzute ca și circumstanțe agravante la săvârșirea unei infracțiuni. Spre exemplu, Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie în decizia sa în cazul *Kunarac et al.* a considerat discriminarea de gen ca și una din circumstanțele agravante în stabilirea sentinței pentru principalii acuzați [29].

Cu titlu de concluzie, considerăm că este firesc ca legiuitorul autohton să fie consecvent în ceea ce privește tratamentul infracțiunii săvârșite din motiv de ură, considerente din care norma prevăzută la art. 77, alin. (1), lit.d) C.pen. al RM urmează a fi modificată. În sensul dezvoltării acesteia, context în care propunem *de lege-ferenda* o nouă variantă „Săvârșirea infracțiunii din motive de ură bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu.”

### Referințe bibliografice:

- 1) Asociația Psihologică Americană. Infracțiunile motivate de ură astăzi: un dușman străvechi în haine moderne, @ 1998 (citat 18.02.2018). Disponibil [http://209.85.135.104/search?q=cache:qHOGi3CfCR0J:www.apa.org/releases/hate.html+hate+crimes+impact+AMerican+Psychological&hl=en&ct=clnk&cd=1&lr=lang\\_en](http://209.85.135.104/search?q=cache:qHOGi3CfCR0J:www.apa.org/releases/hate.html+hate+crimes+impact+AMerican+Psychological&hl=en&ct=clnk&cd=1&lr=lang_en)
- 2) BRÎNZĂ, Sergiu. Răspunderea penală pentru omorul săvârșit din motive de ură socială, națională sau religioasă, Revista Națională de Drept Nr.11, 2013, p.4
- 3) Committee on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW), General Recommendation 19, 1992
- 4) COZMA, Ghizela. Femeile și politica în România: Evoluția dreptului de vot în perioada interbelică, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 52-53

5) Constitutia Republicii Populare Romane din 1948, art. 18 (citată 14.02.2018) Disponibil <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutia-republicii-populare-romane-1948.php>

6) CĂTANĂ, Tatiana, PEREVOZNIC, Iurie, ZAPOROJAN-PÎRGARI, Angelina, Raport de compatibilitate a legislației Republicii Moldova cu prevederile Convenției Europene privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și violenței domestice, Centrul de Drept al Femeilor, Chișinău, 2013, p.12

7) Consiliul European, Convenția Consiliului European privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeii și violenței domestice, art.3 c, p.5

8) Curtea Internațională Penală, Statutul de la Roma din 17 iulie 1998, art. 7, alin. 3,

9) CHAPPELL D., DI MARTINO V., Violence at work, International Labour Organization, Geneva, 1998 (citată 11.02.2016). Disponibil [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms\\_publ\\_9221108406\\_en.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_publ_9221108406_en.pdf)

10) Council of Europe, @Council of Europe 2015 (citată 18.04.20018). Disponibil [https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list//conventions/treaty/210/signatures?p\\_auth=L3pKh8Gk](https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list//conventions/treaty/210/signatures?p_auth=L3pKh8Gk)

11) Legea Nr. 79 din 24 mai 2018 pentru modificarea și completarea unor acte normative, Monitorul Oficial Nr. 195-209

12) Codul Penal al Republicii Moldova din 18.04.2002, Monitorul Oficial Nr. 72-74, art Nr:195

13) Comitetul ONU pentru Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare împotriva Femeii

14) CHYNOWETH, Sarah, Sexual violence against men and boys, United Nations High Commissioner for Refugees, @ United Nations High Commissioner for Refugees, October 2017 (citată 12.04.2019). Disponibil <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/60864>

15) Encyclopedia Britanica, @2019 Encyclopedia Britanica, Inc. (citată 20.02.2019). Disponibil

<https://www.britannica.com/topic/social-class>

16) GESTERNFELD, Phyllis B. Hate crimes: causes, controls and controversies, California State University, Stansilau, 2013, p. 11

17) HILBERMANN, Elaine. The Wife-Beater's Wife, Am. J. Psychiatry, 1980, p.1336

18) Legea Nr.5 din 09.02.2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, Monitorul Oficial Nr. 47-50 art Nr : 200

19) Legea Nr.45 din 01.03.2007 privind prevenirea și combaterea violenței în familie, Monitorul Oficial Nr. 55-56 art Nr : 178

20) LINDSAY, Linda L. Gender roles: a sociological perspective, University of California, Prentice Hall, 2005

21) Legea Nr. 79 din 24.05.2018 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, Monitorul Oficial Nr. 195-209 art Nr 338

22) Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. Programul național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015, Hotărârea Guvernului nr. 933 din 13.12.2009 (citată 14.03.2018). Disponibil <http://lex.justice.md/index.php?action=view&id=333441&lang=1&view=doc>

23) Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. Strategia națională de prevenire și combatere a violenței față de femei și violenței în familie pentru perioada 2017-2022, Hotărârea Guvernului nr. 281 din 03.04.2011 (citată 14.03.2018). Disponibil <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=374992>

24) ORMHAUG, Christine, MEYER Patrick, HERNES Helga. Armed conflict deaths disaggregated by gender, International Peace Research Institute, PRIO, Oslo, 23 November 2009 (citată 11.02.2016). Disponibil [http://file.prio.no/Publication\\_files/Prio/Armed%20Conflict%20Deaths%20Disaggregated%20by%20Gender.pdf](http://file.prio.no/Publication_files/Prio/Armed%20Conflict%20Deaths%20Disaggregated%20by%20Gender.pdf)

25) OSCE/ODIHR. Legi privind infracțiunile motivate de ură: ghid practic, 2009 (citată

18.02.2018). Disponibil <http://www.osce.org/ro/odihr/36428?download=true>

26) Parlamentul European. Rezoluția Parlamentului European din 26 noiembrie 2009 referitoare la eliminarea violenței împotriva femeilor, T7\_TA (2009) 0098, paragraf B (citată 13.05.2018). Disponibil [https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/european-parliament-resolution-26-november-2009-elimination-violence-against-women-p7-ta\\_en](https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/european-parliament-resolution-26-november-2009-elimination-violence-against-women-p7-ta_en)

27) PERRY, Barbara. In the name of hate: understanding hate crimes, Psychology Press, New York, 2001, p.53

28) RICHARDS David L., HUGLUND Jilienne. Violence against women and the law, Routledge, 2015, Chapter 1 (citată 15.02.2018). Disponibil [https://books.google.com/books?id=HI7vCgAAQBAJ&pg=PT6&dq=ex+officio+initiation+of+a+criminal+action+in+a+sexual+violence+cas&source=gbs\\_selected\\_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com/books?id=HI7vCgAAQBAJ&pg=PT6&dq=ex+officio+initiation+of+a+criminal+action+in+a+sexual+violence+cas&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false)

29) STRĂISTEANU, Doina Ioana. Ce sunt crimele de ură și ce prevede legislația Republicii Moldova, @ 2012, (citată 20.02.2018) Disponibil la <http://dis.md/2012/09/07/ce-sint-crimele-de-ura-si-ce-prevede-legislatia-r-moldova/>

30) United Nations. Ending violence against women: from words to action, Study of the Secretary-General, 9 October 2006 (citată 12.04.2018). Disponibil <https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/launch/english/v.a.w-exeE-use.pdf>

31) United High Commissioner for Refugees. Working with men and boys survivors of sexual and gender based violence in forced displacement, 2012 (citată 11.02.2016). Disponibil [http://www.refugeelawproject.org/files/working\\_papers/Working\\_with\\_Men\\_and\\_Boy\\_Survivors\\_of\\_Sexual\\_and\\_GenderBased\\_Violence\\_in\\_Forced\\_Displacement.pdf](http://www.refugeelawproject.org/files/working_papers/Working_with_Men_and_Boy_Survivors_of_Sexual_and_GenderBased_Violence_in_Forced_Displacement.pdf)

32) UN Women, OHCHR. Latin American Model Protocol for Investigation of Gender-Related Killings of Women, 2012, p.54 (citată 15.04.2018). Disponibil [https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/latin\\_american\\_protocol\\_for\\_investigation\\_of\\_femicide.pdf](https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/latin_american_protocol_for_investigation_of_femicide.pdf)

33) United Nations Beijing Declaration and Platform for Action. The fourth world conference on women, 1995, para 113 (citată 12.04.2018). Disponibil <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

34) WEISBURD, Steven Benett, LEVIN, Brian. On the basis of sex: recognizing gender-based bias crimes, 5 Stan. L. and Pol'y Rev. 21, 1994, p. 22 (citată 16.02.2018). Disponibil <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/stanlp5&div=29&id=&page=&t=1557974562>

35) World Health Organization, Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, © World Health Organization 2013 (citată 15.04.2018). Disponibil [https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625\\_eng.pdf;jsessionid=DBEE556ABE-98C11D2925F53B7FCA3213?sequence=1](https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf;jsessionid=DBEE556ABE-98C11D2925F53B7FCA3213?sequence=1)

## ATRIBUȚIILE AUTORITĂȚII CENTRALE DE INSPECȚIE A MUNCII. ABORDARE COMPARATIVĂ ÎNTRE SITUAȚIA ROMÂNIEI ȘI CEA A REPUBLICII MOLDOVA

MALINCHE DIANA- MIHAELA,  
*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

“Legislația muncii este formată din ansamblul normelor juridice prin care sunt reglementate relațiile care se stabilesc în procesul încheierii, executării, modificării și încetării raporturilor juridice de muncă, întemeiate, în principal, pe contractul individual de muncă. Ca ramură a științei dreptului, dreptul muncii se ocupă de analiza raporturilor juridice de muncă dintre angajatori și angajații lor.” [4, p. 28 ].

Așadar, dreptul muncii, ca ramură de drept, reprezintă un ansamblu de norme juridice ce au ca scop reglementarea raporturilor de muncă dintre angajat și angajator. Prin urmare, dreptul muncii este dreptul contractului de muncă deoarece raporturile juridice de muncă sunt confirmate prin încheierea unui contract individual de muncă care se supune normelor legale și cauzale ale unui contract colectiv de muncă.

Mai mult decât atât, sfera care reglementează dreptul muncii este deosebit de complexă, aceasta cuprinzând și raporturi juridice suplimentare precum cele de protecția muncii, igiena muncii, pregătirea profesională, înființarea de sindicate ș.a, acestea fiind grupate la nivelul autorității centrale de inspecție în muncă, atât în România, cât și în Republica Moldova. Analizând în mod comparativ structura administrației publice din cele două țări de referință, România și Republica Moldova, distingem faptul că ambele țări dețin autorități centrale cu atribuții asemănătoare în ceea ce privește protecția dreptului în muncă al cetățenilor.

Astfel, Inspectoratul de Stat al Muncii din Republica Moldova găsește corespondent pe teritoriul românesc în Inspecția Muncii, autoritate divizată la nivel local în Inspectorate Teritoriale de Muncă. Inspecția Muncii aflată în subordinea Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale este organizată și reglementată din punct de vedere al funcționării prin Legea nr. 108 din 16 iunie 1999, cu actualizările și modificările în vigoare. În conținutul legii mai sus menționate, **regăsim** scopul principal pe care autoritatea Inspecției Muncii din România îl deservește, și anume acela de a îndeplini „funcția de autoritate de stat, prin care asigură exercitarea controlului în domeniile relațiilor de muncă, securității și sănătății în muncă și supravegherii pieței.” [1, Art. 1, p. 1].

Observăm, **așadar**, că activitatea desfășurată în cadrul inspectoratelor teritoriale de muncă se divide în două segmente fundamentale: relațiile de muncă ce includ modalitatea de derulare a contractelor individuale de muncă, **înlăturarea** formelor ilegale de muncă, protecția drepturilor salariaților în raportul de muncă, egalitatea de șanse în cadrul mediului profesional și cea de-a doua, securitatea și sănătatea în muncă cu rol de control **în** respectarea instrucțiunilor privind securitatea în muncă și îndeplinirea cerințelor specifice menite să asigure sănătatea **în** muncă a salariați-

lor: evitarea imbolnăvirilor profesionale, a accidentelor de muncă prin respectarea măsurilor de securitate, organizarea comitetelor interne de tip S.S.M, respectarea efectuării instruirilor periodice ș.a.

Inspectoratele locale pentru situații de urgență, I.S.U, se alătură scopului I.T.M prin politicile instituite precum și prin controalele tematice efectuate la nivel local, în vederea menținerii și respectării măsurilor de sănătate și securitate în muncă la nivel de situații de urgență, impunând totodată efectuarea de instruiți tematice cu caracter periodic în acest sens.

Cu rol de completare și deservire a principalului scop, Art. 6 din prezenta lege redă atribuțiile principale ale Inspecției Muncii, astfel: „ a). controlul aplicării prevederilor legale, generale și speciale, în domeniile relațiilor de muncă, securității și sănătății în muncă și supravegherii pieței; b). furnizarea de informații angajatorilor și salariaților cu privire la mijloacele de aplicare a prevederilor legale în domeniile de competență; c). informarea autorităților competente despre deficiențele sau abuzurile legate de aplicarea dispozițiilor legale în vigoare; d). prestarea de servicii specifice domeniului său de activitate; e). inițierea de propuneri pentru îmbunătățirea cadrului legislativ din domeniile sale de activitate, pe care le înaintează Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale.

(2) Inspecția Muncii are următoarele atribuții specifice:

A. în domeniul relațiilor de muncă: a). controlează aplicarea reglementărilor legale, generale și speciale, cu privire la încheierea, executarea, modificarea, suspendarea și încetarea contractelor individuale de muncă; b). controlează stabilirea și acordarea drepturilor cuvenite salariaților ce decurg din lege, din contractul colectiv de muncă aplicabil și din contractele individuale de muncă; c). controlează aplicarea măsurilor de respectare a egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați; d). asigură la nivel național evidența muncii prestate în baza contractelor individuale de muncă, prin registrul general de evidență al salariaților, precum și evidența zilierilor și a beneficiarilor prestațiilor acestora; e). controlează folosirea forței de muncă, în scopul identificării cazurilor de muncă nedeclarată; f). primește și transmite în sistem informatic, prin inspectoratele teritoriale de muncă, datele depuse de angajatori și beneficiari referitoare la salariați și la zilieri; g). asigură înregistrarea contractelor colective de muncă la nivel de unități și verifică prevederile acestora, potrivit procedurii aprobate de inspectorul general de stat, și conciliază conflictele de muncă declanșate la nivelul unităților;

B. în domeniul securității și sănătății în muncă și al supravegherii pieței:

a) controlează, coordonează și îndrumă metodologic aplicarea prevederilor referitoare la securitatea și sănătatea în muncă, ce decurg din legislația națională, europeană și din convențiile Organizației Internaționale a Muncii; b). cercetează evenimentele conform competențelor, avizează cercetarea, stabilește sau confirmă caracterul accidentelor, colaborează cu instituțiile implicate în ceea ce privește evidența și raportarea accidentelor de muncă și bolilor profesionale; c). controlează

activitatea de instruire, informare și consultare a salariaților și furnizează informații în vederea îmbunătățirii acesteia; d). autorizează din punctul de vedere al securității și sănătății în muncă funcționarea persoanelor fizice și juridice și retrage sau poate propune retragerea autorizării, în condițiile legii; e). analizează activitatea serviciilor externe de prevenire și protecție și propune, după caz, comisiei de abilitare a serviciilor externe de prevenire și protecție și de avizare a documentațiilor cu caracter tehnic de informare și instruire în domeniul securității și sănătății în muncă din cadrul inspectoratelor teritoriale de muncă retragerea abilitării; f). eliberează avize și autorizații conform competențelor stabilite prin actele normative aplicabile; g). dispune sistarea activității sau oprirea din funcțiune a echipamentelor de muncă, în cazul în care se constată o stare de pericol grav și iminent de accidentare sau de îmbolnăvire profesională, și sesizează, după caz, organele de urmărire penală; h). dispune angajatorului efectuarea de măsurători, determinări și expertize pentru prevenirea unor evenimente sau pentru stabilirea cauzelor evenimentelor produse, precum și verificarea, prin organisme abilitate, a încadrării nivelului noxelor profesionale în limite admisibile la locurile de muncă, cheltuielile fiind suportate de către angajator; i). controlează respectarea prevederilor legale referitoare la introducerea pe piață a produselor pentru care desfășoară acțiuni de supraveghere a pieței, conform competențelor; j). restricționează, prin măsurile legale stabilite de legislația în vigoare, comercializarea produselor neconforme și dispune măsuri de eliminare a neconformităților constatate; k). prelevează probe și efectuează testări în vederea identificării produselor care prezintă suspiciuni de neconformitate; l). colaborează cu autoritățile vamale și alte organisme responsabile cu controalele la frontiere în vederea schimbului de informații cu privire la produsele ce prezintă riscuri în utilizare; m). colaborează cu autoritățile competente naționale și din cadrul Uniunii Europene în toate problemele de supraveghere a pieței, inclusiv în ceea ce privește notificarea clauzei de salvagardare în cazul produselor neconforme.” [Idem, Art. 6, p. 3].

În mod similar autorității centrale românești, Inspectoratul de Stat al Muncii din Republica Moldova, ce se află în subordinea Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale are atribuții asemănătoare de coordonare la nivel național în sfera raporturilor de muncă derulate între angajatori și angajați, atât în domeniul de stat cât și în cel al mediului privat. Printre atribuțiile Inspectoratului de Stat al Muncii existent în Republica Moldova regăsim: a). monitorizează controlul de stat al respectării legislației cu privire la securitatea și sănătatea în muncă, efectuat de inspectorii de muncă din cadrul autorităților competente în domeniul controlului siguranței ocupaționale; b). ține și actualizează informația referitoare la autoritățile competente în domeniul controlului siguranței ocupaționale și la inspectorii de muncă din cadrul acestora; c). efectuează controlul de stat în domeniul respectării legislației cu privire la raporturile de muncă; d). participă, în comun cu autoritățile competente în domeniul controlului siguranței ocupaționale, la elaborarea actelor normative, metodologiilor, instrucțiunilor, ghidurilor, recomandărilor metodice cu privire la apli-

care prevederilor actelor normative referitoare la raporturile de muncă, securitatea și sănătatea în muncă, pe care le aprobă Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale; e). după necesitate, prezintă Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale propuneri de modificare a actelor normative în domeniul raporturilor de muncă, al securității și sănătății în muncă; f). realizează activități de pregătire, instruire și informare în domeniul raporturilor de muncă a angajatorilor și a salariaților angajați în unitățile din domeniile lor de competență; g). creează, întreține și actualizează permanent sistemul e-learning, precum și instruieste, prin intermediul acestuia, inspectorii de muncă, indiferent de instituția în care activează aceștia; h). organizează și efectuează, în comun cu autoritățile competente în domeniul controlului siguranței ocupaționale, instruirea inițială și continuă a inspectorilor de muncă și verificarea cunoștințelor acestora la finele fiecărui curs de instruire, indiferent de instituția în care activează aceștia; i). asigură desfășurarea instruirilor inițiale și continue exclusiv prin intermediul sistemului e-learning; j). ține și actualizează informația privind activitățile de control în domeniul siguranței ocupaționale, întreprinse de autoritățile competente în acest domeniu, în baza rapoartelor prezentate de acestea; k). stochează informația cu privire la accidente de muncă constatate și cercetate de inspectorii de muncă în domeniul securității și sănătății în muncă; l). elaborează, cu participarea tuturor autorităților competente în domeniul controlului siguranței ocupaționale, raportul anual privind activitatea autorităților competente în domeniul controlului respectării legislației cu privire la raporturile de muncă, securitatea și sănătatea în muncă; m). exercită alte atribuții prevăzute de lege.” [6].

În ceea ce privește aspectele comune din punct de vedere al atribuțiilor deținute de autoritățile Inspecției Muncii din cele două țări supuse analizei, consider relevant să evidențiez că ambele autorități de specialitate au în vedere controlul asupra aplicării reglementărilor legale cu privire la procesele de încheiere, modificare, executare, suspendare și încetare a contractelor individuale de muncă precum și stabilirea și acordarea corespunzătoare a tuturor drepturilor convenite ca urmare a derulării contractelor individuale de muncă precum și a celor colective.

Suplimentar, Inspectoratul de Stat în Muncă aflat în Republica Moldova, participă și propune subiecte pentru actualizarea și îmbunătățirea actelor normative, metodologiilor, instrucțiunilor de lucru cu privire la aplicarea prevederilor legale în domeniul raporturilor de muncă dintre angajatori și angajați precum și politicilor menite să asigure securitatea și sănătatea în muncă, pe care le supune ulterior analizei și aprobării Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale.

Un alt element distinctiv constă în faptul că autoritatea centrală basarabeană realizează pregătiri specifice și instruire în domeniul raporturilor de muncă a personalului din structurile teritoriale, urmând ca acesta să transmită informațiile însușite angajatorilor. În ceea ce privește practica românească desfășurată în acest sens, inspectoratele teritoriale de muncă recurg deseori la informări și instruire efectuate în mediul electronic prin postarea de buletine informative și de actualizări legislative.



Consider că transmiterea electronică, cu precădere, a informațiilor este eficientă în România ca urmare a suprafeței teritoriale mai extinse precum și a unităților teritoriale numeroase aflate în subordinea Inspecției Muncii, comparativ cu situația Republicii Moldova.

Un alt element distinctiv în cazul României, referitor la atribuțiile autorităților specializate în inspecția muncii este transmiterea informațiilor cu privire la datele necesare derulării raporturilor de muncă între angajatori și angajați sub forma registrului electronic unic de evidență a salariaților, Revisal. Astfel, datele privind identificarea și salarizarea personalului angajat se corelează cu cele ale Autorității Naționale de Administrare Fiscală, identificându-se în unele cazuri eventuale nereguli vehiculate în raporturile de muncă dintre angajatori și salariați.

De asemenea, România acordă o importanță mai accentuată siguranței ocupaționale prin înregistrarea, avizarea și implicit publicarea pe site-urile proprii de date ale unor entități juridice sau fizice autorizate să efectueze activități de tip S.S.M în teritoriu. De asemenea, reprezentanții inspectoratelor teritoriale românești sunt autorizați să intervină, pentru binele populației, în controlul introducerii pe piață a produselor finite. Mai mult decât atât, aceștia pot restricționa, din punct de vedere legal, comercializarea de produse ce nu respectă standardele de conformitate în vigoare, prelevează probe, realizează teste specifice și inițiază colaborări cu structurile vamale și autoritățile internaționale competente în situațiile de supraveghere a pieței de consum. De asemenea, suplimentar situației existente la Chișinău, Inspecția Muncii din România are incluse în structura sa opțiunea de prestări servicii contra-cost pentru angajatorii ce necesită consultanță în cazuri specifice. De la prevederile Inspecției Muncii din România fac excepție structurile cu specific militar, precum M.A.P.N, A.N.P ș.a, acestea fiind organizate în baza unor servicii proprii de specialitate.

Observăm, așadar, faptul că sarcinile din teritoriul românesc sunt mai complexe comparativ cu atribuțiile Inspectoratului de Stat în Muncă din Republica Moldova. Sunt de părere că procesele desfășurate în România din punct de vedere al inspecției muncii au fost de-a lungul timpului mai diverse, ca urmare a personalității juridice proprii a inspectoratelor teritoriale precum și a numărului mai mare de populație, raportat la diversitatea raporturilor de muncă, referindu-mă aici la faptul că statul românesc reglementează sub noțiunea raportului de muncă și munca prestată și remunerată pentru zilieri precum și activitățile ce decurg din procesele din activitățile de arendare.

În ceea ce privește cazul Republicii Moldova, surprinzătoare consider a fi aici grija și interesul de a pregăti și instrui în mod constant personalul de specialitate al structurilor Inspectoratului de Stat în Muncă în vederea îndeplinirii optime a sarcinilor profesionale, în colaborarea acestora cu angajatorii.

După cum am remarcat în cele de mai sus, autoritățile centrale aferente celor două țări studiate deservesc un scop comun și anume acela de reglementare a raporturilor de muncă dintre angajatori și angajați precum și de protecție a drepturilor salariaților, deținând totodată atribuții similare în acest sens.

**Referințe bibliografice:**

1. Parlamentul României, Legea nr. 108/ 1999, actualizată, pentru înființarea și organizarea Inspecției Muncii, Monitorul Oficial nr. 290/ 2012, București, 12 pag;
2. Parlamentul României, Codul Muncii- Legea nr. 53/ 2003, Art. 108, f.e, București, 2003, 66 pag;
3. Parlamentul Republicii Moldova, Codul Muncii, Art. 290, f.e, Chișinău, 2003, 128 pag;
4. Ștefănescu, Traian, Dreptul muncii. Curs universitar, Ed. Luminalex, f. 1, 2000, pag. 1062;
5. Țiclea, Alexandru, Tratat de dreptul muncii, Ed. Universul Juridic, București, 2015, pag. 1119;
6. <https://ism.gov.md/ro/content/domeniul-de-activitate>, accesat la data de 12.05.2019.

## DELIMITAREA CADRULUI NORMATIV NAȚIONAL PRIVIND PARTICIPAREA RM ÎN CADRUL OPERAȚIUNILOR DE MENȚINERE A PĂCII SUB EGIDA ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE

MANCIU LIANA ALINA,  
*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Cadrul intern relevant privind participarea Republicii Moldova la operațiunile și misiunile de restabilire, edificare și menținere a păcii nu este unul foarte bogat, realmente doar Constituția RM și Legea mai recentă privind participarea Republicii Moldova la misiuni și operații internaționale nr. 219 din 03.12.2015 detaliază aspectele respective.

Astfel, **Constituția Republicii Moldova** [1] stabilește în art. 8 că *“Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional”*.

Din sensul normei de drept citate supra rezultă cu titlu de principiu general că participarea statului nostru la activitățile de pacificare urmează să fie în concordanță cu normele dreptului internațional public, iar însăși participarea în cadrul acestor activități reprezintă o modalitate de a respecta prevederilor internaționale în materia menținerii și consolidării păcii și securității internaționale.

De asemenea, art. 66 din Constituție stabilește atribuțiile de bază pentru Parlamentul Republicii Moldova, printre acestea regăsindu-se și *aprobarea direcțiilor principale ale politicii interne și externe a statului*. Astfel, dislocarea misiunilor în teren cu implicarea contingentului militar sau polițienesc moldovenesc constituie o transpunere în practică a atribuției respective generale și, subsecvent, dislocarea nemijlocită se va efectua în baza unui act adoptat de organul legislativ suprem (hotărârea Parlamentului).

Spre exemplu, decizia privind participarea Republicii Moldova la operațiunea internațională de menținere a păcii din Kosovo a îmbrăcat forma **Hotărârii Parlamentului nr. 268 din 01.11.2013**. [2] În concret, legislatorul a aprobat participarea Republicii Moldova la operațiunea internațională de menținere a păcii din Kosovo, în componența Forței Multinaționale de Menținere a Păcii din Kosovo, începând cu 1 noiembrie 2013 până la adoptarea deciziei de sistare a participării Republicii Moldova la această operațiune, cu următoarele forțe și mijloace: un pluton de infanterie ușoară, alcătuit din 33 de militari, destinat pentru misiuni de securitate și pază a obiectivelor militare și de patrulare în zona de responsabilitate; o echipă de geniu, alcătuită din 7 militari, destinată pentru misiuni de reconstruire și de deminare; un ofițer de stat-major; armament, muniție, echipament individual și special necesare pentru îndeplinirea misiunii.

În sarcina Guvernului au fost puse următoarele atribuții: să întreprindă acțiuni organizatorice și va asigura condițiile necesare pentru participarea Republicii Moldova la operațiunea internațională de menținere a păcii din Kosovo; să negocieze și să încheie acorduri tehnice în vederea asigurării logistice necesare pentru participarea Republicii Moldova la operațiunea internațională de menținere a păcii din Kosovo; să stabilească perioada și ordinea de rotație (de la 6 până la 12 luni), modalitatea prelungirii termenului și condițiile revenirii în țară pentru fiecare contingent, reieșind din cerințele stabilite în teatrul de operații, precum și va ajusta numărul militarilor participanți în funcție de necesitate operațională și în limitele resurselor disponibile; să stabilească garanții și compensații pentru militarii participanți la operațiunea internațională de menținere a păcii din Kosovo.

Totodată, trebuie menționat faptul că art. 87 din Constituție, la rândul său, reglementează atribuțiile Președintelui statului în domeniul apărării și consacră între altele că ultimul este „*comandatul suprem al forțelor armate*”. În asemenea circumstanțe, decizia asupra participării contingentului național în cadrul unei misiuni internaționale urmează a fi luată în consens cu opinia șefului statului în această privință.

În ceea ce ține de prevederile legislative din domeniul respectiv, și anume Legea privind participarea Republicii Moldova la misiuni și operații internaționale nr. 219 din 03.12.2015 [3], aceasta stabilește ca obiect de reglementare condițiile de participare la misiunile și operațiile internaționale desfășurate în afara teritoriului Republicii Moldova, în conformitate cu prevederile Cartei ONU și ale tratatelor internaționale la care RM este parte (articolul 1).

Scopul prezentei legi constă în stabilirea cadrului juridic pentru asigurarea îndeplinirii angajamentelor Republicii Moldova asumate în cadrul Cartei ONU, tratatelor încheiate cu Uniunea Europeană, cu alte organizații internaționale și state străine, care să contribuie la menținerea păcii, securității și stabilității internaționale, la supremația legii, la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, la dezvoltarea și buna funcționare a statelor (articolul 3).

În articolul 4 legislatorul a stabilit temeiurile juridice pentru participare la misiuni și operații internaționale, și anume că drept temei juridic pentru participare la operații internaționale servesc mandatul Consiliului de Securitate al ONU, tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, Constituția Republicii Moldova și prezenta lege; iar temei juridic pentru participare la misiuni internaționale servesc tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte și legislația Republicii Moldova.

De asemenea, Legea în cauză enumeră *principiile generale de participare la misiuni și operații internaționale*, acestea derivând din interesele statului și din angajamentele internaționale asumate în baza tratatelor internaționale, prevalând următoarele:

a) consimțământul statului sau statelor pentru desfășurarea misiunii sau operației internaționale pe teritoriul acestuia sau acestora. Excepție de la principiul dat vor constitui misiunile sau operațiile inițiate cu acordul comunității internaționale, în

strictă conformitate cu normele și principiile dreptului internațional, în caz de pericol pentru pacea și securitatea internațională, dacă acordul părților aflate în conflict nu poate fi obținut;

b) imparțialitatea personalului Republicii Moldova în implementarea mandatului misiunii sau operației, fără a favoriza sau a prejudicia oricare dintre părțile aflate în conflict;

c) neaplicarea forței, cu excepția cazurilor de autoapărare și a altor cazuri excepționale prevăzute de mandatul operației internaționale. Forțele sistemului național de apărare vor aplica forța minimă necesară atingerii obiectivelor militare, în strictă concordanță cu prevederile dreptului internațional.

Articolul 6 reglementează procedura de adoptare a deciziei privind participarea la operații internaționale a Republicii Moldova, stipulând că decizia privind participarea contingentelor forțelor sistemului național de apărare la operații internaționale se adoptă prin hotărârea Parlamentului, la propunerea Președintelui RM. Retragerea contingentelor forțelor sistemului național de apărare din operații internaționale se decide de către Președintele, cu informarea ulterioară a Parlamentului, în cazul în care situația politico-militară internațională suferă schimbări condiționate de nerespectarea prevederilor acordului cu privire la statutul forțelor internaționale de pacificare, precum și a prevederilor Cartei ONU sau în cazul în care retragerea respectivă este justificată de interesele naționale ale țării. Deciziile privind detașarea, în mod individual, a persoanelor din cadrul efectivului forțelor sistemului național de apărare în vederea participării la operații internaționale și privind rechemarea acestora se adoptă de către autoritățile de resort, ca urmare a adoptării de către Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene a deciziei referitoare la oportunitatea participării la operațiile internaționale respective.

De asemenea, art. 8 al Legii enunțate reglementează procedura transferului de autoritate, stabilind că transferul de autoritate se realizează de către autoritățile de resort și reprezintă acțiunea prin care Republica Moldova predă controlul, la nivel operațional și/sau tactic, al contingentului forțelor sistemului național de apărare proprii, participante într-o anumită operație internațională, comandantului sau comandamentului care conduce operația respectivă. Pe timpul îndeplinirii operațiilor internaționale, contingentele forțelor sistemului național de apărare pot avea sub control operațional și/sau tactic unități, subunități sau personal al forțelor străine în condițiile prevăzute în transferul de autoritate efectuat între forțele armate străine și comandantul sau comandamentul contingentului forțelor sistemului național de apărare al RM. Contingentele forțelor sistemului național de apărare participante la operații internaționale execută ordinele comandantului sau comandamentului forței căruia i se subordonează potrivit înțelegerilor stabilite la efectuarea transferului de autoritate, cu respectarea prevederilor dreptului internațional și a regulilor de angajare (alineatele 1-3).

Urmează a fi remarcat faptul că alineatele 4-6 ale art. 8 descriu și situațiile în care un reprezentant al forțelor sistemului național de apărare aprimește de la autoritățile

ierarhic superioare ale operației internaționale un ordin sau o instrucțiune care contravine legislației RM, în asemenea circumstanțe, persoana respectivă urmează să țină cont de faptul că prioritate la aplicare vor avea principiile și regulile de angajare convenite la nivel de operație internațională respectivă, cu excepția cazului în care ordinul sau instrucțiunea este vădit ilegală și contravine normelor dreptului internațional. Mai mult, în situația în care un reprezentant al forțelor sistemului național de apărare al RM primește de la autoritățile ierarhic superioare ale misiunii sau operației un ordin sau o instrucțiune internă care contravine normelor de drept internațional, regulilor de angajare ori obiceiurilor războiului, acesta va refuza executarea și va informa de îndată autoritățile ierarhic superioare ale Republicii Moldova, urmînd instrucțiunile permise de la acestea din urmă.

Articolul 9 din Lege consacră obligația membrilor contingentului militar de a respecta normele dreptului internațional, și anume că efectivul forțelor sistemului național de apărare este obligat să respecte normele dreptului conflictelor armate, normele dreptului internațional umanitar, precum și normele și principiile de asigurare a drepturilor omului pe timp de pace; iar comandamentul contingentului forțelor sistemului național de apărare participant la operația internațională este obligat să asigure din timp familiarizarea efectivului cu principiile fundamentale și normele dreptului conflictelor armate, normele și cerințele privind respectarea drepturilor omului și regulile de angajare.

În ceea ce privește participarea efectivului militar național la misiunile internaționale, art. 11 stipulează că decizia privind detașarea personalului în misiuni internaționale se adoptă de fiecare autoritate de resort, la propunerea Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, ultimul informînd organizațiile sau statele solicitante despre disponibilitatea participării la misiuni internaționale și prezentîndu-le lista candidaților din partea Republicii Moldova.

Articolul 17 din Legea privind participarea Republicii Moldova la misiuni și operații internaționale prescrie drepturile și obligațiile personalului detașat, precum urmează. Personalul detașat într-o misiune sau operație internațională are dreptul: să decidă în mod benevol referitor la detașarea sa; să fie informat privind toate condițiile și riscurile legate de detașarea sa; să beneficieze de cursuri de pregătire și perfecționare profesională; să obțină asistența și protecția cuvenite din partea statului, prevăzute în cap.VI al prezentei legi și în alte acte normative; să solicite rechemarea sa. Totodată, personalul detașat într-o misiune sau operație internațională este obligat: să îndeplinească ordinele și instrucțiunile interne ale conducerii misiunii sau operației internaționale; să respecte legislația statului-gazdă și prevederile dreptului internațional; să nu se lase implicat în activități care ar reprezenta o imixtiune în treburile interne ale statului-gazdă; să se abțină de la acțiuni și declarații care ar putea prejudicia imaginea misiunii sau operației internaționale și a Republicii Moldova, precum și relațiile ei cu alte state sau organizații internaționale; să nu abuzeze de statutul, privilegiile și imunitățile acordate de statul-gazdă membrilor misiunii sau

operației internaționale; să informeze Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, prin intermediul autorității de resort trimițătoare, în legătură cu orice situație care ar putea afecta îndeplinirea atribuțiilor sale în cadrul misiunii sau operației internaționale; să nu desfășoare activitate economică în statul-gazdă sau altă activitate incompatibilă cu statutul său în statul-gazdă.

În acest context, urmează să subliniem existența unui conflict de norme cel puțin aparent între prevederile art. 66 din Constituție, Legii privind participarea Republicii Moldova la misiuni și operații internaționale, și art. 11 din Constituție, ultimul proclamând neutralitatea permanentă a Republicii Moldova. Or, în circumstanțele în care Moldova reprezintă un stat neutru, participarea contingentelor naționale militare, polițienești sau de altă natură la operațiunile și misiunile internaționale de pacificare, riscă să constituie o încălcare a obligației neutralității, ultima presupunând două laturi – internă (neadmiterea efectivelor străine pe teritoriul național) și externă (neparticiparea în cadrul efectivelor militare ale altor state sau organizații în afara țării).

#### **Referințe bibliografice:**

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1
2. Hotărârea Parlamentului nr. 268 din 01.11.2013 cu privire la participarea Republicii Moldova la operațiunea internațională de menținere a păcii din Kosovo. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 08.11.2013, nr. 252-257/709.
3. Legea privind participarea Republicii Moldova la misiuni și operații internaționale nr. 219 din 03.12.2015. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 05.02.2016, nr. 25-30/57.

**ASPECTE ANALITICE PRIVIND NOȚIUNEA  
AGENTULUI PROVOCATOR ȘI DELIMITAREA ACESTUIA  
DE ALȚI SUBIECȚI AI MĂSURILOR  
SPECIALE DE INVESTIGAȚII**

*MOREI NICOLAE,*

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Sintagma „a provoca” presupune o instigare la comiterea infracțiunii (îndemn, încurajare), dar considerăm că intră sub incidența acestuia și determinarea sub forma vicleniei, înșelăciunii, în urma căreia persoanei i se sugerează într-un mod neechivoc săvârșirea unei infracțiuni.

Cum a fost definită anterior, provocarea reprezintă o acțiune sau o totalitate de acțiuni, săvârșite cu intenție, care întrunesc elemente de incitare sau determinare asupra unei sau a mai multor persoane, de a realiza anumite acțiuni sau de a nu acționa, în scopul producerii unui eveniment sau declanșării unui fenomen.

Într-o opinie [1, pag. 237], prin „agent provocator” se înțelege persoana care desfășoară în mod conștient o activitate de instigare, de a-l determina pe făptuitor să comită alte infracțiuni în scopul de a-l prinde și de a dovedi că acesta din urmă este o persoană care se pretează la astfel de fapte.

Într-o altă opinie [6, pag. 172], provocarea trebuie să îndeplinească anumite condiții: să fie anterioară comiterii infracțiunii și să existe o legătură directă sau o legătură causală imediată între incitarea funcționarului de poliție (a investigatorului) și infracțiunea comisă.

Jurisprudența definește agenții provocatori ca fiind „agenți infiltrați, care își depășesc limitele atribuțiilor conferite de lege pentru a acționa în scopul relevării activității infracționale a unei persoane, provocând-o pe aceasta să comită infracțiuni în vederea administrării de probe în acuzare” [8, pag. 243].

Interpretând cele reiterate, constatăm că agentul provocator poate fi persoana fizică, care în virtutea exercitării obligațiilor de serviciu sau în interesul personal al acesteia, săvârșește o acțiune sau o totalitate de acțiuni, intenționate, ce incită sau determină, una sau mai multe persoane, de a realiza anumite acțiuni sau de a nu le realiza, având scopul producerii unui eveniment sau declanșării unui fenomen, ce va produce consecințe grave.

Astfel, agentul provocator creează artificial probe [2], cu scopul de a denatura realitatea privind acțiunile și evenimentele chemate să ducă la răspunderea penală a unui nevinovat [9, pag. 77].

Un exemplu elocvent este oferit de practica judiciară. Astfel, „la 11.06.2000, la orele 24.00, G.G., în timpul executării obligațiilor de serviciu, a oprit automobilul VAZ-2108 condus de V.B. (comisarul poliției din Soroca). În mărturiile sale V.B. susține că G.G. a luat de la el 100 lei pentru a-i permite plecarea, fără a întocmi un proces-verbal.”



Instanța de judecată a ajuns la concluzia că G.G. nu a luat banii în mână (nu a fost corupt), că aceștia au fost aruncați de V.B. pe capotul mașinii poliției rutiere. Deci, de fapt, a fost o provocare de corupere, deoarece în lipsa dovezilor de săvârșire a acestei infracțiuni din partea reprezentantului poliției s-a făcut o încercare de a crea probe artificiale” [11, pag. 83].

Referitor la agentul provocator, practica judiciară ne oferă ipoteza în care acuzatul ajunge să comită o infracțiune, fiind provocat în mod direct nu de agenți ai statului, ci de agenți intermediari, iar întrebarea de bază este dacă instituția agentului provocator își mai găsește ori nu aplicabilitatea.

În cauza Statele Unite contra Luisi din 2007, autoritățile americane (FBI-ul) au inițiat o investigație avându-l drept subiect pe Robert Luisi, un membru al grupării „La Cosa Nostra”. În vederea eficientizării investigației, autoritățile au recrutat un alt membru al grupării – Ronald Previte – în calitate de informator plătit. Sub îndrumarea FBI-ului, d-ul Previte l-a prezentat pe acuzat lui Michael McGowan. Acesta din urmă, era la momentul respectiv agent sub acoperire al FBI. După acel moment, acuzatul a început să tranzacționeze cu McGowan diverse bunuri furate. La un moment dat, Previte l-a îndemnat pe acuzat să accepte din partea agentului sub acoperire McGowan diamante în schimbul unei cantități de cocaină – ce urma să fie oferită de d-ul Luisi. La întâlnirea unde s-au discutat toate aceste aspecte a participat și capul grupării „La Cosa Nostra” – Joseph Merlino. Acesta nu i-a solicitat însă acuzatului să efectueze schimbul. Este de precizat că deși d-ul Luisi a acceptat inițial schimbul în cauză, acesta a refuzat ulterior să livreze cantitatea de cocaină cerută de agentul sub acoperire, în ciuda solicitărilor repetate ale acestuia de a încheia tranzacția [12].

În încercarea de a remedia această situație, Previte l-a informat pe liderul grupării – Joseph Merlino – că acesta ar urma să aibă de câștigat de pe urmă acestei tranzacții. Drept urmare, Previte a insistat asupra lui Merlino, ca acesta să-i solicite subalternului său încheierea tranzacției cu agentul sub acoperire. În urma acestei solicitări, acuzatul a realizat trei tranzacții având drept obiect cantități de cocaină. De fiecare dată, furnizorul a fost d-ul Luisi, iar cumpărătorul agentul sub acoperire al FBI (Michael McGowan). Fiind arestat și trimis în cele din urmă în judecată, acuzatul a invocat faptul că Previte a acționat precum un agent instigator. Argumentul a fost acela că, dacă Previte nu l-ar fi convins pe Merlino să-i ordone efectuarea tranzacțiilor în cauză, el nu ar fi săvârșit faptele pentru care se face vinovat. Acuzatul a declarat în acest sens că nu a avut altă alternativă decât să îndeplinească ordinul primit de la capul grupării “La Cosa Nostra”.

Este așadar evident că Previte a acționat sub instrucțiunile agenților statului (criteriu evidențiat în cauza Statele Unite c. Washington) și nu în mod independent față de planul oferit de aceștia în vederea provocării acuzatului (criteriu evidențiat în cauza Statele Unite c. Bradley, 1987). Astfel, deși este clar că între Merlino și agentul sub acoperire nu a existat un raport direct, acest raport a existat între Merlino și informatorul FBI. Prin urmare, din moment ce informatorul a acționat precum un

agent al statului, s-ar putea aprecia că a existat totuși o relație directă între stat și intermediarul Merlino, cu toate că acesta din urmă nu a cunoscut acest aspect.

În cadrul exercitării măsurilor speciale de investigație apar o serie de persoane, care îndeplinesc diverse funcții, ocupând o poziție în ierarhia subiecților măsurilor speciale de investigații.

Astfel, observăm existența investigatorului sub acoperire, colaboratorului confidențial, informatorului, denunțatorului anonim, agentului secret și a testorului de integritate profesională.

Definirea statutului de „investigator sub acoperire” este dificilă, deoarece, de-a lungul timpului, acestuia i s-au atribuit funcții variate, un lucru fiind cert că această entitate este una dintre cele mai vechi din evoluția mediului informativ. În general, se admite că o persoană în această postură este un agent care, din însărcinarea unei agenții/serviciu de informații/contrainformații, își ascunde identitatea reală sau își asumă una nouă, în scopul de a se infiltra într-o organizație, structură (politică, socială, media), pentru a capta încrederea membrilor acestora, în vederea obținerii de date confidențiale sau în vederea desfășurării unor acțiuni viitoare de manipulare.

O altă poziție [2], reprezintă investigatorul sub acoperire ca persoana oficială care exercită confidențial activitatea specială de investigații, precum și o altă persoană care colaborează confidențial cu organele de urmărire penală. La fel, alin. (4), art. 136 Cod procedură penală stabilește că investigatori sub acoperire pot fi doar angajați, special desemnați în acest scop, din cadrul MAI, SIS, CNA sau DIP al MJ sau sunt persoane antrenate pentru efectuarea unei măsuri speciale de investigații concrete. La ultima afirmație nu există vreo explicație juridică și nu se cunoaște cine ar putea fi aceste persoane, totuși presupunem că ar putea fi colaboratorii confidențiali sau persoane prelucrate de către ofițerii de investigații și care își oferă acordul scris de a participa la efectuarea măsurilor speciale de investigații.

Totuși, este foarte important stipulat în legislație, reglementarea precum că investigatorului sub acoperire i se interzice să provoace comiterea de infracțiuni [2, alin. (6) art. 136]. Or, în cazul în care a avut loc o încadrarea controlată în grupul sau organizația criminală, persoana ce a fost încadrată, poate solicita săvârșirea unei infracțiuni controlate, care reprezintă comiterea de către persoana încadrată controlat în grupul sau organizația criminală a unei fapte ce prezintă doar semne obiective ale unei infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, în mod controlat și dirijat de autoritatea competentă, în scopul curmării sau descoperirii infracțiunilor grave, deosebit de grave și excepțional de grave. Observăm existența scopului special al săvârșirii infracțiunii controlate și deosebirea acesteia de provocarea la săvârșirea unei infracțiuni [3, art. 13-14].

Consilierul juridic al Inspectoratului de poliție al județului Galați, Daniel Soare, declară că din dorința „cosmetizării” activității de provocare desfășurate de anumiți agenți, și în scopul „convertirii în clandestinitate” a activității de determinare la săvârșirea unei infracțiuni, practica organelor judiciare și mai apoi legislația procesual penală operează cu sintagma de „investigator sub acoperire”, acesta însă, disciplinat de normele juridice procesual penale, desfășoară aproximativ aceleași metode de provocare cu caracter infracțional, nelimitându-se doar la simple observații pasive ale unei activități infracționale aflate în curs de desfășurare [10, pag. 3].

Un exemplu elocvent din jurisprudența CtEDO o reprezintă cauza Ali Ahmad

contra României din 09 noiembrie 2010. Fiind cetățean al României și al Siriei, el susține că nu i-a fost respectat dreptul la un proces echitabil, că nu a beneficiat de egalitate de arme și că i s-a întins o capcană de către mai mulți polițiști de la Serviciul Antidrog care, în mod fals l-au implicat într-o rețea de trafic de droguri.

Ca urmare, Curtea a stabilit că, în conformitate cu articolul 6 din Convenție, nu este important să se discearnă dacă probele au fost obținute în mod legal, ci să vadă dacă posibila nelegalitate a obținerii lor este cauzată de pretinsa cursă întinsă de agenții sub acoperire. Curtea a mai arătat că incitarea de către polițiști pentru comiterea unei infracțiuni apare atunci când polițiștii nu se limitează la a constata pasiv fapta, ci exercită o asemenea presiune și influență asupra suspectilor, încât acesta comite o faptă penală, pe care nu ar fi comis-o dacă nu ar fi existat presiunea agenților sub acoperire.

Un alt subiect al măsurilor speciale de investigație poate fi colaboratorul confidențial, adică persoana care, printr-un acord scris sau verbal, se obligă să ofere ofițerului de investigații informații, să participe la pregătirea și efectuarea măsurilor speciale de investigații, precum și să contribuie într-un alt mod, neinterzis de lege, la activitățile speciale de investigații [4, art. 15].

În stricto sensu, noțiunea de colaborator confidențial, al investigatorului sub acoperire, poate fi un informator al poliției sau un bănuț, învinuit ori inculpat în altă cauză, care s-a decis să colaboreze cu organele judiciare în vederea descoperirii unor noi infracțiuni sau a identificării altor infractori. În lato sensu, noțiunea de colaborator înglobează orice persoană, indiferent că face sau nu parte dintr-o structură informativă, care ajută organele de cercetare penală în activitatea de descoperire, cercetare și tragere la răspundere penală a celor care au comis infracțiuni. Din acest punct de vedere, colaboratori sunt atât informatorii sau persoanele acuzate de săvârșirea unor infracțiuni, cât și persoanele de bună-credință care denunță săvârșirea unei infracțiuni care nu aduce atingere persoanei sau bunurilor lor, precum și persoanele care contribuie la identificarea altor făptuitori [7, pag. 57].

Diferența dintre colaboratorul confidențial și investigatorul sub acoperire ar fi statutul acestora, și anume că ultimul nemijlocit este angajat al MAI, SIS, CNA sau DIP al MJ, însă în cazuri speciale, colaboratorul confidențial poate fi investigator sub acoperire, dacă își oferă acordul scris de a participa la efectuarea măsurilor speciale de investigații și îndeplinește condițiile autorităților competente. În virtutea obligațiilor speciale, prevăzute de lege [4, art. 15], colaboratorului confidențial, nu îi este interzisă provocarea persoanelor la săvârșirea infracțiunilor, iar reieșind din prevederile actuale ale Codului de procedură penală, datele acumulate ca urmare a provocării nu vor fi admise ca probe în procesul penal corespunzător.

Legislația nu diferențiază noțiunea de investigator sub acoperire și agent secret, însă doctrina confundă acești subiecți, lăsând temeie de interpretare. Potrivit DEX-ului, cuvântul „secret” poate fi calificat ca ținut ascuns, necunoscut, confidențial, tănuț, nedivulgat, în timp ce sub acoperire poate fi înțeles ca tănuț, ascuns. Investigator este percepută persoana care efectuează investigații, care cercetează, iar agent este persoana care îndeplinește anumite sarcini. În acest mod, prezumăm o coeziune a acestor două definiții, fiind similare ca conținut, însă utilizate ca două idei sinestătătoare, sinonime. Urmează să concretizăm că investigatorul sub acoperire reprezintă același subiect de agent sub acoperire sau agent secret.

În doctrina de specialitate se precizează despre existența informatorului, ca persoana care culege și oferă informații. Raportând noțiunea dată la activitatea specială de investigații, atunci informatorul poate fi persoana, care de regulă nu are un nume fals, face parte din grupul sau organizația criminală corespunzătoare, și are ca scop culegerea informației despre gruparea din care face parte, ulterior oferind informația culeasă ofițerilor de investigații.

Indexul de termeni și abrevieri cu utilizare frecventă în documentele securității de pe teritoriul României, definesc informatorul ca persoana cu aptitudini și disponibilități pentru culegerea de informații și care, în mod organizat, conspirat și secret, culegea date de interes pentru securitatea internă a țării, transmițându-le ofițerului sau rezidentului și acționând sub îndrumarea directă a acestuia.

Confidentul se deosebește de informator prin faptul că primul este un cunoscător al mediilor infracționale și colaborează în mod regulat cu organele competente.

Un alt subiect al activității speciale de investigații îl constituie denunțatorul anonim, care poate fi persoană fizică sau juridică ce efectuează o înștiințare despre săvârșirea unei infracțiuni, fără oferirea sau specificarea datelor de identitate ale acestuia. CtEDO stabilește condiția existenței provocării, atunci când situația presupus infracțională tinde să fie probată prin solicitarea ce emană de la o persoană ce avea sarcina să descopere infracțiunea sau când există o invitație directă la comiterea unei infracțiuni din partea unui denunțator sau a unui martor anonim. Astfel, remarc necesitatea lipsei acestui interes din partea angajatului organului competent și evitarea invitațiilor directe de la denunțatorii anonimi cu scopul prevenirii provocării la săvârșirea infracțiunii. O soluție elementară ar fi denunțarea cu menționarea datelor reale de identitate, fără implicarea denunțatorului cu angajații organelor competente de a preveni sau a descoperi infracțiunea.

Nu în ultimul rând, legislatorul precizează în Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind testarea integrității profesionale, existența unui subiect special, așa numitul „testor de integritate profesională”, care este persoană abilitată prin prezenta lege și prin legi speciale cu atribuții și competențe de testare a integrității profesionale. Reieșind din prevederile legale, testorii de integritate profesională pot fi doar angajații cu statut special din cadrul CNA și SIS, respectiv organele competente în realizarea testelor de integritate profesională.

Potrivit art. 8 [5], testorii de integritate profesională au dreptul:

- de a determina, împreună cu coordonatorul activității de testare a integrității profesionale, în condițiile prezentei legi, agenții publici pasibili de testare și periodicitatea testării;
- de a fi instruiți special cu privire la metodele și mijloacele aplicate în cadrul testării;
- de a folosi în cadrul testării integrității profesionale acte care codifică identitatea persoanelor, a structurilor, organizațiilor, încăperilor și mijloacelor de transport, precum și identitatea persoanelor prevăzute la art. 12 alin. (2).

De asemenea, testorii integrității profesionale au următoarele obligații:

- de a asigura confidențialitatea activității de testare a integrității profesionale;
- de a informa conducătorii entităților publice despre testările realizate, prin intermediul coordonatorului activității de testare a integrității profesionale;
- de a întreprinde toate măsurile pentru a preveni eventualele consecințe negative

sau atingeri aduse unor terțe persoane în legătură cu aplicarea testului de integritate profesională;

- de a asigura distrugerea înregistrărilor audio/video efectuate în cadrul testului de integritate în termenele prevăzute la art. 18 alin. (1).

Ca urmare asupra reflectării noțiunii de agent provocator, prin prisma opiniilor diferitor doctrinari, putem defini agentul provocator ca persoana fizică, care în virtutea exercitării obligațiilor de serviciu sau în interesul personal al acesteia, săvârșește o acțiune sau o totalitate de acțiuni, intenționate, ce incită sau determină, una sau mai multe persoane, de a realiza anumite acțiuni sau de a nu le realiza, având scopul producerii unui eveniment sau declanșării unui fenomen, ce va produce consecințe grave.

A fost abordată tema privind provocarea la săvârșirea infracțiunii de către agentul intermediar, având la bază cauza Statele Unite contra Luisi din 2007, iar întrebarea de bază dacă instituția agentului provocator își mai găsește ori nu aplicabilitatea a fost soluționată.

De asemenea, a fost analizată instituția agentului provocator în comparație cu investigatorul sub acoperire, colaboratorul confidențial, informatorul, denunțatorul anonim, agentul secret și cu testorul de integritate profesională.

#### **Referințe bibliografice :**

1. Amalia Sanca Bondrea. *Aspecte privind provocarea polițienească și admisibilitatea comiterii de infracțiuni de către investigatorii sub acoperire – Fațetele juridice ale societății românești*. Universitatea Spiru Haret.

2. Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

3. Legea nr. 50 din 22 martie 2012 privind prevenirea și combaterea criminalității organizate.

4. Legea nr. 59 din 29 martie 2012 privind activitatea specială de investigații.

5. Legea nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind testarea integrității profesionale.

6. Gheorghită Mateut. *Investigatorii sub acoperire. Utilizarea lor în timpul actelor premergătoare*.- Revista Dreptul nr. 1/2005, pag.172.

7. Ioana-Celina Pașca. *Aspecte privind folosirea colaboratorilor sub acoperire în procesul penal roman. Codificarea lor în noua legislație penală*.

8. Mihail Udriou, Ovidiu Predescu, „Jurisprudența CEDO cu privire la agenții provocatori”, Revista Dreptul Nr.1/2009.

9. Nastas I. *Aprecierea juridică a faptei de primire de către o persoană cu funcție de răspundere a remunerației ilicite, în cazul lipsei scopului prevăzut de art. 325 Cod penal*. Revista Națională de Drept, 2006, nr.4.

10. Soare Daniel. *Evoluția conceptului de agent provocator: Lipsa de valoare probantă ale unor probe ce au fost obținute prin utilizarea tehnicii provocării dirijate din perspectiva CtEDO*, pag. 3.

11. Zubco V. *Jurisprudența privind infracțiunile de corupție*. Chișinău: Ulysse, 2003.

12. <http://www.penalmente.eu/2012/09/04/statele-unite-c-luisi-1st-cir-2007-instigarea-din-partea-statului-prin-intermediul-unui-intermediar-aplicabilitatea-privilegiului-contra-autoincrimarii/> (accesat la 27.04.2019).

## DEZVOLTAREA COOPERĂRII INTERINSTITUȚIONALE ÎN CADRUL INVESTIGĂRII CRIMELOR CU IMPLICAREA MATERIALELOR NUCLEARE ȘI RADIOACTIVE

NITREAN ALINA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Crimele cu implicarea MNR sunt un pericol și o amenințare la adresa securității naționale și globale. Majoritatea statelor lumii sunt preocupate de redefinirea strategiei proprii de securitate, ținând cont de amenințările, riscurile și vulnerabilitățile pertinente și cărora trebuie să le facă față. Asigurarea securității naționale este unul dintre scopurile prioritare ale oricărui stat, realizată prin asigurarea cetățenilor statului cu condiții normale pentru autorealizare, apărarea vieții, libertății și proprietății lor împotriva atentatelor din partea unor oameni, organizații sau din partea statului.

Securitatea națională, ca componentă a securității globale conduce la o interpătrundere a elementelor de securitate națională cu cele regionale sau globale pentru asigurarea stabilității și siguranței. În acest context este evidentă necesitatea de consolidare a securității la nivel global, deoarece nu fiecare stat este capabil de unul singur să facă față amenințărilor grave la adresa securității, să prevină și să stăpânească conflictele și crizele. Așa cum descrie și Strategia europeană de securitate *„sunt puține probleme pe care le putem rezolva singuri, ca urmare, într-o lume în care amenințările au o dimensiune globală, securitatea și prosperitatea noastră depind de existența unui sistem de cooperare multilaterală eficient”*[1].

Tendința globalizării a provocat o interpătrundere a problemelor securității cu cele politice, economice și sociale, totodată și dispariția limitelor dintre național, regional și internațional. În cadrul acestei tendințe globalizarea s-a extins și în sfera criminalității, care și-a îndreptat atenția spre anumite domenii, inclusiv crimele cu MNR precum: traficul ilicit, proliferarea armelor de distrugere în masă (chimice, biologice, radiologice și nucleare), terorismul, ca una dintre cele mai grave amenințări la adresa vieții și libertății oamenilor, a democrației și altor valori fundamentale a statelor [2].

Numărul crimelor cu implicarea MNR este în continuă creștere. Acest fapt ne denotă ITDB<sup>1</sup> a AIEA<sup>2</sup>, care în anul 2013, cuprindea informația despre 2477 de cazuri de incidente cu MNR [3]. Conform datelor statistice din 31 decembrie 2018, această bază de date cuprindea deja 3497 de incidente [4]. Tendința de creștere a acestor incidente, inclusiv evoluția terorismului, care a luat amploare ultima perioadă, ne vorbesc despre agravarea securității naționale.

Republica Moldova, ca stat independent constituie un element al sistemului de securitate global și își asumă angajamente la nivel internațional. Deși Republica

<sup>1</sup> Aici și în continuare se are în vedere – material nuclear și radiologic.

<sup>2</sup> Incident and Trafficking Database - baza de date gestionată de AIEA, cu acces închis, care conține informație despre traficul ilicit, incidente sau alte activități neautorizate cu MNR și este utilizată pentru schimbul de informație între state.

Moldova nu s-a confruntat direct cu terorismul, nu produce, nu achiziționează și nu deține arme de distrugere în masă, totuși persistă riscuri, amenințări și vulnerabilități radiologice și nucleare.

În Republica Moldova, principalele riscuri și amenințări care sporesc traficul ilicit și răspândirea neautorizată a MRN, sunt cauzate de situația geopolitică instabilă și tensionată din regiune, problema privind frontiera necontrolată a regiunii transnistrene, traficul ilicit cu MNR, criminalitatea organizată transfrontalieră care demonstrează tendința transformării țării într-o zonă de tranzit și destinație intermediară a MNR, sursele radioactive orfane sau nedecarate, extinderea activităților autorizate cu MNR, dezvoltarea tehnologiilor informaționale care facilitează accesul la informații despre MNR, carențele în actele normative, etc. [5].

Ascendența fenomenului de trafic ilicit cu MNR (*ultimii ani în Republica Moldova au fost înregistrate cinci cazuri de tentative de trafic ilicit cu MNR*), precum și alte riscuri persistente, relevă necesitatea de a consolida sistemului de securitate al țării, inclusiv măsurile menite să prevină, să detecteze și să răspundă prompt evenimentelor de securitate nucleară. În cazul crimelor cu implicarea MNR, organele de drept trebuie permanent să fie pregătite să răspundă în mod adecvat și să fie disponibile să soluționeze sarcinile relevante în cadrul investigării acestor crime, inclusiv prin aplicarea criminalisticii nucleare în sprijinul investigațiilor.

La dezvoltarea infrastructurii securității naționale trebuie să se țină cont de diversificarea crimelor cu implicarea MNR (act terorist, trafic ilicit), încercarea de a comite o infracțiune sau depistarea unui act neautorizat (transportare, utilizare). În dependență de actul criminal sau neautorizat cu MNR, sunt implicate în soluționarea acestora diferite autorități naționale competente. Prin urmare, este important de a clasifica actele cu implicarea MNR și ulterior de a defini responsabilitățile autorităților competente pentru a le soluționa. Această clasificare trebuie să fie conformă cu politicile, legile și reglementările naționale și adaptată în corespundere cu tratatele, convențiile și obligațiile legale internaționale.

Este evident faptul, că pentru fiecare categorie de crimă clasificată, trebuie prevăzute măsurile recomandate de organizațiile internaționale competente [6]:

**măsuri preventive** (*difuzarea publică a informațiilor ca parte a descurajării, stabilirea normelor de protecție a confidențialității și integrității informațiilor; stabilirea sancțiunilor corespunzătoare pentru acte criminale sau neautorizate, instituirea unui mecanism de verificare a încrederii în personalului implicat în activități cu referire la securitatea nucleară, etc.*);

**măsuri de detecție** (*detectarea MNR nereglementate, inclusiv la evenimente de importanță națională sau evenimente publice vulnerabile unui act criminal sau neautorizat, minimizarea transferului ilegal de MNR prin detectarea documentelor relevante false, etichetarea necorespunzătoare sau verificarea conținutului declarat de MNR, dacă circumstanțele o cer, etc.*);

**măsuri de răspuns** (*notificarea despre actul identificat, depistarea, colectarea*

*și transportarea MNR în siguranță, investigațiile relevante, inclusiv criminalistice tradiționale și nucleare, siguranța și tratarea victimelor; lichidarea consecințelor, etc.).*

Cu toate că crimele cu implicarea MNR se întâlnesc mult mai rar decât celelalte, este important de a dezvolta sistemul național de răspuns, pentru că consecințele cauzate de gestionarea ineficientă a acestora pot fi foarte grave. Dacă este evaluat orice act criminal cu implicarea MNR (țara trebuie să fie capabilă să evalueze prompt orice alarmă), acesta trebuie gestionat de autoritățile competente de cercetare a scenei crimei (CFL<sup>3</sup>). Ținând cont de faptul că gestionarea scenei cu implicarea MNR este specifică (trebuie controlat timpul aflării personalului la locul faptei pentru a minimiza doza primită de radiație, păstrarea distanței de la sursa de radiație, necesitatea de a folosi măsuri fizice de protecție, etc.), precum și necesitatea de participare a diferitor organizații competente, este necesar de a elabora un mecanism de interacțiune și de a stabili rolurile participanților. Acest mecanism poate fi pus în aplicare prin documentarea unui plan național de răspuns.

Planul va servi drept o bază pentru stabilirea unor instrumente operaționale compatibile, necesare pentru un răspuns prompt și eficient, de asemenea ca un îndrumar al autorităților competente, cu descrierea rolurilor, responsabilităților și procedurilor (coordonarea între autoritățile competente, notificarea, depistarea, colectarea, izolarea, ambalarea și documentarea MNR, transportarea și depozitarea, inițierea investigațiilor relevante, investigații criminalistice atât tradiționale cât și nucleare, siguranța și tratarea victimelor, etc.).

Pentru a obține și aproba un plan eficace, acesta trebuie să fie bazat nu doar pe cunoștințele teoretice și prevederile legale existente, ci și pe baza exercițiilor cu scenarii credibile organizate, care ar oferi posibilitatea de îmbunătățire a planului prin încorporarea lecțiilor învățate. Este importantă participarea la instruire și exerciții atât la nivel regional cât și internațional, astfel planurile naționale fiind completate cu rolurile autorităților naționale în cazurile unor acte de proporții mari ce depășesc hotarele țării.

Republica Moldova acumulează experiență privind desfășurarea exercițiilor în domeniul:

*Tehnicilor de detectare a radiațiilor pentru ofiterii liniei întâi de reacționare (octombrie 2014, Chișinău);*

*Respectarea cadrului legal internațional în domeniul neproliferării (mai 2016, Chișinău);*

*Consolidarea capacității naționale în domeniul criminalității nucleare (noiembrie 2016, Chișinău);*

*Aplicarea capabilităților existente la procesul de investigare și criminalistica nucleară (octombrie 2018, Chișinău), etc.*

---

<sup>3</sup> Aici și în continuare se are în vedere - Agenția Internațională a Energiei Atomice



În acest context, GICNT<sup>4</sup> dezvoltă documentul ”*Exercise Playbook*”, care conține o varietate de exerciții bazate pe scenarii TTXs<sup>5</sup>, ce pun în evidență tehnici operaționale, modelele de aplicare și bunele practici pentru a sprijini capacitățile securității nucleare a țărilor. Acest document este modificat și ajustat atât necesităților individuale a statului cât și sub auspiciul cooperării regionale sau internaționale și va putea fi utilizat după ulterioara aprobare [7].

O provocare pentru Republica Moldova este și participarea la exercițiile CMX<sup>5</sup>, organizate anual, de grupul tehnic în domeniul criminalisticii nucleare ITWG, în scopul dezvoltării capacităților de examinare a laboratoarelor din diferite țări cu competența în acest domeniu. Rezultatele participării la exercițiile CMX-4 și CMX-5 au demonstrat că Republica Moldova are capacitatea de a efectua examinări criminalistice ale MNR, utilizând diverse metode analitice de bază, a laboratoarelor din instituții diferite [8]. Unele dintre metodele aplicate în cadrul acestor exerciții, au fost dezvoltate pentru a efectua examinări criminalistice tradiționale, unele pentru a rezolva probleme științifice și tehnologice, care nu sunt legate de studiul materialelor nucleare.

Participarea diferitor organizații la soluționarea întrebărilor înaintate în cadrul CMX, ne dovedește din nou necesitatea stabilirii unui mecanism de cooperare, a regulilor și ordinii de examinare în corespundere cu regulamentele de activitate a fiecărei instituții și necesitățile înaintate.

În cazurile reale de crime cu implicarea MNR, pot fi înaintate întrebări mult mai complexe decât în cazul exercițiilor CMX, din acest motiv este important de a evalua capacitățile naționale existente, care pot sprijini investigațiile criminalisticii nucleare și totodată evidențierea domeniilor care necesită îmbunătățire sau dezvoltare. Pentru a realiza eficient evaluarea capacității naționale, poate fi aplicat instrumentul ”*Nuclear Forensics Self-Assessment Tool*”, elaborat de grupul tehnic de lucru al criminalisticii nucleare GICNT, conceput pentru a ajuta statul să structureze un dialog interinstituțional pentru inventarierea și evaluarea capacităților de criminalistică nucleară [9]. Este evident, că fiecare țară, va aplica pentru evaluarea capacităților naționale, acele elemente ale instrumentului de auto-evaluare propus de GIGNT, care va fi în concordanță cu legislația națională.

Republica Moldova este o țară care nu desfășoară activități nucleare la scară largă, din acest motiv, dezvoltarea unui laborator care să conțină tehnici de criminalistică nucleară pentru a identifica originea, istoricul și calea de transfer a MNR, este inoportună. În acest caz, dezvoltarea unui parteneriat de colaborare cu alte state, care dețin laboratoare ce pot desfășura acest gen de examinări, ar fi mult mai rezonabil. Transferul MNR pentru o ulterioară investigație într-un laborator din altă țară, returnarea acestora, impune cooperarea în concordanță cu legile, reglementările și politicile interne ale fiecărui stat (fiind importantă confidențialitatea informațiilor și nedivulgarea acestora).

<sup>4</sup> Cercetarea la locul faptei.

<sup>5</sup> Aici și în continuare se are în vedere - Inițiativa Globală de Combatere a Terorismului.

Un element al consolidării capacității securității nucleare este de asemenea și cadrul juridic. Conform art.12 a Legii nr.120 din 21.09.2017, cooperarea dintre autoritățile naționale care desfășoară activități de prevenire și combatere a terorismului la nivel național și internațional, sunt desfășurate prin intermediul Centrului Antiterorist [10]. De asemenea în cadrul legii menționate sunt definite autoritățile și împuternicirea acestora cu atribuții și responsabilități în prevenirea și combaterea terorismului.

Ținând cont de faptul, că în Legea nr. 120 din 21.09.2017, nu sunt stabilite prevederi pentru crimele cu implicarea MNR, care nu tot timpul sunt urmare a unui atentat terorist, oportun pentru Republica Moldova ar fi ajustarea cadrului juridic menit să asigure un răspuns prompt provocărilor cauzate de traficul ilicit sau tentativele de trafic cu MNR. Efectivă ar fi și instituirea unui **organ de coordonare** în cadrul instituțiilor naționale cu competențe de prevenire și combatere a criminalității, prin intermediul căruia să se asigure cooperarea autorităților naționale (*specializate în prevenirea și combaterea crimelor cu implicarea MNR*) în cazul investigării crimelor cu implicarea MNR, inclusiv cooperarea internațională cu instituțiile competente.

**Concluzii:** Problema prevenirii și combaterii crimelor cu implicarea MNR este actuală nu doar în Republica Moldova, dar și pe plan internațional, luând în calcul noile tendințe ale acțiunilor teroriste și ale traficului ilicit cu MNR. Deaceia este important de a consolida capacitățile Republicii Moldova, de a institui un mecanism de coordonare și cooperare a autorităților responsabile de prevenirea, identificarea și răspunsul la actele criminale sau neautorizate cu MNR. Implementarea acestui mecanism poate fi realizată prin elaborarea unui plan național de răspuns, care să definească clar autoritățile competente și să descrie activitățile ce trebuie să le desfășoare.

### Referințe bibliografice:

1. Strategia europeană de securitate – o Europă sigură într-o lume mai bună, Consiliul Europei, Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene 2009 – 43 p.
2. J.Baylis, “International and global security”, Box 12.1 Notions of “security”, p.255;
3. M. Nicolas, Summary of an International Conference ”Advances in Nuclear Forensics”, 7-10 July 2014, p.27.
4. IAEA Incident and trafficking database (ITDB), 2019 Fact Sheet;
5. Proiectul Strategia națională de neproliferare a armelor de distrugere în masă și de reducere a riscurilor provenite de la amenințările chimice, biologice, radiologice și nucleare pentru anii 2018-2027.
6. Nuclear Forensics in Support of Investigations, IAEA, Nuclear Security Series No. 2-G (Rev.1), p.4.
7. Liel-Jaby, PhD, P.Eng., Prezentarea în cadrul Reuniunii Grupului tehnic în domeniul criminalisticii nucleare a Inițiativei Globale de Combatere a Terorismului Nuclear, Helsinki, Finlanda, 24 aprilie, 2019.

8. The Nuclear Forensics International Technical Working Group, After Action Report, 5th Collaborative Materials Exercise.
9. The Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism | Nuclear Forensics Working Group, Overview of the GICNT Nuclear Forensics Self-Assessment Tool.
10. LEGE Nr. 120 din 21.09.2017 cu privire la prevenirea și combaterea terorismului.

## GIRURILE IMPROPRII IN LEGISLAȚIA CAMBIALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI LA NIVEL INTERNAȚIONAL

NOVAC-DIACONU LAURENȚIU,  
*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Cambia este definită ca fiind un înscris prin care o persoană, denumită trăgător sau emitent, dă dispoziție altei persoane, numită tras, să plătească la scadență o sumă de bani unei a treia persoane, numită beneficiar, sau la ordinul acesteia [5, 463].

Girurile care nu produc efectele specifice raportului cambial, în special efectul translativ, ori produc numai unele din aceste efecte sunt considerate **giruri anormale sau improprii**. Fac parte din această categorie: girul cu clauza “nu la ordin”; girul cu clauza “pentru procură”, girul cu clauza “în garanție”, girul cu clauza “fără garanție” [1, 582], girul de întoarcere, girul după protest, girul fiduciar și girul simulat.

*1. Girul cu clauza “nu la ordin”.* Cambia este un titlu prin excelență girabil. Dar, legea permite trăgătorului să înscrie în cambie clauza “nu la ordin” sau expresii echivalente. În acest caz, titlul este transmisibil numai în forma și cu efectele unei cesiuni de drept comun (art.11 din Convenția cuprinzând legea uniformă asupra cambiilor și biletelor la ordin, Geneva 1930, art.11 din Legea cambiei din Republica Moldova Nr.1527-XII din 22.06.93 și art.13 alin.2 din Legea nr.58/1934 asupra cambiei și biletului la ordin din România). Girul cu clauza “nu la ordin” produce efectele girului, cu restricția că giratarul nu mai poate transmite cambia prin gir altei persoane [3, 336] sau cu alte cuvinte nu poate gira cambia [7, 47].

*2. Girul cu clauza “pentru procură”.* Într-o primă etapă, girul s-a utilizat în vederea desemnării unui procurator care să încaseze creanța în numele titularului, apoi, principala funcție a girului a devenit aceea de transmitere a drepturilor cambiale, pentru ca în prezent, girul pentru procură să reapară și să circule paralel cu girul propriu-zis fiind utilizat pentru a împuternici într-o formă cambială, o terță persoană pentru a reprezenta drepturile titularului [4, 286].

Acest gir este menit să confere giratarului calitatea de reprezentant al girantului pentru încasarea sumei menționate în cambie. Nefiind decât un mandat, giratarul dobândește numai puterea de executare a drepturilor cambiale. În consecință, el nu poate transmite cambia prin gir altei persoane (art.18 din Convenția cuprinzând legea uniformă asupra cambiilor și biletelor la ordin, Geneva 1930, art.16 din Legea cambiei din Republica Moldova Nr.1527-XII din 22.06.93 și art.20 din Legea nr.58/1934 asupra cambiei și biletului la ordin din România). În raporturile dintre girant și giratar se aplică regulile mandatului. Cu caracter de excepție, mandatul într-un gir pentru procură nu încetează prin incapacitatea sau moartea girantului [3, 336].

*3. Girul cu clauza “în garanție”.* Cambia poate fi dată în garanție pentru asigurarea unei creanțe [1, 583]. Gajarea cambiei se realizează prin inserarea în gir a clauzei “în garanție”, “valoare în gaj” [2, 296], “valoarea în garanție” [7, 46] sau clauza „valută în garanție”, „valută în gaj” sau orice altă clauză echivalentă. Gajul titlurilor

de credit prezintă o mare utilitate practică, iar scopul legii este acela de a pune la dispoziția comercianților o formă simplă de constituire a gajului, aceea a dreptului comun fiind greoaie[6, 136].

Condițiile de formă necesare sunt similare cu cele de la girul simplu. În temeiul acestei clauze, giratarul are dreptul să se despăgubească cu preferință din suma încasată în baza cambiei (art.19 din Convenția cuprinzând legea uniformă asupra cambiilor și biletelor la ordin, Geneva 1930, art.17 din Legea cambiei din Republica Moldova Nr.1527-XII din 22.06.93 și art.21 din Legea nr.58/1934 asupra cambiei și biletului la ordin din România). Giratarul exercită în nume propriu toate drepturile cambiale. El nu poate însă dispune de gaj și nici să transmită cambia în afara girului pentru procură. Raporturile dintre girant și giratar sunt cârmuite de regulile gajului potrivit dreptului comun.

4. *Girul cu clauza “fără garanție”*. Această clauză inserată în gir exonerează pe girant de răspunderea care-i revine pentru neacceptarea ori neplata cambiei de către tras. Un astfel de gir are numai un efect de legitimare a posesiunii titlului[7, 47].

Se utilizează una din următoarele formule: gir “fără garanție”, “fără obligo”, “fără responsabilitate cambială” sau “fără regres”, orice obligație de garanție fiind exclusă [3, 337].

5. *Girul de întoarcere*. Girul de întoarcere se efectuează prin girul cambiei de către beneficiar în folosul trasului sau al trăgătorului.

6. *Girul după protest*. Regula este că circulația cambiei durează până la scadența titlului, însă cambia poate să circule cu efecte normale, prin gir, după scadență, până la dresarea protestului de neplată sau până la expirarea termenului pentru dresarea acestui protest, în cele două zile lucrătoare care urmează scadenței. Se prezumă până la proba contrară că un gir fără dată este un gir făcut înainte de trecerea timpului pentru facerea protestului. Deși girul posterior scadenței cambiei și girul anterior produc aceleași efecte, girul făcut după protestul de neplată sau după trecerea termenului pentru protest va produce doar efectele unei cesiuni de drept civil. Girul după protest trebuie să îndeplinească aceleași condiții de valabilitate ca și girului obișnuit, iar validitatea cesiunii nu va fi condiționată de formalitatea notificării din dreptul comun. Mai mult, girul după protest trebuie diferențiat de cesiune, deoarece girul garantează acceptarea și plata în timp ce cesiunea garantează existența creanței și nu plata acesteia[4, 287].

Cu alte cuvinte girul după protest este girul din care cambia se transmite după scadență.

Cambia își îndeplinește funcția sa economică atât timp cât circulă în formele legii cambiei, până la scadență. În realitate, cambia putând fi achitată și după scadență, ea continuă să aibă o circulație cambială. În acest sens, art.20 din Convenția cuprinzând legea uniformă asupra cambiilor și biletelor la ordin, Geneva 1930, art.17 din Legea cambiei din Republica Moldova Nr.1527-XII din 22.06.93 și art.22 din Legea nr.58/1934 asupra cambiei și biletului la ordin din România se prevede că girul pos-

terior scadenței[2, 296], dar înainte de a se face protestul de neplată sau a expirării termenului de a se face acest protest, produce aceleași efecte ca un gir propriu. Dar, această perioadă este foarte scurtă, fiindcă dacă s-a făcut un protest pentru neplată sau a trecut termenul respectiv, girul făcut posterior acestor momente, care se produc alternativ și subsecvent, are efectele unei cesiuni ordinare.

Girul după protest trebuie să îndeplinească aceleași condiții de valabilitate ca și girul obișnuit, iar validitatea cesiunii nu va fi condiționată de formalitatea notificării din dreptul comun[4, 287].

#### 7. *Girul fiduciar*

Este gir *fiduciar* acela care, neconținând nici o indicație cu privire la scopul pentru care este făcut[4, 286] (spre deosebire de girul pentru procură sau în garanție), transferă deplin și absolut giratarului drepturile cambiale, girantului nemairămânându-i decât un drept personal în contra lui. Acest gir are la baza lui încrederea pe care girantul o acordă giratarului că va utiliza cambia conform înțelegerii intervenite între ei [6, 138]. Cu alte cuvinte giratarul dobândește exercițiul drepturilor cambiale, în mod deplin și absolut. Prin girul fiduciar, titlul cambial datorită încrederii girantului se transferă fără arătarea scopului. De obicei, girul fiduciar se folosește pentru încasarea creanței cambiale, garantarea unei creanțe sau scontarea titlului.

În raporturile dintre giranți și giratari se aplică regulile mandatului sau gajului.

#### 8. *Girul simulat*

Girul este *simulat* dacă părțile sunt de acord ca prin el să nu fie transmisă proprietatea cambiei decât în aparenta[4, 287]; girantul rămâne proprietar în realitate, giratarul fiind numai proprietar aparent.

Părțile pot recurge la girul fiduciar de exemplu, în scopul încasării creanței cambiale, giratarul trebuind să obțină plata titlului și să predea girantului suma încasată, în scopul garantării unei creanțe pe care giratarul o are împotriva girantului, sau pentru ca giratarul să sconteze titlul; iar în cazul girului simulat, pentru a evita ca debitorul să se poată prevala de excepțiile pe care le poate opune girantului, sau pentru a sustrage creditorilor girantului valoarea cambiei[6, 138]. În raporturile dintre girant și giratar vor exista, după împrejurări, un raport de mandat ori de gaj, sau raporturi derivând dintr-un act juridic simulat, iar în ce privește reglementarea lor se vor aplica principiile acestor instituții. Giratarul va fi obligat să exercite toate drepturile cambiale și va fi responsabil față de girant de orice daună cauzată din culpa sa. El este, de asemenea, îndatorat să dea socoteală girantului, în interesul căruia exercită drepturile cambiale, de sumele încasate. Neexistând raporturi cambiale între girant și giratar, girantul nu este ținut de obligația de garanție și giratarul nu are împotriva sa acțiunea cambială de regres în caz de refuz de acceptare sau neplată din partea trasului[6, 138].

Titular al creanței rămânând girantul, el poate revoca procura în cazul unui gir fiduciar pentru încasare, cu condiția de a aduce la cunoștință debitorilor cambiali această revocare. De asemenea, dacă giratarul este declarat în faliment, girantul poa-

te să revendice cambia dacă n-a fost încasată, în cazul contrariu înscriindu-se la masa falimentului cu valoarea creanței sale. În raporturile externe, girul își produce toate efectele și giratarul este deplin legitimat din punct de vedere formal. Terții care dobândesc titlul de la el, dobândesc valabil, iar obligatul care plătește face o plată valabilă. Dacă față de terți nu pot fi invocate asemenea raporturi cauzale, ei se pot însă prevala de existența lor în măsura în care girul fiduciar sau girul simulat îi prejudiciază. Astfel, debitorul poate dovedi existența raportului dintre girant și giratar și dacă este chestiunea de un mandat pentru încasare, el va putea opune giratarului toate excepțiile pe care le-ar fi opus girantului[6, 139].

*Referințe bibliografice:*

1. Cărpenaru S.D., Drept comercial român, Ediția a VIII-a, Ed.Universul Juridic, București, 2008, p.582.
2. Ionescu M., B. Bonica, Cecul si biletul la ordin, Editura Moroșan, Bucuresti, 2013, p. 296.
3. Macovei I., Dreptul comerțului internațional , Ed.Junimea, Iași, 1980.
4. Mihăilă St., A.D. Dumitrescu, Drept comercial român, Editura C.H.Beck, Bucuresti, 2013.
5. Nemeș V., Drept comercial, Editia a 3-a revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, București, 2018.
6. Pătrășcanu P.V., O.Sachelarie, Titluri de credit în comerțul internațional- Cambia și biletul la ordin, Ed.Scrisul Românesc, Craiova, 1975.
7. Vicol C., Cambia, Doctrină, jurisprudență, formulare, Ediția a II-a revăzută și completată, Ed. Intreprinderile Alexandru I. Botez, București, 1945.

## LATURA OBIECTIVĂ A INFRAȚIUNII DE FABRICARE SAU PUNERE ÎN CIRCULAȚIE A SEMNELOR BĂNEȘTI FALSE SAU A TITLURILOR DE VALOARE FALSE

*PALNIȚCHII ANNA,  
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Latura obiectivă a infracțiunii de falsificare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false constă în:

**a) Elementul material** ce se exprimă în acțiunea de fabricare falsă a semnelor bănești (moneda metalică, moneda de hârtie), a titlurilor de valoare (inclusiv a valorilor mobiliare), a valutei străine, precum și în acțiunea de punere în circulație a acestor obiecte materiale. Cele 2 acțiuni nuanțate pot fi realizate în mod alternativ sau cumulativ.

**b) Fapta prejudiciabilă** exprimată în proporții deosebit de mari.

**c) Legătura causală** dintre acțiunea de fabricare și/sau acțiunea de punere în circulație și fapta prejudiciabilă.

**Prin fabricare** vom înțelege crearea, producerea, plăsmuirea, semnelor bănești sau a titlurilor de valoare [1]. În contextul infracțiunii analizate o corespundere ideală îl are cuvântul *plăsmuire*, deoarece are loc o creare prin scorniri, prin fals. Acțiunea de fabricare, se poate realiza respectiv prin 2 modalități: contrafacere (sau altfel spus plăsmuire) sau alterare.

Prin **contrafacere** vom înțelege realizarea falsului sub toate formele sale, conștând în imitarea obiectului autentic, în cazul nostru a semnelor bănești sau a titlurilor de valoare.

Făcînd diferența dintre aceste 2 acțiuni, *ex-ponere*, prin contrafacere se face un produs nou, semne bănești și titluri de valoare noi, dar care nu sunt autentici după conținut, ci sunt doar vizibil posibil de pus în circulație. Adică, se crează semne bănești sau titluri de valoare noi, care le imit pe cele autentice. Este suficient ca imitarea să fie realizată în așa condiții ca, semnele bănești și titlurile de valoare, să poată fi puse în circulație.

Prin cea de-a doua modalitate a acțiunii de fabricare, **alterarea**, vom înțelege acțiunea prin care se aduce modificări semnelor bănești sau titlurilor de valoare autentice. Alterarea nu este altceva decât schimbările aduse unor semne bănești sau titlurilor de valoare, modificări cu privire la aspectul fizic al bancnotelor, a monedelor metalice, a valutei străine, a valorilor mobiliare de stat sau a altor titluri de valoare folosite pentru efectuarea plăților. De regulă, aceste schimbări se fac pentru a mări valoarea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare. Se poate întâmpla, însă, ca modificările aduse acestora să le diminueze valoarea. Considerăm că asemenea situație nu influențează asupra calificării faptei conform art.236 Cod Penal al Republicii Moldova, deoarece și diminuarea valorii banilor sau a titlurilor de valoare



false are, la rândul ei, efecte negative (de exemplu: poate surveni deflația). Autorul Vitalie Stati consideră însă că asemenea circumstanță ar putea fi luată în considerație la individualizarea pedepsei, ca fiind o circumstanță atenuantă. Circumstanțele atenuante sunt enumerate expres la art. 76 alin. (1) din Codul Penal al RM [2]. La alineatul 2 legiuitorul oferă instanței de judecată dreptul de a considera ca circumstanțe atenuante și alte circumstanțe nespecificate la alin.1. De aceea mergem pe ideea că circumstanța expusă mai sus ar putea fi luată în considerare de instanța de judecată la individualizarea pedepsei.

Alterarea titlurilor de valoare presupune modificările aduse acestora prin diferite acțiuni, cum ar fi adăugarea unor cifre (de exemplu: 100 lei sunt modificate în 1000 lei), realizarea unor omiteri, schimbarea culorii etc.

Alterarea monedelor metalice ar presupune modificările cantitative efectuate asupra lor, adăugarea unor semne, cifre, efectuarea unor omisiuni, forme.

Alterarea este cea modalitatea de fabricare prin care se urmărește scopul final de creare a semnelor bănești ce pot imita banii autentici. De regulă, alterarea este destul de complexă și dificilă. Complexitatea acestora se datorează multitudinilor de modificări aduse semnelor bănești autentice.

**Contrafacerea** se poate realiza prin numeroase modalități. De exemplu dacă este vorba de semnele bănești metalice, contrafacerea se poate realiza prin turnare, ștanțare etc. În cazul semnelor bănești de hârtie, contrafacerea se poate realiza prin desenare, prin intermediul calculatorului, printerului, utilizând diferite programe, prin fotografiere etc. Fie în cazul titlurilor de valoare, contrafacerea poate fi realizată prin tipărire, utilizarea copiatoarelor etc. Modalitățile de contrafacere sunt extrem de numeroase și evoluează mereu, apărând noi și noi metode, în dependență de progresul tehnic.

Ceea ce este important de fapt pentru a fi calificată drept infracțiune, ca acțiunea de fabricarea să fie realizată astfel ca la prima vedere banii falși să aibă o asemănare considerabilă cu cei autentici. Printr-o asemănare considerabilă se subînțelege corespunderea aparentă a culorii, dimensiunilor, formelor, textelor, desenelor semnelor bănești sau titlurilor de valoare false cu cei autentici. Adică atunci când vor fi priviți cu ochiul liber să avem o anumită credibilitate că aceștia sunt autentici. E cert faptul, că atunci când semnele bănești vor fi realizate cu scopul unor reclame, fiind clar incryptate anumite cuvinte, nu va forma obiectul infracțiunii date. Această faptă va fi calificată conform art.289<sup>1</sup> Cod Contravențional [3].

Autorii Vitalie Stati și Sergiu Brînză, consideră că falsificarea în cadrul infracțiunii date trebuie să fie realizată astfel, încât să existe o asemănare considerabilă între semnele bănești autentice și cele contrafăcute. Astfel, ei susțin că prin asemănare considerabilă se înțelege prezența în semnele bănești false sau a titlurilor de valoare false a caracteristicilor principale, similare cu ale banilor autentici sau ale titlurilor de valoare autentice, caracteristici stabilite la examinarea vizuală sau la investigarea criminalistică specială, care face posibilă perceperea de către persoană a semnelor

bănești false sau a titlurilor de valoare false în calitate de semne bănești autentice sau, respectiv, titluri de valoare autentice [4].

De asemenea nu va fi calificată conform art.236 CP RM nici falsificarea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare care se văd în mod clar ca nu sunt autentice, de ex: o bancnotă de 100 lei cu dimensiunea de 2 cm și 1 cm. La această interpretare poate să survină iarăși o situație în practică, astfel ca o bancnotă de acest gen cum am exemplificat mai sus să fie dată unei persoane care nu vede bine, sau în anumite circumstanțe în care aceasta să nu poată desluși bine bancnota: de exemplu în întuneric. În această situație, la fel, nu vom califica ca infracțiune săvârșită conform art.236 CP RM, însă fapta va putea fi calificată conform art. 190 sau 196 din Codul Penal al RM, deoarece are loc pe prim plan o înșelare ce atentează la patrimoniul persoanei, profitând de capacitatea intelectuală redusă, de sănătatea subredă a persoanei sau de anumite situații.

În general, acțiunile de contrafacere și alterare presupun o mare intelectualitate și cunoștințe din partea făptuitorului.

**Punerea în circulație** a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false constituie cea de-a 2 acțiune caracteristică infracțiunii de „fabricare sau punere în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false”. Prin acțiunea de punere în circulație are loc introducerea semnelor bănești sau a titlurilor de valoare false în circuitul monetar, prin diferite operațiuni economice. De regulă, punerea în circulație a semnelor bănești sau a titlurilor de valoare false are loc prin comercializarea acestora, de exemplu cumpărarea unor bunuri cu bani falși, fie a unor servicii, cumpărarea altor valute străine cu bani falși etc. Dar punerea în circulație poate avea loc și prin alte operațiuni, precum donația, împrumut etc. Important este ca să aibă loc o transmitere către o altă persoană, având loc o punere în circulație a acestora. Transmiterea către o persoană poate fi realizată direct de către făptuitor, dar poate fi realizată și de către o persoană care știa despre falsul banilor sau a titlurilor de valoare, fiind complice. Bani sau titlurile de valoare pot fi puși în circulație de către o terță persoană care nu știa despre falsitatea acestora, ajungând la aceasta ocazional- în situația dată persoana nu va putea fi supusă răspunderii în nici un caz. Dacă pe parcurs persoana depistează falsul și continuă punerea lor în circulație- va purta răspundere conform art.236 CP RM.

Celelalte acțiuni prin care făptuitorul nu transmite semnele bănești sau titlurile de valoare false, precum nimicirea acestora, abandonarea etc, nu vor fi calificate în cadrul infracțiunii specificate la art.236 CP RM. În situația în care făptuitorul va folosi ca mijloc de plată alte obiecte false ca mijlocitor al banilor, nu se va califica conform art.236 CP RM. Doar atunci când mijlocul de plată va fi un instrument de plată (ex: card, cerc etc) va fi calificat conform art.237 CP RM. Realizarea acțiunii de punere în circulație, poate surveni răspunderea penală fără a fi necesară realizarea primei acțiuni- de fabricare. Răspunderea va surveni o dată cu punerea în circulație măcar a unui singur exemplar.

Am vrea să menționăm că în cadrul laturii obiective legiuitorul nu prevede acți-

unea de introducere în țară a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false, deși în convenția cu privire la reprimarea falsului de monedă, în cadrul art.3 este specificat că constituie o infracțiune și introducerea în țară a monedelor străine[5].

Să presupunem următoarea situație: „Cetățeanul RM se află în afara teritoriului țării, din întâmplare devine deținătorul unor bancnote false (pe care nu le-a fabricat), decide să revină în țară. La punctul vamal se depistează că acesta deține bani falși. Persoana nu i-a pus în circulație, nici nu urmărea scopul să-i pună în circulație, doar îi deținea, la fel nici nu i-a fabricat. Conform reglementărilor actuale acesta nu ar putea fi tras la răspundere penală conform art. 236 CP RM, întrucât deținerea banilor falși, fără ai fi fabricat, și fără intenția de ai pune în circulație, nu formează componenta infracțiunii specificate la art. 236 CP RM. Astfel, banii pot ajunge în țară, iar mai apoi și incluși în circuitul monetar, fie persoana îi aruncă, iar o altă persoană de rea credință îi folosește la achitarea plăților, fie persoanei îi apare scopul punerii în circulație după ce intră în țară.” Mai mult ca atât, determinarea scopului (de a pune în circulație) este foarte greu și ca să nu existe interpretări greșite în favoarea deținătorului de bani falși, propun ca și acțiunea de deținere să fie pedepsită, doar dacă făptuitorul cunoștea cu siguranță despre neautenticitatea acestora. Dacă analizăm Codul de procedură penală a Republicii Moldova, nr. 122, acesta spune că persoana poate fi trasă la răspundere penală atunci când exista probe concludente și suficiente [6]. Apoi în cazul infracțiunii de la art.236 CP RM limitele probelor suficiente rămân neclare.

Cu titlu de *lege ferenda* am propune specificarea acestei acțiuni în textul de lege. Astfel, împreună cu titlurile de lege ferenda expuse anterior, propunem următorul text de lege:

Articolul 236 CP RM „fabricarea, deținerea, introducerea în țară sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false”.

(1) „Fabricarea în scopul punerii în circulație, deținerea, punerea în circulație sau introducerea în țară a semnelor bănești false, emise de Banca Națională a Moldovei sau de organul autorizat al unui stat străin sau al unei uniuni monetare de state străine (inclusiv cele jubiliare și comemorative), a titlurilor de valoare false (inclusiv valorile mobiliare de stat), utilizate pentru efectuarea plăților;

Se pedepsește cu închisoarea de la 5 la 10 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 2000 la 5000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate.

(2) Aceleași acțiuni săvârșite:

a) De un grup criminal organizat sau de o organizație criminală,

b) În proporții deosebit de mari,

Se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 4000 la 7000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau lichidarea persoanei juridice”.

La cele analizate am vrea să specificăm 2 situații ce pot apărea în practică, și care, deși, nu ar putea fi calificate conform art. 236 CP RM, ar putea aduce atingere

întregului sistem monetar al statului și care pot avea exact aceleași urmări ca acțiunea de fabricare cu scopul punerii în circulație și ca acțiunea de punere în circulație. Considerăm că legiuitorul nostru ar trebui să atragă atenția la aceste situații.

Am presupune că BNM emite un anumit număr de bani, îi emite conform legii, aceștia întrunesc toate elementele de autenticitate, însă se emit într-un număr fie mai mare, fie mai mic decât necesarul stabilit. Datorită acestui fapt, poate surveni un dezechilibru în sistemul monetar al Republicii Moldova. Dacă analizăm art. 236 CP RM o astfel de faptă nu se încadrează în articolul dat după toate elementele subiective și obiective, însă se atentează la sistemul monetar al statului.

La fel, am putea presupune o altă faptă care, deși, nu se încadrează în componența de infracțiune a art.236 CP RM, are la fel aceleași urmări. Astfel, deteriorarea semnelor bănești nu presupune nici o răspundere, ba din contra orice semn bănesc deteriorat poate fi ușor schimbat la bancă. E și normal, la deteriorarea întâmplătoare, sau prin uz îndelungat statul ar trebui să intervină, oferind persoanelor dreptul de a le schimba pe altele nedeteriorate. Dar în acest context se poate întâmpla ca deteriorarea semnelor bănești să fie intenționată și chiar în număr mare. O deteriorare în masă a semnelor bănești poate provoca o deflație, se atentează asupra sistemului monetar al statului în general, dar totuși o răspundere conform art.236 nu ar putea fi aplicată, neântrunindu-se toate elementele subiective și obiective ale infracțiunii date.

Aceste 2 situații presupuse mai sus considerăm că ar trebui să fie în atenția legiuitorului. Fabricarea sau punerea în circulație a semnelor bănești false sau a titlurilor de valoare false este o **infracțiune formală**, deoarece poate fi consumată doar prin simpla falsificare, nefiind necesară și acțiunea de punere în circulație.

### Referințe bibliografice:

1. ACADEMIA ROMÂNĂ. Dicționarul explicativ al limbii române. București: Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2012, 1230 p. ISBN 9786068358208 [1, pg.1],
2. BRÎNZĂ Sergiu, STATI Vitalie. Drept Penal: Partea Specială, Vol. II. Chișinău: Ed. Tipografia Centrală, 2011, p. 21 [4, pg.3],
3. Cod de procedură penală al Republicii Moldova, nr.122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.104-110 din 07.06.2003, art.289 [6, pg.4],
4. Codul Contravențional al Republicii Moldova, nr. 218 din 24.10.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.15 din 31.05.2009, art.289<sup>1</sup> [3, pg.2],
5. Codul Penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 72-74 din 14.04.2009 [2, pg.2],
6. Convenția internațională cu privire la reprimarea falsului de monedă din 22.02.1931. [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_589](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_589) (accesat pe data: 7.05.2019) [5, pg.4].

## ASPECTE PRIVIND REGLEMENTAREA MĂSURILOR SPECIALE DE INVESTIGAȚII

POPA VASILE,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

În Republica Moldova, reforma sistemului judiciar după anul 1991, în opinia autorului *Osoianu T*, s-a efectuat pe cale evoluționară și nu revoluționară, sistemul anterior constituind baza noii puteri judiciare, cu toate că legile noi au instituit noi raporturi și organisme statale în sistemul judiciar. Vechiul sistem legislativ, oricâte completări, modificări sau abrogări de texte ar suporta, rămâne expresia unei anumite perioade istorice, astfel subliniază că noul sistem de justiție nu poate apărea din nimic ori în baza inspirației inițiatorilor sau cu fragmente de idei selectate aleatoriu din experiența altor state, ci doar având la bază o seamă de obiceiuri, tradiții și precedente, scopul fiind afirmarea și consolidarea statului de drept și al edificiului democratic privind înfăptuirea justiției [1].

Necesitatea reglementării prin norme juridice a domeniului delicat al activității speciale de investigații s-a materializat inițial prin Legea nr. 45 din 12.04.1994[2], ca regim extrajudiciar de activități și investigații operative, care, în mod generic a fost definită, ca fiind *primul act normativ ce reglementează deschis activitatea secretă a serviciilor speciale și în care au fost concentrate și unificate reguli de baza privind activitatea cotidiană, fără excepții, a organelor investite cu dreptul de a efectua activitatea operativă de investigații*[3], conform legii, *activitatea operativă de investigații*, constituind un *mijloc juridic de stat*, normele nepublice, conspirate, fiind condiționate a se aplica numai în cazul în care este imposibilă o altă cale, în scopul îndeplinirii sarcinilor .

Adoptarea Noilor Coduri Penale și de Procedură Penală au determinat reșezarea activității speciale de investigații pe o altă lege, astfel, prin Legea nr.59 din 29.03.2012[4], noțiunea este definită ca *o procedură cu caracter secret și/sau public, efectuată de autoritățile competente, cu sau fără utilizarea echipamentelor tehnice speciale, în scopul culegerii de informații, necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apararea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor; descoperirea și cercetarea infracțiunilor; acestea fiind organizate în trei categorii distincte :*

*-cu autorizarea judecătorului de instrucție :* -cercetarea domiciliului și/sau instalarea în el a aparatelor ce asigură supravegherea și înregistrarea audio și video, a celor de fotografiat și filmat; -supravegherea domiciliului prin utilizarea mijloacelor tehnice ce asigură înregistrarea;- interceptarea și înregistrarea comunicărilor și imaginilor; -reținerea, cercetarea, predarea, percheziționarea sau ridicarea trimerilor poștale; -monitorizarea conexiunilor comunicațiilor telegrafice și electronice; -monitorizarea sau controlul tranzacțiilor financiare și accesul la informația financiară; -documentarea cu ajutorul metodelor și mijloacelor tehnice, precum și localizarea

sau urmarirea prin sistem de poziționare globală ori prin alte mijloace tehnice; - colectarea informației de la furnizorii de servicii de comunicatii electronice, - *toate aceste măsuri fiind autorizate a se efectua, la solicitarea procurorului, doar în cadrul unui dosar penal,*

-*cu autorizarea procurorului:* -identificarea abonatului, proprietarului sau a utilizatorului unui sistem de comunicații electronice ori al unui punct de acces la un sistem informatic; -urmărirea vizuală; -controlul transmiterii banilor sau altor valori materiale extorcate (doar în cadrul unui dosar penal); -investigatia sub acoperire; -supravegherea transfrontalieră (doar în cadrul unui dosar penal); -livrarea controlată (doar în cadrul unui dosar penal); -colectarea mostrelor pentru cercetare comparată; - cercetarea obiectelor și a documentelor;- achizitia de control,- *cu excepția a trei din acestea, toate celelalte fiind în formă duală judiciară și extrajudiciară,*

-*cu autorizarea conducătorului subdiviziunii specializate:* -chestionarea; -culegearea de date despre persoane și fapte; -identificarea persoanei, *toate fiind efectuate ca și activitate extrajudiciară.*

Principiile în materia normativă extraprocesuală ce vizează activitatea specială de investigații în opinia autorilor *Rusu V* și *Covalciuc I* au fost definite ca fiind *ideile, tezele fundamentale care stau la baza întregului sistem de drept*, esențiale fiind principiile constituționale ale activității speciale de investigații dar și alte principii ale activității ce rezultă din lege sau alte acte normative [5].

Văzută generic, activitatea specială de investigații, ca și alte activități desfășurate de organele statului, este îndreptată spre ocrotirea ordinii de drept, fiind strict reglementată, se realizează printr-un sistem de măsuri publice cât și confidentiale, având propriile trăsături specifice, și anume :a) *are caracter de sine stătător*, se manifestă prin faptul că în esență activitatea de investigații presupune utilizarea unor forțe, mijloace și metode speciale, care după formă, conținut și origine diferă de cele specifice activității de urmărire penală, administrative; caracterul autonom este determinat și de mecanismul reglementării normative al acestei activități; b) *este strict legiferată*, prin lege organică sunt stabilite scopurile, sarcinile, principiile, măsurile speciale de investigații, temeiurile și condițiile îndeplinirii lor, sunt prevăzute organele abilitate cu drepturi și obligații; c) *este realizată de către organe special imputernicite*, activitatea specială de investigații este exercitată de către subdiviziunile specializate ale Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Apărării, Centrului Național Anticorupție, Serviciului de Informații și Securitate, Serviciului de Protecție și Pază de Stat, Serviciului Vamal și Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Ministerului Justiției; d) *se exercită numai în vederea atingerii scopurilor și realizării sarcinilor prevăzute în lege*, îndeplinirea măsurilor speciale de investigații pentru realizarea scopurilor și sarcinilor neprevăzute de legea cu privire la activitatea specială de investigații, nu se admite[6].

*Regimul extrajudiciar* al activității speciale de investigații a fost abordat de către autorul *Carlașuc I*, apreciind că, *documentarea* trebuie văzută ca mijloc de realizare

a activităților speciale de investigații, cu rol în studierea și descoperirea *legităților de cunoaștere a adevărului realizabil*, generic (declarații persoane vătămate, martori, concluzii specialiști, documente obținute, urme fixate, înscrieri foto, audio, video sau alți purtători de informații) și specific prin norme certe și regulamente departamentale, susținând că atât *cunoașterea* materializată prin colectare-verificare-apreciere și fixare, cât și *activitatea*, prin folosirea rezultatelor obținute în procedura judiciară, au caracter sistemic și de concentrare a datelor operative despre persoană, fapte, trecut infracțional, legături, ca obiectiv esențial.[7]

Analizând măsurile speciale de investigații judiciare și extrajudiciare, din perspectiva izvoarelor și reglementărilor diferite, autorii *Osoianu T* și *sa* au opinat că deși ambele forme converg către un scop similar, garanțiile oferite le diferențiază iar finalitatea acestora este cu totul alta, prin măsurile extrajudiciare fiind colectate informații referitoare la intenții criminale, pregătiri a unor acțiuni ilicite, ca formă incipientă sau de pregătire a unei infracțiuni, spre deosebire de cele judiciare care colectează elemente ce țin de descoperirea infracțiunilor ca fapt material și realizarea actului de justiție[8], iar alt autor fiind de părere că aplicarea legislației cu privire la activitatea operativă de investigații în cadrul procesului penal produce sincope, argumentând aspectul legat de valoarea probatorie a rezultatelor acestora prin asimilarea în categoria mijloacelor de probă, respectarea condițiilor de autenticitate și posibilității de verificare așa cum sunt enumerate în procedura penală. [9]

În *Tratatul de Procedură Penală comentat*, realizat de autorii *Dolea I, Roman D, Sedlețchi I, Vizdoagă T, Rotaru V, Cerbu A și Ursu S*, [10] cu referire la drepturile și liberățile cetățenești, în baza normelor procesuale, se apreciază că se deschid la un nivel mai înalt pârgurile legale disponibile ținându-se cont de actul de reglementare, astfel :a)*norma procesuală* - care prevede o serie de drepturi și libertăți ce pot fi aparate prin contestarea acțiunilor și actelor organelor de urmărire penală;b)*norma constituțională*- care prevede drepturile și libertățile omului recunoscute ca fundamentale;c)*norma internațională*- Convenția Europeană a pentru drepturile omului și libertăților fundamentale și alte acte internaționale incidente, la care Republica Moldova este parte, normele internaționale având prioritate în fața normelor interne.

Importanța judecătorului de instrucție, ca *subiect special* împuternicit să exercite controlul judecătoresc în procedura prejudiciară poate fi abstractizat ca *sanctiune* prin controlul prealabil al legalității și temeiniciei actelor și acțiunilor pe care trebuie să le îndeplinească organul de urmărire penală, dar și ca *autorizare* pentru acțiunile de urmărire penală care limitează inviolabilitatea persoanei, domiciliului, corepondenței, convorbirilor telefonice, comunicărilor telefonice și a altor comunicări și alte acțiuni prevăzute de lege, atât de normele procesual-penale cât și de cele operativ-investigative, anterior și ulterior materializării.

În privința diferențierii ca procedură de examinare a materialelor ce confirmă necesitatea solicitării unor activități de îngrijire a drepturilor unei persoane sau de intruziune în proprietatea acesteia, se constată că măsurile speciale de investiga-

ții sunt așezate pe *recomandări* de parcurs, iar normele procesuale au *reglementări* clare și detaliate, susținând ideea ca măsurile operative de investigații ce limitează drepturi ocrotite prin lege să fie admise doar în scopul culegerii informațiilor despre persoanele care pregătesc sau care atentează să comită infracțiuni grave.

Controlul asupra măsurilor speciale de investigații este văzut ca o condiție obligatorie în scopul realizării obiectivelor specifice, sarcina de bază fiind legalitatea și motivarea activităților investigativ-operative, cu respectarea drepturilor constituționale ale persoanelor ce sunt sau urmează a fi îngrădite, atât în materie procesual-penală cât și extraprocesuală[11].

Analizând conceptul juridic al măsurilor și metodelor speciale de investigații, prin comparare a normelor de reglementare, autorii *Roman D și Popa S* apreciază că prin desfășurarea activităților speciale de investigații prevazute de Legea nr. 59 din 29.03.2012, în condițiile Codului de procedura penală modificat prin Legea nr. 66 din 05.04.2012, acestea sunt asimilate și definitoriu ca *totalitate de acțiuni de urmărire penală cu caracter public și/sau secret efectuate de către ofițerii de investigații în cadrul urmăririi penale numai în condițiile și în modul prevazut de cod, așa cum sunt prevăzute în dispozițiile generale privind activitatea specială de investigații*(Art. 132<sup>1</sup> alin.1 din CPP RM). În această situație s-a identificat un conflict al definițiilor prin faptul că norma procesual-penală privește *acțiuni de urmărire penală* efectuate doar după începerea urmăririi penale, iar norma specială privește *posibilitatea efectuării măsurilor speciale de investigații atât în cadrul procesului penal cât și în afara acestuia* autorii prezumând că anumite măsuri speciale de investigații urmează a fi efectuate după înregistrarea infracțiunii, până la începerea urmăririi penale, în termenul legal, iar anumite măsuri speciale de investigații pot fi efectuate numai după începerea urmăririi penale, conform prevederilor CPP RM, fiind create impedimente în aplicarea eficientă a legii în activitatea de prevenire, depistare și investigare a infracțiunilor. În acest sens, au definit *activitatea specială de investigații, ca totalitatea de procedee probatorii cu caracter secret și/sau public, efectuate de autoritățile competente, până la sesizarea/autosesizarea organelor de drept, în cadrul procesului penal și/sau urmăririi penale, în scopul culegerii de informații necesare pentru prevenirea și combaterea criminalității, asigurarea securității statului, ordinii publice, apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor, descoperirea și cercetarea infracțiunilor* [12], aspect remarcat și de alți autori, care au precizat și faptul că proporționalitatea semnifică un echilibru just și imperativ de menținut între intruziunea în viața privată a persoanei și importanța faptică privind o anchetă, astfel încât autorizarea unei măsuri să se facă în concordanță cu gravitatea faptei și ținând cont de Recomandarea (2005) 10 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind *noțiunea de tehnici speciale de investigare*, se apreciază că se regăsește în norma procesual penală, opinând că situația în cauză este în prezența a două legi, ambele conținând norme cu privire la activitatea specială de investigații, însă, în conformitate cu Art.2 alin.(4) CPP, normele juridice cu caracter procesual



din alte legi naționale pot fi aplicate numai cu condiția includerii lor în CPP. [13]

Inițiativa grupului de autori Poalelungi M, Dolea I, Vizgoaga T, Sedlețchi Iu, Ursu N, Gurschi C, Croitoru E, Grama M, și [14], materializată în Manualul judecătorului pentru cauze penale, are ca punct de plecare necesitatea că orice proces trebuie să aibă la bază principiul respectării demnității umane, statul devenind responsabil pentru orice act care îi lezează drepturile și libertățile fundamentale cetățeanului, iar prezumția de nevinovăție trebuie să însoțească orice demers, judecătorul prin adoptarea unui anumit tip de comportament, instituie un veritabil sistem de garanții procesuale în materie penală, de fiecare dată acțiunile sale bazându-se pe reguli cu caracter general în aprecierea unor situații cu caracter specific.

### Referințe bibliografice:

1. Osoianu T. *Reforma judiciară și de drept în Republica Moldova. Condiție necesară în vederea integrării europene*. <http://www.ipp.md/old/print.php?l=ro&idc=167&id=495>, p. 1-2, 15 și Apud din Мартынчик Е. , *Судебная власть в Молдове, часть первая (историко-правовые очерки)*, Изд-во ULIM, Chișinău, 1999, p. 23.

2. Legea nr.45/12.04.1994 privind activitatea operativă de investigații, abrogată prin Legea nr. 59/29.03.2012

3. Covalciuc I. *Reflexii asupra evoluției istorice a reglementărilor normative privind activitățile speciale de investigații*, Chișinău, Revista Națională de Drept, nr. 11, 2016, p.57

4. Legea nr. 59/29.03.2012 privind Măsurile speciale de investigații, M.O.nr. 113-118, art. Nr.373, în vigoare de la 08.12.2012;

5. Rusu V, Covalciuc I. *Unele reflecții asupra sistemului și conținutului principiilor activităților speciale de investigații*. Chișinău. Rev. Națională de Drept. 2015, nr. 8, p.51-54.

6. Sili V și Noțiuni generale despre activitatea specială de investigații. p. 166-167

7. Carlașuc I. *Regimul extrajudiciar al activității operative de investigații în realizarea sarcinilor stabilite prin lege*. Rev. Teorii și practici de Guvernare democratice/Materialele sesiunii de comunicări științifice 23-24.10.2010;

8. Osoianu T, Orîndaș V. *Procedură penală. Partea generală*. Curs universitar, Chișinău, 2004, p.45

9. Dolea I. *Drepturile persoanei în probatoriul penal. Concepția promovării elementului privat*. Ed. Cartea Juridică, Chișinău, p.168

10. Dolea I și-a. *Tratat de drept procesual penal*, Ed Cartier Juridic, Chișinău, 2005

11. Moraru V, Covalciuc I. *Particularitățile exercitării controlului asupra măsurilor speciale de investigații autorizate de către procuror*. Chișinău, Rev. Legea și Viața, 2016, Decembrie. p.4-7

12. Roman D, Popa S- *Identificarea persoanei prin măsuri și metode speciale de investigații*. Studia Universitatis Moldaviae, 2017, nr. 3(103), seria științe juridice, Chișinău. p. 193-195

13. Cobârșenco I, Fală M. *Principiul proporționalității măsurilor speciale de investigații. Garanții dreptului la viață privată*. Chișinău, Rev. Națională de Drept, 2017, nr. 12/2017, p. 48-56

14. Poalelungi M, Dolea I și-a. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău, 2013, pag.1192

## REGLEMENTĂRI NAȚIONALE A DREPTURILOR CONSUMATORULUI PE PIAȚA ENERGETICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

STICI SILVIA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Imperfecțiunea sistemului juridic de garantare a drepturilor consumatorilor creează multe probleme, în ciuda faptului că Republica Moldova dispune de un cadru legal aplicabil în domeniul garantării drepturile fundamentale ale consumatorilor care corespund standardelor internaționale. Practica judecătorească demonstrează existența abuzurilor din partea participanților profesioniști în relațiile de piață, acest fapt datorându-se lipsei mecanismelor eficiente privind protecția drepturilor consumatorilor. După declararea Independenței Republica Moldova a inițiat procesul de formare a cadrului legislativ în domeniul menționat, modificând statutul juridic al subiecților din domeniul consumărilor, formele de protecție a consumatorilor, și diversificând formele răspunderii juridice. Din acest motiv, pentru o înțelegere mai profundă a tuturor caracteristicilor sistemului de protecție a consumatorilor a fost necesară efectuarea analizei complexe a instituției date.

Desigur că realizarea acestor obiective putea avea loc prin prisma cunoașterii și aplicării practicii internaționale în domeniu. Pentru prima dată drepturile generale a consumatorilor au fost formulate și prezentate pe data de 15 martie 1962 de către John Kennedy într-un mesaj adresat Congresului: dreptul de a alege liber, dreptul de a fi informat, dreptul la protecție, dreptul la petiție și audiere.

Aceste patru drepturi sunt actuale și azi. În acest sens, în anul 1993 Parlamentul Republicii Moldova adoptând Legea privind protecția consumatorilor nr. 1453-XII a instituit drepturile fundamentale ale consumatorilor și protecția lor, drepturile organizațiilor obștești ale consumatorilor, răspunderea pentru încălcarea legislației în domeniul consumatorilor (în continuare - Legea 1453/1993).

Articolul 4 al Legii 1453/1993 a statuat că orice consumator care procură produse sau beneficiază de servicii pe teritoriul Republicii Moldova are dreptul la:

- la ocrotirea intereselor sale de către stat: Ocrotirea consumatorilor ca o categorie vulnerabilă în relațiile economice, ceea ce statul efectuează prin intermediul instituții publice special create, cadrul legal, supravegherea pieței bunurilor și serviciilor, etc.
- la informarea completă și exactă despre serviciile și produsele procurate: Legea stabilește cerințele cu privire la informare a consumatorilor: producător, vânzător, data producerii, termenul valabilității, denumirea produsului, informația despre ambalarea, etc. - în limba de stat indiferent de țara de proveniență, indicate la ambalarea bunului sau prezentată direct de vânzător. [1]
- la protecția de la riscul achiziționării produselor sau serviciilor riscante și necalitative, care pot influența negativ asupra vieții și sănătății: Legea prevede că toate mărfurile și serviciile care sunt supuse comercializării trebuie să corespundă cerințelor

stabilite de lege și să nu fie vătămătoare pe toată perioada valabilității. În cazul depistării produselor sau serviciilor care pot vătăma viața și sănătatea, organele abilitate au dreptul să interzică comercializarea acestor produse au servicii.

- la repararea prejudiciului cauzat consumatorului la procurarea bunurilor sau serviciilor necalitative: Legea prevede în art. 13 și 16 drepturile consumatorului că, în cazul procurării produselor sau serviciilor necalitative sau apariției defectelor în termenul de garanție a bunului, se efectuează reducerea prețului, înlocuirea bunului, repararea gratuită, restituirea contravalorii, rezilierea contractului etc.

- la organizarea în asociațiile speciale a consumatorilor: Legea acordă un șir larg de drepturi pentru organizațiile obștești ale consumatorilor, cum ar fi efectuarea controalelor împreună cu organe de stat, efectuarea expertizelor independente, stabilirea standardelor, adresare la organe de stat și instanțe de judecată pentru pedepsirea persoanelor vinovate de încălcarea drepturilor consumatorilor.

- la adresarea în instanțele de judecată, organe și autorități publice cu scopul protejării intereselor proprii și informarea despre încălcarea drepturilor sale: Legea prevede că persoanele ale căror drepturi au fost încălcate să-se adreseze la instanțe abilitate, care o să acorde sprijin în restabilirea dreptului încălcat.

Legea 1453/1993 a constituit o etapă importantă în statuarea și dezvoltarea drepturilor consumatorilor în Republica Moldova.

În anul 2003 odată cu adoptarea Legii nr.105-XV din 13 martie 2003 privind protecția consumatorilor și abrogarea Legii 1453/1993 s-a început o nouă etapă în dezvoltarea raporturilor menționate, au fost detaliate drepturile și responsabilitățile consumatorilor, instituite norme și proceduri cu referire la organizațiile obștești ale consumatorilor. Obligația asigurării drepturilor fundamentale ale consumatorului și onorării obligațiilor autorităților publice stabilite prin Legea nr.105-XV din 13 martie 2003 privind protecția consumatorilor a devenit un principiu fundamental pentru părțile menționate. În acest context, potrivit Strategiei în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013-2020, consumatorul joacă un rol vital în economia Republicii Moldova. Un consumator poate influența dezvoltarea economică a statului prin încurajarea concurenței și a inovației în cadrul mediului de afaceri. Capacitatea decizională a consumatorilor nu este doar un aspect legat de drepturile acestora, ci privește și crearea unui mediu global care să permită consumatorilor să-și exercite drepturile respective și să beneficieze de pe urma lor [2].

Cu referire la sectoarele energetice a se preciza că începutul formării cadrului legal aplicabil în aceste domenii ține de anul 1997, odată cu crearea Agenției Naționale pentru Reglementare în Energetică. În anul 1998 au fost adoptate de Parlamentul Republicii Moldova primele Legi cu privire la energia electrică și gazele naturale [3]. La etapa actuală raporturile ce țin de protecția consumatorilor sunt reglementate în cea mai mare parte atât de legile sectoriale (a se vedea tabelul de mai jos), cât și de actele normative secundare adoptate de ANRE.

Analiza legilor sectoriale ne permite de a concluziona despre existența unor di-

vergențe dintre legile adoptate și cadrul comunitar care a stat la baza armonizării lor.

Astfel, de exemplu, Legea cu privire la energia electrică nr. 107 din 27.05.2016 (Monitorul Oficial nr.193-203/413 din 08.07.2016) a fost armonizată cu Directiva 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei 2003/54/CE [4]. A se menționa că Directiva în cauză la art.2 utilizează astfel de noțiuni, cum ar fi client în loc de consumator, noțiune prevăzută de Legea nr.107/2016, client eligibil în loc de consumator eligibil, client final în loc de consumator final, client necasnic în loc de consumator noncasnic etc. În principiu, legiuitorul di Republica Moldova atât în raport cu persoanele fizice cât și juridice care cumpără energie electrică a utilizat noțiunea de consumator, și nu client cum este prevăzut la art.2 din Directiva 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei 2003/54/CE. Același concept a fost aplicat de legiuitor și la adoptarea Legii cu privire la gazele naturale nr. 108 din 27.05.2016 (Monitorul Oficial nr.193-203/415 din 08.07.2016), lege care a fost armonizată cu Directiva 2009/73/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale și de abrogare a Directivei 2003/55/CE [5].

Considerăm că aplicarea acestui concept de legiuitorul moldovean nu este unul justificat. În acest sens, pentru a argumenta poziția data ași vrea să invoc următoarele argumente. În primul rând, la adoptarea atât a Legii cu privire la energia electrică nr. 107 din 27.05.2016 cât și Legii cu privire la gazele naturale nr. 108 din 27.05.2016 urma să luăm în considerare normele generale în materie de protecție a consumatorului din legile menționate mai sus. Astfel, în corespundere cu art.1 din Legea privind protecția consumatorilor nr. 105-XV din 13.03.2003 prin noțiunea de consumator se are în vedere orice persoană fizică ce intenționează să comande sau să procure ori care comandă, procură sau folosește produse, servicii pentru necesități nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională. Deci, consumator este orice persoană fizică ce intenționează să comande sau să procure ori care comandă, procură sau folosește produse, servicii pentru necesități nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională. Din noțiunea data se desprind mai multe elemente, inclusiv:

- Consumatorul în calitate de persoană fizică, este persoana, privită individual, ca titular de drepturi și de obligații;

- Dreptul persoanei fizice de a comanda, se referă la cererea din partea unui consumator privind un serviciu sau produs care urmează a fi confecționat sau distribuit de un agent economic;

- Dreptul persoanei fizice de a procura, noțiune care înglobează în sine dreptul de a procura anumite bunuri (ex: contractul de vânzare – cumpărare), cât și servicii (exemplu, contractul de furnizare a energiei electrice și gaze naturale).

- Dreptul persoanei fizice de a folosi, drept care se referă atât la utilizarea bunurilor, cât și utilizarea serviciilor.

- **Produce** – bun destinat consumului sau utilizării individuale; sînt, de asemenea, considerate produse energia electrică, energia termică, gazele și apa livrate pentru consum individual. În cadrul practicilor comerciale se consideră produs orice bun sau serviciu, inclusiv bunurile imobile, drepturile și obligațiile aferente;

- **Serviciu** – activitate, alta decît cea din care rezultă produse, desfășurată în scopul satisfacerii unor necesități ale consumatorilor.

Precizăm că nu numai pentru Legea privind protecția consumatorilor nr. 105-XV din 13.03.2003 este caracteristic acest concept, ci și pentru alte Legi generale adoptate de Parlamentul Republicii Moldova. În acest sens, conform art.3 din Legea privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii nr. 256 din 09.12.2011 (Monitorul Oficial nr.38-41/115 din 24.02.2012), prin noțiunea de consumator la fel se are în vedere orice persoană fizică ce intenționează să comande sau să procure ori care comandă, procură sau folosește produse, servicii pentru necesități nelegate de activitatea sa de întreprinzător sau de activitatea sa profesională. Scopul acestei legi este de a crea un cadru legal corespunzător în vederea asigurării protecției intereselor economice ale consumatorilor prin interzicerea și prevenirea utilizării de clauze abuzive în contractele încheiate între comercianți și consumatori. Prin clauză abuzivă se are în vedere clauză contractuală care, nefiind negociată în mod individual cu consumatorul, prin ea însăși sau împreună cu alte prevederi din contract, creează, în detrimentul consumatorului, contrar cerințelor de bună-credință, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract.

Prezintă interes legislația României, care la fel a armonizat Legea Nr. 123/2012 energiei electrice și a gazelor naturale (M.Of. nr. 485 din 16.7.2012) cu Directiva 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei 2003/54/CE și respectiv Directiva 2009/73/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale și de abrogare a Directivei 2003/55/CE. La art.3 din Legea menționată se prevede că prin noțiunea de ”client” se are în vedere clientul angro sau final de energie electrică. Același articol cuprinde și alte noțiuni, inclusiv:

- **client angro** – persoana fizică sau juridică ce cumpără energie electrică în vederea revânzării în interiorul sau în exteriorul sistemului în cadrul căruia este stabilită;

- **client eligibil** – clientul care este liber să își aleagă furnizorul de energie electrică de la care cumpără energie electrică, în sensul art. 33 din Directiva 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei 2003/54/CE;

- **client final** – orice persoană fizică sau juridică ce cumpără energie electrică pentru consum propriu; în cuprinsul legii noțiunile de „client final” și „consumator” sunt echivalente;

- **client noncasnic** – orice persoană fizică sau juridică ce cumpără energie electrică ce nu este pentru propriul consum casnic; această categorie include și producători de energie electrică, operatori de rețea și clienți angro;

- client casnic – clientul care cumpără energie electrică pentru propriul consum casnic, excluzând consumul pentru activități comerciale sau profesionale;
- client vulnerabil – clientul final aparținând unei categorii de clienți casnici care, din motive de vârstă, sănătate sau venituri reduse, se află în risc de marginalizare socială și care, pentru prevenirea acestui risc, beneficiază de măsuri de protecție socială, inclusiv de natură financiară. Măsurile de protecție socială, precum și criteriile de eligibilitate pentru acestea se stabilesc prin acte normative.

După cum vedem, legiuitorul român a precizat că doar în cazul noțiunii de ”client final”, noțiunea dată este echivalentă cu noțiunea de consumator. În acest sens, însăși Legea cu privire la energia electrică nr. 107 din 27.05.2016 și Legea cu privire la gazele naturale nr. 108 din 27.05.2016 reglementează doar raporturile ce țin de drepturile, obligațiile și răspunderea consumatorului final, nu și a celorlalte categorii de consumatori. În speță, la art.65 din Legea cu privire la energia electrică nr. 107 din 27.05.2016 sunt prevăzute drepturile consumatorilor finali, inclusiv:

- să respecte condițiile contractuale, să instaleze doar receptoare electrice, utilaje și echipamente care corespund documentelor normativ-tehnice și să utilizeze energia electrică doar prin receptoare electrice omologate, în mod rațional, inofensiv, eficient și fără fraude;

- să achite integral plata datorată pentru energia electrică furnizată și penalitățile calculate, conform condițiilor contractuale și în termenele stabilite în factura de plată;

- să păstreze intacte echipamentul de măsurare și sigiliile aplicate, să nu întreprindă acțiuni menite să sustragă energie electrică prin ocolirea echipamentului de măsurare sau prin denaturarea indicațiilor acestuia și să sesizeze imediat furnizorul în cazul în care depistează defecțiuni în funcționarea echipamentului de măsurare sau violarea sigiliilor operatorului de sistem;

- dacă nu mai dorește să achiziționeze energie electrică de la furnizorul respectiv, să rezilieze contractul de furnizare a energiei electrice și să achite integral furnizorului plata pentru energia electrică consumată și, după caz, penalitățile aferente, în conformitate cu contractul de furnizare a energiei electrice;

- să asigure, în conformitate cu condițiile stipulate în Regulamentul privind măsurarea energiei electrice în scopuri comerciale, acces personalului operatorului de sistem pentru controlul și pentru citirea indicațiilor echipamentului de măsurare, precum și pentru controlul, deservirea și reparația instalațiilor electrice care aparțin operatorului de sistem și sunt amplasate pe proprietatea consumatorului final;

- să nu intervină și să nu permită altor persoane să intervină în utilajul rețelelor electrice ale operatorului de sistem amplasate pe proprietatea consumatorului final;

- să nu utilizeze receptoarele electrice în situația în care acestea provoacă deranjamente în funcționarea utilajului operatorului de sistem sau influențează negativ parametrii de calitate a energiei electrice furnizate altor consumatori finali;

- să respecte cerințele privind securitatea la exploatarea instalațiilor electrice.

În calitate de concluzii, consider necesar de a efectua modificările respective în Legea cu privire la energia electrică nr. 107 din 27.05.2016 și Legea cu privire la gazele naturale nr. 108 din 27.05.2016, și le aduce în concordanță cu Directivele europene și practica altor state.

De asemenea, consider oportun de a ridica statutul reprezentanților consumatorilor și de a le acorda un șir larg de drepturi, cum ar fi efectuarea controalelor împreună cu organe de stat, efectuarea expertizelor independente, stabilirea standardelor, adresare la organe de stat și instanțe de judecată pentru pedepsirea persoanelor vinovate de încălcarea drepturilor consumatorilor.

### **Referințe bibliografice:**

1. Art.4 din Legea privind protecția consumatorilor nr. 1453-XII din 25.05.1993 (Monitorul Parlamentului Republicii Moldova nr.10/281 din 1993);

2. Anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului nr.560 din 24 iulie 2013 privind Strategia în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013-2020;

3. Legea cu privire la gaze nr.136-XIV din 17.09.1998 abrogată prin Legea nr.123-XVIII din 23.12.2009; Legea cu privire la energia electrică nr.137-XIV din 17.09.1998 abrogată prin Legea nr.124-XVIII din 23.12.2009;

4. DIRECTIVA 2009/72/CE A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei 2003/54/CE, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L211/55 din 14 august 2009;

5. DIRECTIVA 2009/73/CE A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale și de abrogare a Directivei 2003/55/CE, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L211/94 din 14 august 2009.

## „PERMISIVITATEA” PRINCIPIULUI LIBERTĂȚII CONTRACTUALE

TATAR OLGA,

*Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Republica Moldova*

Legislația civilă a Republicii Moldova în art. 1 CC RM indică: „principiile de bază ale dreptului civil, și anume egalitatea participanților la raporturile reglementate de ea, protecția vieții intime, private și de familie, recunoașterea inviolabilității proprietății, a libertății contractuale, protecția bunei-credințe, protecția consumatorului, recunoașterea inadmisibilității imixtiunii în afacerile private, necesități de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărarea lor de către organele de jurisdicție competente”. [1]

După cum vedem principiile sunt unicul stabilizator în conduita subiecților, precum și se află la cel mai înalt nivel a abstracției juridice, adică determină cel mai înalt nivel prin utilizarea lor, însă un astfel de nivel de utilizare a principiilor de drept civil nu trebuie să fie vulnerabil și nu urmează a fi folosit contrar legii, fiind că tractarea principiului libertății contractuale presupune, că atât persoanele fizice cât și cele juridice, sunt în drept să profite de drepturile care le aparține după dorința și discreția lor în limitele contractului, precum și cu stabilirea a celor sau altor clauze contractuale, dar care nu contravin legislației Republicii Moldova. Da, noi vedem astăzi, că realizarea principiului civil – principiul libertății contractuale este realizarea unui astfel de principiu care contribuie la dezvoltarea pieței și economiei întregi, precum și duce la situația stabilă și sănătoasă în domeniul concurenței atât pe piața muncii cât și pe piața internațională, adică totul este direcționat spre aceea de a nu fi lezate relațiile de drept civil, ci invers de a contribui la dezvoltarea lor liberă și independentă.

Legislația Republicii Moldova reprezintă principiul libertății contractuale prin diferite aspecte, precum ar fi: în primul rând, libertatea alegerii a celui sau altui contractant (alin.(1) art. 993 CC RM); în al doilea rând, părțile contractante pot încheia sau nu încheia acest contract și să stabilească conținutul lor (alin.(2) art. 993 CC RM); pentru că alin.(7) art. 993 CC RM vădit indică că: „Obligarea la încheierea unui contract este interzisă, cu excepția cazului în care obligația de a contracta este prevăzută de lege sau dacă reiese dintr-o obligație asumată benevol”; în al treilea rând, părțile pot încheia contracte numite, contracte nenumite, precum și contracte complexe (alin.8 art. 993 CC RM).

Pe lângă, libertatea propusă noi putem vedea și un oarecare “abuz”. În legătură cu acest fapt, legislatorul a prevăzut în art. 10 alin. (1) CC RM, persoanele fizice și juridice participante la raporturile juridice civile trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri. Principiile de bună credință și caracterul rezonabil este clar și amănunțit descris în art. 11, 12 CC RM, însă existența și consolidarea acestor principii nu protejează principiul libertății contractului, aici este lacuna și



problema, pe care o vede Pocrovschii I.A., descriindu-și concluziile și ideile sale în Capitotul „Obligațiile din contracte. Problemele libertății contractuale” din lucrare sa științifică „Problemele de bază a dreptului civil”, unde după opinia lui principiul libertății contractului este „începutul superior” [2, p.37]

Examinând libertatea contractului, urmează de înțeles, că oricare permisiune are limită, de aceea limitarea a acestui principiu este inevitabil și esența constă în ceea cum această limitare este adînc exprimată. După opinia noastră, în această și constă problema. Este clar de înțeles, că contractul care contravine legii este nul, deoarece statul este în drept să stabilească condițiile vital importante pentru individ, deci individul nu are dreptul să încalce legea și ordinea în stat. Aici noi putem să vedem următoare situație: în virtutea unor fapte, libertatea contractuală începe dintr-o parte de a se micșora, iar din altă parte să se mărească. Legislația Republicii Moldova prevede, că existența principiului libertății contractului nu eliberează de la faptul, că acest contract nu trebuie să contravină legii, ordinii publice și moravurilor bune.

Vom încerca să descriem mai în detaliu cele relatate anterior. Așadar, noțiunea de “ordine publică” sau ordrepUBLIC, offentliche Ordnung, este diferit de noțiunea „bunele maniere” dar și diferit de lege. La momentul actual, și anume, art.10 al Codului Civil RM care prevede „Persoanele fizice și juridice participante la raporturile juridice civile trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri. Buna-credință se prezumă până la proba contrară.” De asemenea art. 18 al Codului Administrativ RM prevede „Interesul public vizează ordinea de drept, democrația, garantarea drepturilor și a libertăților persoanelor, precum și obligațiile acestora, satisfacerea necesităților sociale, realizarea competențelor autorităților publice, funcționarea lor legală și în bune condiții.” [3]

Ordinea de drept este un ansamblu de relații, starea de manifestare a relațiilor sociale volitive, înseamnă o rînduială, o așezare a relațiilor sociale în baza normelor juridice ale dreptului. Ordinea de drept reprezintă elementul de bază al vieții societății. Noțiune de „bune maniere” este cunoscută de două milenii, însă aceasta nu încetează să fie în vizorul cercetărilor actuale, deoarece este necercetată definitiv, În Dicționarul explicative al limbii ruse, redactat de Ușacov D.I. noțiune de „bune maniere” este definit ca norme morale imperative reunite în doctrina etico-morală a societății, indiferent de viziunea religioasă, filosofică, politică și morală. Nu de puține ori aceasta poate fi comparată cu noțiunea moralității.

Ca rezultat bunele maniere se bazează pe obiceiuri care s-au înrădăcinat de-a lungul timpului, moralitatea, însă, este o formă specific a conștiinței societății, servită de mentalitatea societății, fiind reprezentată de un complex de norme morale individuale și universal valabile pentru toți membrii comunității, prin mecanismele de control comportamental propriu. [10]

O viziune și o notă clară asupra noțiunilor „bune maniere” și „moralitate” se poate extrage din practica juridică. Aducem un exemplu cu referire la cumpărarea

unui imobil - apartament pentru amantă, în această situație apare dilema: poate fi considerat acest contract ca unul care contravine moralității și bunelor maniere. În principiu putem spune cu fermitate că nu, or, fiind încheiat acest contract nu aduce cu sine un rău social, și acesta în nici un fel nu contravine prevederilor normelor de drept civil, însă se încalcă bunele maniere și moralitatea, situația în sine este una imorală – de a avea amantă, acest aspect nu este atât de important deoarece contractual se realizează între părți cu respectarea normelor de drept nu contravine prevederilor legislative. În sine, noțiunea de “bune maniere” este un stereotip, care înlătură morala și sfințenia și în același timp scoate în prim-plan caracterul juridic, apare necesitatea ca legiuitorul să ofere o poziție de frunte noțiunii în sistemul de drept. Părțile, semnând contracte sunt obligați să respecte drepturile sale subiective, neîncălcând drepturile și libertățile persoanelor terțe, acționând onest și neabuzând de libertățile contractuale. [19, p.69]

Aș dori să menționez, că rezultatul celor de mai sus menționate este:

1. Respectarea strictă a legii tuturor contractelor încheiate.
2. Protejarea drepturilor și intereselor părților .
3. Protecția juridică a statului de drept și a moralității.
4. Facilitarea și simplificarea sistemului de clasificare a contactelor juridice civile, care sunt rezultatul conducerii active a principiilor dreptului civil.

După cum putem vedea legislatorul pe lângă contractele menționate mai sus, nu a trecut cu vederea și alte tipuri de contracte cum ar fi: contracte care nu sunt menționate în lege, contracte mixte și altele. Părțile au dreptul de a încheia un contract sau altul în cazul în care ambele ajung la o înțelegere directă sau implicită, dacă în cazul în care aceluiși tip de contract se aplică aceleași prevederi ca și contractelor și obligațiilor în general, de asemenea se aplică practica și obiceiurile domeniului dat, precum și prevederile aplicate contractelor similare compatibile cu natura și scopul contractului nenumit (art. 994 CC RM ).

Nu putem spune, că contractele mixte reprezintă un nou tip de contract. Încă din Roma antică existau anumite tipuri de contracte care purtau un caracter mixt. Acest tip de contract face parte nu numai din legislația noastră dar și a legislației țărilor străine, cum ar fi Belarus, Rusia, Olanda, Estonia etc. De exemplu, conform Codului civil slovac, paragraful 491 (3) din Cod, obligațiile care decurg din contractele mixte sunt reglementate de prevederile Legii cu privire la obligațiile respective, cu excepția cazului dacă contractul prevede altfel [8, p.97.]

Astfel, în conformitate cu art.354 Codul Civil din Uzbekistan : „ Părțile pot încheia un contract care va conține elemente ale diferitor contracte ( contract mixt)” [14], în art. 381 Cod civil al Republicii Kazakistan „Părțile pot încheia un contract care să cuprindă elemente ale diferitor contracte prevăzute de lege ( contract mixt)” [13], art.391 Cod civil din Republica Belarusă : “În cazul în care se prevede altfel decât în actele legislative, părțile pot încheia un contract, care conține elemente ale diferitelor contracte prevăzute de lege (contract mixt) [12]”, art.437 Cod Civil al Ar-

meniei: „Părțile pot încheia un contract care conține elemente ale diferitor contracte, prevăzute de lege sau de alte acte juridice (contract mixt) „ [11], art.628 Cod civil al Ucrainei: „ Părțile pot încheia un contract, care va conține elemente ale diferitor contracte ( contract mixt)” [15].

Apare necesitatea de a se atrage atenție la cum și în ce mod se stabilesc limitele libertății contractului, cu privire la acest tip de contract. În opinia noastră există unele lacune. Conform articolului 995 din Codul civil al Republicii Moldova: „ Contractul este mixt, dacă el conține: a) două sau mai multe elemente care corespund contractului numit; sau b) unele elemente , care corespund contractului numit și alte elemente care corespund contractului nenumit,,. Dar, cu o astfel de conexiune a elementelor, sunt posibile încălcări ale acestui tip de contract ca contractul mixt, deoarece prin amestecarea elementelor a unui contract numit în lege și elemente unui contract care nu sunt menționate în lege, poate duce la încălcarea drepturilor uneia sau celeilalte părți, sau un astfel de contract poate conține condiții nefavorabile pentru unul sau celălalt subiect al contractului.

Astfel, ajungem la concluzia că, în ciuda aplicabilității sale largi, libertatea contractuală nu este asigurată împotriva abuzului său, ceea ce poate duce la consecințe negative și poate submina stabilitatea tuturor relațiilor civile și, ulterior, recunoașterea încheierii unui acest tip de contract ca ilegal.

Contractul mixt, atribuit de legislație în art. 995 alin.(4) din Codul Civil al Republicii Moldova, la categoria principală nu este exhaustivă, deoarece există și alte categorii, de exemplu contractul complex. Spre deosebire de un contract mixt, un contract complex este un contract reciproc complementar, care este completat de alte contracte deja reglementate de lege, în timp ce contractul mixt trebuie să se asocieze prin voința subiecților contractelor și să conțină elemente ale contractului numit sau nenumit.

Orice proprietate intelectuală în Republica Moldova trebuie protejată. Protecția datelor obiectelor de proprietate intelectuală implică faptul că drepturile asupra acestor obiecte de proprietate intelectuală trebuie să fie caracterizate legal prin lege prin drepturile și obligațiile părților cu privire la aceste obiecte de proprietate intelectuală consacrate în contracte. Legea Republicii Moldova nr. 114 din 3 iulie 2014 „Cu privire la Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală” pct.a) alin. (3) articolul 4 prevede: „ domeniului proprietății intelectuale se atribuie și alte obiecte cu un sistem de reglementare separat, cum ar fi: a) secret de producție „ know-how „, b) secret comercial”. În pct. „1” articolului 7 al acestei legi prevede: „Agenția înregistrează acordurile de licență, acordurile privind cesionarea, gajul și franciza drepturilor asupra obiectelor de proprietate industrială”. De asemenea, articolul 8 prevede: „Agenția are următoarele drepturi: a) să încheie contracte în conformitate cu funcțiile și competențele sale ...”. [5] După cum se poate vedea, legea prevede procedura de încheiere a acordurilor, dar în același timp a fost omisă procedura de încheiere a unui acord privind transferul „know-how-ului”. Mai întâi de toate, putem spune că «secretul producției» și «know-how-ul» sunt aceleași. Apelând la dicționar „propri-

etate intelectuală”, unde se spune că „know-how „ sunt cunoștințe confidențiale care includ informații tehnice, economice, administrative și financiare, a căror utilizare oferă anumite avantaje persoanei care le-a primit. [20, p.90]

Toate informațiile care sunt recunoscute drept „know-how” sunt secrete și sunt stocate ca un secret special de producție al persoanei care le-a dezvoltat și au scopul de a păstra confidențialitatea strictă de la terți care o pot folosi în beneficiul lor. Nu există nici o definiție unică în legislația națională privind secretul producerii de know-how. Să analizăm avocații străini și să facem o judecată adecvată în legătură cu acest concept. Sitdikov R.B. în lucrarea sa „Protecția juridică a know-how-ului ca rezultat al activității intelectuale”, propune eliminarea din numărul de obiecte de protecție juridică a informațiilor de natură „know-how” care nu sunt rezultatul muncii creative. [21, p. 21] A. Belov. consideră că „know-how-ul” reprezintă un tip special de drepturi de proprietate industrială, reprezentând un set de cunoștințe, experiență și competențe neatent brevetate, utilizate în orice domeniu de activitate comercială [9, p.58]. Astfel, „secretul producției” care conține informații de natură proprie, de natură tehnică, economică și științifică-tehnică, valoroase datorită confidențialității și incertitudinii față de terți, dar care prin reglementare legislativă pot fi transferate pe bază contractuală părților terțe.

„Secretul producției”, care este și „know-how”, este dreptul exclusiv pe care îl posedă proprietarul secretului de producție și pe care îl poate dispune la discreția sa. Secretul producției poate consta în orice formulă, eșantion și oferă întreprinzătorului posibilitatea de a obține un avantaj față de concurenți [16, p. 122]

Reieșind din Regulamentul Comisiei (EC) nr. 316/2014 din 21.03.2014 prin aplicarea art. 101(3) Contractul de funcționarea Uniunii Europene la categoria de transmitere a tehnologiei în art. 1 pct. (I) „know-how” înseamnă pachetul de informații practice, rezultate din experiență, adică secretă, care este important și util pentru producerea unor roade concrete, identificate și descrise în așa mod ca să convingă că există criteriul secret. [4, p.19] După Șișmarev E. V. noțiunea de „know-how” este un mod aparte de manifestarea a secretului comercial. [22, p.125]

În legislația națională, la momentul actual sunt în vigoare următoarele acte legislative care reglementează secretul comercial: a) LEGEA Nr. 171 din 06.07.1994 cu privire la secretul comercial, b) LEGEA Nr. 183 din 11.07.2012 cu privire la concurență. Potrivit Legii 171/1994 secret comercial nu constituie “documentele de constituire, precum și documentele ce dau dreptul de a practica activitatea de antreprenariat și anumite tipuri de activitate economică ce urmează a fi licențiate; informațiile în forma stabilită a dărilor de seamă statistice, precum și a dărilor de seamă privind exercițiul economico-financiar și alte date necesare pentru verificarea corectitudinii calculării și achitării impozitelor și a altor plăți obligatorii; documentele de achitare a impozitelor, a altor plăți la bugetul public național; documentele care atestă solvabilitatea; informațiile privind componența numerică și structura personalului, salariul lucrătorilor, condițiile de muncă, precum și cele privind dis-

ponibilitatea locurilor de muncă; informațiile cu privire la poluarea mediului înconjurător, încălcarea legislației anti monopol, nerespectarea regulilor de protecție a muncii, comercializarea producției care dăunează sănătății consumatorilor, precum și cu privire la alte încălcări ale legislației și mărirea prejudiciului cauzat.” [6]

La art.2 al Legii 183/2018 avem concretizat faptul că “Întreprinderile cărora li s-a atribuit sarcina de a gestiona serviciile de interes economic general și întreprinderile care prezintă caracter de monopol fiscal se supun prevederilor prezentei legi și, în special, regulilor de concurență în măsura în care aplicarea acestor prevederi nu împiedică, în drept sau în fapt, îndeplinirea misiunii speciale care le-a fost încredințată.” [7]

Pentru comparare Legea României din 29 ianuarie 1991 privind combaterea concurenței neloiale, potrivit pct.d al art. 1<sup>1</sup> „secret comercial reprezintă - orice informație care, total sau parțial, nu este în general cunoscută sau nu este ușor accesibilă persoanelor din mediul care se ocupă în mod obișnuit în mod obișnuit cu acest gen de informație și care dobândește o valoare comercială prin faptul că este secretă...” În România noțiune de „know-how” este definită ca o informație necunoscută publicului larg, păstrată în taină și pentru dezvoltarea căreia se pedepsește fie penal fie administrativ. [17]

În legislația Federației Ruse, Legea 98-ФЗ din 29.07.2004 cu privire la secretul comercial, informația care reprezintă secret comercial este reprezentată de orice informație, de orice natură, inclusiv de natură intelectuală, din sfera științifică, care nu este cunoscută de terțe persoane.[18]

Legiuitorul Republicii Belarus, la art.1012 al Codului Civil R. Belarus prevede că persoana care posedă informații „know-how” poate să le transmită, în totalitate, sau parțial unei terțe persoane în baza unui contract. După cum vedem, transmiterea informațiilor „know-how” se face printr-un contract, fapt dorit și în legislația țării noastre. Bazându-ne pe aceasta concluzionăm: 1. În calitate de informație „know-how” se presupune orice informație unică, de preț, secretă, referitoare la rezultatele activității intelectuale atât în sfera științifică cât și profesională. 2. Dreptul la posesia secretului este valabilă atât timp cât informația este secretă. 3. Descoperirea sau transmiterea secretului se face posibilă prin încheierea unui contract. 4. Contractul de transmitere a informației inovatoare trebuie încheiat între părțile: proprietar și noul posesor, ultimul fiind obligat să o păstreze în secret. Toate cele enumerate supra ne impune trecerea contractelor de transmitere a inovațiilor din categoria contractelor nenumite în categoria celor numite.

#### **Referințe bibliografice:**

1. Codul civil al Republicii Moldova № 1107 – XV din 06.06.2002 în Monitorul Oficial , № 82-86, Modernizarea Codului civil intră în vigoare la 01.03.2019.

2. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Статут, Москва, 1917, 327 с. ISBN 5-89-398-015-8.

3. Codul administrativ al Republicii Moldova № 116 din 19. 07. 2018. Publicat: 17.08.2018 în Monitorul Oficial Nr. 309-320. Data intrării în vigoare: 01.04.2019.

4. Commission Regulation (EU) No 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements OJ L 93, 28.3.2014, p.67.

5. Legea Republicii Moldova nr. 114 din 3 iulie 2014 „Cu privire la Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală” Publicat: 26.09.2014 în Monitorul Oficial Nr. 282-289.

6. Legea Republicii Moldova Nr. 171 din 06.07.1994 cu privire la secretul comercial. Publicat: 10.11.1994 în Monitorul Oficial Nr.126

7. Legea Republicii Moldova Nr. 183 din 11.07.2012 cu privire la concurență. Publicat: 14.09.2012 în Monitorul Oficial Nr.193-197. Data intrării în vigoare: 14.09.2012.

8. Батурина А.А. Смешанный договор: сравнительно-правовое исследование. Иркутск. В журнале: „Сибирский юридический вестник”. № 3 (70), 2015.

9. Белов А.П. Ноу-хау во внешней торговле. Право и экономика. Москва, 1996, №9.

10. Гарашук С.С. Нравственность: к вопросу об определении понятия. В журнале: „Символ науки”. № 8, 2015, ISSN 2410-700X.

11. Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 (с последними изменениями, внесёнными от 20.02.2017). Принят 05.05.1998. Дата вступления 01.01.1999. Опубликован в „WIPO Lex” AM015.

12. Гражданский кодекс Республики Беларусь №218-3 от 07.12.1998. [дата посещения сайта 26.04.2019] <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9800218>.

13. Гражданский кодекс Республики Казахстан, Алматы, 2001. [дата посещения сайта 26.04.2019] [https://online.zakon.kz/document/?doc\\_id=1006061](https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061)

14. Гражданский кодекс Республики Узбекистан, от 21 декабря 1995. № 163-I, Введен в действие с 1 марта 1997. [дата посещения сайта 26.04.2019] <http://www.lex.uz/docs/111181>

15. Гражданский кодекс Республики Украина. Одесса, от 16 января 2003. №435-IV. WIPO Lex, UA127.

16. Дахно И.И. Право интеллектуальной собственности: первое научно-справочное пособие. Киев, ТП- ПРЕСС, 2004.

17. Закон Румынии „О борьбе с недобросовестной конкуренцией”, №11 от 29.01.1991. Дата вступления в силу: 30.01.1991. Опубликован в „WIPO Lex” Ro065.

18. Закон Российской Федерации. „О коммерческой тайне” от 29.07.2004 №98-ФЗ. [дата посещения сайта 26.04.2019] <https://fzrf.su/zakon/o-kommercheskoj-tajne-98-fz/st-5.php>

19. Иванова Ю.А., Федулов В.И., Меняйло Л.Н. Принцип свободы договора в гражданском праве. В журнале: „Юридические науки”, № 5, 2018.

20. Корчагин А.Д. Интеллектуальная собственность: словарь- справочник. Москва, 1995, 653 с. ISBN 5-86225-105-7

21. Ситдииков Р.Б. Правовая охрана ноу-хау как результата интеллектуальной деятельности. Казань, 2011, 192 с.

22. Шишмарева Е. В. Коммерческая тайна в российском гражданском праве: дис. канд. юрид. наук: 12. 00. 03. Москва, 2004, 240 с.

